

ARTISAN

SKANDINÁVIAI MAGYAR IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI LAPFOLYAM

Szerkeszti:
Tar Károly

Munkatársak:
Békássy N. Albert, Kasza Imre,
Kovács Ferenc (szerkesztő helyettes)
Maros Miklós, Ortman Mária,
Sulyok Vince, Sente Imre, Ungváry Tamás

---

10. szám (1127– 1354. oldal) ● 2004.

Tartalom

IRODALOM

Sulyok Vince verse	1130
Tar Károly versei	1131
Bartal Klári versei	1136
Janáky Réka versei	1139
Molnár István: Mint pillangó a tűzhöz - regény	1142

AKIK ELŐTTÜNK JÁRTAK

Thinsz Géza	1212
Vidor Miklós: Magyar költő Svédországban	1219

ÉSZAK HÍRNÖKEI

Garborg Arne: Tavasz - Kemény Ferenc fordítása	1221
Izlandi ismeretlen: Odin bölcs mondásaiból - Kemény Ferenc ford.	1222
Gulbrandsen Wenche fordítása	1223
Szente Imre: Kalevala-fordításom műhelytitkai	1225
Kalevala - Ötödik és hatodik ének - Szente Imre fordításának folyt.	1247

RÜGYEK

Újvári Tünde versei	1253
---------------------	------

PÁHOLY

Kovács katáng Ferenc: Nórák tánca — Ibsen Fesztivál 2004	1256
--	------

ZENE/SZÓ

Deák Csaba zeneszerző munkássága	1265
----------------------------------	------

KÉP/FÉNY

Fényképpályázat	1274
-----------------	------

JÁRKÁLÓ

Lázár Ervin János: Haza MAGasban	1276
Csillagászok Norvégiában	1313

KÉPTÁR

Sturez István: Kurosz és kolossszus	1320
Lisztes István	1324
Csanádi Ibolya	1326
Drab Károly	1327
Némethy Sándor	1329
Tompa Anna	1331

MEGJEGYZÉSEK

A SKANDINÁVIAI MAGYAR ALKOTÓK NÉVSORA	1341
---------------------------------------	------

KÉPTÁR MELLÉKLET

1343

Az első oldalon Lisztes István: Nő bögrével — gipsz, 170 cm magas, 1998; az utolsó oldalon: Benczédi Ilona: Krinolinos hölgy című munkája

Lapszámunkat Csanádi Ibolya, Drab Károly, Lisztes István, Némethy Sándor, Páhi István, Pusztai Péter és Tompa Anna munkáival díszítettük.

Sulyok Vince**Tűnődés falhoz szorulva**

Hirtelen meg kell állnom,
be kell húzódnom a járda melletti falhoz,
hirtelen be kell hunynom a szemem
s „vakon” észlelnem az idegen délelőttöt,
a cipőiken tova kopogó-csoszogó
vagy éppen rohanó embereket.

Ki mit gondolhat közülük felőlem,
ahogy itt lehunyt szemmel állok,
idesodorva ehhez a véletlen falhoz,
szigetet, pillanatnyi akadályt
képezve ebben a sugaras délelőttben,
míg körülömöl ez az emberáradat
szavaival, hangjaival, levegőjével,
zajjaival a torló világ.

Nevemet itten nem ismeri senki
s valószínűleg még az se érdekel senkit,
hogy behunyt szemmel mért ácsorgok itt
tövében ennek a forró házfalnak,
honnan jöttem ide és hova készülök.

Nem tudják, hogy magyar földön születtem,
nem tudják, hogy mégis norvég vagyok:
útlevellem és állampolgárságom
norvég, noha anyanyelvem magyar,
azaz hol magyar, hol meg norvég,
lakhelyem pedig hol spanyol, hol norvég,
szülőföldemre turistaként járok,
mert hazámnak nincs másképp szüksége rám.

Tar Károly**Hommage a József Attila**

József Attila Medáliák című versének lehetséges vége

12.

*„Az eltaposott orrú fekete,
a sárga, kinek kékebb az ege,
a rézbőrű, kin megfagyott a vér
és a lidércként rugódzó fehér –”*

A szentség-sziporkából részt remél,
a szürke, mit a józanész felél,
a kibuggyanó vörös melege,
a szent őserő nyugalom-jege.

Párizsi levelek**A rengeteg mélyén**

Párizsban barna lányok bőrén
szikrázik Afrika.
Párizsban amcsik bankkártyáján
pöffeszkedik Amerika.
Párizsban egy padon, együtt pihen
a sokféle Ázsia.
Párizsban pompás a múlt, fényes a jelen:
„cifra rengeteg”.
Párizsban bulvárok szélén,
kertek s metrók mélyén, fehérek közt
küszködve él Európa - a beteg

Ady nyomában

Párizsba tegnap berepült az Ősz.
Szent Mihály útján bandukolt öregesen,
kánikulában zaj-lombok alatt
kapkodtam ősz fejem.

Gyalogoltam magam is a Szajna felé
s lelkemben régen elégték a rőzse-dalok:
fürcsák, kivagyisok, lelombozók,
arról, hogy nemhiába éltem s dalolok.

Régen elért az Ősz, némán fehérített
Szent Mihály útját, a Sorbonne-órát,
s a Szajna parti fényt velem miért
jövőt-hullató őszömön ismertette meg?

Perc-életem röpke Nyara így is megremeg
Párizsba kacagni hozott az Ősz
költőnk nyomában fellélegezhettem
kitaposott éveim súlya alatt.

Sors

ha eperfa lennék
viharban
kidőlnék
ha eperfa lennék

szomorúfűz volnék?
bánatban
feküdnék
de szomorú volnék

ha tölgyfának nőnék
hölgyeket
ölelnék
keményfának nőnék

de hát ember lettem
sírva is
nevettem
merthogy ember lettem

most hogy öreg volnék
derékban
hajolék
merthogy öreg volnék

és hátamon hordom
szertelen
sor-sorsom
a hátamon hordom

elfásult erőben
terítve
redőkben
elfásult erdőkben

testemet terítón
életem
szemfedőm
testemen terítóm

szélporból a lelkem
mit titkon
megleltem
szétporlik a testem

Egykedvű dal

kit szeretek és ő szeret,
ha megszeret;
jön, marad, és már nem mehet,
ha elmehet;
majd visszajő, ha lesz idő,
ha lesz idő;
s ha lesz-időm már lejár,
ha már lejár;
szerehetnékem is bezár,
ha majd bezár;
szerelemvágyam majd taszít,
ha eltaszít;
érzelmeimen így lazít,
ha majd lazít,
s aki akar, majd kit akar.
ha kitakar;
és elsuttogja mit akar,
ha jót akar.

Herceg!

az aki megszeret
zabálni is szeret:
a jókat belőlem,
ha tényleg szereti
mind-mind megeheti

**Drab Károly munkája
kerámia**

Bartal Klári**Carpe diem**

Az álmos csendben pillangók röpülnek,
A napraforgó fény felé ragyog
S régóta tudjuk, hogy az arany nyárban
Tevéled együtt, csak vendég vagyok.

Örülj a mának, édes napsugárnak,
Amíg tanyád a béke szigete -
Az örült világ ropja rég a táncot
S elenged majd az Isten tenyere.

Brännatorp, 2003. július

Igéző

Hold Anya, sirass el,
Víz Anya, csitíts el,
Föld Anya, fogadj be
Teremtő méhedbe!

Nap Apám, melegíts,
Kő Apám, áthevíts,
Köpenyed borítsd rám,
Le ne hűts, Szél Apám!

Éjféli Nap nyugta
Hold Anyát ringatja -
Kegyesen pillants rám,
Nyár fia, Szent Iván!

Brännatorp, 2003. június

Szél hátán ...

Szél hátán aluszom,
Napsugárral kélek,
Fenyők sóhajától
Éjszaka se félek.

Kő mellett lerogyva
Imádkozni tudtam,
Vizek suttogását
Értettem, hallottam.

Borúm nem növelte
Felhők vonulása,
Büvöletbe ejtett
Hópelyhek varázsa.

Virág ébredését
Örömmel csodáltam,
Kóborló vadaktól
Rosszat sose vártam.

Csillag hullásakor
Ma is szépet kérek,
Harminc pénzekért én
Hitet nem cserélek.

Székesfehérvár, 2002. Július

Carl Larsson házában

Halvány narancsok, kékek, olivok:
Pasztellbe festett álmok, kacajok.
Gyermekszobának fehér függönye,
Az asztalfőnél Ópapa helye,
Egy tolóajtón portré: asszonya;
Lelkeket rejtő hús könyvtárszoba,
Ólomkeretes virágablakok –
A boldog béke fészket itt rakott.

Sundborn, 2001. augusztus

Janáky Réka**Altató**

Húzódik a Nap palástja,
Bíborszínű paszománya
Vékonyul, elfakul,
Méltósággal elvonul.
Lassan-lassan alkonyul.

Sötétedik, alkonyodik,
Két virágom becsukódik.
Két virágom szirmaira,
Lecsukódó pilláidra
Álmod lopva ráborul.

S eközben a kinti tájra,
Az elalvó kerti fákra
A leszálló sötétség
Égigérő, sötétkék
Palotája tornyosul.

Aranypettyes kupolája,
Holdsarló a koronája,
Aranyszöges kapujába,
Holdvilágos udvarára
A Göncölszekér begurul.

Kérdező

Nézd, a papa mit csinál?
Bodzasipot öblöz.
Ha te abba belefűjsz,
Táncot rop az ördög.
És az ördög mért nevet?
Névnapjára ma kapott
Ördögbőrből kalapot.
S a kalappal mit csinált?
Reá rögtön varratott
Sárkányfogas szalagot.

Hát az apu mit csinál?
Kötöz neked labdát.
Az a labda mire jó?
Hogy kidobd a Julcsát.
S ha a Julcsa alszik?
Felkelted a fruskát,
S kidobod a lustát.
És a Julcsa mit csinál?
Hogyha kérdesz furcsát,
Elkapja a labdát.

És a mama mit csinál?
Süt neked szép tortát.
És a torta milyen lesz?
Öt kis fehér gyertyás.
És a gyertya mért fehér?
Ha elfűjtad a gyertyát,
Kérdezd meg a Dorkát!
Hát a Dorka mit csinál?
Hogyha sokat kérdezel,
Megeszi a tortát.

Némethy Sándor rajza

Molnár István

Mint pillangó a tűzhöz

Folytatás előző számunkból

Harmadik rész

Az apát sokáig, csendben nézte a tartályt.

– Ez a test... él?

– Persze hogy él – mondta a herceg. – Pontosabban: nem halott. Csak *üres*. Üres hüvely.

Kis szünetet tartott.

– Vannak emberek, akik elérik ezt az állapotot. Hosszú évek munkájába kerül. Bátorságot, erőt és macacsságot igényel. Veszélyes dolog. Vigyázni kell, nehogy az ember átsússzon a határon. A halál birodalmának a határán. De azért olyan közel kell jutni a határhoz, amilyen közel csak lehetséges. Egyensúlyozni a határvonalon, mint egy kötél-táncos. Kapcsolatot teremteni a túloldali erőkkel. Hagyni, hogy ezek az erők magukkal ragadjanak, de megőrizni az ellenőrzés lehetőségét. Táncba menni a halállal! – de magunk választani meg a taktust és a lépéseket. Nem könnyű dolog. Kítűnő táncos a halál. Egyetlen vigyázatlan lépés és máris ő vezeti a táncot!

– És akkor mi történik?

– Hát meghalsz és kész. Vagy úgy érted, hogy mi történik, ha meghalsz? Fogalmam sincs. Hiszen erről neked vannak pontos ismereteid.

Az apát ingerülten legyintett, de nem szólt semmit.

– Ebben az állapotban – folytatta a herceg –, különös dolgok történnek. A lélek, röpke pillanatra, szabaddá válhat a testtől. *A lélek*, mondom, jobb elnevezés híján. *Valami* szabaddá válik a testtől és közvetlen, test nélküli kapcsolatba kerül a világgal.

Közelebb húzta a székét, és élénk pillantással figyelte az apátot.

– Ismertem embereket, akik el tudták érni ezt az állapotot. Aztán magam is megtanultam... De nem elégedtem meg vele. Tovább akartam jutni!

Az apát hevesen megrázta a fejét.

– Várj egy kicsit! Tovább mint *micsoda*? Nem értem miről beszélsz!

A herceg nevetett.

– Talán kissé elragadtatom magam, amikor gyorsan össze akarom foglalni hosszú évek munkáját. Tehát még egyszer: A lélek csak egy-egy rövid pillanatra képes szabaddá válni a testtől. Kiröppen – aztán valami rögtön visszarántja. Mintha a testedet a magasba hajítanák, és azután, akárhogy is kapálózol, visszazuhansz a földre. A lélekkel ez sokkal gyorsabban történik. Nem tud önálló életet kezdeni a

testen kívül. Nem tud vándorútra indulni, a szomszéd ablakán bekukucsálni, tárgyakat mozdítani, vagy egyáltalán bármit is *tenni*. Akik azt állították, hogy ez sikerült nekik, valamennyien csalóknak vagy sarlatánoknak bizonyultak. Nem állítom, hogy lehetetlen. De senkit sem ismerek, akinek sikerült volna. Nekem sem.

Hátrádólt és egy ideig csendben, gondolataiba merülve ült.

– Sokat próbálkoztam! Volt idő, amikor semmi más nem érdekelt, mint az, hogy meghosszabbítsam a lélek kis kirándulását. A *lélek ugrását* – ahogy egy öreg sámán, akit volt szerencsém egykoron megismerni, nevezte a dolgot... És valóban erről van szó. Egy ugrásról. A teljes szabadság rövid pillanatáról. Nem, ez sem helytálló kifejezés. Nincs semmilyen kifejezés, amely ezt megnevezhetné. Ez ugrás egy másik világba. A *valóságos világba* – úgy hiszem... Hogy aztán rögtön vissza is zuhanjunk az anyagba. A test börtönébe. Vissza abba a világba, amelyben élünk – abba a világba, amelyet tompa és tökéletlen érzékszerveink körénk emelnek.

Fölállt és járkálni kezdett a szobában. Közben tovább beszélt.

– Azon munkálkodtam, hogy kitágítsam a határokat – nem sok sikerrel. Bizonyos fokig képes voltam az ugrás idejét és irányát befolyásolni. De csak bizonyos fokig. Az ugrás mindig is csak egy ugrás maradt. Aztán történt valami, ami új ötletet adott.

Az apát felé fordult.

– A véletlen! Ezúttal is a véletlen vezetett a helyes útra. Pontosabban, olyan útra, amelyet nem is kerestem.

Újra járkálni kezdett, lassú léptekkel.

– Régen volt. Egy öreg embernél vendégeskedtem, egy kis faluban a Duna déli folyásánál. Már említettem őt. Ő volt az aki a lélek ugrásáról beszélt... Már nem él. Egy dühödt horda, jámbor és szeretetteljes hittársaid vezetésével, véget vetett az életének. Darabokra tépték. Szerettem az öreget. És nagyra becsültem. Olyan lelkesültem, ahogyan megvetem az egyházadat!

Kis szünetet tartott. Háttal állt az apátnak. Az csendben várt.

– Együtt tanulmányoztuk a lélek ugrását. És a testet – azaz a *hüvelyt* – ahogy az öreg nevezte. Az ugrás pillanatában a test szinte halott. De nem teljesen. A lélek nem térne vissza a halott testbe. A test tehát nem halott, csak üres. Lélektelen hüvely.

A herceg újra leült és az apátra nézett.

– Sokféle dolgot megpróbáltunk. És volt valami, amit sohasem próbáltunk meg, és egyszer mégis bekövetkezett. Egy kis baleset, amely megpecsételte sorsomat. Az öreg egy ugrás közben *eltévedt!* Nem találta a testét. Pontosabban, nem a *saját* testét találta meg. Hanem az *enyémet!* Hirtelen megértettem, hogy ott van! Mintha forgószerű söpört volna végig bennem. A következő pillanatban pedig, mielőtt még időm lett volna védekezni vagy egyáltalán valamilyen módon reagálni, már el is

tűnt. Mégiscsak hazatalált. Mintha valaki, egy vendégfogadóban, idegen szobába lép, belátja tévedését, bocsánatot kér és gyorsan visszahúzódik... Amilyen rövid, olyan megrázó volt ez a látogatás. Alaposan megijedtünk. Aztán pedig gondolkozni kezdtem, hogy tulajdonképpen mi történt – és *miért?* Az öreg elmondta, hogy szokatlanul hosszú volt az ugrás. A visszatéréskor nem érzékelte a saját testét. A teste – ezt feltételeztem – közelebb kerülhetett a valóságos halál állapotához, mint máskor. Halott tárggyá vált a halott tárgyak között. A lélek nem ismerte meg. Így aztán másik hüvelyt választott. Az egyetlen elérhetőnek látszó hüvelyt. Az enyémet. Aztán belátta tévedését – nem tudom hogyan. De feltételeztem, hogy azért mert a test állapota megváltozott. Magához tért a révületből. És ez helyes, jobban mondvá, használható feltételezésnek bizonyult.

Gondolkozott kicsit, hogyan folytassa.

– Ugye abból indultam ki, hogy ami történt, nem véletlenül történt. Nem a lélek *tévedése* volt. Hanem szükségszerű következménye annak, hogy az öreg teste olyan állapotba került, amit addig egyikünk sem ért el. Ebben az állapotban a lélek elvesztette őt szem elől, és *kénytelen volt* más testet választani. Tehát az ugrás alatt a test kétféle állapotba kerülhet. Nevezzük a kábulat és a révület állapotának. És persze ott van egy harmadik állapot is: a halál. A halál az az állandó fenyegetés, amely miatt a léleknek mindig gyorsan vissza kell térnie a testbe, nehogy szétszálljon, mint füst a szélben. Vagy talán nem szállna el, de örökre elvesztené a testét. És nekivágna a pokolnak vagy a mennyországnak, vagy aminek csak akarod. Egyszóval: meghalna.

Az apát zavart ábrázattal hallgatta. A herceg elnevette magát.

– Így okoskodtam: Nem tudjuk mi történik a halál után. Nem tudjuk, hogy a lélek túléli-e a testet, és elindul-e valamerre...

Az apát szólni készült, de a herceg leintette.

– Tudom! Van válaszod erre. Örvendek. De ez most nem számít. Az életről akárok beszélni, nem a halálról. Mert bármi is történik a halál után, van valami, ami tudomásunk szerint, *nem* történik. Mégpedig az, hogy az elhunyt lelke behatol egy élő emberbe, és ilyen módon tovább él. Ez ugyebár, nem szokott megesni?

Az apát nem szólt semmit. A herceg folytatta:

– Én legalábbis sohasem tapasztaltam ilyet. Szóval feltételezem, hogy abban a pillanatban, amint a test meghal, a lélek is eltűnik. Most mindegy, hogy hova tűnik. Eltűnik a mi világunkból. De az öreg lelke nem tűnt el! Tehát a teste nem lehetett még *teljesen* halott. *Eléggé* halott volt ahhoz, hogy a lélek ne találja. De nem volt *eléggé* halott ahhoz, hogy a lélek tovaszálljon. Vékony zsinór kötötte össze továbbra is a lelket és a testet. Olyan vékony, hogy a lélek nem érzékelte. De elég erős ahhoz, hogy ott tartsa a lelket. Mászóval: Ha a test állapotát az ugrás ideje alatt *bódulatnak* nevezzük, akkor nevezzük ezt a másik állapotot – amely közelebb van a halálhoz – a *révület* állapotának. Feltételezésem az volt, hogy az

öreg teste, talán a túl jól sikerült ugrás következtében, a révület állapotába került. Aztán pedig, az idegen testben lakó idegen lélekkel való találkozás döbbenetében, a test kizökölt a révület állapotából és a bódulat állapotába emelkedett. Úgyhogy megrántotta a zsinórt és odakiáltott a léleknek: Hahó, itt vagyok!

Nevetett egyet saját hasonlatán, majd széttárta a kezét.

– Ezek után más kérdés nem érdekelt, minthogy megtanulhatjuk-e a révület állapotába hozni a testet, és ellenőrzés alatt lehet-e tartani valahogyan ezt az állapotot.

Az apát sóhajtott.

– Mintha egy parti sakkról beszélnél.

– No és? Mi kifogásod van egy parti sakk ellen? Elemeztem az állást és új stratégiát választottam. Ha a parti maga nem érdekel, elégedj meg az eredménnyel. Ott látod! Sakk-matt!

A tartályra mutatott.

– Megtaláltam. És nemcsak megtaláltam, hanem ellenőrizni is megtanultam a révület állapotát. A testem, ott a tartályban, folyamatosan ebben az állapotban van. Nem tudok visszatérni hozzá, amíg ez a folyadék körülveszi. Az út zárva.

Szünetet tartott.

– Számúztam a lelkeket. De az attól még nem változott meg. Továbbra sem képes mást tenni mint rövid ugrásokat. Szüksége van egy testre, ahol gyökeret vehet. Csak annyi a különbség, hogy most kénytelen idegen testeket választani. Testből testbe vándorolni.

– Mennyi ideig... – suttogta az apát. – Mennyi ideig folyhat ez így?

– Akármennyi ideig! Azt hiszem, hogy a testem egy napot sem öregedett, amióta a tartályba került. Tehát évszázadokig? Évezredekig? Az ítéletnapig? Nem tudom.

– De a tested mégiscsak sebezhető?

A herceg lassan bólintott.

– Igen. Ez az egyetlen gyenge pont. A tartályt védenem kell. És nem tudom úgy elrejtetni, ahogy szeretném. Gyakran ide kell jönnöm, mert az oldat ereje állandóan gyengül. Rendszeresen, évente körülbelül kétszer, fel kell újítanom. Az pedig hosszadalmas eljárás. Udvarom népe azt hiszi, hogy a kincseskamrában kuksolok és az aranyaimat számolom.

Az apát homlokát ráncolva maga elé meredt.

– És a lélek? – kérdezte. – Valóban akárhány újabb lélekkel egyesülhet?

A herceg hevesen előrehajolt.

– Érdekes kérdés! Csak annyit mondhatok, hogy úgy *érezem*, hogy a lélek azon képessége, hogy újabb lelkeket magába fogadjon, határtalan! Ez majd kiderül. Talán van valahol egy határ. Habár nehezen tudom elképzelni, hogyan festene ez a határ. Hány kis patak folyhat be egy folyóba? Ezer? Tízezer? Ez természetesen a folyó hosszától és a környező vidék jellegétől függ. De vajon hány patak folyhat

be egy végtelen folyóba? Amelyik ismeretlen tájak felé folyik?

– Nincsenek végtelen folyók – dörmögte komoran az apát. – Minden folyó a tengerbe torkollik.

A herceg pillanatra rámeredt. Majd megrántotta a vállát.

– Akkor hát rossz volt a hasonlat.

– Nagyon is jó volt a hasonlat!

– Ahogy akarod. Ha a folyó egyszer csak a tengerbe torkollik, hát állok elébe.

– Nem hiszem! Úgy képzeled, hogy ez a folyó mindig csak fölfelé fog folyni, és soha nem jut el egy tengerhez!

– Hű, de fárasztó alak vagy!

– Te pedig vak vagy!

A herceg föl pattant. Az apát fölé hajolt.

– Nem osztom a hitedet! Olyan átkozottul nehéz elfogadni ezt?!

Az apát állta a pillantását, és a csendben így szólt:

– Igen. Nagyon nehéz elfogadnom ezt.

A herceg egy ideig még rámeredt, majd harsányan fölnevetett.

– Ez nagyszerű! Két falubolondja! Valóban itt akarsz hagyni mindent, és eltűnsz erről a világról? Mielőtt még teljesen kiveszekedtük volna magunkat?

Az apát évődő mosollyal válaszolt.

– Ismered a hitemet. Olyan átkozottul nehéz elfogadni azt?

– Igen! – rikkantott a herceg újabb nevetési roham közepette. – Átkozottul nehéz elfogadnom, hogy az egyetlen épeszű ember akit ismerek tökfej!

Nevetése hirtelen megszakadt, mintha nem is lett volna miért nevetnie. Hosszú ideig csendben ültek. Az apát néha mintha szólni készült volna, de mindannyiszor meggondolta a dolgot.

– Nos? – kérdezte végül a herceg. – Keressük tovább az Ördögöt?

Az apát akaratlanul megrázta a fejét, mint aki már el is felejtette mi járatban van. Majd megkérdezte:

– Ahhoz, hogy... továbbmenj... a herceg testének meg kell halnia?

– Igen.

– Miért?

A herceg ismét a tartályra mutatott.

– Csak ilyen módon tudom ellenőrzés alatt tartani a révület állapotát. Egyébként csak el-elhagyni tudom a herceg testét, de kénytelen vagyok mindig visszatérni. Amikor viszont ez a test meghal, ugyanúgy *kénytelen* leszek újat választani.

– És... – szólt lassan az apát a másik tartályra pillantván –, akkor mit tennél, ha... amennyiben...

– Amennyiben kedved támadna elhalasztani égi atyáddal való találkozásodat?! – kiáltott a herceg. – Nem lenne sok tennivalóm. A testedet külsőleg és belsőleg némileg meg kéne tisztítani, aztán alámerülhetnél a tartályba. Az oldat mindenről

gondoskodna. Minden külső beavatkozás nélkül. És persze szükség lenne még egy személyre itt a teremben. Az új testedre. Az első útítársadra.

– Azt hittem, hogy... ezt elő kell készíteni... gyakorolni...

A herceg határozottan megcsóválta a fejét.

– Nem szükséges. Az oldat mindent elintéz. Már sokszor kipróbáltam.

– Kipróbáltad? Hogyan?

– Állatokkal.

– *Állatokkal?*

– Igen. Kutyákkal.

– *Kutyákkal?*

– Igen. És egerekkel.

– *Egerekkel?*

– Kutyákkal és egerekkel. A kutyák jobbak. Pontosabban követhetőek a változások. Egy kutya tulajdonságai – például az, hogy vezényszavaknak engedelmeskedik – egy másik kutyára átvethetőek, ha megugrasztjuk a kutya lelkét.

– *Megugrasztjuk a kutya lelkét?*

– Mondtam már hogy nem szeretem ezt a lélek szót. de mit mondjunk helyette? A kutya *szellemi ereje*?

– A kutya *szellemi ereje*?

– Az ördögbe is, a kutyának is kell hogy legyen *valamije*, ami által megismer téged, vagy megtanul dolgokat. Ez a *valami* kénytelen ugrani egyet, ha a kutya testét a révület állapotába helyezzük.

Az apát lassan felemelkedett és üveges pillantással az üres tartályra meredt.

– *A kutya testét a révület állapotába helyezzük...* – suttogta, mintegy önmagának. Majd sarkon fordult és bizonytalan léptekkel a kijárat felé indult.

– Mit csinálsz? – kiáltotta a herceg.

– Elmegyek innen – mondta az apát, anélkül hogy megállt vagy visszafordult volna.

– Várj egy kicsit! El kell oltanom ezt a sok hülye gyertyát!

Az apát már az ajtóban állt. Egy pillanatra megkapaszkodott az ajtófélfában, majd kilépett a sötét folyosóra.

– Várj egy kicsit, a szentségit! Egyedül úgysem jutsz ki innen!

Válasz nem érkezett.

A herceg szitkozódva a kijárat felé futott. Ott még egy pillanatra megállt, visszafordult és elkiáltotta magát.

– Ég veled Ördög, második legjobb barátom! Láttál már ilyen csökönyös butaságot?!

Fölkapta a lámpást és az apát után sietett.

Odakint hajnalodott. Bengt és Katarina, harminc méterrel a föld alatt, Vandor laboratóriumában erről mit sem tudott.

A tartályt néhány órája ismét a fekete lepel fedte. Katarina megkérte Vandort, hogy takarja le a tartályt. Nem tudták elviselni a látványt. A csontfehér testet hínárként körbefonta a hatalmas sötét hajtömeg, amely körülötte lebegett a vízben. A méterhosszúságú körmök, kecses spirálokba tekeredtek. És mindezek a világoszöld folyadékban, amely olyan intenzíven fénylett, hogy lehetetlen volt máshová nézni, mint a tartályra.

Nyolcszáz éves, élő test.

És még ha csak test lett volna! De hangja is volt. Beszélt. Szólt nekik egy másik testből.

Sokáig tartott, amíg megértették Vandor elbeszélését. De nem akarták elhinni.

Katarina föl-le járt a teremben, iszonyú iramban kérdéseket szegezett Vandornak. Kérdéseket Bütyök életéről. Dolgokról és eseményekről, amelyeket csakis ő és Bengt ismerhetett. Emlékképeket elevenített fel az óvodából, az iskolából. Az iskolaévek utáni közös útjaikról. Titkokat, intim részleteket. Mindent, ami az eszébe jutott.

Vandor nyugodtan ült és válaszolt a kérdésekre. Néha olyan részleteket is említett, amelyeket Katarina már elfelejtett. Bütyök saját szavait és gesztusait használta. Elmondta Bütyök gondolatait és érzéseit azokról az eseményekről, amelyekről a lány kérdezett. Bütyök volt. Eltekintve attól, hogy nem volt Bütyök.

Katarina egyre gyorsabban, egyre kétségbeesetten tette föl a kérdéseit. Meg sem várva a teljes választ, a férfinak szegezte a következő kérdést. Keresett valamit. Egy tévedést, egy ellentmondást, egy részt – akármit, ami leleplezné Vandor kegyetlen játékát.

De semmit sem talált.

Egy kérdés közepén elhallgatott, és a padlóra ereszkedve sírni kezdett. Bengt átölelte. Nem nyugtatólag, inkább kérlelve, Katarinától várva választ arra, hogy mindez valóban igaz lehet-e.

De már mindketten tudták, hogy igaz.

A következő percekben csak a lány csendes szipogása hallatszott. Majd az is megszűnt. Hosszú ideig szótlánul ültek.

Vandor törte meg a csendet, amikor halkán így szólt:

– Sajnálom, hogy ennyire felkavart a dolog. De elkerülhetetlen volt.

– Sajnálod – suttogta Katarina és nevetésszerű hangot hallatott. – Sajnálod...

Aztán ismét sokáig hallgattak.

– Visszamegyünk a házba – szólt Vandor. – Hosszú napunk volt. Holnap folytatjuk.

Katarina fölnézett rá, először amióta sírni kezdett.

– Mit folytatunk? Mit akarsz tőlünk?

Vandor nyugodtan felelt:

– Betartottam az ígéretemet. Megértettétek, hogy mi történt az elmúlt hetekben.
– Talán...

– Persze, hogy megértettétek! És ennyi most elég. Teljesen kifáradtam. Ti is. Fölmegegyek a házba és alszom egyet.

Főllált, egy falitelefonhoz lépett és beszélni kezdett a kagylóba.

Katarina a hátára meredt, és mély, morgásszerű hangot hallatott. Mint egy csapdába esett vadállat. Legszívesebben kitépte volna a férfi kezéből a kagylót, a falhoz csapta volna, és megnyugtató választ követelt volna kérdéseire. De Vandornak igaza volt. Megint igaza volt az átkozottnak... Mert a lány moccanni sem tudott a fáradtságtól.

Aludni kell.

Aludni.

Aludni és remélni, hogy holnap is fölébred. Vagy talán azt remélni, hogy nem ébred föl? Homályos volt, hogy mit kell remélni.

Vandor befejezte a telefonbeszélgetést. Közölte Bengttel és Katarinával, hogy előkészítenek a számukra egy hálószobát.

Majd elindult fölfelé a hosszú lépcsőn.

Katarina és Bengt nehéz léptekkel, csendesen követték.

A kincseskamra felé. A sötét pince felé. Cézanne tájképe felé. Vandorland felé. És a Vandorlandon túli világ felé. Talán...

De Katarina tudta, hogy a Vandorlandon túli világ már sohasem lesz az, ami volt. Eddig az volt a *világ*. Nem több, nem kevesebb. És most a *Vandorlandon túli világgá* változott. Mindörökre.

A Vandorlandon túli világ... Ahol mindenkinek csak egy élete van. Köztudott. *Köztudott?* Legjobb tudomásunk szerint. *Legjobb?* Csak egy élet. Még szerencse. *Szerencse?*

Egy élet és egy halál.

Egy életem egy halálom, ha megélem, meghalálom.

Fölnevetett.

Valóban ideje volt, hogy *előkészítsenek számukra egy hálószobát*. Egyetlen másodperccel sem volt túl korai.

Előkészítsenek egy hálószobát?

Nini! Milyen komikus! Ahogy Vandor lábai, közvetlenül előtte, föl-le emelkednek a lépcsőn. Egyik láb. Másik láb. Egyik láb. Másik láb...

Aztán fölfedezte, hogy az egyik láb a vezérláb volt! Az diktálta a tempót és az irányt. A másik csak utánozta.

Talán ha elkapná a vezérlábat?! Ott hátul. Az Achilles-inat! Jól beleharapni! Hiszen Achillesnek ez volt a gyenge pontja. Talán Vandornak is. Nem lehet külön Achillesnél!

Ismét fölnevetett. De most óvatosan. Hangtalanul. Titokban. Nem szabad elárulni, hogy leleplezte a vezérlábat.

Előkészítenek egy hálósobát? Előkészítenek?

De tényleg! Próba szerencse. Aki mer az nyer!

Csatakiáltást hallatott és előrevetette magát.

Természetesen a vezérláb felé.

*

– Nos? – kérdezte mosolyogva a herceg. – Lesz ítélethirdetés?

Az apát fogata már a kastély lépcsőjénél állt. A lovak türelmetlenül rúgkapálták a földet. A fiatal szerzetes, úgy látszott, nem volt valami elsőrangú kocsis.

Az apát gondolkozott egy kicsit és megcsóválta a fejét.

– Nem hiszem, hogy ez az Ördög műve lenne. De úgy hiszem, hogy az Ördög figyel – és roppant elégedett. Ő sem végezhetett volna jobb munkát. Olyan kísértést hoztál létre, amely minden más kísértésnél erősebb. Az aranynál. A testnél. Olyan kísértést, amely egyetlen halandót sem hagy közömbösen.

A kert felé fordult.

– Habár, ki tudja! Talán maga az Úr segített neked! Hogy megajándékozzon bennünket a végső kísértéssel. Hogy a legutolsó pillanatban is még próbára tegyen minket! Hogy örömkünk, amikor mégis hazatalálunk hozzá, még nagyobb legyen! Úgy neki, mint nekünk!

A herceg olyan kézmozdulatot tett, mint aki nem hisz a fülének.

– Valóban bolond vagy!

– Lehetséges – mondta az apát és fölszállt a kocsiára. – Lehetséges...

A szerzetes eddig is alig tudta féken tartani a lovakat, most pedig elindította a fogatot, mielőtt az apát erre utasítást adott volna.

A két öregot meglepte a váratlan indulás.

– Várj! – kiáltott a herceg. A kocsi mellett szaladt. – Legalább vigyél magaddal gyógyfüveket!

– Nincs szükségem rá! – kiáltott vissza az apát.

– Badarság! Hiszem látom, hogy fájdalmaid vannak!

– Nem számít!

Kiintett az ablakon és kezük egy pillanatra összeért. Aztán a fogat nekilódult, a herceg egyedül maradt a néptelen udvaron. Mozdulatlanul állt. Sokáig. Majd fölkapott egy marék kavicsot a földről és a réges-rég eltűnt fogat után hajította.

– Hülye pap...

*

Bengt fölriadt és egy csapásra fölült. A hangok, amelyeket hallani vélt, eltűntek. Csak Katarina szabályos lélegzetvétele hallatszott az ágy túloldaláról.

A függönyökön át beszivárgott a napfény.

A karórájára pillantott. Késő délután volt.

Vagy kora reggel? Mióta alszik? Időérzéke teljesen megszűnt.

Aztán ismét meghallotta a hangokat. Nevetést és beszédfoszlányokat odakintről.

Fölkelt az ágyból, az ablakhoz lépett, kilesett a függönyök között. A szomszéd ház verandáján három férfi kártyázott. Egyikük Vandor volt.

Az asztalon két félig kiürített borosüveg állt. A férfiak hangulata, úgy tűnt, kitűnő volt. Az egyik éppen, lemondó mozdulattal, középre dobta utolsó lapjait. Mondott valamit, mindhárman nevettek. Majd felállt, egy pillanatra eltűnt a házban, újabb üveggel tért vissza. Szakértőkre valló körülményességgel megkóstolták az új bort és élénk beszélgetésbe kezdtek, feltételezhetően a különböző borfajtákról.

Aztán osztottak. A játék folytatódott.

A fiú székét húzta az ablakhoz és tovább figyelte a kis csoportot.

Három jó barát kártyázik és borozgat. Semmi figyelemreméltó...

Semmi figyelemreméltó! Eltekintve attól, hogy a férfiak közül kettőnek fogalma sem volt arról, hogy a harmadik kicsoda! Csak annyit tudnak, hogy a munkaadójuk, és hogy egy évi fizetésük magasabb, mint amennyit a legtöbb ember egész életén át keres.

Egy ősrégi családi vállalat – mondta Vandor az éjszaka. Talán a világon a legrégebbi. Jelenleg körülbelül hatvan emberből áll. Felváltva dolgoznak. Évente három hónapnál többet sohasem kell eltölteniük idefent. Az idejük többi részét szabadságon töltik, azt tesznek, amit akarnak. Legalábbis, amíg tartják magukat bizonyos, több százéves, íratlan szabályokhoz.

És *Vandor!* Akit persze nem úgy hívnak. Aki néhány napja még azt sem tudta, hogy él egy ilyen nevű férfi. Most pedig ott ül a testében. Minden emlékképét és tudását magában hordozza. Csekély ráadásként mindarra, amit már tud.

Emlékezett Vandor szavaira:

Lehetek agysebész vagy zongoraművész. A Pápa vagy az Egyesült Államok elnöke. Bármí. Bárki. Bármikor. Minden tudásom megvan ahhoz, hogy agysebész vagy zongoraművész lehessenek. Voltam már mindkettő. Hogy a Pápa legyek, vagy az Egyesült Államok elnöke, csak annyit kell tennem, hogy a közelükbe kerüljek, elharapjak egy méregkapszulát, megváljak a jelenlegi testemtől és az övékbe költözöm...

Bengt most hangosan megismételte:

– Bármí. Bárki. Bármikor.

De ez nem volt igaz. Mert Vandor sohasem változhatott azzá a bolond fiúvá, akit Büttyöknek hívtak.

– Sohasem.

Katarina mozgolódni kezdett, Bengt az ágy felé fordult. A lány ébren volt. Fáradt mosollyal megkérdezte:

– Magadban beszélsz?

Bengt sóhajtott egyet.

– Kevesebb is elég ahhoz, hogy begolyózzon az ember.

– Igen. Sokkal kevesebb is elég.

Bengt visszament az ágyhoz és bebújt a takaró alá.

– Talán már be is golyóztunk – suttopta. – És csak álmodjuk az egészet.

Katarina nem szólt semmit. Egy ideig egymást átölelve feküdtek. Majd a lány megkérdezte:

– Mi folyik odakint?

– Semmi figyelemreméltó... Kártyázik. Nyolcszáz éves barátunk kártyázik és borozgat a szolganéppel.

Odakintről ismét nevetés hallatszott.

– *Sohasem* micsoda? – kérdezte a lány.

A fiú értetlenül nézett rá és Katarina hozzátette:

– Arra ébredtem, hogy azt mondd: *sohasem*.

Bengt a hátára fordult, egy ideig a mennyezetet bámulta.

– Bütyökre gondoltam. Arra, hogy Bütyök halott. – Egy pillantást vetett az ablak felé. – Halott. Akármit is mond *az ott*.

A lány lassan bólintott.

– Nem mondhat mást. És el is kell hinnie. Különben nem mondta volna el nekünk mindezt. Különben belátná, hogy közönséges gyilkos. És azzal nincs mit dicsekedni.

Kiugrott az ágyból, gyors léptekkel az ablakhoz ment. Bengt követte. Sokáig álltak szótlánul a függöny mögött. Figyelték a három férfit.

Aztán Katarina csendesen megszólalt:

– Lehet, hogy ő a világ legagyafúrta alakja. Aligha lehet más. De ezen a ponton teljesen vak. Teljesen vak!

– Miről beszélsz?

A lány Bengt felé fordult.

– Amikor azt mondtad, hogy *sohasem*, én másra gondoltam. *Sohasem* fogok mellé állni. *Sohasem* teszem meg, amit elvár tőlem. Teljesen vaknak kell lennie, ha azt hiszi, hogy megteszem.

– Micsodát? – kérdezte Bengt erőltlenül.

A lány türelmetlen mozdulatot tett.

– No mit gondolsz? Mit akar tőlünk?

– Nem tudom – suttopta a fiú.

De ez nem volt igaz. Tudta. De nem merete elfogadni a gondolatot. Túlságosan ijesztő volt. Túlságosan csábító. Túlságosan felfoghatatlan. Kevésbé nyugtalanító

volt arra gondolni, hogy Vador el akarja tenni őket láb alól. Vagy arra, hogy valamilyen kísérletnek szándékozik kitenni őket. Vagy bármi másra, ahol a fiú megőrizhette a passzív áldozat szerepét.

– No mit gondolsz? – sürgette Katarina.

Bengt a lányra meredt, de nem szólt semmit. Katarina harmadszor is feltette a kérdést.

A fiú gyámoltalan mozdulatot tett.

– Azt mondta, hogy részesévé válhatnánk egy *hosszú távú vállalkozásnak*...

– Mondta bizony! Vagyis?

– Be akar avatni minket a titkaiba...

– Hiszen ezt már megtette!

Bengt nyelt egyet és csendesen, mint aki megadja magát, megkérdezte:

– De miért minket választ? Miért pont minket?

Katarina sóhajtott egyet és leült a székre, amelyet Bengt korábban az ablakhoz húzott. Egy ideig csukott szemmel, mozdulatlanul ült. Majd halványan elmosolyodott.

– Azért mert tetszem neki.

– Ne hülyéskedj...

– Pedig így van. Ilyen rohadt egyszerű a dolog! Te vagy a ráadás. Potyautas az örökkévalóságba.

– Ne hülyéskedj. Azt akarod mondani, hogy nyolcszáz évre volt szüksége ahhoz, hogy...

– Ahhoz, hogy megtalálja az *igazit*? – nevetett Katarina. – Nem, ezt azért nem képzelem, hogy egyedülálló lennék az egész világtörténelemben. Lehettek már előttem ezrével a menyecskék. De most más volt a helyzet. Egy számára nagyon szokatlan helyzetben találkoztunk vele.

Bengt lassan bólintott.

– Igen... Talán életében először, segítségre volt szüksége.

– Persze! Semmit sem tehetett! A folyadék abban az átkozott akváriumban kezdte a hatását veszteni! És romantikus lelke aligha találta csábítótnak a gondolatot, hogy a stockholmi városi kórház elfekvőjében térjen örök nyugalomra!

Odakintről nevetés és vidám kiáltások hangzottak. Valaki ismét megnyert egy partit.

A lány fölállt.

– Emlékszel mit mondott? *Állandóan élt bennem a kísértés, hogy beavassak valakit a titkomba. De a félelem, hogy kihasználnának, mindig erősebbnek bizonyult.* Így aztán halogatta a döntést, évszázadról évszázadra. Hiszen semmi *ésszerű* oka nem volt, hogy megossa valakivel a titkát. Legfeljebb az a buta vágyakozás, hogy megtörje a magányát. De az ördögbe is! Egy igazi férfinak meg sem kottyán néhány száz év magány?! Miért siesse el a dolgot? Hiszen halhatatlan. Lehet alud-

ni egyet rajta. Elborozgatni! Elkártyázgatni! Vagy motorbiciklivel száguldozni az éjszakában! És remélni, hogy majdcsak fálnak rohan valahol! Majdcsak jön egy újabb, fantasztikus *ugrás*!

Az utolsó szót olyan heves megvetéssel mondta, hogy Bengt beleborzongott.

– Nyugodj meg egy kicsit. Mégsem elmebeteg szörnyetegről van szó.

– Nem akarok megnyugodni! – kiáltotta harciasan a lány. – És nem állítottam, hogy *elmebeteg* szörnyeteg! Csak egy *teljesen normális* szörnyeteg! Mit számít, hogy milyen szörnyeteg?! Akárhogy is volt, a városi kórház gyengéd gondozása közben rájött, hogy nem annyira sebezhetetlen, mint gondolta. Habár a dolog gyakorlati részét, a mi segítségünkkel, megoldotta. De elképzelhető volt, hogy nem-sokára, talán újabb röpké nyolcszáz év múlva, hasonló bajba kerül. Úgyhogy most már volt *ésszerű* oka is arra, hogy valakivel megossa a titkát. És úgy gondolta, hogy velünk két legyet üthet egy csapásra. Bütyköt választotta. Rajta keresztül pedig mindent megtudott rólunk. És némi gatyázás után úgy döntött, hogy megfelelünk. Nagy kegyesen megszabadít minket földi dolgainktól és az örökkévalóság kis hercegévé és hercegnőjévé emel föl minket! Nagy megtiszteltetés! Odavagy, mi?!

– Hagyd már abba! – tört ki a fiúból. – Rám vagy ilyen mérges?

– Magamra vagyok ilyen mérges! Kezdetől fogva tudtam, hogy valami nincs rendben! De nem csináltam semmit!

– Mit tehattünk volna? Magunktól sohasem jöttünk volna rá, hogy miről van szó.

– De meg se próbáltuk! Csak fejjel rohantunk a fálnak!

Hevesen megrázta a fejét.

– Világos, hogy az a sok pénz vette el az eszünket!

– De... – mondta Bengt és elhallgatott.

– De micsoda?!

– Nem tudom... Minden olyan zavaros. Nem lenne jó, ha megint elsietnék a dolgot.

– Úgy gondolod, hogy elsietem a dolgot? – kérdezte élesen a lány.

– Nem... Azaz igen. Nem tudom. Nem értem, hogy hogyan lehetsz ilyen... egyértelműen elutasító.

– Egyértelműen elutasító?! Hát tudd meg, hogy nem vagyok az! Ettől megy szét az agyam! Hogyan is lehetnék egyértelműen elutasító! Létezhet egyáltalán valaki, aki egyértelműen elutasító?! De nem akarom, hogy az életem játszótérré változzon!

– Játszótérré?

– Hát mi mássá?! Mit művel ez az alak? Mindent tud! Mindenre képes! Mindent megtehet! És igazából semmi sem érdekli! Csak játszik! De az én életemmel ne játszadozzon!

Bengt kövé meredten hallgatta. A lány vadul hadonászva tovább beszélt:

– De már késő! Itt vagyunk! Itt vagyunk a játszótéren! Hogyan tudnánk visszautasítani? És hogyan tudná elfogadni az elutasítást? Nem tudja! Hogyan is tudná? Hogyan is engedhetne el minket az évszázad sztorijával? Mit évszázad? Az évezred sztorijával! Az emberiség történetének legnagyobb sztorijával! Vagy csatlakozunk hozzá, vagy pedig... Vagy pedig nem tudom! Ő sem tudja! Más lehetőséget el sem gondolt! Ez a tökkelütött marha adottnak veszi, hogy elájulunk az örömtől és a lábát csókolgatjuk! Mert különben...

Nem fejezte be a mondatot. Odakintről újabb vidám kurjongatás hallatszott.

Bengt megköszörülte a torkát.

– Hiszen még nem mondta meg, hogy mit akar. Talán csak... valami segítséget.

A lány megcsóválta a fejét.

– Dehogyan. Szolgái már vannak. Szövetségesekre vágyik.

Bengt lehuppant az ágyra és maga elé meredt.

– Ilyen nincs... – szólt, mintegy önmagának.

Odakint a férfiak véget vetettek a játéknak. Vandor fölállt és elindult a ház felé, egyik lábára kissé sántítva, mint akinek a sarkába haraptak.

*

Villámgyorsan jött és váratlanul. Félúton a kastély és a kolostor között. Mint az egybehangolt támadás. Nemcsak néhány különálló ín és izom, amely, mindenik a maga módján, teste mulandóságára emlékeztette.

Nem. Ez másféle fájdalom volt. Mintha teste összes fájdalma a mellkasa táján futott volna össze. Mintha, lassan és ellenállhatatlanul, hatalmas satuba préselnék. Nehezen, zihálva lélegzett. És megértette, hogy ez a vég kezdete.

Pánikba esett.

Odakiáltott a fiatal szerzetesnek, hogy fordítsa meg a kocsit, és hajtson vissza a kastélyba.

A fiatalember alig kezdett bele a nehéz manőverbe, a keskeny erdei úton, amikor az apát ismét rákiáltott:

– Várj! Megállunk!

Mielőtt a szerzetes megértette volna az apát szándékát, és a segítségére siethetett volna, az már le is lépett a kocsiról, néhány lépést tett a fák között. Majd háttal az útnak megállt.

A szerzetes kissé csodálkozva figyelte, de nem volt nyugtalan. Megszokta már az apát gyakran érthetetlen, szeszélyeit. Egy ideig még nézte, aztán lekászálódott a bakról, és az út másik szélén könnyített magán. Majd újra fölszállt és tovább várakozott.

Az apát mindvégig mozdulatlanul állt.

Amikor, hosszú idő elteltével, ismét a kocsi felé fordult, a szerzetes látta, hogy arca halottfehér és verejtekben úszik. Ijedten a segítségére indult, de az apát leintette.

– Semmi baj... Hazamegyünk. Semmi keresnivalónk a kastélyban.

Amikor a fogat késő éjszaka beállt a kolostor udvarára és a fiatal szerzetes kinyitotta az utazófülke ajtaját, rémülten felkiáltott. Majd hanyatt-homlok segítségért rohant. De sejtette, hogy az apátnak már nincs szüksége segítségre. Itt, a földi életben.

*

– Miért minket választottál? – kérdezte Katarina. – Miért pont minket?

– Azt hiszem, hogy tudod – mondta Vador. – Ismered magad.

– Azt nem mondanám.

– No látod! – nevetett a férfi. – Ez is az alkalmasságodat bizonyítja.

A lány ingerülten megrázta a fejét.

– Lennél kedves ezt érthetőbben elmondani?

Vador fölállt a fotelból, és az asztalhoz ült, Bengtrel és Katarinával szemben.

A nappali szobában voltak. Amíg aludtak, felállítottak itt egy asztalt és reggelizet terítettek. Dúsan megrakott hidegtálak, friss zöldségek és gyümölcsök fogadták őket. Egy fonott kosárban különféle péksütemények. Kannában kávé és tea.

Csak amikor elhagyták az emeleti hálósobájukat és megcsapta őket a frissen sült kenyér illata, fedezték föl, hogy mennyire éhesek. Két napja alig ettek. Szótlatlanul, Vador kedélyes üdvözlését sem viszonzva, asztalhoz ültek és enni kezdtek. Vador mosolyogva figyelte őket, akárcsak egy büszke atya, aki gyermekei jó étvágyának örül.

Már befejezték a reggelit, teájukat kortyolgatták, amikor Vador az asztalhoz ült, hogy a lány kérdésére válaszoljon. Egy ideig komoly arccal szemlélte őket, majd így szólt:

– Nem atomfizikusokra vagy Nobel-díjas tudósokra van szükségem. Nem könnyen elsajátítható tudományokra. Ha utána gondoltok, biztosan belátjátok, hogy másféle tulajdonságok fontosak nekem. Nehezebben elsajátítható tulajdonságok. Olyan munkatársakat keresek, akik komolyan és becsületesen állnak a dolgokhoz. Akik kíváncsiak és nyitottak. Akik nincsenek híján a humornak sem, és távolságot tudnak tartani önmaguktól is. Akik nem vesznek el a fejüket, ha hatalomra kerülnek. Egyszóval: akikben meg lehet bízni. Kezdetben semmi más nem fontos. A tudományokat, és egyéb könnyű útipoggyászt, lesz bőven időnk később bepakolni.

Széttárta a kezét és széles mosollyal hozzátette:

– A kérdés tehát nem az, hogy miért választottalak titeket. Hanem, hogy lett vol-

na-e valami okom rá, hogy *ne* titeket válasszalak?

Katarina kifejezéstelen arccal figyelte. Majd fölhajtotta a teáját és fölállt.

– Sétálok egyet... ha szabad.

Vandor megütközve válaszolt:

– Hogyne lenne szabad! Nem a *foglyaim* vagytok!

– Nem?

– Persze hogy nem!

A lány lassan bólintott.

– Akkor jó. Szóval, sétálok egyet. Addig szerezz nekünk egy autót, hogy elme-
hessünk innen!

Bengt csodálkozva pillantott rá.

Vandor hosszú ideig mozdulatlanul ült, majd így szólt:

– Csak nem akarsz magad vezetni ezen az úton?

Katarina elhúzta a száját.

– Mondasz valamit. De ha nem a foglyaid vagyunk, akkor talán valamelyik job-
bágyod megtiszteltetésnek venné, hogy levigyen minket a faluig. Onnan már ma-
gunk is boldogulunk.

Vandor mereven felelt:

– Sok mindent szerettem volna még elmondani.

– Tudom – mondta a lány. Igyekezett nyugodtan beszélni, de elcsuklott a hang-
ja. Mély lélegzetet vett és hozzátette:

– Lesz még alkalmad folytatni. De most el akarok menni innen és átgondolni a
dolgokat.

Egy ideig szótlánul nézték egymást, majd Vandor halkán így szólt:

– Ahogy akarod.

Aztán Bengt felé fordult.

– Te még nem mondtál semmit.

A fiú az asztal lapjára meredt és ideges nevetést hallatott.

– Én is sétálok egyet.

– Hát sétálj – mondta Vador lassan. – Beszéljétek meg a dolgot. Ha valóban úgy
döntötök, leviszlek titeket a faluba. Az autót természetesen megtarthatjátok.

Hátradőlt és mozdulatlanul, csukott szemmel ült, amíg az ajtó becsapódott
Bengt és Katarina mögött.

*

– Tényleg el akarsz menni?

– Nem tudom... Tényleg itt akarsz maradni?

– Nem tudom.

*

Egy emeleti szobából figyelte a település szélén céltalanul kóborló két kis alakot. Vendégei már alighanem rájöttek, hogy a Vandorlandból vezető egyetlen járható út az volt, amelyik Sperberschwertbe vezetett.

Visszatekerte a szalagot és negyedszer is elindította.

– Bárki. Bármí. Bármikor.

Bengt hangja volt. Majd egy kis szünet után:

– Sohasem.

Elzárta a készüléket és egy ideig előre-hátra tekerte a szalagot, amíg megtalálta azt a részt, amit keresett.

Katarina hangja töltötte be a szobát. Keserűen és dühödten.

– Vagy csatlakozunk hozzá, vagy pedig... Vagy pedig nem tudom! Ő sem tudja! Más lehetőséget el sem gondolt! Ez a tökkelütött marha adottnak veszi, hogy elájulunk az örömtől és a lábát csókolgatjuk! Mert különben...

Egy gyors ütéssel leállította a szalagot. Egy pillanatig mozdulatlanul állt, a készülék fölé hajolva, majd egy dühkiáltással lesöpörte a magnetofont az asztalról, olyan erővel, hogy az a túlsó falnak repült.

Visszatért az ablakhoz.

Bengt és Katarina a szakadék szélén ácsorogtak, néhány méterre egymástól, különböző irányba fűrkészve, mint két idegen.

Mint két idegen utazó, aki eltévedt a hegyekben.

Vandor egy ideig figyelte őket. Aztán döntött. Csendesen sóhajtván a telefonhoz nyúlt, hogy kiadja a megfelelő utasításokat.

*

Katarina határozottan elutasította, hogy még egy éjszakát töltsenek odafent. A két autó késő este útnak indult. A sötét Mercedes haladt elől, Vandorral a kormány mögött. A másik autó szorososan követte. Az fogja majd Vandort visszavinni Vandorlandba.

Az indulást követő percekben egyikük sem szólt. Bengt és Katarina mereven ült a hátsó ülésen. Vandor teljesen nyugodtnak látszott. Halkan dudorászott magában, hátradőlve, balkézével kormányozva. Jobb keze lazán a sebességváltón pihent.

Katarina éberen figyelte a férfi minden mozdulatát a hátsó ülésről. Képtelen volt elhinni, hogy Vandor egyszerűen útnak ereszti őket. A lány korábbi viselkedését, vendéglátójukkal szemben, az a meggyőződés vezérelte, hogy Vandor minden lehetséges eszközzel megpróbálja ott tartani őket. Most, hogy az autóban ült, útnak indult, a kimondhatatlan nevű fal felé, úgy érezte, mintha becsapták volna. Mintha túljártak volna az eszén. Saját kérése, hogy elmehessenek, alighanem csak kísérlet volt, hogy nyomás alá helyezze a férfit. Hogy megvizsgálja a reakcióit. Így aztán teljesen zavarba jött, amikor Vandor könnyed vállrándítással a beleegyezését adta.

Talán nem akar elmenni?

Talán azt szeretné, hogy a férfi ott tartsa?

Semmiben nem volt biztos. Csak abban, hogy valami nincs rendjén. Nincs rendjén, hogy a férfi ilyen egyszerűen útjára ereszti őket.

Indulás előtt körbevezette őket a faluban. A település közepén, egy nagy talajfelületről kiderült, hogy mesterséges készítmény. Műanyagból és fémről készült közet-imitáció. Elektromos vezérléssel széthyitható volt és, mintha csak egy James Bond film kulisszáit látták volna, egy föld alatti helikopterhangárt pillantottak meg. Két menetkész, lövegekkel felszerelt harci helikopter és egy nagyobb, teherszállító helikopter rejtheje volt. Az utóbbi a *test* szállítására készült, speciális tartállyal felszerelve, amely, Vandor állítása szerint, sértetlen maradna, akkor is ha a helikopter lezuhanna.

– Bízom bennetek – mondta Vandor. – Különbem nem lennétek itt. És különben nem hagynám, hogy elmenjeteek. Soha senkit nem avattam be a titkaimba. Azt is tudjátok, hogy hol van a *test*. És ez az egyetlen pont, ahol támadható vagyok. Akármennyire is bízom bennetek, most már nem fogok azon tünődni, hogy vajon a biztonsági intézkedéseim mennyiben indokoltak és mennyiben mániákusak. Ha a legkisebb okom is lesz feltételezni, hogy visszaéltek a bizalmammal, megszakítom a kapcsolatunkat. A *testet* más helyre költöztetem és sohasem fogtok újra megtalálni. Ti viszont nem tudtok eltűnni. Mindig meg foglak találni benneteket. És mindenki mást, akit esetleg beavattok a dologba. Szóval ne hamarkodjatok el semmit. Gondoljatok át mindent, és hallassatok magatokról.

A lány feleslegesnek és otrombának találta a fenyegetést. Ugyanolyan feleslegesnek, mint a helikopterek mutogatását. Úgy tűnt, Vandor igyekszik azt mutatni, hogy nyitott kártyákkal játszik. A kérdés csak az volt, hogy milyen lapokat rejtett el a kabátujjában.

Már nem járhattak messze Sperberschwertől, amikor Katarina előrehajolt és megkérdezte:

– Miben sántikálsz?

– Tessék?

– Jól hallottad.

Vandor egy pillanatra hátra fordult és a lányra pillantott.

– Leviszlek titeket a faluba...

– És utána? Figyeltetni fogsz minket?

– Úgy lesz, ahogy mondtam. Megtarthatjátok az autót, senki sem követ benneteket.

Katarina azzal a biztos tudattal dőlt hátra, hogy a férfi hazudik.

Nemsokára maguk mögött hagyták a meredek útszakaszt. A falu szélén Vandor megállt. Akárcsak a másik autó, közvetlenül mögöttük.

Vandor futó pillantást vetett Bengtre és Katarinára.

Parancsoljatok – mondta gyorsan és kiszállt az autóból, anélkül, hogy kikapcsolta volna a motort. Majd intett a másik autó vezetőjének, hogy forduljon a járművel. A férfi még egyszer intett nekik és beszállt a másik autó hátsó ülésére. A következő pillanatban már útban volt Vandorland felé.

5. Bengt

Aztán egyedül voltak.

– Te jóisten! – sóhajtott Katarina és arra a pontra meredt ahol Vandor autója eltűnt a hegyoldal. Ugyanabban a pillanatban Bengt hörgésszerű hangot hallatott és görcsösen belemarkolt a vezetőülés háttámlájába.

– Mi baj? – kérdezte ijedten a lány.

Bengt egy kézmozdulattal jelezte, hogy minden rendben, de még vett néhány gyors és mély lélegzetet, mielőtt Katarina felé fordult volna.

– Semmi baj. Légszomj... vagy micsoda. Pihenek egy kicsit.

Fejét a lány ölébe hajtotta és lehunyta a szemét. Katarina gyengéd mozdulattal hátrasimította a fiú haját.

– Talán mégsem kellett volna elvállalnod azt a kórházi munkát.

Bengt fáradt mosollyal válaszolt.

– Hiszen milyen jövedelmező volt...

– Igen – sóhajtott Katarina. – Jövedelmező.

Az motor csendesen duruzsolt. Hosszú ideig egyikük sem mozdult. Aztán Katarina megkérdezte a fiútól, hogy jobban van-e.

– Jobban – dörmögte Bengt. – De szívesen feküdnék még így néhány hétig.

Katarina csendesen nevetett.

– Nem itt. Nem ebben a rohadt kocsiban. Menjünk innen! Vezessek? Vagy vezetesz?

Bengt fölült.

– Miért ne?

Átkaszálódta az első ülésre. Bengt előrébb húzta a vezetőülést és beállította a visszapillantó tükröket. Majd lassan átgurultak a néptelen falun és nekivágtak a koromsötét országnak.

*

Kleinhammer felügyelő csendesen mormogva átrágtá magát az irathalmazon. Majd hátradőlt a karosszékekben, néhány másodpercig a tapétára meredt és mélyet sóhajtott.

– Hát ez meg mi a fene?

Újra kezdte.

Maga elé húzta a legfelső és legkorábbi keltezésű iratlapot. Ez a török tizenkét

Lisztés István: Taglejtés
bronz
195 cm magas

Lisztés István: Taglejtés (részlet)
bronz
195 cm magas

évvel ezelőtt kiállított tartózkodási- és munkavállalási engedélye volt. Egy ideig a fényképet szemlélte.

– Dübüllü Abdürrezzak... Fehér mint a hó. Soha semmi dolgunk nem volt vele. Úgy tűnik, mást sem tett az elmúlt években, mint a Leopold étteremben főzőcskézett. Fizette az adóját. Fizette a lakbérét. Havonta egy csekk a mamának. Mindig ugyanakkora összeg. És alig kétszáz frank költőpénz. Persze, ingyen étkezik az étteremben. De mégis. Kis remete? Úgy tűnik. Aztán történik valami. De mi az ördög történik? Köhler és Pergola. Bumm-bumm, mint a moziban. És másnap eltűnik. Felmondanak neki. Állítólag valami vita volt a fizetése körül. Aztán két hétig se híre se hamva. Azazhogya...

Előkereste az ankarai rendőrség jelentését.

Nem, Abdürrezzak nem utazott haza a falujába. A török rendőrség azonban szeretné *a svájci bűnüldöző hatóságok figyelmét felhívni egy különös tényezőre, amely talán összefüggésbe hozható az említett személy eltűnésével...*

Abdürrezzak szülőfalujában minden egymás hegyén-hátán. Anyácska megkapta a havi csekkjét a fiától. De ezúttal nem a szokásos százötven svájci frankot. Hanem egymillió amerikai dollárt. És egy táviratot: *Új étterem. Jobb beosztás. Magas előleg. Sok munka. Kevés idő. Egy ideig nem hallatok magamról.* A csekket és a táviratot egyazon napon adták föl. A gyilkosságot követő napon. Azon a napon, amikor felmondtak a töröknek. Azon a napon, amikor eltűnt.

Egy millió istenverte amerikai dollár!

Anyácska sír és semmit sem ért. Nem kell neki a sátán pénze! Azt mondják meg, hogy hol van a fia!

A török rendőrség is köszönettel nyugtázná, ha a svájci kollégák felvilágosítást tudnának nyújtani az említett pénzösszeg eredetéről. *Adótechnikai okok miatt...*

Adótechnikai okok! Jó vicc. Egyszerűen szétveti őket a kíváncsiság.

Nem is csoda.

Abdürrezzak korábban még csak bankszámlával sem rendelkezett! Honnan jön ez a pénz? Amit ráadásul egy állítólagos fizetésvita után ad postára. Nevetséges! Ezt a féleszű pincért újra ki kell hallgatni.

Megint sóhajtott egy nagyot, és előhúzta a stockholmi papírokat. A legutolsó alig két órája érkezett. Ez indította el a lavinát. Ha ez nem érkezett volna meg, valószínűleg az összes többi irat a külföldi osztály polcain porosodott volna az idők végezetéig és sohasem jutott volna a gyilkossági csoport tudomására. De most itt állt minden, egy kupacban.

Újra elolvasta a legfrissebb jelentést.

Egy magára hagyott kisbuszban, Stockholm egyik külvárosában, rábukkannak azon Dübüllü Abdürrezzak nevű török állampolgár földi maradványaira, aki három nappal korábban figyelemreméltó körülmények között lépte át a Svéd Királyság határát. Kétségtelen, hogy gyilkosság áldozata lett. A halál oka egyetlen kés-

szúrás a szívébe. Az orvosi vizsgálat szerint a gyilkosság eszköze keskeny, kétélű és borotvaéles penge. Igen ritka fegyver, amelyet a tettes nagy biztonsággal kezel. Profi munka. Egyéb körülmények is erre utalnak. A busz telis-tele van hivatásos lehallgató készülékekkel. De semmi mással. Egyetlen papírfecni sem utal a berendezés céljára. A készülékek eredete ismeretlen. Nem úgy maga a jármű. Azt két héttel korábban bérelték Stockholmban. Egy francia útlevélet felmutató férfi, aki angolul beszélt. Neve és egyéb adatai természetesen az autókölcsönző irodában feljegyezve. Jean Baptiste Poquelin. Párizsi lakos. A svéd rendőrség számára ismeretlen. A francia rendőrséghez és az Interpolhoz intézett előterjesztések ez ideig eredménytelenek. Az autókölcsönző vállalat tisztviselője csak egy dologra emlékszik pontosan. A férfi nagyon magas volt. Tehát nem lehetett a török. Amennyiben az ember azzal a gondolattal játszadozna, hogy Abdürrezzak már *azelőtt* Svédországban tartózkodott, hogy a stockholmi repülőtéren nagydobra verte az érkezését. Mert valamivel diszkrétebb beutazási módot is választhatott volna. Szerencse is kellett a dologhoz, nem is kevés. Talán egyszerűen csak bolond volt és nem törődött vele, hogy elkapják-e vagy sem?

Előkereste annak az útlevélnek a fénymásolatát, amelyet a török a stockholmi repülőtéren hagyott. Az útlevélkép kétségtelenül Abdürrezzakot ábrázolta. És az útlevél-ellenőrző rendőr biztos volt benne, hogy a fényképen látható személy azonos volt azzal, aki megszökött tőle. Valamint azonos volt a buszban talált hullával.

Megszólalt a telefon. Mivel a felügyelő azt az utasítást adta ki, hogy senkit ne kapcsoljanak, sejtette, hogy ki lehet a vonal végén. Egy ideig kedvetlenül nézte a készüléket, majd megemelte a kagylót.

– Kleinhammer.

– Oberbein. Hogy van? Épp most kaptam meg a fordításokat. Ronda paksaméta. Mit hámozott ki belőle?

– Még semmit. Most olvasom.

– No igen – jött a türelmetlen válasz. – De mit gondol? Mi folyik itt?

A felügyelő csendesen sóhajtott. Természetesen nem hitte el, hogy Oberbein *épp most* kapta meg az anyagot. Biztos volt benne, hogy a főnöke már szépen átolvasott mindent – és nem értett semmit. Különben nem érdekelt volna a felügyelő véleménye. Különben elmondta volna, hogy miről van szó, és milyen irányba kell nyomozni. Ahogy ez már lenni szokott.

A felügyelő némi kárörömöt érzett. Nyugodtan válaszolt.

– Úgy van ahogy mondja: ronda egy paksaméta. *Én sem* jutottam még semmi messzebb menő következtetésre.

A vizsgálóbíró figyelmen kívül hagyta a csípős megjegyzést.

– No igen. De egyelőre még nem sajtóértekezleten ülünk. Úgyhogy mondja el, hogy mire gyanakszik.

A felügyelő kezdett dühbe gurulni.

– Hogy mire gyanakszom? Hát, vagy kémkedésről van szó, vagy baloldali terrorizmusról, vagy jobboldali terrorizmusról, vagy maffia ügyletekről, vagy régi náci kincsekről, vagy pedig valami *egész másról*. Ez a határozott gyanúm.

Egy pillanatig csend volt a vonal végen.

– Nagyon vicces. Amennyiben *még határozottabb* gyanúja támadna, hívjon vissza. Körülbelül egy óra múlva. *Legkésőbb!*

Megszakadt a vonal.

A felügyelő káromkodott egyet és újra a papírok fölé hajolt.

Ernst Köhler... A kihallgatások sehova sem vezettek. Egyfolytában ugyanazt hajtogatta: A svédekkel korábban sohasem találkozott. Barátaival a legjobb hangulatban tért be az étterembe és esze ágában sem volt senkivel ujjat húzni. Szilaj jókedvében ismerkedni próbált. Elviccelődni a külföldiekkel. Szívélyes tréfálkozására ez a karatés örült súlyos sértésekkel válaszolt, amelyek hamarosan brutális ütlegekké változtak. Köhler rálőtt, hogy az életét mentse. Önvédelemből. Hiszen ekkor már mindkét barátja eszméletlenül feküdt a földön. Azt hitte, hogy a svéd agyonütötte őket.

És így tovább.

Egy jó ügyvéddel, aki összezavarja a tanukat, talán meg is úszhatja a dolgot. De nem ez volt a fontos. Az egyetlen érdekes kérdés az volt, hogy tud-e Köhler még valami mást is. Bármit, ami kapcsolatba hozható a történet többi részével. A másik gyilkossággal.

És esetleg a harmadik gyilkossággal?

Pergolát, mindössze egy nappal azelőtt, hogy Zürichbe érkezik, kihallgatja a stockholmi rendőrség. Egy kórházi halálesettel kapcsolatban. Aztán felfüggesztik a nyomozást, mert a boncolás kimutatja, hogy természetes halálról van szó. Szív-szélhűtés...

De mégiscsak furcsa, hogy valaki egyik nap hullába botlik Európa egyik felében, másnap pedig őt lövik agyon Európa másik felében. Lehetséges, hogy több különböző történetről van szó és az érintkezési pontok csakis véletlenszerűek?

Nem. Túl sok a *véletlenszerű* érintkezési pont.

Abdürrezzakot ugyanaz nap, vagy esetleg ugyanazon éjszaka szúrják agyon, ahogy Stockholmba érkezik. A két svéd pedig másnap Zürichbe repül!

Aztán pedig őket is mintha csak a föld nyelte volna el.

Véletlenszerű érintkezési pontok? Ugyan már.

Ez egy és ugyanaz a történet! De miféle átkozott történet?

Az ablakhoz lépett és egy ideig sötét ábrázattal szemlélte a kibetonozott hátsó udvart. Festőibb látványokban is volt már része. Aztán visszatért a telefonhoz, hogy közölje Oberbeinnal, hogy gyanúja továbbra is pontosan olyan határozott, mint ezelőtt.

Végre elaludt.

Katarina kibújta a karja alól, fölkel az ágyból, kibotorkált a fürdőszobába és bezárta maga mögött az ajtót. A vécésze fölé hajolt és hányt. Csendesen és sokáig.

Majd a padlón összekuporodva az ajtóra meredt. Félt, hogy megmozdul a kilincs és Bengt hangja szól hozzá: *Mi van? Rosszul vagy? Miért zárkóztál be?*

Bengt...

Sírt. Csendesen és sokáig. Aztán hideg vízzel leöblítette az arcát és visszatért a szobába. Hangtalanul fölöltözött, magához vette a kézitáskáját és óvatosan kinyitotta a hotelszoba ajtaját. A folyosón futni kezdett. Lerohant a lépcsőkön és átvágott a néptelen előcsarnokon, az éjszakai portás csodálkozó pillantásától kísérvé. Csak akkor lassította le a lépteit, amikor már több saroknyira járt a szállodától.

Egy bárban kávé és konyakot rendelt. Megpróbálta összeszedni a gondolatait.

Lehetséges, hogy téved? Hiszen semmi bizonyítéka nincs. Pusztán az a tény, hogy Bengt megváltozott, nem bizonyít semmit. Hiszen ki az az ember, aki ugyanaz maradna, azok után, ami velük történt? Más szóval, semmi ésszerű magyarázata nem volt, hogy miért értette meg, hirtelen, az éjszaka közepén, harmadik szeretkezésük tetőpontján, hogy Bengt már nem Bengt. Megértette, minden előzetes figyelmeztetés vagy gyanakvás nélkül, mintha hályog hullott volna le a szeméről.

Eszébe ötlött az indulás. Vandor bemutatója. A helikopterek. A fenyegetések.

Mindez csak arra szolgált, hogy a figyelmüket elterelje.

A férfi túlzott könnyedsége a lefelé vezető úton. Aztán pedig, ahogy hirtelen faképnél hagyta őket, szinte anélkül, hogy rájuk nézett volna.

Magasfeszültség. Az ugrás előtt.

Gyorsan ható mérget használhatott. És a másik autó egy holttesttel tért haza.

Így kellett hogy történjen.

Bengt hirtelen rosszuléte, közvetlenül azután, hogy Vandor eltűnt.

Minden egyezett.

Hirtelen fölfogta, hogy valaki beszél hozzá és fölneézett. A fiatalember, aki kezében egy söröskorsóval az asztalánál állt, harmadszor is megismételte a kérdését.

– Nem – mondta Katarina angolul. – Akármit is kérdezel, a válasz nem.

Reggelig járta az utcákat, aztán betért egy szállodába a város túlsó végén. Magára zárta az ajtót és egy karosszékből töltötte a délelőttöt. Néha el-elszunnyadt, de mindig azonnal fölriadt és ijedten körülnézett. Aztán, kora délután, támadt egy ötlete.

*

Közel egy óras tépelődés után Helmut úgy döntött, hogy fölhívja a rendőrséget.

– Talán nem fontos a dolog – mondta, amikor végre Kleinhammer felügyelő ke-

rült a vonalba.

– Itt a nő!

– Milyen nő?

– Hát a svéd. Itt ül és teázik. Talán nem fontos a dolog, de úgy gondoltam, hogy...

– Egyedül van?

– Igen. Egy ablaknál ül és állandóan kifelé bámul. Azt hiszem, hogy vár valakit. Nem tudtam, hogy telefonáljak-e. Talán nem fontos, de úgy gondoltam, hogy...

– Nagyon jól tette, hogy telefonált, herr Pintscher. Rögtön oda megyek. Ha a nő távozni készülne, próbálja meg valahogy föltartani!

Helmüt verejtékező homlokkal tért vissza az ebédlőbe. A nőnek hült helye volt! Az asztalon egy száz frankos bankjegy hevert. A pincér méltóságteljesen magához vette a pénzt és helytelenítő ábrázattal körülnézett. Egy tisztességes nő nem hagy maga után kilencvennégy frank borraivalót.

*

Klaus Munkel osztályvezető úr a futó léptek zajára hátrafordult.

– Toivonen kisasszony!

Katarina kifújta magát, és bizonytalanul a Leopold étterem felé mutatott.

– Magára vártam... odaát.

A szeme vörös volt. Látszott rajta, hogy halálfáradt.

– Sajnálom, Toivonen kisasszony. Már nem a Leopoldba járok. Új szakács van. Gyengébb a koszt.

Katarina idegesen fölnevetett.

– Új szakács. Tudom.

Munkel úr nyugtalan pillantással szemlélte a lányt.

– Egy másik étteremben szoktam vacsorázni. Örülnék, ha velem tartana.

Régimódi mozdulattal karját nyújtotta a lánynak. Szótlanul mentek egymás mellett, amíg egy közeli mellékutcában lévő kis étteremhez értek. Katarina nyugtalanul körülnézett, mintha attól tartott volna, hogy követik őket, mielőtt a bankár nyomában a helyiségbe lépett. Munkel úr váltott néhány szót egy fiatal felszolgálólánnyal, aki kíváncsi szemeket meresztett Katarinára. A bankár megkérdezte Katarinát, hogy rendelhet-e neki valamit, de a lány a fejét rázta.

– Azaz... kérek egy kávét.

Munkel úr rendelt, anélkül hogy az étlapba pillantott volna, és megvárta, amíg a pincérmő eltávozott az asztaluktól. Aztán Katarinára nézett.

– Toivonen kisasszony, nagyon sajnálom a történeteket. Sokszor gondoltam magára...

A lány egy pillanatra megrémült, aztán felfogta, hogy az idős ember miről beszél.

– Arra gondol, ami az étterembe történt?
 – Igen – felelt Münkkel úr bizonytalanul. – De úgy látom, hogy azóta más dolgok is történtek.

Katarina elgondolkozva nézte.

– Igen – mondta lassan. – Más dolgok is történtek.

Hosszú ideig szótlánul ültek. A bankár türelmesen várt.

– Beszélnem kell valakivel – mondta a lány.

Münkkel úr bólintott.

– Megtisztelne, ha engem választana.

– Münkkel úr, ne értsen félre. Nem arról van szó, hogy nem bízom meg magában.

Hanem...

Elhallgatott.

Mindig meg foglak találni benneteket. És mindenki mást, akit esetleg beavattok a dologba.

– Hanem... attól tartok, hogy veszélybe sodorhatnám.

Münkkel úr széttárta a karját.

– Drága Toivonen kisasszony... Hiszen már itt ülünk.

– Igen. Bocsánat. Teljesen hülye vagyok. De nem tudom, hogy szabad-e ezt tenem. Talán még nem késő, hogy...

– De igen, Toivonen kisasszony! Már késő.

A bankár hangja szigort mímelt, Katarina elnevette magát. Münkkel úr mosolyogva folytatta:

– Netán *veszélybe* sodródnék? Toivonen kisasszony! Muzsika ez az én fülemnek! Már rég elfelejtettem, hogy milyen dolog *veszélybe sodródni*. Öreg ember vagyok. Mitől tartanék? Talán az életemet féltsem? Azon már nincs mit féltennem.

Katarina csendesen így szólt:

– Talán a *halálát*, Münkkel úr. Azt féltheti.

– Hm... Amennyiben ez nem játék a szavakkal, bevallom, nem értem a dolgot.

Katarina komoran bólintott.

– Ez nem játék a szavakkal. Beszélhetnénk valahol zavartalanul?

– A lakásomon?

– Menjünk – mondta határozottan a lány.

Münkkel úr magához intette a pincérnőt. Beszélgetésükből Katarina kizárólag a *taxi* szót értette, valamint azt, hogy a nő neve Ulrike. A pincérnő hűvös biccentéssel nyugtázta Münkkel úr kívánságát, és helytelenítő pillantást vetett Katarinára, mielőtt elhagyta az asztalukat. A bankár mosolyogva fordult utána.

– Számomra igazán hízogó a hölgy gyanakvása. Szegény leány nem tudhatja, hogy az ön szépségét, Toivonen kisasszony, negyven évvel ezelőtt sem szemlélttem volna másként, mint kizárólag esztétikai érdeklődéssel. Ezért nincs családom. Nem voltam képes ilyen módon fenntartani a normalitás látszatát. Mint ahogy azt

sok barátom tette. Így hát, Toivonen kisasszony, senkiért nem tartozom felelőséggel, és teljes szívemből köszöntöm azokat a veszélyeket, amelyekbe ön engem sodorni szíveskedne.

Néhány perccel később elhagyták az éttermet. Münkel úr papírzacskóban vitte a vacsoráját. Beszálltak egy taxiba. Útközben egyikük sem szólt. A lány kibámult az ablakon, anélkül, hogy felfogta volna, hogy mit lát. Csak akkor szólalt meg, amikor beléptek a bankár belvárosi, kétszobás lakásába. Megkérdezte, hogy főzhetne-e egy nagy kanna kávéját.

Ez az este is hosszúnak ígérkezett.

*

A felügyelő mérgének, hogy Katarinát néhány vacak perccel elmulasztotta, Helmut itta meg a levét. A pincér teljesen kimerült a közel egy órás kihallgatástól. De a felügyelő számára az eredmény soványka volt. Helmut kénytelen volt néhány mellékes ponton módosítani korábbi tanúvallomását, amikor is valamivel jobb fényben tüntette fel saját szerepét az eseményekben.

Csak az egyik részlet volt érdekes. A gyilkosság napján, amikor Pergola faképnél hagyta barátait, azok utána eredtek. Ahogy Helmut korábban megfogalmazta a dolgot, *sietve rendezték számlájukat*. Mint kiderült, alaposan rendezték. A lány számolatlan százas köteget nyomott a pincér markába. Helmut azért később megszámolta a bankjegyeket. Nyolcszáz frank volt. Kissé könnyelmű módja az úti kassza kezelésének. A stockholmi rendőrség anyagában semmi sem utalt arra, hogy a két svéd anyagi helyzete olyan lett volna, hogy ilyen gesztusokat engedhetek volna meg maguknak. Igaz, hogy a számlát valóban *sietve* rendezték. De, amikor a lány néhány perc múlva visszatért az étterembe, Helmut szóvá tette, hogy kicsit többet fizetett a kelleténél. Hanyag legyintés volt a válasz. *Keep the change*. A következő számlát, valamint az aznapit, a lány egy-egy százassal egyenlítette. Kisebb számegegységeket, úgy látszik, nem ismert.

Vajon miféle forrásból ömlöttek ezek a százasok? Talán ugyanabból, ahonnan Abdürrezzak milliója?

A felügyelő egy ideig csendben törte a fejét. Néha Helmutra pillantott, aki ilyenkor mindig szolgálatkészen előrehajolt, jelezvén, hogy várja a további kérdéseket. De több kérdés nem volt. A felügyelő felállt és megkérte a pincért, hogy azonnal jelentkezzen, ha valamelyik svéd ismét felbukkanna.

A pincér fájdalmas arcot vágott.

– Ha tudtam volna, hogy ilyen fontos a dolog...

– Az ember sohasem tudhatja, hogy mi a fontos, Pintscher úr – szögezte le a felügyelő.

Visszahajtott a főkapitányságra és felhívta Oberbeint. A vizsgálóbíró szótlánul

végighallgatta. Ez szokatlan volt. És vészjós.

– Nos, Kleinhammer – vette át végül a szót –, a kezdeményezőkézsége dicséretes. De ha jól tudom, a svédek nem kérték, hogy vegyünk részt a vizsgálatukban.

– Van saját vizsgálatunk – szolt szárazon a felügyelő.

– Mit nem mond? Csak egy? Azt hittem több is van. A Köhler-ügyre gondol?

A felügyelő késlekedett a válasszal. Ez nevetséges volt! Oberbein egyszerűen a bolondját járatta vele.

– Igen, a Köhler-ügyre gondolok. Mi másra?

– Csak lassan a testtel. Honnan tudnám, hogy mire gondol? Ami viszont a Köhler-ügyet illeti, emlékeztetnem kell, hogy én vezetem a nyomozást. És úgy ítélem meg a helyzetet, hogy pillanatnyilag semmiféle intézkedésre nincs szükség.

A felügyelő csendesesen a fogát csikorgatta és nem szolt semmit.

– Talán más véleményen van? – kérdezte a vizsgálóbíró.

– Igen.

– Nocsak. Ez dicséretes. Hadd halljam!

– Ezek a dolgok összefüggnek. A stockholmi gyilkosság és a Köhler-ügy.

– Meglehet. Van valami bizonyítéka erre nézve?

– Indicumok.

– Kár.

– Erős indicumok.

– Az indicumok indicumok. Vagy talán Amerikában ezt másképp látták?

A felügyelő sóhajtott egyet. Egyesek sohasem fogják megbocsátani, hogy néhány évvel ezelőtt nyolc hónapot a New York-i rendőrség vendégként töltött.

– Akkor mit tegyünk?

– Semmit. További anyagokra várunk. Vagy formális kérvényre a svédek részéről, hogy beszálljunk.

– Értem.

– Még szerencse.

A vonal megszakadt. A felügyelő mély lélegzetet vett, úgy döntött, hogy mégsem csapja falhoz a telefont. Ellenben gyorsan összeszedte az asztalon szétszórt papírokat és elindult hazafelé, azzal a határozott célkitűzéssel, hogy legalább valamilyen hipotézist kifundáljon arra nézve, hogy miféle történet rejlik a furcsa események mögött.

*

– Elmondok egy történetet – mondta Katarina. – Egy igaz történetet. De aligha tehetek szemrehányást, ha nem fogja elhinni. Valószínűleg én sem hinném el.

Kis szünetet tartott, majd halványan elmosolyodott.

– Múnkel úr... Legutóbb sokat beszéltünk a számláról és a meghatalmazásról.

Egyikünk sem értette a dolgot. De most már értem. Találkoztam a számla korábbi tulajdonosával. Tudom, hogy a nyitott meghatalmazás és a titkos számkombináció egyszerű és logikus megoldás volt az illető részére. Másfajta megoldást nem is választhatott volna. De kezdem az elején. Ahhoz, hogy higgyen nekem, azt hiszem, sorjában el kell mondanom mindent.

Egy ideig az üres kávéscsészéjére meredt. Majd újra töltött magának a kannából és a bankárra nézett.

– Stockholmban kezdődött. Úgy terveztük, hogy a nyarat Olaszországban töltjük és Bengt munkát keresett...

*

Kleinhammer felügyelő azzal töltötte az estét, hogy három listát készített. Az első lista a Köhler-Abdürrezzak ügy tényeit tartalmazta. A következő lista pedig a tényekkel kapcsolatos kérdéseket, a harmadik pedig a lehetséges intézkedéseket, a kérdések megválaszolására. Majd az utolsó lista pontjait úgy csoportosította, hogy azok egy esetleges vizsgálat munkatervét képezték.

Egy vizsgálat, amely talán sohasem fog megvalósulni. Oberbein ellenérzése érthető volt. A tények listája továbbra is a rejtélyek listája maradt. Nem rajzolódott ki semmiféle egységes kép vagy feltételezés.

A két svédet sürgősen meg kell találni. Ez volt a legfontosabb. Amikor a gyilkosság éjszakáján kihallgatta őket, semmiről sem voltak hajlandóak beszélni, kivéve magáról a gyilkosságról és az azt közvetlenül megelőző eseményekről. Mint ha a gyilkossággal kapcsolatos kérdések lettek volna a legkevésbé érzékenyek... Ideje volt tehát visszatérni a többi kérdésre. Talán egy Pergola-ügyről beszélni, Köhler-ügy helyett. A baj csak az volt, hogy ilyen ügy nem létezett. Az érintettek közül Köhleren kívül senkit nem lehetett semmiféle svájci felségterületen elkövetett bűntettel gyanúsítani.

Remélhetőleg a svédek köröztetni fogják a honfitársaikat.

Jóval éjfél után aludt el és reggel hétkor már a munkahelyén volt. Az éjszaka folyamán új anyag nem érkezett.

Kedvetlenül nekilátott egyéb napi teendőinek.

*

Teljesen el voltak csigázva. Ez volt Katarina második álmatlan éjszakája. És Munkel úr első álmatlan éjszakája, sok-sok év óta.

A kávé már réges-rég elfogyott, de a lány megszakítás nélkül folytatta elbeszélését, mindaddig, amíg a bankárral való tegnapi találkozásához ért. Ekkor vette észre, hogy odakint kivilágosodott. Munkel úr egy fotelben ült, szemben a lány-

nyal, és nagyon sápadt volt.

Sokáig hallgattak. Katarina hirtelen úgy érezte, hogy kirántják alóla a padlót és megpördül a szoba. A szék karfájához kapott, majd belátta, hogy érzékszervei csúfolódnak vele. Nagy nehezen álló helyzetbe tornázta magát.

– Főzök egy kis kávé. Aztán szeretném hallani, gondolja-e, hogy meghibbantam. Vagy... nem.

Amikor a lány több perc elteltével sem tért vissza, Münkel úr is föltápáskodott és kiment utána a konyhába. A tűzhelyen vadul forrt a víz és Katarina az asztalra borulva aludt. A bankár leemelte a lábost a korongról és elzárta a tűzhelyet. Majd leült Katarinával szemben és egy ideig szemlélte a lányt. Visszatért a nappaliba, magához vett három ülőpárnát a szofáról és a konyhaasztal mellé fektette őket, a padlóra. Hosszas kísérletezés után, sikerült a lányt áttemelnie a rögtönzött fekvőhelyre. Pokrócot terített rá és visszaült a fotelbe, a nappaliban. Eszébe jutott, hogy telefonálnia kellene a bankba. Betegét jelentenie. De már nem volt ereje fölállni. Egyébként sem volt beteg. Ezt gondolta, és elaludt.

*

Amikor az ügyeletes telefonált és közölte, hogy ki az aki találkozni szeretne vele, a felügyelő legszívesebben lerohant volna az előcsarnokba, nehogy a látogatója meggondolja magát és távozzon.

De csak nyelt egyet és ennyit mondott:

– Küldje föl.

A fiatalember, aki barátnőjével együtt az első helyen állt egy hivatalosan nem létező vizsgálathoz összeírt tanuk listáján, két perc múlva az ajtajában állt. A felügyelő elé sietett.

– Good morning, mister Najmen!

– *Nyman* – mondta a látogató széles mosollyal. – A helyes kiejtés *Nyman*.

Kéjesen elhúzta a hosszú, svéd y-hangzót.

– Bocsánat, izé... Nüman úr – mondta a felügyelő. – Foglajjon helyet.

Maga is visszaült az íróasztal mögé. Zavarban volt. Váratlanul érte a svéd fiatalember könnyed viselkedése. Nyugtalanítónak találta.

– Nos, Nüman úr? Miben lehetek a szolgálatára?

A látogató néhány másodpercig csendesen figyelte, majd így szólt:

– Elvesztettem a barátnőmet. Arra gondoltam, hogy talán segítene megkeresni.

A felügyelő megköszörülte a torkát.

– Toivonen kisasszonyról beszél?

– Természetesen. Hallott valamit róla az utóbbi időben?

Olyan hányaveti hangon tette föl a kérdést, mintha egy elkallódott mandzsettagomb után érdeklődne. A felügyelő egyre ingerültebb lett.

- Egy pillanat. Hogy értsem azt, hogy *elvesztette*?
- Nehéz pontosabban megfogalmazni. *Nem tudom, hogy hol tartózkodik*. Volt egy kis vitánk és faképnél hagyott. Tudja, a nők...
- Nem tudom – mondta szárazon a felügyelő. – És nem értem, hogy miért hozzám fordul.
- Pedig egyszerű. A rendőrség könnyebben megtalál egy eltűnt személyt, mint én.
- Meglehet. De nem szoktunk felnőtt embereket körözni, kizárólag azért, mert veszekedés után otthagyták a partnerüket. Számunkra nem lesz *eltűnt személy* az illető, azért mert nem akar találkozni önnel.
- A látogató lebiggyesztette az ajkát.
- Kár.
- A felügyelő ingerültsége csendes dühbe csapott át. Biztos volt benne, hogy a fiú a bolondját járatta vele. Roppant barátságosan így szólt:
- Talán ha részletesebben elmagyarázná a dolgot, Nüman úr. Tulajdonképpen mi történt?
- A látogató legyintett egyet.
- Nem érdekes.
- Aztán a felügyelő felé hajolt és bizalmas hangon megkérdezte:
- De mondja csak, Kleinhammer úr. Tényleg nem hallott semmit Katarináról? Például tegnap?
- Figyelmesen nézte a rendőrtiszt arcát. Az a villanásnyi bizonytalanság, amit a szeméből kiolvasott, elegendő volt ahhoz, hogy meghozza döntését. Kleinhammer felügyelő úr megméretett és közelebbi megvizsgálásra érdemesnek találtatott. A látogató hirtelen fölállt és így szólt:
- Mindjárt jövök.
- A felügyelő elképedt pillantásától kísérve elhagyta a szobát.
- Mi az ördögöt művel a pasas? – mordult föl a rendőr és látogatója után sietett. Mielőtt az ajtóhoz ért volna, odakintről tompa robaj hallatszott. Majd izgatott hangok. És a következő pillanatban a felügyelő úgy érezte, mintha bomba robbant volna a fejében. A szája kiáltásra nyílt. De ekkor már valaki más döntött, hogy kiáltson-e, vagy sem.
- A kiáltás nem hangzott el.

6. Kleinhammer felügyelő

A felfordulás mérsékelt volt, a kedélyek hamar lecsillapodtak, miután a halottat elszállították. A felügyelő visszahúzódott a szobájába.

A Leopold étterem... Hát persze. Gondolhatta volna. Nyilvánvaló volt, hogy Katarina kire várt ott. Mindig kereste az atyai tanácsokat. És persze sohasem fo-

**Lisztes István: Fehér
gipsz
150 cm magas, 310 cm átmérőjű talapzaton**

gadta meg őket.

Felütötte Klaus Munkel laccímét a telefonkönyvben, és elindult a rendőrkapitányság garázsa felé. A titkárnő utolérte a liftajtónál és közölte, hogy Oberbein keresi telefonon.

– Arra most nincs időm – mondta a felügyelő.

– De Kleinhammer úr! Úgy tűnik, hogy Oberbein vizsgálóbíró úr rendkívül...

– Nemcsak tűnik. Valóban rendkívül. De mondja meg neki, hogy semmi oka nincs rá. Minden a legnagyobb rendben. Csapunk majd olyan sajtóértekezletet, hogy Amerikába is híre megy!

A liftajtók kinyíltak.

– Valóban ezt mondom neki?

– Miért ne? – A felügyelő az ajtók közé állt. – Kisebb dolog ezt állítani, mint azt, hogy Oberbein úr felfuvalkodott hólyag. Különbén is semmi kedvem beszélni vele.

– De Kleinhammer úr...

Az ajtók becsukódtak a felügyelő mögött.

*

Katarina heves fejfájással ébredt.

Mosolygott Munkel úr ágyazásán, majd feltápászkodott, hogy megnézzze merre van a szállásadója. A bankár mélyen aludt egy fotelben. Katarina visszament a konyhába Kávét főzött. Aztán a nappali szoba ablakában állva kortyolgatta kávéját. A délelőtti forgalmat bámulta.

Amikor a személygépkocsi fölhajtott a járdára és megállt a kapu előtt. Rögtön megismerte a jármű vezetőjét. Ugyanaz a detektív volt, aki kihallgatta őket a gyilkosság után! Gyorsan visszahúzódott az ablakból. Mit keres itt a pasas?! Véletlen lenne a dolog? Képtelenség. Követték volna? Lehetetlen. Talán Munkel úr áll megfigyelés alatt? Nem lehet kizárni a lehetőséget. De miért állna? Ha igen, akkor miért nem léptek közbe korábban?

Zsongtak a fejében a kérdések, de csak egy dologban volt biztos. Nem akart találkozni a rendőrrel. Nem akart össze-vissza hazudozni értelmetlen kérdéseire. Az igazságot pedig végképp nem akarta elmondani. Egyelőre nem.

Csöngettek.

Munkel úr felriadt, Katarina kezét karjára fektette, mozdulatával jelezte, hogy maradjon veszteg. A bankár zavaros pillantással nézett a lányra. Még kétszer szólt a csengő, aztán távolodó léptek zaja hallatszott.

– Ki volt ez? – suttogta Munkel úr.

Katarina nem válaszolt. Gyorsan az ablaknál termett, a függöny mögül kémlelt az utcára. A nyomozó néhány másodperc múlva ismét felbukkant, visszaült az

autójába, és elővette mobiltelefonját.

Kinek telefonál? Erősítést hív? Betörnek az ajtót? Házkutatás?

Münkel úr ekkor már a lány mögött állt.

– Mi történt? Ki ez az ember?

Katarinának hirtelen szörnyű gyanúja támadt.

Ki tudott arról, hogy Zürichben van? Ki tudta, hogy az egyetlen ember, akihez ebben az átkozott városban fordulhatott, az öreg bankár volt?

Kicsoda?!

Mindig meg foglak találni benneteket. És mindenki mást, akit esetleg beavattok a dologba.

Megragadta a férfi karját.

– Münkel úr! Kihallgatták a rendőrök?

– Nem... Miért tették volna?

– A gyilkossággal kapcsolatban! Vagy bármi mással kapcsolatban, ami minket érint! Egyáltalán nem beszéltek magával?!

– Nem. Hiszen már nem voltam az étteremben, amikor... történt a dolog.

– Tudom!... Tudom.

Nehezen lélegzett. Már biztos volt a dolgában.

– Mi történt? – kérdezte ismét Münkel úr. – Az az ember egy rendőr?

– Nem – mondta lassan a lány. – Már nem az.

*

Az autóból Vanderlandba telefonált.

Vagy nevezze talán már Kleinhammerlandnak a falut?

Megadta az egyeztetési kódját, mobiltelefonja számát, amelyet kizárólag a Vanderlandból érkező hívásokra szándékozott fenntartani. Utasította embereit, hogy azonnal lépjenek vele kapcsolatba, ha valami szokatlan dolog történne. Ha idegenek bukkannának föl, tartsák ott őket, amíg a személyazonosságuk tisztázódik és erről őt tájékoztatják.

Majd egy helyi számot hívott. Ez körülményesebbnek bizonyult, mint az előző. A telefonoskisasszony a bankban fölvilágosította, hogy Münkel osztályvezető úr nem elérhető. További kérdésekre nem volt hajlandó válaszolni. *Akárki kiadhatja magát rendőrnek.* A felügyelőnek minden ügyességét be kellett vetnie, hogy a számára fontos két kérdésre választ kapjon. Egyrészt, hogy előző nap délután Münkel úr a szokott időben hagyta el munkahelyét. Másrészt pedig, hogy ma még nem bukkant föl.

Zsebre vágta a telefonját. És újra bement a házba. Nyugtázta, hogy a lift a földszinten áll. A lépcsőn fölment a bankár negyedik emeleti lakásához. Lenyomta a kilincset. Az ajtó nyitva volt. Pillanatra megmerevedett. Fülelt. Teljes volt a

csend. Úgy a lakásban, mint a házban.

Aztán elkövetett egy hibát. Belépett a lakásba.

Rögtön rájött, hogy Katarina itt töltötte az éjszakát. Valamint, hogy a lakás üres. Megértette, hogy értékes másodperceket veszített.

A következő pillanatban fölfelé rohant a lépcsőn, a padlástér felé. Odafönt úgy festett a dolog, ahogy gyanította. A bankár házából folyosók vezettek a szomszédos házakba. Az egyik ilyen összekötő folyosó ajtaja tárva-nyitva állt.

Hallotta, amint a szomszéd házban, valahol a mélyben, megáll a lift. Azt gondolta, hogy a földszinten. Ez volt a második tévedése.

Leszáguldott az utcára. Sem Katarinát sem a bankárt nem látta sehol. Most már egyenesen a szomszéd házba lépett. A lift nem a földszinten, hanem a pinceszinten állt. Onnan egy garázsba jutott, amely az egész háztömb alá kiterjedt, és több kijáráttal rendelkezett. Akár autóval, akár gyalog folytatta útját Katarina és az öregúr, értelmetlen lett volna vaktában tovább üldözni őket.

Egy tagbaszakadt fiatalember, olajfoltokkal borított farmermellénye hátán jókora halálfejjel, motorkerékpárját szerelgette a helyiség egyik végében. A felügyelő odasétált hozzá és megkérdezte, hogy látott-e valakit a garázsban az elmúlt percekben.

– Mi köze hozzá? – mordult rá a fiú.

A felügyelő fölmutatta az igazolványát, és megismételte a kérdést.

– Húha – vigyorgott a másik. – Majd beszarak az ijedtségtől. – Aztán teljes figyelmét a motorkerékpárjának szentelte.

– Legyen szíves, válaszoljon a kérdésemre.

– És ha nem? Talán agyonlő?

– Jó ötlet.

– Mi a fene! Dirty Harry a városba érkezett!

A következő pillanatban a legközelebbi gépkocsi motorházán hasalt és moccani sem tudott a rendőr szorításában. Olyan váratlanul érte a támadás, hogy sem kiáltani, sem tiltakozni nem volt ideje. Másodpercig teljes csend volt. Kemény tárgy feszült a tarkójának. hallotta a hideg, fémes kattanást, amint kattant a fegyver biztosítója. Barátságos, nyugodt hangot hallott:

– Legyen szíves, válaszoljon a kérdésemre.

– Jaj! Izé! A férfi és a fekete csaj! Nagyon siettek! Elhajtottak a pasas autójával!

– Honnan tudja, hogy kié az autó?

– Hát itt lakik! Az öreg! Egy Audija van! Elhajtottak!

– Mit üvöltözik? – mondta a felügyelő. Elengedte a fiatalembert, aki erőtlenül a földre csúszott és ott ülve maradt. Még látta, amint örült támadója zsebre vágja mobiltelefonját.

A felügyelő megcsóválta a fejét.

Egy lépést sem teszek élesre töltött telefon nélkül.

Szájával újra imitálta a fémes kattantást.

– Így ni. Most be van biztosítva...

Sarkon fordult és a kijárat felé indult. A fiatalember magához térít, és utána kiáltott:

– Maga nem normális! Föl fogom jelenteni!

A felügyelő megrántotta a vállát.

– Van telefonviselési engedélyem – mondta anélkül, hogy hátrafordult volna.

Amikor visszaült az autójába, fölvette a kapcsolatot a gépjármű nyilvántartóval. Münkél úr valóban rendelkezett egy régi évjáratú Audival, amelyből már nem sok futott az utakon. Úgy döntött, hogy nem körözteti a járművet. Ez csak felesleges kérdezősködéshez vezetett volna. Semmi máshoz. Attól eltekintve, hogy az Audit valószínűleg gyorsan megtalálnák. Valószínűleg magára hagyva egy mellékutcában. Minden további utalás nélkül arra nézve, hogy Katarina és az öregúr merre folytatták az útjukat.

Ebben a macska-egér játékban Katarina nem az az egér volt, aki megkönnyíti a macska dolgát. De a macskának nem volt oka sietségre. Várhatott, ameddig csak akart. Az egérke viszont kénytelen lesz belátni, hogy nem várhat sokáig. A kérdés csak az volt, hogy mennyi ideig tart, amíg ezt belátja. Amíg belátja, hogy nem halhatatlan. De azzá válhat. Majdhogynem azzá válhat.

*

Az öregember szólanul és csodálkozva követte a lányt. Az autót a lakástól nem messze leállították és vaktában rótták az utcákat. Egy kis kávéház bejárata elé értek. Katarina gyorsan körülnézett, és belépett a helyiségbe. A bankár követte. A terem hátsó végében leültek. Kávét rendeltek.

Némi hallgatás után Münkél úr megköszöri a torkát és megkérdezte:

– Biztos benne, hogy... ő volt az?

A lány bólintott.

– Hogyan lehet biztos benne?

– Nem tudom – mondta Katarina.

Egy ideig ismét csendben ültek.

– És miért menekül előle?

A lány meglepett pillantást vetett a bankárra. Sokáig nem válaszolt. Majd megkérdezte:

– Elhiszi azt, amit az éjszaka mondtam?

Münkél úr lassan bólintott.

– Igen. Azt hiszem, igen. Helyesebben szólva, nem hiszem, hogy hazudik. És azt sem hiszem, hogy bolond. Úgyhogy... – széttárta a karját –, Úgyhogy más lehetőségem nem marad, mint hogy megpróbáljam elhinni. Egyébként első találko-

zásunk óta utánanézttem néhány dolognak a számlával kapcsolatban. És sok furcsaságra bukkantam. Érthetetlen részletekre. Amelyek azonban most magyarázatra lelnek, és megerősítik az ön történetét. De Toivonen kisasszony... Nem válaszolt a kérdésemre. Miért menekül tőle?

– Hát nem érti?

– Nem tudom. Talán. De szeretném öntől hallani.

Katarina komoran meredt maga elé. A pincér megérkezett a rendelésükkel, de a lány, úgy tűnt, nem fogta föl, hogy kávéscsészét helyeznek elé. Sokáig csendben ült, majd kurtán felnevetett.

– Münkél úr... Ha egy pillangó beszélni tudna, mit mondana arról a tűzről, amelyik épp elnyelte a barátait? Tűz az éjszakában... egy hideg mező közepén. Mindenfélét ígér. Fényt. Meleget. Biztonságot. De a pillangó már látta, hogy a tűz a halál. Úgyhogy menekül. Menekülnie *kell*. De...

Elhallgatott.

– De továbbra is vonzza magához a tűz – mondta Münkél úr.

– Igen! – kiáltott Katarina. – Persze, hogy vonzza! Szóval mit tegyen?! Mi az ördögöt tegyen?

Münkél úr megcsóválta a fejét.

– De a pillangónak ez esetben nem kell meghalnia. Talán épp... fordítva.

– Nem tudom! Ez az, amit nem tudok eldönteni! Nem tudom átgondolni a dolgot. Minden förog az agyamban. Aludnom kellene! Nyugodtan mindent átgondolni! Valahol. Egy helyen, ahol nem talál meg! Tudna segíteni?

A bankár elgondolkozva bólintott.

– Igen. Azt hiszem tudok egy helyet, ahol nem találja meg magát.

– Ahol nem talál meg *minket*, Münkél úr! Már nem csak rólam van szó. Hiszen ő tudja, hogy együtt vagyunk, és magával együtt engem is megtalál! Pillangók lettünk mindketten... Nem kellett volna felkeresnem! Nem kellett volna magára zúdítanom ezt a dolgot! Sajnálom.

– Ne sajnálja, Toivonen kisasszony. Én nem sajnálom. A legkevésbé sem.

Föllállt. Szólt, hogy telefonálni fog. Egy barátjának telefonál, akivel már nagyon régen nem beszélt. Aki tartozik neki némi szívességgel.

Hanghordozásából kiderült, hogy régi barátja többel tartozik neki, mint szívességgel.

A bejárat melletti telefonautomatához ment. A lánynak örökkévalóságnak tűnt a közel tíz perces, halk beszélgetés. Mozdulatlanul ülve meredt az öreg hátára, igyekezett úrrá lenni kényszerképzetén, hogy Münkél úr talán *valaki mással* beszél, mint régi barátjával. A rendőrséggel. A bolondok házával. Vagy *vele*.

A bankár feszült arccal tért vissza. Egy ideig az asztal lapjára meredt, majd hirtelen Katarina felé fordult, mint akinek éppen eszébe ötlük, hogy a lány is ott van.

– Minden rendben. Bérel nekünk egy autót, és megkapjuk vidéki nyaralójának a

kulcsát. Körülbelül egy óra múlva itt lesz. Amint szerzett autót.

A lány biccentett. Csendben egymásra néztek.

– Nagyon komoly ügy volt?

Münkel úr elmosolyodott.

– Halálosan komoly.

Katarina visszamosolygott rá. Igyekezett nem sírva fakadni.

Minden rendben volt. Minden úgy volt ahogy lennie kellett. Ahogy lennie kellett a pillangók között.

*

A felügyelő az asztalra fektette a telefonkagylót. A hang a vonal másik végén továbbra is tisztán hallatszott. Oberbein vizsgálóbíró úr teli torokból üvöltött.

– Mi az ördögöt művel? Egész nap megpróbáltam elérni! Hol bujkált?

A felügyelő hátradőlt. Lehunyta a szemét.

– Halló?! A vonalban van?!... Halló!

– Itt vagyok – mondta a felügyelő.

– Mit mond? Nem hallom!

A felügyelő felemelte a kagylót.

– Itt vagyok.

– Kedves magától!

– Valamit el kell mondanom.

– Remek ötlet! No mondja már, a hétszázát neki!

– Nem a telefonba. Egy biztonságos helyen.

– Egy *micsodán*?!

– Egy olyan helyen ahol nem áll fönn annak a veszélye, hogy lehallgatnak minket.

Pillanatig csend volt a vonal végén.

– Azt állítja, hogy a telefonomat vagy az irodámat lehallgatják?

– Nem zárhatjuk ki a lehetőséget.

A vizsgálóbíró színpadias kacajt hallatott.

– Megőrült? Ez nem Amerika!

– Megtisztel, hogy ilyen nagylelkűen megosztja velem a földrajzi ismereteit. Ha megadnék egy zürichi címet, odatalálna? Találkozna ott velem, egy óra múlva?

Várható volt, hogy a vonal másik végén, minden eddiginél nagyobb dühkitörés kezdődik. A vizsgálóbíró azonban sikeresen megbirkózott ezzel a veszéllyel. Néhány másodperces hallgatás után, mézesmázos hangon így szólt:

– Természetesen. Legyen olyan kedves, adja meg a címet. Aztán rebegejen csendes fohászt, hogy bármiféle értelmet leljek majd ebben a hülyeségben.

A felügyelő megnevezte az utcát a város széli előkelő villanegyedben.

– Legyen ott egy óra múlva. Vigyázzon a követőire.

– Hát persze, hogy vigyázok – dorombolt a vizsgálóbíró. – Majd álruhát öltök a biztonság kedvéért.

– Kitűnő. Ha nem ismerném meg, integessen.

Amikor a felügyelő egy óra múlva a megadott címre ért, a vizsgálóbíró már várt rá. Sötét ábrázattal ült az autójában. Nem derült jobb kedvre attól, hogy a felügyelő intett neki, hogy üljön át az ő autójába. De azért követte az utasítást. Amint besúszott a jobb első ülésre, a felügyelő tovább hajtott. Néhány háztömbbel arrébb megállt, elzárta a motort, és a főnöke felé fordult.

– A harmadik kapu a baloldalon. Kétszintes villa. Látszik a teteje a fák mögött.

– No és mi van vele? – mordult fel a vizsgálóbíró.

– A ház tulajdonosa különböző személyazonosságokat használ. Korábban zsoldos volt. Most bérgyilkos. Egyike a legjobbknak.

– Valóban? No és mi van vele?

A felügyelő nem hagyta zavartatni magát.

– Legutóbbi utazása során francia papírokat használt. Maga készítette őket. Jean Baptiste Poquelin névre voltak kiállítva.

– Egy pillanat. Ismerős a név.

– Nem csoda. Franciaországban minden iskolás gyerek ismeri. Így hívtak ugyanis egy francia színészt és drámaíró. Molière volt a művészneve, Tizenhetedik század, mint tudjuk...

– Hé, elég már! Ez a név volt a svédek jelentésében.

– Bizony. Magabiztos lehet a pasas. Nem sokra becsüli a svájci és a svéd határőrök olvasottságát.

– Ezen a néven bérelték a minibuszt Stockholmban! Amelyikben megtalálták a törököt.

– Bizony. De Poquelin barátunk nem elégedett meg ennyivel. Ő szúrta le a törököt.

– Valóban? – sziszegte a vizsgálóbíró ellenségesen. – És maga ezt honnan tudja?

– A gyilkosságot a buszban követték el. Nyman és Toivonen háza előtt. A jármű ezt megelőzően két hétig parkolt a ház környékén. A lakók közül többen is lesznek majd, akik azonosítani tudják. Poquelin ugyanis a két svéd lehallgatásával foglalkozott. A gyilkosság után pedig arra kényszerítette őket, hogy Zürichbe repüljenek vele. Az első éjszakájukat mindhárman ebben a házban töltötték. Bőségesen fogunk találni ujjlenyomatokat odabent, amint kiállítja a házkutatási engedélyt.

A vizsgálóbíró öklével a műszerfalra csapott.

– Az ördögbe is! Látnoki képességekkel rendelkezik, vagy pedig hajlandó lenne végre elárulni, hogy honnan veszi mindezt?

– Az ügy legtöbb résztvevője már évek óta megfigyelés alatt áll. Minden cselekedetük és az egymással való kapcsolataik a legrészletesebben feltérképezték és

dokumentálták.

– Kicsoda figyeli őket? – nyögött a vizsgálóbíró.

A felügyelő egy ideig csendben ült, majd így szólt:

– Az év zsaruja lesz, ha a végére járunk ennek a történetnek. De van egy feltétel. Az információk eredetét soha, semmilyen körülmények között nem fedhetjük fel. Pontosabban, azt sem árulhatjuk el, hogy egyáltalán voltak informátoraink. Megkapjuk az eseménysorozat teljes leírását, egyenesen azoktól, akik felvették. A mi feladatunk az lesz, hogy utólag megtaláljuk a tanukat és a bizonyítékokat ezekhez az eseményekhez. És végül mindent úgy mutassunk fel, mint a saját nyomozásunk eredményét. Ügyes és alapos svájci rendőrmunka. Lehetőleg föl se merüljön a kérdés, hogy kaptunk-e kívülről segítséget. Ha mégis fölmerül, a válaszuk mindig egyértelműen nemleges. Legrosszabb esetben: *no comments*.

A vizsgálóbíró kifejezéstelen arccal figyelte.

– És kicsoda ez az információs forrás? – kérdezte lassan.

– Amerikai. Nevezzük Jonesnak. A CIA-nak dolgozik. Egy akciócsoportot tagja, amelyben több nyugati hírszerzőszolgálat képviselője is jelen van.

– Na ne mondja! És *maga*, hogy az ördögbe került ebbe a dologba?

– Jonest az Egyesült Államokban ismertem meg. Azt hittem valamiféle nyomozó. Összebarátkoztunk. Nagyon jól összebarátkoztunk. Gyakran töltöttem náluk a hétvégét. Horgászkirándulások. Satöbbi. Miután hazajöttem, levelezni kezdünk. Egyszer-kétszer fölbukkant itt Zürichben. *Szolgálati úton* Európában, mint mondta. Arról persze fogalmam sem volt, hogy ezek a szolgálati utak olyan operációval voltak összefüggésben, amely elsősorban itt Svájcban zajlott... Tegnap este újra felbukkant. Az éjszaka folyamán megtudtam végre, hogy tulajdonképpen kicsoda és mivel foglalkozik.

– Álljunk meg egy pillanatra! – A vizsgálóbíró vadul hadonászott. – Maga egyszerű rendőr! Miért vonnák be a titkos hírszerző munkába? Fogadok, hogy a kedves barátja, *mister Jones*, szeret tréfálkozni!

A felügyelő megrántotta a vállát.

– Azt mondta, hogy a titkosrendőrségünk és a kémelhárításunk nincs beavatva. Utalt valami bizalmi válságra a svájci kollégákkal kapcsolatban, de érthető okok miatt erről nem akart velem részletesebben beszélni. De végül is teljesen mindegy! Teljesen mindegy, hogy Jones mennyire hazudós, vagy pedig mennyire tréfas kedvű ember. A lényeg az, hogy kaptam, és ezután is kapok *konkrét adatokat* egy nagyszabású bűnügyi tevékenységről, amelyet itt Svájcban folytatnak. Egyszerűen ellenőrizni kell ezeket az adatokat. Önállóan, a magunk szakállára. Jones közönséges besúgó. Illetve nem *közönséges* besúgó, de mégiscsak egy besúgó. És annak is kell kezelnünk. Vagyis meg kell állapítanunk, hogy mennyire használhatóak az adatai.

– De miért adnák ki a kezükből az eredményeiket?

A felügyelő szentelenül elmosolyodott.

– Talán a maga becsvágya hiányzik belőlük. Nem tudom. De akárhogy is van, nem kezdhetnek rendőri akciókba itt Svájcban. Viszont azt szeretnék, hogy valaki felszámolja az ellenséget.

– *Felszámolja az ellenséget!* – fújta egyet a vizsgálóbíró. – Tiszta hülyeség! Mit adott be magának? Miről van szó? Oroszok?

– Igen. A megbízók oroszok. De Jones azt javasolja, hogy ezzel ne törődjünk. Egyszerűen tisztázzunk néhány bűnügyet. A mi svájci törvényeinkbe ütköző, konkrét bűnügyeket. Ennyi az egész, és sem kevés - mondta.

A vizsgálóbíró fintorgott egyet.

– Kedves tőle, hogy emlékeztet arra, hogy bűnügyekkel foglalkozunk. Nehogy véletlenül elkezdjünk például asztalterítőket hímezni.

Aztán egy ideig maga elé meredt.

– Hát jó. Ellenőrizzük az adatait. De átkozottul meglepődnék, ha valami más derülne ki, mint hogy a barátja egy istenverte pszichopata.

A felügyelő sóhajtott.

– Én hiszek neki.

– Hát persze. Bízunk barátainkban.

Egy ideig szótlanul ültek.

– Nos? – morgott egyet a vizsgálóbíró. – Miféle adatokat kapott tőle?

A felügyelő előhúzott egy papírlapot.

– Ez a kémiai összetétele annak az anyagnak, ami kimutatható Nyman testében. Méreg, amely leállítja a szív működést. Másodperceken belül halált okoz. Bűnügyi összefüggésekben mindeddig ismeretlen, rutinszerű boncolásnál nem kimutatható. Jones szerint a vegyészeinket lázba hozza majd ez a dolog.

– Na ne mondja...

A vizsgálóbíró néhány másodpercig a számok és a betűk érthetetlen halmazára meredt. Aztán olyan ábrázattal vágta zsebre a papírt, mint aki kénytelen részt venni egy nevetséges játékban.

– Szóval úgy képzelem, hogy állítsak be a laborba az ismeretlen vegyi képletet tartalmazó papírt lobogtatva, és kérjem meg a fiúkat, hogy ellenőrizzék a dolgot?

– Elvileg, igen. Gyakorlatilag talán lehet ravaszabban is csinálni a dolgot. Jones szerint, nem először használták ezt a mérget. Talán emlékszik, hogy a svéd rendőrség anyagában említik, hogy Pergolát kihallgatták egy kórházi halálesettel kapcsolatban.

A vizsgálóbíró dörögött valamit, ami igenként hangzott.

– Később megállapították, hogy az illető szív működési zavarok miatt elhalálozott, a boncolás semmi gyanúsat nem mutatott. Az ügyet leírták. Jones azt állítja, hogy Pergola ezzel az anyaggal ölte meg a pasast. Saját ügynökük volt, akit el kellett némitani. Jones emberei szövetmintákat szereztek a kórházból.

- A barátjának bűnügyi regényeket kellene írnia.
- Meglehet. De még nem késő ellenőrizni a dolgot. Adja át a svédeknek ezt a képletet, utaljon a saját laboratóriumi eredményeinkre. Aztán pedig, ha az eredmény pozitív, a svédekre hivatkozva átadhatja a képletet a saját vegyészeinknek.
- Megőrült? Szóval még blöfföljek is, hiszen nem hiszek a dologban? Mi az ördög áll ezen a papíron? Talán a tehénszar vegyi képlete!
- A felügyelő széttárta a karját.
- Tegyen amit jónak lát. Megkapta a képletet. Többféle módon lehet ellenőriztetni.
- A vizsgálóbíró ingerülten fújt egyet.
- Nyugodjon meg. Ellenőriztetni fogom a dolgot. De mi az ördögről van itt szó? Azt állítja, hogy Nymant megmérgezték a főkapitányság folyosóján, abban a pillanatban, amikor kilépett a szobájából?
- *Én* nem állítok semmit. Jones azt állítja, hogy öngyilkosságról van szó.
- Öngyilkosság!?
- Igen.
- Mi a fenét keresett magánál a pasas tulajdonképpen? Ezt akartam megkérdezni, mielőtt rámtámadt ezzel az agyrémmel. Mit akart magától?
- A felügyelő mecsóválta a fejét.
- Ha nem találkoztam volna Jonessal, azt felelném erre a kérdésre, hogy ennek a Nyman-fiúnak komoly rendellenességek voltak a fejében. Üldözési mánia, ilyesmi. Berontott és elmondta, hogy a helyzete már reménytelen. Nem tud elmenekülni a sugárzásuk elől, mert már belülről sugároznak, a saját agyából! Nincs mit tenni, ne is törődjek a dologgal! Viszont mentsem meg Katarinát, vagyis a Toivononlányt. Számára talán van még remény. Találjam meg, zárjam be valamilyen sugárzásmentes helyiségbe! És így tovább. Amikor megpróbáltam néhány kérdést föltenni neki, fölpattant és kijelentette, hogy én is *közéjük* tartozom. Rám is a poklok tüze vár! Aztán kirohant. Néhány másodperccel később halott volt.
- Hát jó – mondta a vizsgálóbíró, és boldogtalan ábrázattal az orrtövét masszírozta. – Szóval, ha nem találkozott volna Jonessal, azt mondaná, hogy a fiú örült volt. Így viszont, *mi az ördög volt?*
- Nyman viselkedése beleillik a képbe, amit Jones fölvázolt. Persze, hogy örült volt a fiú. Ez nem vitás. De nem annyira örült, mint ahogy hinni lehetne. Pontosabban, alapos oka volt arra, hogy megőrüljön.
- No mi a fene? – sóhajtott a vizsgálóbíró.
- A felügyelő habozott.
- Jones azt javasolta, hogy kezdetben csak a tényekkel törődjünk. Az elméleteket hagyjuk későbbre.
- A fenébe is! Ha jól értem, előadott magának valami átkozott elméletet! Nos?
- Az elmélete is elég örültnek tűnik.

– El tudom képzelni. No kezdjen már bele!

– Azt állítja, hogy mindaz, ami itt folyik, a KGB ellenőrzése alatt folytatott titkos tudományos kísérlet utőrengése. Több ügynöküket valamiféle agymanipulációnak vetették alá. Aztán felléptek nem kívánt mellékhatások. És úgy döntöttek, hogy valamennyi kísérleti személyt likvidálni kell. Néhányan közülük azonban megértették, hogy mi történik, és sikerült elmenekülniük. Pergola és Nyman is ezek közé tartozott.

– Szóval Köhler KGB bérgyilkos? – kérdezte gúnyosan a vizsgálóbíró.

– Nem! A svédek találkozása Köhlerrel valóban véletlen volt. Köhlernek semmi köze a dologhoz. Egyszerűen balszerencséje volt, hogy pont Pergola került az útjába. A maga szeretetteljes módján kötekedni kezd valakivel, aki számára jelentéktelen senkinek tűnik. De Pergola ekkor már olyan állapotban van, ahol a józan ész szabályai nem érvényesek. Halott embernek tekinti magát. És Köhlerrel szembeni viselkedése azt mutatja, hogy nincs semmi kifogása az ellen, hogy valóban halott emberré váljon. Viszont, pusztán fizikailag, továbbra is végzetes képességekkel rendelkezik. Szép kis kombináció, nem igaz?

A vizsgálóbíró dörmögött valamit.

– Pergola és Nyman állapota – folytatta a felügyelő –, az említett kísérlet következménye volt. Jones a *tudás-átültetés* kifejezést használta...

A vizsgálóbíró mintha hörgött volna egyet, de nem szólt közbe.

– Állítólag valami olyasmiről van szó, hogy azokkal az elektromos impulzusokkal kísérleteztek, amelyek agyunkban az ismereteket képzik. Sikerült ilyen információs egységeket elkülöníteni, és idegen agyakba átvezetniük. Jones ahhoz hasonlította a dolgot, mint amikor két autó akkumulátorát indítókábelekkel összekapcsolják. Pergola némettudását – ráadásul a hamisítatlan zürichi dialektust – valamint fizikai képességeit állítólag ilyen módon ültették az agyába. De az eljárás nem olyan egyszerű, mint amikor elektromos áramot vezetnek egyik gépkocsiból a másikba. Az információs csoportokat az agyban nem lehet teljesen elkülöníteni. A nyelv, amit beszél az ember, nemcsak egy nyelv. Hanem kötődik más információs egységekhez és ezek egy része szintén átcsúszik az átültetés folyamán. Valamennyi kísérleti alany hamarosan súlyos személyiségi zavarokkal küzdött. Egyszerűen idegen személyiségek kerültek beléjük. Némelyek öngyilkosságot követtek el, mások ellenőrizhetetlenekké váltak. Néhányan még bujkálnak, az összes többit likvidálták. És Jones azt állítja, hogy amennyiben hajlandóak vagyunk a rendelkezésünkre nyújtott adatokat ellenőrizni, kénytelenek leszünk előbb-utóbb belátni, hogy ez a kísérlet igenis megtörtént, nem Szibériában és nem valami átkozott fantasztikus regényben, hanem itt Zürichben, egy jó nevű gyógyszeripari vállalat tevékenységének részeként, olyan személyek vezetése alatt, akik továbbra is itt tartózkodnak, svájci állampolgárok, a társadalom megbecsült tagjai.

– Tudja kivel szórakozzon – mondta a vizsgálóbíró.

A felügyelő elnevette magát.

– Fogalmam sincs, hogy kivel, hacsak nem magával. De felejtük el ezt a science-fiction dolgot! Jones adataival kell foglalkoznunk. Hamarosan megkapom a teljes beszámólót három éves nyomozásuk eredményeiről. De már most is akad néhány dolog, amit ellenőrizhetünk. A svéd kollégák számára sem lesz közömbös a dolog. Először is: a férfi aki Stockholmban a kisbuszt bérelte, Jean Baptiste Poquelin. Jones szerint ilyen néven sehol sem szerepel a nyilvántartásokban. Sem nálunk, sem külföldön. Egyáltalán, semmilyen néven sem szerepel. Egy apró kivétellel! Több mint húsz évvel ezelőtt az idegenlégióban szolgált. Utána Peter Ballago néven, francia állampolgár. Innen róla az egyetlen fénykép és az ujjlenyomat. Ilyen módon pedig valószínűleg azonosítható lesz. Mint a stockholmi buszos ember, másrészt, mint ennek a háznak a lakója. És még egy helyen azonosítható lesz. Két nappal a stockholmi gyilkosság után felkereste a Niedermayer ügyvédi irodát. Vandor néven jelentette be magát. Az öreg Niedermayer rögtön fogadta.

– Niedermayer Köhler ügyvédje – dűnnyögte a vizsgálobíró.

– Tudom. Sajnos Ballago-Poquelin-Vandornak azóta nyoma veszett. Jones emberei szem elől tévesztették. Viszont van egy másik személy, aki érdekes adalékokkal szolgálhat az Abdürrezzak ügyhöz. Azon a gépen, amelyen a török Stockholmba repül, volt egy Dietrich Scheinheim nevű utas. És a gyilkosságot követő nap reggelén fölbukkant stockholmi követségünkön. Állítólag meglopták. Minden papiját és pénzét elvesztette... Scheinheim jogász. És a Niedermayer iroda alkalmazottja.

Kis szünetet tartott.

– Jones szerint nem véletlen, hogy az iroda vállalta a Köhler-ügyet. Javasolja, hogy vegyünk elő néhány régi papírt. Mégpedig a három évvel ezelőtti Würzberger-per anyagát. Ebben a perben Niedermayer képviselte a gyógyszergyárat. Emlékszik?

– Hogy az ördögbe ne! Kártérítési követelés több ezer személy részére. Milliárdos összegek. Állítólag az öreg Niedermayer mentette meg a konszernt. De beszéltek megvesztegetésekről, hamis bizonyítékokról és egyéb turpisságokról.

– *Turpisságokról?* Jones szerint két gyilkosság is volt a dologban! Azt állítja, hogy mindkettőről egyértelmű bizonyítékai vannak, és ezeket is majd a rendelkezésünkre bocsátja. Azonkívül azt állítja, hogy a Würzberger-per az egész történet kezdete. A per után a vállalat a KGB markába került. A konszern tevékenységének egy része az oroszok játszóterévé vált. Niedermayer azért mentette meg a vállalatot, hogy hozzájussanak a technológiájukhoz és a kutatási lehetőségekhez. Egyszerű zsarolás. A konszern tulajdonosára rábizonyíthattak volna gyilkosságra való felbujtást, emberrablást, zsarolást és egyebet. Úgyhogy belement a játékba. Habár fogalma sem volt arról, hogy milyen játékba.

– Azt akarja mondani, hogy Niedermayer az oroszoknak dolgozik?

– Igen. Jones szerint nála futnak össze a szálak.

– Nevetséges!

A felügyelő bocsánatkérő mozdulatot tett.

– Talán először ellenőrizzük az adatokat, és csak azután ne vessünk.

A vizsgálóbíró komoran hallgatott.

– Nos? – horkant fel végül. – Van még valami?

– Egyelőre nincs. Jones szerint bemelegítésként ennyi elég.

– Kedves tőle, hogy így gazdálkodik az erőnkkel. Legalább hamar leírhatjuk ezt a bődületes baromságot!

De a felügyelő hallotta, hogy hangjába némi bizonytalanság vegyült.

– Nevetséges – morgott még egy utolsót a vizsgálóbíró, amikor átszállt az autójába. Aztán nyikorgó gumikkal elhajtott.

A felügyelő elzárta a motort. Ült mozdulatlan. Persze, hogy nevetséges, gondolta. És valószínűleg teljesen felesleges. Mindössze játék...

Igazából semmi sem érdeklí! Játsszik! De az én életemmel ne játszadozzon!

Előhívta a mobiltelefonját, egy ideig rámeredt. Majd fölhívta a falut, megadta az azonosítási kódját.

– Hívjon vissza a megadott számon – mondta, és megszakította a vonalat.

A telefon néhány másodperc múlva megszólalt.

– Köszönöm – szólt a felügyelő a kagylóba. – Csak ellenőrizni akartam, hogy működik-e a vonal.

Ismét sokáig bámult maga elé. Az URH rádió zavarta meg gondolatait. A kapitányságról jelentették, hogy a Renate Winter-féle jelentés megérkezett és az íróasztalán fekszik.

Renate prostituált volt, akit néhány napja a lakásán megfojtottak.

Csapja agyon az idejét egy kis gyilkossági nyomozással? Miért ne?

Dirty Harry a városba érkezett...

Útban a kapitányság felé megállt egy üzletnél, derékszíjra csatolható mobiltelefon - börtököt vásárolt.

*

Az eltelt két nap alatt egy szóval sem érintették Zürichből való távozásuk okát. Föztek, sétálgattak az erdőben, az életükről meséltek, a barátaikról, a családjukról, a munkájukról Mindarról, ami a napi gyakorlati teendőkkel kapcsolatban szóba került.

A második nap estéjén Katarina így szólt:

– Ez így nem megy tovább. Vissza kell mennem Zürichbe. Beszélnem kell veled. Először is vissza kell szereznem a mozgási szabadságodat. Elmondom neki, hogy semmiféle veszélyt nem jelentesz a számára. Amit tudsz, megtartod magadnak.

Nem igaz? Aztán elutazom valahová. Neked sem mondom meg, hová. Nem akarom, hogy általad elérhessen. Hogy oka legyen... fölhasználni téged. Valahogy rendbe kell hoznom ezt a dolgot. Nem sajátíthatom ki az életedet!

– Az életemet, Katarina? – mosolygott Münkel úr. – Azt hittem, hogy már megértetted, hogy mi a helyzet az életemmel.

– De most nem erről van szó! Most csak arról van szó, hogy ne kelljen tovább félnünk!

– Félnünk? – mondta a bankár csendesen. – Vajon mitől kellene félnem? Az új lehetőségtől?

Katarina fölptant a székből.

– Egy új lehetőség?! Ezt új *lehetőségnek* nevezed? Az új lehetőségen gondolkozol?

– Azt hittem, hogy te is azt teszed. Legalábbis, hogy gondolkozol.

A lány ismét leült.

– Hasonlatod a lepkékkel... – folytatta Münkel úr. – Nem is volt rossz. Habár én a legkevésbé sem emlékeztetek egy pillangóra.

– Hülye hasonlat volt! – kiáltott fel Katarina. – Mert a pillangó csak két dolog közül választhat: meghalni a tűzben – vagy pedig élni még keveset. De azt nem választhatja, hogy más pillangók halála árán jusson új lehetőséghez!

Ismét fölállt. Összekapkodta a vacsora maradványait az asztalról.

– Most pedig mosogatni fogok! – mondta kihívó hangon, mintha Münkel úr megkérdőjelezte volna ezen jogát. – Aztán aludni megyek!

Amikor a bankár reggel felébredt, az autó már nem állt a ház előtt. Katarina szobája üres volt. A konyhaasztalon cédula feküdt:

A pillangó harmadik választása: megpróbálja eloltani a tüzet.

*

– Szóval, valami ragadozó madár – magyarázta Katarina angolul. – Nem sas. És nem is sólyom. Sok s-betű van benne. *Schnitzelwitz*, vagy valami hasonló.

– Schnitzelwitz? – ismételte meg a könyvtáros, helytelenítő hangon.

– Valami hasonló.

– Nincs olyan ragadozó madár, amelyiknek Schnitzelwitz a neve.

– Tudom! Azaz, dehogy tudom! De csodálkoznék ha lenne! Szóval arról van szó, hogy a falu neve összetett szó. Valami ragadozó madár és kard... Mi a kard németül?

A könyvtáros megmondta.

– Stimmel! – mondta Katarina.

– Persze, hogy stimmel.

– Úgy értem, hogy ez a szó vége. Most már csak az eleje hiányzik. A ragadozó madár. Két szótág... Schweppeschwert. Schillerschwert. Valami ilyesmi.

– Schillerschwert? – szolt a könyvtáros.

– Valami olyasmi. Milyen ragadozó madarak vannak németül?

A könyvtáros megnevezett néhányat.

– Ez az! – lelkendezett a lány. – Megismételné az utolsót?

A könyvtáros megismételte.

– Lenne olyan kedves leírni ezt a két szót? A madarat és a kardot.

A könyvtáros, kedvesnek nem nevezhető ábrázattal, eleget tett a lány kérésének, majd átnyújtotta a cédulát.

Der Sperber. Das Schwert.

– Maga egy angyal – mondta Katarina, és magához vette a korábban megrendelt vaskos kötetet, a kihajtható térképlapokkal, a helységnev mutatóval, amely a könyvtáros szerint valamennyi nyilvántartott svájci helységnevet tartalmazta. A Sperberschwert nevű falut hamarosan megtalálta az egyik cérnavekony szürke vonalka végen, amely a jelmutatóban *egyéb utak* néven volt megjelölve. Mutatóujjával elindult visszafelé a vonalon, az egyre szélesebb és egyre színesebb vonalak felé. A legszélesebb – egy feketeszegélyes duplán húzott piros vonal – végül is Zürichhez vezetett. Vázlatot készített a térképről és feljegyezte valamennyi helység nevét a Zürichből Sperberschwertbe vezető út mentén. A könyvtár széles lépcsőjén pillanatra megállt, elnézte a belvárosi sokaságot. Majd visszatért az autóhoz. A térképvázlatot a műszerfalra erősítette, két órányi bolyongás után, a megfelelő autópálya bejáratánál, sikerült elhagynia a várost.

– Hát előre! – szolt magának. – Irány a világ vége! Éjjélre ott leszek, ha el nem tévedek. Éjjél... Ūt a pillangó órája. *The Hour of the Butterfly*. Színes, szélesvásznú amerikai film. Megtörtént eseményekre épül. Egy Oszkár a legjobb női alakításért. Mayer úr... ó, igazán sajnálom, de nem úgy volt a dolog... Jaj, dehogyis... Hogy is merném azt gondolni, hogy jobban értek a filmhez mint ön, Mayer úr! Sir... Azonnal átírom a forgatókönyvet! De az igazság az, hogy a nő egyszerűen eltűnt... Az utolsó tanú, aki látta, egy bizonyos Müller úr volt, a zürichi városi könyvtárban. Aztán egyszerűen elnyelték a ködbevesző csúcok. A svájci rendőrség nem talált mást mint... Hogy mondja, mister Mayer? Sir... Svájc? Az egy ország Európában. Hát persze! Így mindjárt sokkal jobban hangzik, sir! Szóval, az *erdélyi* rendőrség nem talált mást, mint magára hagyott autót, egy távoli faluban... Tessék? Nagyon jó ötlet, sir! Szóval magára hagyott autót egy távoli *kastély* előtt... De hogy azután mi történt, senki sem tudja, úgyhogy arra gondoltam, sir... Értem! Ezentúl semmit sem gondolok, sir! Semmi európai badarságot. Minden jól végződik majd. Hát persze. Megteszek minden tőlem telhetőt. Átírom az egészet. Minden jó, ha jó a vége.

Hajnali öt órakor lassan átgurult a Sperberschwert nevű falun. Letépte a cédulát a műszerfalról, gombóccá gyúrva maga mögé hajtotta. Keskeny ösvény felé irányította az autót, ahol „*Jegurult a térképről*”.

Jones titkos ügynök első írott jelentése az "Agyzavar"- műveletről tíz gépelt oldalból állt. Elsősorban azzal a kémcsoporttal foglalkozott, amelyet az oroszok a Leopold étteremben működtettek. A következő három személy alkotta ezt az egységet: a magát pincérnek álcázó Helmut Pintscher, a tulajdonosnő, Ursula Ziegler asszonya, valamint a csoport vezetője, az immáron elhunyt Dümbüllü Abdürrezzak. A két korábbi azonnal megfigyelés alá helyezték. De csak diszkréten, nehogy megsejtsék, hogy a rendőrség felfigyelt a tevékenységükre.

Jones korábbi adatai közül ekkor már jó néhányat ellenőriztek és megerősítettek. A vegyészek lelkesedése valóban határtalan volt, amikor ismeretlen összetételű mérgező anyagra bukkantak Bengt Nyman testében. A kísérleti egerek és nyulak száma alaposan megfogyatkozott, amint újra és újra megbizonyosodtak a preparátum kitűnő hatásáról: fájdalommentesen, gyorsan és mérgezési tünetektől mentesen ölt.

A vizsgálóbíró viselkedése magasabb fokú érettségről és megfontoltságról tett tanúbizonyságot, amikor ismét találkozott a felügyelővel. Oberbein úr elismerte, hogy akárki nem rendelkezhet olyan figyelemreméltó ismeretekkel az esetről, mint mister Jones. Azonban kötelességének tartotta, hogy felhívja a felügyelő figyelmét a szükséges óvatosságra. A nemzetközi hírszerzés világa ugyanis a hazugságok és az illúziók világa! Semmit sem szabad adottnak venni! Nem szabad elsietni a választ olyan alapvető kérdésekre, mint hogy tulajdonképpen kicsoda a magát Jonesnak nevező férfi, kinek dolgozik, milyen célból adja át ilyen szokatlan módon ismereteit a helyi bűnüldöző szervezetnek, és milyen magyarázat rejlik az egész ügy mögött. Fennáll a veszélye annak, hogy Jones, vagy megbízói, valamilyen módon megpróbálják kihasználni őket. Minden lehetőséget végig kell gondolni. Nem lehet kizárni, hogy Jones kettős ügynök. Azt sem, hogy az oroszoknak dolgozik.

A felügyelőt ugyan rendkívül megdöbbenette ez a feltételezés, de kénytelen volt elismerni, hogy egy ilyen bonyolult ügyben semmi sem kizárható. Ismervén Le Carré regényeit, neki sem voltak illúziói.

A felügyelő számítógépe társaságában töltötte a következő estét. Megírta Jones titkos ügynök második bizalmas jelentését, a stockholmi gyilkosság részleteiről. Oberbein törheti majd a fejét, hogy milyen módon találja a részleteket a svéd kollégáknak. Hogyan fogja például indokolni a gyanúját, hogy a Riddarfjärden-tó partjának melyik pontján – melyik egészen pontosan meghatározott pontján! – dobták a vízbe a gyilkossághoz használt fegyvert, a lehallgató készülékeket és egyéb tárgyakat.

A felügyelő három óra tájban tért nyugovóra. Két órával később a telefoncsörgésre ébredt. Rögtön felült, megvárta a második csengetést. Megbizonyosodott arról, hogy valóban a mobiltelefonja szól, nem pedig az otthoni telefonja.

Főlemelte a kagylót.

Az ügyeletes csoport vezetője közölte, hogy negyven másodperc óta felfigyeltek egy álló járműre, súlykategória szerint középmeretű személygépkocsira, harminc méterre az alsó hídfőtől. A motorkerékpáros járőrök már útban vannak lefelé.

– Jól van – mondta a felügyelő. – Azonosítsák és jelentkezzenek újra.

Kiugrott az ágyból. Fel alá járkált a szobában. A *híd* a Sperberschwert és Vandorland közötti útszakasz megnevezése volt. A *hídfő* pedig az a hely, Sperberschwert határában, ahol az első szenzorcsoport volt elhelyezve. Harminc méterre a hídfőtől szűkült az út, ott kezdődött az első kanyar. Az autó vezetője erre a pontra érve valószínűleg megrekedt, sem továbbhajtani sem visszatoladni nem volt mersze. A motorosok körülbelül húsz perc múlva érnek oda. Új jelentés korábban nem várható.

Eltévedt turisták? Hajnali öt órakor? Aligha. Egyébként sem kezdődött még el a turista szezon. Valószínűtlen egybeesés lenne, ha pont most bukkannának fel idegenek, amikor valaki mást vár.

Rég nem volt dolguk idegenekkel. Legutoljára, évekkel ezelőtt, idős holland házaspár szorult segítségre. Eltévesztették a Szent Gotthárd-hágót. Alaposan eltévesztették... Ugyanazon a ponton rekedtek meg a *hídon*, mint a ma éjszakai látogató. A motoros járőr az autópályáig kísérte vissza őket. Alighanem azóta is emlegetik a svájciak szívélyességét és segítőkészségét.

Legyűrözte magában az ingert, hogy azonnal elinduljon a falu felé. Talán csak vaklármra az egész. Talán nem az jött meg, akire vár. Talán a holland nyugdíjasok tértek vissza.

Ledőlt az ágyra. Lehunyta a szemét. Várt.

*

A lány kikapcsolta az autó fényszóróit, teljes sötétségbe borult a világ. Egyetlen csillag sem világított. Fény sehol. Nem látta a távolban a hegyek körvonalait, saját kezét sem, amikor az arca elé emelte. Minden sötét volt. Láthatatlan.

Máskor azonnal bekapcsolta volna a világítást. De most nem volt ijesztő a sötétség. Épp a sötétség választotta el attól, ami ijesztő volt. Láthatatlanná tette, biztonságot nyújtott. Váratlan pihenőt. Minden megszűnt.

Sajnálom, mister Mayer, sir... A nőt elnyelte a sötétség. Nem találtam jobb befejezést. Bemászott egy nagy sötét lyukba, nem volt hajlandó onnan előbújni. Néha így tettek ezek odaát, Erdélyben.

Hát persze, mister Mayer, sir. Tudom, hogy nem végződhet így. Véget ér a sötétség. Fölkel a nap, jön egy tüzet okádó sárkány, vagy akármilyen. Amit óhajt, mister Mayer! Sir.

Először két fénycsóva látszott, ide-oda lengett a messzi hegyoldalon. Azután meghallotta a motorok zaját.

Nem látja, mister Mayer, sir. Minden megoldódik. Nem hagyják, hogy eltűnjön a

sötétben. Jönnek... Be lehet fűzni a filmet, indíthatjuk a kamerákat.

A fénycsóvák összevissza keringtek a völgyben. El-eltűntek. Majd felbukkantak. Lassan egyre lennebb ereszkedtek. A motorzúgás erősödött. Egy idő után, amely örökkévalóságnak tűnt, a lány megértette, hogy a motorosok az utolsó kanyarhoz érkeztek. A következő pillanatban felbukkant az első motorkerékpár. Közvetlenül előtte megállt az emelkedőn. Katarinát teljesen elvakította a fényszóró.

Káromkodott, és bekapcsolta az autó lámpáit. Mint aki viszonozza a tüzet. Nem érzett félelmet. Csak dühöt.

A második motorkerékpár lassan elhaladt az első mellett, lehajtott az autóiig. A vezető leszállt. Minden sietség nélkül levette a sisakját, körbejárta az autót, és a vezetőülés ajtajához lépett. Az ablakhoz hajolt, Mosolyogva mondott valamit németül.

A lány szűrős szemmel nézte Angolul válaszolt.

– Nem beszélem a helyi nyelvet. Nevem Katarina Toivonen és a Föld nevű bolygóról jövök. Szándékaim homályosak. Vezessenek a törzsfőnökhöz.

A férfi hibátlan angolsággal közölte, hogy magánterületen tartózkodik. Mint az őrszemélyzet tagja, kötelessége arra kérni, hogy mutassa fel valamilyen iratát, amellyel személyazonosságát igazolja.

Katarina átadta az útlevelét.

– Ez az irat igazolja a személyazonosságomat – mondta elnyújtva.

A férfi visszatért a motorkerékpárhoz, előhúzott egy walkie-talkie szerű alkalomosságot.

Egy perccel később megszólalt a telefon Kleinhammer felügyelő zürichi lakásán. Az ügyeletes közölte, hogy az azonosítás megtörtént. Megadta Katarina adatait és elismételte, amit a lány mondott a motoros járőrnek.

– Kitűnő – mondta a felügyelő mosolyogva. – Szállásolják el a hölgyet a lehető legjobb módon. Közljék vele, hogy a törzsfőnök útban van.

Néhány másodperccel később a motoros járőr visszatért az autóhoz, udvariasan javasolta, hogy átvenné a jármű vezetését, tekintettel az előttük álló útszakasz némileg veszélyes jellegére. Katarina egy ideig szótlanul nézte a férfit. Elállt attól, hogy a fejében átvillanó epés megjegyzések valamelyikét kimondja. Biccentett, és átcsúszott a jobb oldalra. Észrevette, hogy a távolabbi motorkerékpáron két személy ül. Egyikük átvette a magára hagyott motorkerékpárt. A kis konvoj mozgásba lendült az utat kevésbé ismerő gépjárművezető számára némileg veszélyes jellegű útszakasz felé.

*

Néhány apróságot el kellett intéznie az indulás előtt. Például eltüntetni a számítógépet, amelyen Jones titkos ügynök a jelentéseit írta. A már befejezett második jelentést az íróasztalra fektette. Vagy talán, tekintettel az ügy bizalmas jellegére, dugja a matrac alá?

A matracot választotta.

A fürdőszobatükör előtt megállt egy pillanatra. Talán mégsem kellene egy középkorú, kövérkés úr képében találkoznia Katarinával... Fejét rázta. Méghogy középkorú úr! Valódi életkorához képest Kleinhammer felügyelő kisgyerek volt. Egy kopasz kisgyerek, ápolt angol bajusszal.

Gyorsan ellépett a tükör elől. Mit művel?! Nem valami romantikus szerelmi légyottra indul! A külseje teljesen mellékes! Ezt a kapcsolatot egészen más alapokra kell építeni. Ez valami teljesen új. Ami még sohasem volt. Idővel kiderül, hogy mit jelent ez. És az, hogy hová vezet.

A kis ruhásszekrényből kiválasztotta a felügyelő legkevésbé elnyűtt zakóját. Útközben térjen be egy divatárú üzletbe?

Örület! Ugyanaz az örület.

A számítógép, tartozékaival együtt, két sporttáskát töltött meg. Levitte őket az autóba. A ház még aludt. Senkivel sem találkozott. Annál jobb. Aki hamarosan nyomtalanul eltűnik, alighanem a KGB jóvoltából, ne cipeljen közvetlenül az eltűnése előtt nehéz útításkákat.

Már egyáltalán nem érdekelte a dolog. Kleinhammer felügyelő kijátszotta magát.

*

Katarina felébredt.

Az összehúzott függönyök ellenére túl erősnek találta a fényt. Újra becsukta a szemét. De már megpillantotta a férfit. A zürichi nyomozó egy fotelben ült a szoba túlsó végében. Őt nézte. A lány szeretett volna nyugodtan magához térni, összeszedni a gondolatait és átgondolni, hogy miért is jött ide. A férfi néma jelenléte zavarta és rendkívül földühítette. Tudta, hogy pillanatokon belül szabadjára fogja engedni a dühét.

A felügyelő, mintha megérezte volna, hogy mi zajlik benne, hirtelen fölállt és halkán így szólt:

– Bocsáss meg. Nem akartalak zavarni. Kint várok rád.

Gyors léptek zaja hallatszott, becsukódott az ajtó. Katarina fölült az ágyban. Dühösen nézett a felügyelő után.

Kint várok rád...

Vajon mi az ördögre vár? Várhat épp ésszel valami másra, mint amit Katarina tenni akar? Úgy látszik igen. Úgy látszik elvárja tőle, hogy mindazt, ami történt, mellékes bagatellként fogja föl. Kevésbé fontos földi apróságokként – összehasonlítva az örökkévalóságba szóló meghívóval. Egy meghívó, amit úgy gondolja, hogy nem lehet elutasítani.

Kint várok rád...

Jóhiszemű és elbizakodott. Ez lesz a veszte. Ha egyáltalán létezik valami, ami a

veszte lehet.

Sokáig zuhanyozott, és csak azért hagyta abba, mert elfogyott a meleg víz a tartályból. Egy öltözőfülkében ruhákat talált. A saját ízlésének megfelelő, töménytelen sok ruhát. Hát persze... A bevásárlást Bütyök és Bengt intézte.

Ingerülten becsapta az öltözőfülke ajtaját, dacos ábrázattal összeszedte a padlóról szétszórt ruhadarabjait. Aztán megcsóválta a fejét, és visszatért az öltözőfülkéhez.

Valamit valamiért... Induljon a játék.

A férfit a konyhában találta. Szótlanul leült vele szembe. Néztek egymást.

– Látom, megtaláltad a ruhákat.

Katarina szórakozottan biccentett. A férfi pedig megkérdezte, hogy milyen nyelven beszélgessenek. Svédül vagy finnül.

A lány habozott. Legszívesebben az angolnál maradt volna. Ehhez a nyelvhez ugyanolyan érzelem kötött, mint a férfihoz, aki a kérdést feltette. De ezt kinyilvánítania helytelen lett volna. Miért rontaná el a kellemesnek és könnyednek ígérkező beszélgetést a konyhaasztalnál?

– Talán finnül... Rég nem volt alkalmam.

– Nekem sem – mondta a férfi. – Évtizedek óta nem volt alkalmam.

– Hány nyelvet beszélsz te tulajdonképpen?

– Nem tudom. Talán úgy ötvenet.

– És melyik az anyanyelved?

A férfi rámosolygott.

– Mind az ötven.

– Na ne!... Melyik az igazi?

– Az első nyelvem? Egyfajta ó-német. Ma már senki sem értené. Évszázadok óta nem beszéltem.

– Te jóisten! És tudod még?

– Persze. De kivel beszéljek? Legfeljebb álmomban, régi barátokkal... Néhány régi dalt is tudok. – Kis fintorral hozzátette: – Az emberiség történelmének legrégebbi autentikusan megőrzött zenedarabjait.

– Hadd halljak egyet!

– Nem. Most nem.

– Miért nem?

– Mert nincs kedvem.

– Miért nincs kedved?

– Talán mert nem vagyok gramofon.

– Hát akkor mi vagy?

A férfi hosszú ideig nem válaszolt. Aztán megrántotta a vállát.

– Nem tudom. Röpké nyolcszáz év nem volt elegendő ahhoz, hogy megválaszoljam ezt a kérdést. Az vagyok, aki itt ül. És aki tudni szeretné, hogy miért jöttél

vissza.

Katarina hirtelen fölállt. Az ablakhoz lépett.

– Miért jöttél vissza? – kérdezte ismét a férfi.

A lánynak most nem kellett hazudnia. Gyorsan és ingerülten válaszolt.

– Nem tudom!

Visszaült az asztalhoz. Kerülte a férfi pillantását.

Remek színjáték, gondolta. De nem volt biztos benne, hogy valóban színjáték volt-e. Tovább meredt maga elé.

Hosszú hallgatás után a férfi megkérdezte:

– Mit mondtál neki? Klaus Münkelnak?

Katarina gyorsan felpillantott.

– Beszélnem kellett valakivel! De akkor még azt sem tudtam, hogy ezt a falut hogy hívják. Vagy egyáltalán, hogy milyen égtáj felé esik Zürichtől. Ha akartam, sem tudtam volna elárulni, hogy hol laksz.

– Minden mást tud?

A lány bólintott. Úgy döntött, hogy ebben a kérdésben az igazat mondja. Valószínűleg veszélyesebb lenne, ha hazugságokkal próbálná védeni Klaust. Ha vendéglátója gyanítaná, hogy hazudik, talán maga próbálná kideríteni, hogy Klaus mit tud. És azt, hogy milyenek a szándékai.

A maga módján kiderítené...

– Igen – mondta halkan. – Mindent tud. De hidd el, hogy semmi olyat nem fog tenni, amiért okod lenne nyugtalankodni.

– Én nem nyugtalankodom – mosolygott a férfi. – Te nyugtalankodsz. De neked sincs okod rá. Békén hagyom az öreget. Amennyiben semmi butaságot nem csinál.

Katarina biccentett. Nem szólt. Nem mintha hitt volna a férfi ígéretében. Ahhoz már túl sok hazugságot hallott. De mit mondhatott volna?

– Elhitte a történetedet? – kérdezte a férfi.

– Igen... furcsa mód.

– Nem olyan furcsa – mosolygott a férfi. – Ha a megfelelő személy mondja el.

Katarina merev arccal figyelte. Pillanatra majdnem elvesztette az önuralmát. A férfi ezt bóknak szánta! Mármint, hogy ő, Katarina, átkozottul jó mesemondó... A mindentudó idióta úgy látszik elfelejtette, hogy nem Ali Baba és a negyven rabló történetét mesélte el Klausnak. Hanem a barátai halálának a történetét! A barátai gyilkosának a történetét! Annak az éjszakának a történetét, amelyet a gyilkossal töltött! És most a gyilkos könnyed bókkal nyugtázza, hogy *ezt a történetet*, alighanem, némi átéléssel előadta!

A férfi bizonytalan pillantását látva hirtelen diadalézés töltötte el. A pasas gondolatolvasó képessége mégsem határtalan. Megértette ugyan, hogy valami fölka-varta. De nem tudta, hogy micsoda. Sohasem fogja megtudni! Most fedeznie kell

magát, ki kell használni pillanatnyi fölényét.

Képtelen gondolata támadt. Elméje rögtön tiltakozott ellene. És mégis! Miért taktikázzon és ügyeskedjen? Miért ne vágjon egyenesen bele abba, amiért jött?

Pillantását a férfinak szegezte.

– Le akarok menni a laboratóriumba!

A férfi egy ideig csendesen figyelte.

– Miért?

Jó kérdés...

Kereste a szavakat, mintha maga sem lenne tisztában kérése értelmével.

– Valahogy fel kell végre fognom, hogy kicsoda vagy. Kleinhammer felügyelőnek nevezzelek? Az ördögbe is, te az a zürichi zsarú vagy, aki kihallgatott minket! Rád nézek, és őt látom! De te már nem ő vagy. Soha nem is voltál. Olyan vagy nekem, mint egy kísértet! Nem tudok egy kísértettel beszélgetni! Szükségem van egy névre! Egy arcra! Lemegyünk a tartályhoz, látni akarlak *téged*, a *te arcodat*, megtudni a nevedet, bármiféle átkozott nevet, csak tudjam, hogy holnap is így nevezhetlek!

A férfi megcsóválta a fejét.

– De hiszen én, ebben az értelemben, valóban kísértet vagyok. Ilyen az életfeltételem. Nincs saját nevem. Nincs saját arcom. Az *első* nevem és az *első* arcom, olyan, mint régi, gyerekkori fényképek, ahol az ember már alig ismeri meg saját magát. Évszázadok óta nem használtam azt a nevet és azt az arcot.

– Persze! – mondta hevesen a lány. – De csak azért, mert egyedül voltál! Olyan mint te, senki nem volt. Egy magányos kísértet. De a kísérteteknek is szükségük van nevekre. Amint többen vannak. Az *én nevem* Katarina. És ezer év múlva is ez lesz a nevem, akár élek, akár nem!

Hirtelen elhallgatott. Biztos volt benne, hogy túl messzire ment. Majdhogynem ígéretet tett egy jövőbeli társulásra. Túl korai volt ez az ígéret. Várni kellett volna még. Vívódni hetekig, hónapokig, talán évekig, mielőtt ezt az ígéretet kimondja. A férfinak most látnia kell, hogy hazudik.

De nem látta. Katarina olyan fény látott felcsillanni a szemében, ami az ellenkezőjéről tanúskodott. Hallotta, amit hallani szeretett volna. És elhitte! Mert el akarta hinni.

Istenem, milyen egyszerű! Mint ellopni egy kisgyerek cukorkáját.

Nem! Ez nem kisgyerek. Ez egy gyilkos.

Katarina, az ördögbe is, tovább!

Öklével az asztalra csapott, mintha félreértette volna a férfi hallgatását.

– Hagyjuk a fenébe! – szólt ingerülten. Fölpattant. Újra az ablakhoz lépett. – Hagyjuk a fenébe! Majd Kleinhammer felügyelőnek szólítalak.

A férfi elnevette magát.

– Talán mégsem, ha megkérhetlek...

– Mi a francot számít?!

– Katarina, igazad van. Megértem, hogy számodra ez nem lényegtelen. Ha valóban úgy gondolod, lemegyünk a pincébe és, talán kissé megkésve, bemutatkozom.

– Nem! – mondta a lány és kibámult az ablakon. – Szerinted ez hülyeség! Nincs szükségem erre a leereszkedő kedvességre. Nem akarom, hogy úgy kezelj, mint egy makacs gyereket, akit ki kell engesztelni!

A férfi fölállt és odalépett hozzá.

– Katarina... Megismétlem, amit mondtam: *Igazad van*. Gyere!

Szótlatlanul követte a falun át.

Katarina, te kígyó... Mint kisgyerektől a cukorkát.

Megpróbálta figyelni, hogy milyen számkombinációkat használ a különböző ajtóknál. De lehetetlen volt. A férfi ujjai villámgyorsan futottak a gombokon, közben kérdett. Az érdekelte, hogy miként fogadta Klaus a történetet. Katarina most sem hazudott. Amikor röviden leírta együttlétüket, nem leplezte odaadását az idős ember iránt. Az idős ember iránt, aki az *új lehetőségéről* kezdett képzelődni.

A hatalmas páncélajtó előtt álltak a pincében. A férfi Katarina felé fordult.

– Én kedvelem az öregot. Talán találkozhatnánk Zürichben, mindhárman. Talán minden képessége megvan ahhoz, hogy kaphasson egy *új lehetőséget*.

– Nem tudom – sóhajtott Katarina.

– Ki tudja? Csak azt mondom, hogy találkozhatnánk. Minden kötelezettség nélkül. Aztán ő is választhat. Mint ahogy neked is választanod kell.

A lány mereven elnézett mellette. Nem válaszolt. A férfi ismét a páncélajtó felé fordult. Nemsokára áthaladtak Ali Baba barlangján, és nekivágtak a hosszú, keskeny lépcsőnek, amely a laboratóriumhoz vezetett.

Katarina szinte révületben követte a férfit. Nemsokára célhoz ér. A tartályhoz, a testhez. A férfi egyetlen gyenge pontjához. Az egyetlen lehetőséghez, hogy tervét végrehajtsa.

De most mit tegyen? Hogyan csinálja? Sohasem jutott gondolataiban ilyen messze. Tucatjával talált ki többé kevésbé agyafúrt cselszövéseket, hogy milyen módon juthatna be a laboratóriumba. Teljesen feleslegesen.

Most itt volt. Üres kézzel. Tehetetlenül.

A pillangó harmadik választása. Milyen patetikus. Milyen lehetetlen.

Beléptek a terembe. A férfi fényt gyűjtött. Katarina lassan a tartályhoz ment. Kényszeríttette magát, hogy a testre nézzen. Karnyújtásnyi távolságra megállt az üvegtartálytól. Mozdulatlanul, lélegzetviesszafojtva állt.

A tartályban lévő test helyzete az előző alkalom óta megváltozott. A lány megértette: a haj és a végtagok lassan ide-oda lebegnek a zöld folyadékban, olyan lassan, hogy szabad szemmel követhetetlen volt a mozgás. Az arcot most teljesen körbefonta a sötét hajtömeg. A balkar oldalt kitérve, a jobbkar pedig enyhén előrenyújtva. A soha nem látott körömfonatok mintha a lány felé nyúltak.

Szép volt. Egyedülálló tárgy, egy idegen világból. Sokáig nézte. Megértette, hogy nem képes kárt tenni benne.

Egyszerűen nem képes. Ennyi az egész.

A csontfehér test a tartályban annyira hatalmas volt, annyira idegen és páratlan, hogy képtelen volna időn és téren túli nyugalalmát megzavarni.

Ugy tűnt, hogy útja végéhez ért. Sírva fakadt.

Egy kéz érintette a vállát. Villámgyorsan félrelépett. A a férfi felé fordult.

– Ne nyúlj hozzám – mondta lassan. – Soha többé ne merj hozzám érni.

A férfi keze a levegőben állt.

– Katarina...

– Ne mondd ki a nevemet!

– Kisasszony...

– Egy szót se szólj!

A férfi leeresztette a karját.

– Akkor marad a jelbeszéd.

Katarina egy lépést tett felé, mintha meg akarná ütni, de az utolsó pillanatban meggondolta magát.

– Megint jól szórakozol?

– Nem... Nem értem, hogy mi zaklatott föl ennyire.

– Nem is várom el, hogy megértsd.

– Magyarázd el.

Katarina a fejét rázta.

– Nincs értelme!

– Miért nincs?

– Úgysem értenéd!

A férfi csodálkozó mosollyal nézte.

– Kedvesem, én abban a téveszmében élek, hogy mindent megértetek, amit valaha valaki megértett.

– Jól van. Csak így tovább! – mordult fel a lány.

A férfi elnevette magát.

– Nincs más választásom. Hacsak nem győzől meg az ellenkezőjéről.

A lány hevesen elfordult tőle.

– Nem akarlak meggyőzni semmiről.

– Ilyen reménytelen eset lennék?

– Nem! Csak másféle eset vagy. Olyan, amilyenek nem lenne szabad léteznie!

– Miért nem? – kérdezte élesen a férfi. – Ki az, aki ilyen határokat szabhat?

Katarina szótlánul nézte.

– Nos? – folytatta a férfi. – Ki szabja meg ezeket a határokat? Talán a Jóisten?

Egy régi barátom úgy gondolta. Volt legalább valami logika a rögeszméjében. De te miről beszélsz? Hiszen nem hiszel istenben! Hogyan merészeled azt állítani,

hogy nekem nem lenne szabad létezniem?

A lány félrenézett.

– Nem fogok filozofálni. Megölted a barátaimat. Azért jöttem ide, hogy megöljelek. Nem tudom megenni. Most el akarok menni innen. Ennyi az egész.

– Katarina, nem öltem meg a barátaidat. Itt vannak. És itt maradnak velünk.

– Valóban elhiszed ezt az ostobaságot?

– Így van.

A lány hevesen megrázta a fejét.

– Nem! Bütyök nincs itt! Bengt nincs itt! Számomra ők nem láthatatlan lelkek voltak! Volt szemük, hajjuk, hangjuk, mozdulatuk és testük. Szerettem őket! Szerettem őket! És most már nincsenek!

A férfi halkán válaszolt.

– Értsd meg, Katarina. Mindaz, ami nincs itt, olyan, ami előbb-utóbb úgyis eltűnt volna. És mindaz, ami lényeges, itt van.

– Ami lényeges!? – kiáltotta a lány. – Szóval te döntöd el, hogy mi az, ami lényeges és mi az, ami nem lényeges?! Mit tudsz te arról, hogy mi az, ami lényeges?! Semmit!

– Azért ne essünk túlzásokba – mondta fáradt mosollyal a férfi. – Néhány dolgot azért tudok.

– Persze! Két lábon járó lexikon vagy! Eleven szótár! Számítógép! Amit csak akarsz! De mi az, ami lényeges?! Mondd el nekem, hogy mi az, ami lényeges!

– Nem szegezhetsz ilyen kérdést egy lexikonnak – mondta halkán a férfi.

Ismét úgy látszott, hogy Katarina legszívesebben megütné.

– Ne okoskodj itt nekem!

A férfi sóhajtott.

– Csak arra akartam rámutatni, hogy te sem gondolod, hogy lexikon vagyok. Különben nem tennél föl ilyen kérdést.

– Hű, de ravasz! Hű, de jól *rámutatnál!* De nekem itt ne mutogassál, ha beszélni akarok veled! Válaszolj a kérdéseimre!

– Nem tudok válaszolni a kérdésedre. Nem tudom megmondani, hogy mi az, ami lényeges. Annyit mondhatok, hogy azok a mulandó dolgok, amelyekre oly nagy súlyt fektetsz, számomra kevésbé lényegesek, mint a nem mulandó dolgok. Vagy, hogy óvatosabban fejezzem ki a dolgot, mint azok az erők, amelyek kevésbé mulandónak tűnnek. Engem azok az erők érdekelnek. És téged is érdekelnének, ha hátat mernél fordítani a mulandó dolgoknak.

– Igen – mondta fojtott hangon a lány. – Igazad van. Nagy súlyt fektetek a mulandó dolgokra. Például a barátaimra. Valóban mulandó dolgok voltak. Bbizonyítottad! És ez a sok hülyeség, amit itt összebeszélsz, nem érdekel! Nem akarok *hátat fordítani a mulandó dolgoknak!* Nem azért, mert nem merek. Hanem, mert nem akarok! Elég rád nézni és tudni, hogy nem akarok!

A férfi egy ideig csendben állt.

– Másmilyen vagyok – mondta végül. – Egyedül vagyok. És másmilyen vagyok. Következésképp megértem, hogy szörnyeteg vagyok. Mi másnak nézhetnének? De kizárólag azért, mert egyedül vagyok. Ha többen lennénk, már nem volnánk szörnyetegek. Hanem egy új, magasabb rendű életforma előfutárai.

Katarina megvetően felszisszent.

– Egy *magasabb rendű életforma*? Nem! Ez nem életforma! Ha ötmillió lenne a fajtádból, az is csak ötmillió szörnyeteg lenne! Ötmillió átkozott szörnyeteg, akiknek nem volna szabad létezniük!

A férfi elmosolyodott.

– Akkor még egyszer megkérdezem: Kinek van joga megszabni a határokat? Miért nem szabadna létezniem?

A lány egy ideig szúrós pillantással nézte. Aztán hirtelen kifakadt:

– Mit vigyorogsz!?! Mindenem csak vigyorogsz! Rohadt nagy érdemednek tekinted, hogy mindenem vigyoroghatsz, amit mulandónak találsz! Ezért nem kellene létezz! Egy kutyát sem bízna rád!

A férfi halálosan komoly arcot vágott.

– Örülök, hogy megúszom a kutyát.

– Nagyon vicces! Engem is megúszol! Csak nem képzelted, hogy hajlandó lennék társulni valakivel, aki...

Hirtelen elhallgatott, mint akinek váratlan ötlete támadt. Sarkon fordult. Erélyes léptekkel robagott a kijáráshoz. A férfi utána kiáltott valamit, a lány pedig visszafordult:

– Fogd be a szád! Mindjárt jövök!

A raktárszerű előtérben megragadott egy nehéz kerti ásót, amelyre már érkezésükkor felfigyelt. Visszatért a terembe, a férfi elé állt és a szerszámot két kézzel a feje fölé emelte, mintha ütni készülne.

– Nocsak – mondta nyugodtan a férfi. – A régi, jó ásóm...

– A te régi, jó ásód, igen! Gyilkos fegyver lehet, ha az embernek olyan kedve támad! De te ezen is csak vigyorogsz!

– Vigyorgok, hiszen nem támadt olyan kedved. Nem igazán. Csak mutatni akarsz valamit. Úgyhogy váraakozásteljesen vigyorgok.

– Kedvem ugyan támadt, de minek!?! – sziszegte a lány. – Hiszen még agyoncsapni sem lehet téged! Csak nem képzeled, hogy társulnék valakivel, akit még agyoncsapni sem lehet?!

– Szóval a kellemes együttlétnek az az előfeltétele, hogy agyon tudjuk csapni egymást?

– Ennyire hülye azért nem vagy! Pontosan érted, hogy mit mondok! Akkor is, ha nem értesz semmit! Fogalmad sincs, hogy mit jelent *egy életet élni*. Egyetlenegy életet, amelyik véget ér. Hogy mit jelentenek a barátok! A többi ember. Mit jelent

az összes ostoba mulandó dolog, amit szeretek! Szeretni és agyonütni egymást! Fogalmad sincs! Számodra mindez nevetséges. Inkább meghalok, mint hogy egy olyan vigyorgó, agyalágyult alakká változzak, mint te!

A férfi odahúzott egy széket, és szótlánul leült.

– Vagy úgy?! – folytatta a lány. – Nem kegyeskedsz velem szóba állni? Megvárod, amíg megnyugszom, amíg belátom, hogy milyen gyerekesen viselkedem? Hát persze! Van időd! A barátaimnak is van már ideje! Úgy látom, ők sem hamar-kodják el a dolgot. Gondolom, Bütyök ezért nem vág hozzám semmit. És ezért nem kérlel Bengt, hogy nyugodjak meg! Hova siessenek? Jó dolguk lehet ott, az örökkévalóságban! Tudják, hogy előbb-utóbb magamtól is megnyugszom. Néhány évtized múlva magamtól is megnyugszom! Úgyhogy minek sietessenek? Miért törődjenek a dologgal? Nem számít! Semmi sem számít! Együnk inkább egy jó kis ebédet! Vagy szórakozzunk el egy kicsit ezekkel a magukba feledkezett, csörtető idióttakkal! Hogy is hívják őket? Hát persze! *Emberék!* Mókás kis bábfigurák, jól eljárszadozhatunk velük!

Szünetet tartott, hogy kifújja magát, s hogy időt adjon a férfinak a közbeszólásra. Az szótlánul nézett rá.

– Na jó! – kiáltotta Katarina. – Akkor játszunk valami mást! Mit szólnál ahhoz, ha széttörném ezt a szép, antik fürdőkádát? – Egy lépést tett a tartály felé. Pillanását továbbra is a férfira szegezve, megemelte az ásót. – Akkor is vigyorognál?

A férfi csendesen így szólt:

– Csak kicsorbítanád az ásót.

– Nagyon jó! Legalább kénytelen leszel új ásót szerezni!

Egy ütést mért a tartályra. Erőten ütés volt, az ásó lapja megcsúszott a vastag üvegen. A lány egyensúlyát veszítve néhány suta lépést tett. Káromkodott. Az ásót újra megemelve harciasan vicsorítva a tartály felé fordult. Ismét ütött. Ezúttal teljes erőből az üveglap közepére. Az ásó visszapattant. Katarina, kizárólag csak azal törődött, hogy el ne ejtse a szerszámot. Elvágódott.

A férfi fölállt.

– Katarina! Hagyd abba!

A lány gyorsan talpra állt, és az ásóval a feje fölé, a férfi felé fordult.

– Vagy úgy? – lihegett. – Mégis nyugtalankodsz egy kicsit? Mégis félted ezt az ócska ásót?!

A férfi megrántotta a vállát. Leült.

– Ahogy akarod. Folytasd, ha örömed telik benne.

– Ha örömöm telik benne? – vicsorgott a lány. – Persze, hogy örömöm telik benne!

Ismét lecsapott a tartályra. Egyre vadabbul ütött, és közben azt kiáltozta, hogy milyen nagy öröme telik ebben. Soha semmiben nem lelt nagyobb örömet.

A férfi mozdulatlanul ült. Kifejezéstelen arccal figyelte. Elfehérédett ujjhegyei,

amint a szék karfáját markolta, mutatták, hogy nem volt olyan nyugodt, mint amilyennek látszani akart. Kissé felemelkedett, mintha felállni készülne. Nem fejezte be a mozdulatot.

Mert megtörtént az, amit lehetetlennek tartott.

Először a hang. Mintha megpendítettek volna egy vékony húrt egy elektromos gitáron. A legnagyobb hangerővel. Visszhang nélkül. Rövid, fülsiketítő csattanás.

Katarina megtorpant. A tartályra meredt.

Talán kezdettől fogva volt valami egyenetlenség az üvegben. Vagy az évszázadok során felhalmozódott benne egyféle feszültség. Mert az, amit most megpillantottak, hosszú, függőleges repedés látszott a tartály oldalán. A padlótól egészen az üveglap felső pereméig futott.

Pillanatig tökéletes csendben figyeltek.

A repedés mentén felbukkantak az első világoszöld cseppek. És vékony ereket képezve a padló felé indultak.

Először a lány mozdult. Artikulátlan kiáltással, amelybe rémület és diadal vegyült, újabb ütésre lendítette az ásót. Szeme sarkából látta, hogy a férfi felugrik, és előre veti magát. Ösztönszerűen megváltoztatta a ütés irányát.

Normális körülmények között nem lett volna semmi esélye, hogy egy ilyen nehézkes szerszámmal eltalálja a férfit. A férfit semmi más nem érdekelt, minthogy Katarinát megfékezze, és megvédje a tartályt. Kleinhammer felügyelő teste mellékes volt. Ha bárki más lett volna a támadó, a férfi talán azt a megoldást választja – mint már oly sokszor az évszázadok során –, villámgyors fogással kiiktatja a saját testét, és ellenfele testébe lép. Védekezésre nem készült. Az ütés váratlanul, ugrás közben érte. Az ásó éle a felügyelő fültövébe vágódott és mélyen a torkába hatolt. Rögtön tudta, hogy sérülése halálos. A következő pillanatban már nem állt ellenőrzése alatt a teste. Katarinának ütközött. Mindketten a földre zuhantak. Még látta, hogy a lány a padlón fekve megpördül, feléje fordul és száját – alighanem – kiáltásra nyitja. De a kiáltást már nem hallotta. Katarina képét elnyelte a vakítóan fehér villám. Kleinhammer felügyelő érzékszervei megszűntek működni.

Átkozottul értelmetlen dolog! volt az utolsó gondolat, amely a felügyelő agyában megfogalmazódott, mielőtt az erő, amely mindeddig irányította, véglegesen elhagyta.

Katarina valóban felkiáltott. Kétségbeesetten rövid *nem*-t kiáltott. Minden erejét arra összpontosította, hogy felvegye a harcot a betolakodóval, amelyet lehetetlen volt legyőznie.

7. Katarina

Katarina teste élettelenül feküdt a kőpadlón. Sértetlen volt, de teljesen kimerült.

Nehéz *ugrás* volt. Az összes eddigi közül a legnehezebb. Nemcsak mert Katarina erős volt. Mások is voltak ugyanolyan erősek. De a lány fel volt készülve. Tudta, hogy mi fog történni. És védekezni próbált.

Nem volt nagyobb esélye, mint egy vak harcosnak, aki pusztá kézzel fordul szembe a jól felfegyverzett és fegyelmezett hadsereggel. De azért szembefordult. A férfi élete során először ütközött meg valakivel, aki tudta, hogy mi ellen harcol. És jól harcolt. Csendesen, konokul. Félelem nélkül. Érezte a lány gyűlöletét, dühét és megvetését. Jéghideg, könyörtelen megvetését. A magányos harcos megvetését a támadó hadsereggel szemben.

A férfi legszívesebben visszafordult volna. De nem volt rá módja. Más út nem létezett. A *lélek* az egyetlen elérhető test felé zuhant. Az *ugrás* megállíthatatlan volt.

Hogyan hagyhatta, hogy ez megtörténjen? Hogyan lehetett ennyire meggondolatlan?

Nem volt ideje keseregni. Föl kellett tápászkodnia. Aktiválnia a testet. Szemügyre vennie a tartályt. Rendbe hoznia. Ha még nem késő...

Nem, még nem lehet késő. Hiszen akkor nem lenne itt. Az új testben. Katarina testében. Amelyet most lassan ellenőrizni kezdett.

Fölfogta, hogy karját kitérve, hason fekszik. Arccal a kőpadlón feküdt. Valami langyos folyadékban. Nem a tartály vizében. Az nem lett volna vérszagú.

Föülte. Kinyitotta a szemét. Nem a padlót, vagy a halott felügyelőt nézte.

A tartályban láthatóan csökkent a zöldes folyadék szintje. Talán két-három centiméterrel. Messze a türesi határtól. Tudta, hogy akár fél méterrel is csökkenhet a folyadékszint a tartályban, mielőtt kritikussá válik a helyzet. Volt ideje, hogy eltömitse a szivárgást és előkészítse a test átköltöztetését a másik tartályba.

Másrészt viszont bármikor jöhet *utóregzés*. Hatalmas volt a folyadék nyomása a tartályban és a repedés kitágulhat. Akár újabb repedések támadhatnak. Lehetséges, hogy pillanatnyilag csakis az a három vaspánt tartja egybe a tartályt, amelyet egykoron teljesen felesleges óvintézkedésként készített.

Szóval kevés ideje maradt. Pontosabban, nincs ideje, amivel *számolhat*. Gyorsan neki kell fognia a munkának és bíznia abban, hogy idejében elkészül, mielőtt a tartály állapota tovább romlana.

„Katarina, bolond lány! Miért hagytam, hogy ezt tedd velem?”

A legközelebbi falhoz kúszott, széles, sötétvörös csíkot húzva maga után a felügyelő testét körülvevő vértócsából. Hátát a száraz, hűvös falnak vetette.

Nem volt vesztegetni való ideje.

A tartályból csordogáló vékony zöld erecskék helyenként elérték a hatalmas vértócsa szélét, érdekes alakzatokat és színeket képezve vegyültek az alvadásnak induló vérrel. Egy ideig az ábrák változását figyelte a földön. Aztán már csak a zöld folyadék terjedt, a vértócsa felső szintje megmerevedett.

Nem volt vesztegetni való ideje.

Minden szükséges felszerelése megvolt a munkához. Egyébként sem szükséges eltömitenie a repedést. „Egyszerűen leengedni a régi, a kis tartályt a test köré, és

Lisztes István: Nő (részlet)
nyírfa, 1984
190 cm magas

ily módon, a tartályon belül, elkülöníti a testet. Pofonegyszerű az egész. Öt perc alatt végez vele. És akkor véget ér a közvetlen veszély. A kis tartály elegendő folyadékot tartalmaz ahhoz, hogy akár három hónapig is tárolja ott a testet. Időközben pedig nyugodtan előkészítheti a másik tartályt. Tökéletesítheti. Elláthatja dupla falakkal. Valamiféle védőhártyát húzhat rá.

Vagy építhet egy egészen más, mindennél biztonságosabb új tartályt.

Egyelőre ide kell hoznia a kis tartályt. Nincs vesztegetni való ideje. Minden másodperc drága. Minden másodperc az utolsó lehet.

Mi történe, ha test a tartályban magához térne a *révület* állapotából? Természetesen kénytelen lenne visszatérnie belé. Véget érne a nyolcszáz éves kimenő. Ez volna az utolsó *ugrás*.

There is no place like home...

És azután?

A patkányok egyértelműen megmutatták, hogy akkor mi történik. A nyulak és az egerek is. És a kutyák. A kutyák voltak a legjobbak. De egyikük sem élte túl az *ugrást*, vissza, a régi testbe. A *révület*ből visszatért testek perceken belül meghaltak. Minél hosszabb *révület*, annál gyorsabb halál. Egyikük sem tudott új életet kezdeni a tartályon kívül.

Így állt a dolog az egerekkel... Az ember azért mégiscsak másmilyen!

Persze, hogy másmilyen. Kicsit törekenyebb.

Nem túl ragyogó kilátások...

Katarina, buta leányzó. Ugye mondtam, hogy nem vagyok halhatatlan?

Nincs vesztegetni való időm. Az elektromos daruval ide kell hoznom a kis tartályt. Leeresztenem a folyadékba és elkülöníteni a testet. Semmi az egész. Öt perc alatt megvan. Vagy talán, hét perc alatt. Aztán föl lehet menni a házba, lemosni a testről – Katarina testéről – a ráalvadt idegen vért és ágyba bújni. Aludni egy kicsit. Egy-két napot.”

Fölnevetett.

„Ki hitte volna, hogy ennyi idő után ismét felhasználásra kerül a kis tartály? Még szerencse, hogy megtartotta.

Az is átkozottul szerencsés volt, hogy pont most történt ez a dolog, amikor épp itt volt. Mert bármikor bekövetkezhetett volna egy ilyen repedés. Az üveg mégiscsak hibás volt. Ha nem lett volna hibás, Katarina ítéletnapig kocogtathatta volna az ásóval. Nagy szerencse, hogy most történt a dolog!

Katarina, olyan tartályt építünk, amilyen nem volt még, amióta világ a világ!

Mióta ül itt a földön?... A folyadék szintje a tartályban újabb centiméterekkel süllyedt.

Milyen gyorsan megy!”

Néhány zöldes színű erecske a lába felé kanyargott. Katarina lába felé.

„Kitáglult a repedés? Megtörtént az utórezgés, anélkül hogy észrevette volna?

Katerina most láthatta a tartályban lévő test arcát. A hajfonatai fölemelkedtek a víz felszínére, ahol hínárként szétterültek.

„Ez nem jó. Túl magas fokú az érintkezés a külső levegővel.”

De a test arca békés volt, mint mindig. Nyolcszáz éve ugyanolyan békés.

„Semmilyen zavaró gondolat. Semmi.

Teljesen öntudatlan. Nem tudja, hogy egyre közelebb nyomul az ellenséges elem. Lassan és kérlelhetetlenül. Zsugorodik az anyaméh. De a külső falak még mindig biztonságos távolságra vannak.

Talán még egy félóra. Ha nem jön még egy utórezgés.

Úgyhogy nincs vesztegetni való időm.

Katarina, átkozott leány! Idehozzam a kis tartályt? Hát persze. Egyszerű az egész. Öt perc. Vagy hét. Aztán bevetjük magunkat a fürdőkád jó meleg vizébe. Utána pedig az ágyba. Én és a tested.

Hülye pap, vén cimborá, mit szólsz ehhez? Vársz rám valahol? Továbbra is vársz rám valahol, átkozott besserwisser?

Hát várj csak! Várhatsz még néhányezer évig!

Mindjárt idehozom a kis tartályt!

Mindjárt.”

A lassan csörgedező zöld erecske a lábához ért. Nehézkésen megkerülte Katarina piros-fehér tornacipőjét, majd pillanatra megállt, mintha megpihenne és új erőt gyűjtene, aztán tovább küszött.

És ekkor, végre, éles csattanással jött az utórezgés.

Újabb hang zengett a láthatatlan elektromos gitáron. Az előbbinél valamivel alacsonyabb hang. Egy kétvonalas a . Azaz, inkább a kétvonalas a és a kétvonalas b közötti hang. Kicsit közelebb a kétvonalas a -hoz.

Nem jól hangolt volt ez a gitár.

A kis zöld patak, amelyik az imént olyan nehézkésen került meg a cipőjét és tovább cammogott a padlón a keze felé, most vadul nekiiramodott. Gyorsan körbenyaldosta az ujjait, gögösen tovább futott a fal felé.

„Hahó! Hova ez a nagy sietség?

A tartályra emelte a pillantását. A repedés valószínűleg olyannyira kitágult, amennyire a vaspántok ezt megengedték. A gyors kis patakok az üveg külső lapján széles folyammá egyesültek a tartály alsó pereménél. A folyadék egyre jobban előntötte a padlót, körbefogta a felügyelő testét.

Most már szabad szemmel is követhető volt, hogy a folyadék szintje csökken.

„Mennyi időm van még? Két perc? Három? Csak egy?

Katarina, kedvesem, elégedett vagy?

Az vagy, ugye?

A fal felé fordult.

Mennyi minden történt veled. Mennyi mindent tudott.

Semmit sem tudott.

Arról a kérdésről, ami most hátra volt, semmit sem tudott.

Félig hangosan szólt:

– Remélem igazad van, öreg cimborá. Remélem, hogy az átkozott istened elnéző lesz velem.”

Aztán jött a szokásos szédülés. És a vakítóan fehér villámcsapás, amely mindent magával söpört. Úgy érezte, mintha testét fölrántanák a földről és a levegőbe repítenék. De tudta, hogy ez nem így van. A teste meg sem mozdult.

8. Az utolsó

Miközben signora Leric a zürichi telefonösszeköttetésre várt, beszédbe elegyedett az öregasszonyokkal a dohánykereskedésében. Lelkesen beavatták a nap nagy eseményébe: felbontották a Cambelotti-fiú és Rinuccini-lány közti eljegyzést. Megtudta, hogy a szülők már mindent előkészítettek, és izgatottan várták a nagy napot. A Cambelotti-fiú pedig még izgatottabban várta ezt. Mire fogta magát ez a Rinuccini-lány, és néhány nappal a menyegző előtt megmakacsolta magát!

A történekről különböző vélemények keltek napvilágra. Az egyik öregasszony határozottan állította, hogy mindez a televízió hibája. Ez a sok *briganti* és *banditi*, akik hizlalják a feneküket Rómában, és idesugározzák a televíziójukat, hogy bogarakat ültessenek a fiatal lányok fejébe. A legtöbben helyeslően bólogattak. Az egyik asszony ellenben arra az álláspontra helyezkedett, hogy a lány jól tette, amit tett. A Cambelotti-fiú ugyanis mihaszna szájtáti.

Megkérdezték, hogy signorina Toivonen milyen véleménnyel van a dolgról. Hiszen zsenge kora ellenére már megfordult itt-ott a világban, és látott egyet s mást. Nem mintha pillanatra is azt képzelnék, hogy máshol a világban másfélenek lennének a dolgok. A mihaszna szájtáti az mihaszna szájtáti, akár olasz, akár svéd.

Katarina, arra való hivatkozással, hogy nem ismeri az érintetteket, nem kívánt véleményt nyilvánítani. *Dehogynem ismeri!* rikkantotta az egyik öregasszony és a lány karját megragadva kirobogott vele a térre. Hiszen Cambelottiék amott laknak, a kávéházzal szemben! A Luigi-fiút signorina Toivonen már biztosan sokszor látta! Csinos legény, csak kicsit soványka. Túl sokat biliá尔多zik esténként.

Katarina bólintott. Ismerte Luigit.

Mihaszna szájtáti volt.

Visszatértek a boltba, ahol folytatták a vitát.

Megszólint a telefon. Signora Leric magához rántotta a kagylót és izgatottan hallózni kezdett. Aztán lelkesen intett Katarínának. Bejött a zürichi vonal.

– Egy kis gavallér, he? – ujjongott az egyik asszonyság.

Katarina mosolyogva csóválta a fejét, és átvette a kagylót. Ájtatos csönd eresz-

kedett helyiségre, minden szempár Katarina felé irányult. A lány kis híján elnevette magát. Hálás volt, hogy angolul bonyolíthatja le a beszélgetést. Beszélhetne németül is? Ha egyáltalán eléri Klaust.

Rég fel kellett volna már hívnia. Valószínűleg nagyon nyugtalan volt miatta az öreg. De Katarinának szüksége volt erre az időre. Szüksége volt arra, hogy helyre-
rázza magát. És ehhez jobb helyet nem is találhatott volna, mint ezt a kis falut.

Itt bérelte ki Bütöök azt a tanyát, ahol a nyarat szerették volna eltölteni. Katarina ideérkezése azon a júniusi estén nagy felfordulást okozott itt. Kérdések lógtak a levegőben.

Nem. Signore Pergola nem jön. Senki más nem jön.

De igen. Mégis kibérli a házat. Egész nyárra. Talán még tovább.

Igen. Egyedül fog ott lakni.

Igen, valóban. Valóban nagy kár, hogy signore Pergola nem tud jönni. Valóban nagy csibész a kölyök. Valóban úgy pörög a nyelve, mint a rokka.

De máshova utazott.

Nem. Katarina nem olasz. Svéd. Ez olyan furcsa? Talán tényleg az.

Hogy miképp tanult meg ilyen jól olaszul? Hát signore Pergolától, ugyebár.

A Katarina jelenléte fölötti általános csodálkozás hamarosan elmúlt. És a kávéházi események, néhány nappal a megérkezése után, szétfoszlatták az utolsó aggályokat is arra nézve, hogy helyénvaló dolog-e ha egy fiatal lány egyedül lakik abban a magányos házban, ott a falu szélén. Néhány kötekedő kedvű, tagbaszakadt teherautósofőr beszállásolta magát a kávéházba, és elkövette azt a hibát, hogy megzavarta Katarina biliárdjátékát. Mivel nem hallgattak a szép szóra, a lány saját kezüleg penderítette ki őket a helyiségből. A rövid és teljesen egyoldalú kizűzésnek olyan mozzanatai voltak, amelyeket a jelenlévők aligha hitték volna, hogy valaha is láthatnak máshol, mint a moziban. Signorina Toivonen a biliárdjátékban is verhetetlen volt. A történetek után a kávéház törzsközönsége számára minden magától értetődő volt. A lány szívesen töltötte idejét a falu papjával, hosszadalmas teológiai vitákba bocsátkozott vele, signora Lericci dohánykereskedésében pedig egyre nagyobb horderejű kérdéseket hánytorgatva társalgott az öregasszonyokkal.

Olyannyira másmilyen volt, és olyannyira jelen lévő, hogy hamarosan senki sem kezelte már *idegennek*, vagy *turistának*. Olyan tolerancia, tisztelet és szeretet kezdte övezni, amely, kedvező időkben, a falu bolondjának, a sámánoknak és az örülteknek kijárt. Katarina egyszemélyben volt valamennyi.

Az öregasszonyok érdeklődése tehát érthető volt signorina Toivonen első telefonbeszélgetése iránt.

Klaus jelentkezett a vonalban.

– Katarina, drága gyermekem, mi van veled, hol vagy?!

Elmondta, hogy hol van. Munkel úr megkérdezte, hogy mi a csudát művel ott. A lány elnevette magát. Semmit sem művel. Legjobb úton van, hogy a falu

godmother-jévé váljon.

– De Katarina... Mi történt? Az a cédula... Valóban megpróbáltad...

Elhallgatott.

– Megpróbáltam – mondta a lány. – Aztán mégsem tettem meg. De megtörtént. A tűz kialudt.

– De hogyan... kicsoda...

– Ő maga. Így választott. Az élet vizébe fojtotta magát.

– Te jóisten! Egy szót sem értek! Veled minden rendben van?

– Most már igen. De nem sokon múltott. Ügyetlen pillangó voltam. Rögtön belepottyantam a tűzbe.

– *Belepottyantál a tűzbe?*

Katarina felnevetett.

– Olyan virágnyelven beszélünk, mint két öreg kém! Igen. A tűzbe pottyantam. Aztán a tűz magamra hagyott. Úgyhogy már nem vagyok pillangó. Inkább Főnix madár vagyok. Újjáéledtem a hamvaimból.

– De kicsoda... Úgy értem, kicsoda...

Most sem fejezte be a kérdést, mintha félt volna kimondani.

– *Én én vagyok* – mondta Katarina. – *De mindenki más is vagyok, aki valaha ő volt...* Valamint egy s más, ami sohasem volt. Például eltöltöttem néhány napot a zürichi rendőrségen, mert azzal vádoltak, hogy orosz kém vagyok. De mivel jobban ismertem az anyagukat mint ők maguk, sikerült meggyőzőnöm őket, hogy nem vagyok az. Vagy legalábbis azt, hogy sohasem tudnák bebizonyítani, hogy az vagyok. Úgyhogy elengedtek. Igaz, hogy a vizsgálóbíró úgy csikorgatta a fogát, hogy beleremegtek a falak. Biztos volt benne, hogy az évszázad legveszedelmesebb Mata Harija csúszott ki a karmai közül...

– Katarina... egy szót sem értek.

– Hát persze, hogy nem, kedves Klaus. Kissé elragadtatom magam. Annyi mesélnivalóm van! Látogass meg! Vagy költözz ide! Az én falum, a te falud. Jössz?

– Persze, hogy jövök. Nyugdíjba mentem. Mesélhetsz, amennyit csak akarsz. Határtalanul sok időm van! – Majd rövid hallgatás után hozzátette: – Azazhogy... van néhány évem.

– Igen – mondta a lány. – Néhány év. Sajnálom.

– Én viszont nem sajnálok semmit, kedves Katarina. Örülök, hogy előkerültél és újra láthatlak.

A lány bediktálta a címét. aztán visszaadta a telefonszámot signora Lericinek.

Klaus, öreg róka! Mikor fogsz rájönni? Valószínűleg nagyon hamar. Valószínűleg jóval azelőtt, mielőtt ideérkeznél a faluba. Megérted, hogy amennyiben valóban mindent tudok, amit ő valaha tudott, akkor a *receptet* is ismerem. Az élet vizének a titkát. Úgyhogy alighanem visszatérünk még a kérdéshez, hogy hány évünk van hátra.

– Fess legény lehet, bizony mondom! – lelkenedett az egyik öregasszony. – Különben mire véljem ezt a titokzatos mosolyt signorina Toivonen arcán?

A lány elnevette magát.

– A kisöcsémmel beszéltem.

Elhagyta a dohánykereskedést. Átvágott a téren, a kávéház felé.

Talán biliárdozik majd egy keveset. És néhány vigasztaló szót is mond majd Luiginak. Annak a mihasznának.

Epilógus

– No, vén cimbor! Mit szólsz? Egyikünknek sem volt igaza!

– Badarság! Csak neked nem volt igazad. Én erről soha, semmit nem mondtam. Nyolcszáz év alatt egy szót sem!

– Na jó. De mit szólsz? Hát nem gyönyörű ez a hely?

– Ehüm. Egész szép.

– És mondd csak! Tényleg nyolcszáz évig éltél?

– Körülbelül.

– Különös. Ez azt jelenti, hogy én is már nyolcszáz éve itt vagyok. Nem úgy tűnik. Úgy tűnik mintha... hm... egy hónapja jöttem volna. Vagy talán... két napja. Nem tudom. Sehogy sem tűnik. Az ember itt nem gondol az időre!

– Mondd csak...

– És mit csináltál odalent nyolcszáz évig?

– Semmi különöset. De mondd csak...

– Semmi különöset?

– Nem. De mondd csak... Hova vezet az a kapu? Mi van mögötte?

– Milyen kapu?

– Hát ott az a kapu! A nagy lakattal. Amit az a... lény őriz. Mi az egyáltalán?

Egy háromfejű szfinx?

– Melyik?

– Hát az ott!

– Ja, az! Nem tudom, mi az. Az őrizi kaput.

– Akkor nevezzük triszfinxnek. De mi van a kapu mögött, amit a triszfinx őriz?

– Nem tudom. Nem szabad odamenni.

– Azt meg ki mondta?

– Ez így van.

– Mi az, hogy így van?

– Hát így van. Az a kapu csak az Örökkévalóság Legeslegvégén fog kinyílni.

– Na ne izélj! Tudod mit? Buta képe van ennek a triszfinxnek! Csapj egy kis lármát és vond magadra a figyelmét. Én közben szemügyre veszem a zárat.

Vége

Drab Károly: Márványfigura

Thinsz Géza*

Adjakok már egy magyar tolmácsot

„Óhajt-e tolmácsot?” - kérdezte tőlem egy hivatalosan figyelmes férfiú, Budapesten. Udvariasan meghajoltam: „Hálás lennék érte!” Aztán tovább beszélgettünk, persze magyarul.

Arról azonban hallgattam, hogy nagyok az igényeim. Olyan tolmácsot óhajtok, aki elkalauzol a hétértelmű beszéd labirintusában, lehámozza az idemondomodaértem mégis-másképp néhány rétegét, gázálcot szerez, amely megvéd minden fertőzéstől, bevezet a kulisszák mögé, - szó, ami szó: bemutatja Budapestet.

Fehér lyuk

*„Egy gondolat bánt engemet!
Illetve több gondolat bánt, de most ez az egy
nyomul előtérbe. Eszembe jutott ugyanis,
hogy ha egy versem megjelenik,
mindig kiszorít valami idegen írást, költeményt vagy prózát,
ami különben épp ott jelenne meg.”
(Kálnoky László:Kiszorítódsi)*

Kálnoky László (alias Homálynoki Szaniszló), dunántúli születésű költőtársam versei olyigen meggazdagították szürke hétköznapjaimat a stockholmi pampákon, hogy immáron elérkezett az ellenvetés ideje is. Illetve a beismerésé. Mivel eleddig még a legvilágosabb pillanataimban sem jutott eszembe, hogy magam is részt veszek a kiszorítódsi-játékban. Mondták már ugyan többen, s nagy szigorúan, hadd szégyenkezzen! (Temiattad nem jut szóhoz megannyi tehetség”) de hát nem hittem el: innét, Északról bemérve Székesszófővárosunkat, mások a méretek. Különben is: múltunk meghatározza reflexeinket. Amikor T.L., a Ludas Matyi derűlátó főszerkesztője. 1954-ben megtisztelt azzal, hogy humorosnak vélt (ámbr

* Thinsz Géza: A pábeszéd művésze – Válogatott versek, Magvető Könyvkiadó – Budapest, 1983

csacska) versemre legelső alkalommal nyomdafestéket szánjon, remegő kézzel lapoztam fel az újságot. A költeménynek álcázott klapanciám láttán azonnal kiderült: ha nem írom meg abban az ihletett pillanatban, most egy fehér lyuk volna ezen az oldalon helyette. Tátogó. Mindez, ugye, azt jelenti, hogy nem éltem hiába. (A fekete lyukról akkor még nem hallottam.) A kiszorítósi nemes gondolata, önösségem a megmondhatója, nem bukkant föl, isteni szikraként.

Persze a sírógörcs is a történethez tartozik, a sokk, hogy a remekművem alatt Temes Géza neve állt. Nyomban fölhívtam a főszerkesztőt, a fatális tévedést tisztázandó, ám T.L. nyájasan beleszólt a telefonba: „Nyugodjék meg, fiatal barátom! Hasznosabb névvel láttuk el. Mi az, hogy Thinsz? Akit így hívnak, legfőljebb Uruguayban lehet költő, nem Magyarországon” T.L. nem lett keresztapám, de jósként tisztelem: csak az országot tévesztette el. A fehér lyukban viszont ma is hiszek. Avagy mégis Kálnoky László (alias Homálynoki Szaniszló), dunántúli születésű költőtársamnak lenne igaza? Meggondolandó.

Ad absurdum

Habár

Tiszteljük a demokráciát, ámbátor
káromkodó kedvünkkel mitsem kezdhetünk,
ágas-bogas mindvalahányunk, mi, a híreket
befogadó szivacsok, mikor határozhatjuk meg
a hírek mibenlétét, az egyenlőség zászlaját
lobogtatva? Ezért hát hallgatunk, rossz
lelkiismerettel, hiszen úgy hírlík
mi formáljuk történelmünket. Csak hát
nem tudunk róla. Habár tiszteljük a demokráciát.

Gyilkolunk

Miközben minden megtörténik az általunk megírandó történelemben, aminek megtörténnie nem szabad, a tévékészülék lakásodba hozza - egy pillanatnyi kiesés sincs - Az Eseményt. Ráadvicsorog a tévéernyő. Ennek is részese vagy!

Lábjegyzet, interjú ürügyén

„Az Írás én vagyok!”, mondtam nagy komolyan a kezdet kezdetén, hogy korosodván kijavítsam: „Amit írok én vagyok”. Később, amikor elértem a (viszonylagos) érettség fokát, módosult a tétel: „A lényeg úgyis kimondhatatlan”.

Miközben szavaim éltek saját életüket - mondtam hogy dorbézoltak? Legszívesebben szépséges asszonyokkal. Volt, aki belémszeretett.

Mármint a szavakba.

Ám közben kiderült, nem én vagyok az írás.

Azóta nem tudok számot adni arról, honnét ered a költészet kényszere.

Nem gyerekjáték

Elbúcsúzom kedvenc álmaimtól, fölkelek és magamra öltöm valóságom cafrangjait, a végzetesnek ígérkező világhíreket, valamint társadalmi szerepem rongyosodó színpadi öltözékét, előkeresem az azonosulás és elkülönülés létfontosságúnak tűnő, a mai napra érvényes, kipipálandó listáját, álorcáim közül kiválasztom, amúgy rögtönözve, az állítólagosan legmegfelelőbbet, aztán belépek. Immáron illatosan, meglóbalom a nyakamba akasztott láthatatlan táblát, hadd tudja meg a világ, végre megtanultam, hogy az élet nem gyerekjáték.

Álmokon innen, álmokon túl

Behunyta szemmel méregetem magamat, mondhatnám józanul - a táj (benső tükörkomplexum? ráma nélküli, ember alakú festmény?) mozgástana felderíthetetlen. Feléd tágulok, befelé. Két álom között, vízszintes műkritikusként megpróbálom szóvá tenni a látottakat: az eredmény csapnivaló. Ebben a gazdagságban minden magyarázat hamis. Kalandozom. Szemhéjam alatt újabb meglepetés leselkedik.

Szentjánosbogár

Mielőtt szétcincálnának híveim –
elmegyek meghalni. Ne lássam,
hogy lapítja őket agyon
nemlétező márványszobrom.

Azt a koponyát válogatott álmaimból
azonban rájuk hagyom. Üresen tátogott rám,
a fejtető már hiányzott, az egyik oldalon
beroskadt a csont. Mint egy otromba,
lebombázott tartály. De az üreg legmélyén
megmozdult egy villogó szentjánosbogár.
Miközben beszélt a férfi. Csonkán is élt.

Inkarnáció

Az utolsó szó jogán
megírta a következő életének
előszavát, csak hát
az is elégett a tűzben.

Három lehelet

1.

Esendőbbek vagyunk a nyárfalevélnél,
ne vezessen félre a magabiztos felszín,
törékenyek.

2.

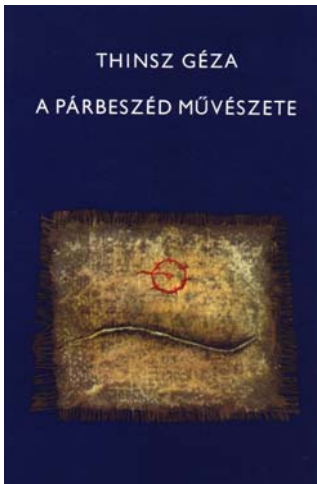
Az utánunk jövők már előttünk járnak.
Nem képletesen mondom. Szemlélem őket.

3.

Mikor a káoszból a rend
oltalmazó falai mögé jutottunk,
nyomban megigézett a múlt és
mágnesként húzott a jövőendő káosz felé.

Tizenhárom szó

A belső földrengés
fenyegetőbb volna
lapályaimnál?
Elmocsarasodni
sincsen kedvem.
Inkább jöjjön a csönd.

Thinsz Géza

(Bp., 1934. jún. 9. - Stockholm, 1990. júl. 14.):
költő, író, műfordító. Bp.-en érettségizett. Az
1956-os forradalom után szakadt külföldre. Svéd-
országban szerzett diplomát az Uppsalai Egyetem
művészettörténet-esztétika-filozófia szakán 1961-
ben.

Szerkesztőként dolgozott a stockholmi Bonniers
majd a Norstedts Könyvkiadónál. Két nyelven,
svédül és magyarul írta verseit és prózai munkáit.
Svédül nemcsak ismertető cikkeket és kritikákat,
de regényt és hangjátékot is írt. Fordításában je-
lentek meg Petőfi Sándor, Illyés Gyula versei,
Thomas Tranströmer svéd költővel együtt svéd
nyelvre ültette át Weöres Sándor és Pilinszky
János verseit. Svéd nyelven adott ki modern ma-
gyar novella-antológiát Csatlós Jánossal. 1974-től Magyarországon is megjelentek
művei. - F. m. Szédítő táj. Tizenegy svéd költő (vál., ford., Bp., 1974); Thomas

Tranströmer versei (vál., ford. Bp., 1979); A párbeszéd művészete (vál. versei, Bp., 1983); A kétlaki rádiójáték, Kunos László fordítása, Bp., 1987); Az ismétlődés misztikája (versek, Stockholm, 1989). - Irod. Böröndi Lajos: A kétnyelvűség keresztthuzatában. T. G. költészete (Új Forrás, 1990. 5. sz.); Sz. E.: Búcsú T. G.-től (Forrás, 1990. 10. sz.). -Szi. Bisztray Ádám: Ahhoz a forráshoz visszatérni (vers, Élet és Irod., 1990. 36. sz.); Csorba Győző: T. G. halálán tűnődve (Élet és Irod. 1990. 51-52. sz.).

Művei:

Még mindig így. - Stockholm: Stockholmi Magyar Intézet, 1960. - 80 old.; *A jó hatványain:* versek és versfordítások. - Stockholm: Stockholmi Magyar Intézet, 1964. - 108 old. ; *Asszonyáldó* - Stockholm: Ungerska bokförl., 1966. - 71 old. *Árnyjáték:* versek és fordítások. - Stockholm: Ungerska bokförl. 1970. - 106 old.; *Határsávok:* versek. - Stockholm: Magyar könyvkiadó [Ungerska bokförl.], 1976. - 55 old. - ISBN 91-7260-069-1; *Konsten att föra dialog:* dikter. - 1. uppl. - Bromma: Fripress, 1978. - 53 old. - ISBN 91-85590-04-5 ; *Vizek távlatai.* - Stockholm: Magyar könyvkiadó, 1979. - 83 old. - ISBN 91-7260-279-1; *Szerelem szünyognézetből* - München: Galerie Parabel, 1980.; *Rendhagyó látogatás* - Stockholm: Magyar könyvkiadó [Ungerska bokförl.]. - 1981. - 95 old. - ISBN 91-7260-507-3; *Besök utanför ordningen* - 1. uppl. - Bromma : Fripress, 1982. - 63 old. - ISBN 91-85590-35-5 ; *A párbeszéd művészete:* válogatott versek. - Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1983. - 175 old. - ISBN 963-271-861-5 ; *Valaki diktál* - Stockholm: Magyar könyvkiadó [Ungerska bokförl.], 1983. - 95 old. - ISBN 91-7260-812-9; *Zuhanás közben* - Stockholm: Magyar könyvkiadó [Ungerska bokförl.], 1985. - 87 old. - ISBN 91-7810-224-3 *Någon dikterar* - Stockholm: Norstedt, 1986. - 72 old. - ISBN 91-1-861171-0 *Bodzavirág* - Stockholm: Magyar könyvkiadó (Ungerska bokförl.), 1987. - 95 s. - ISBN 91-7810-961-2; *Gaestespil i tiden: en pikareskroman / oversat af Astrid Nordentoft.* - København: Rebekka, 1987. - 180 old. - ISBN 87-981826-4-1 *Gästspel i tiden: en pikareskroman* - Stockholm : Norstedt, 1987. - 166 old. - ISBN 91-1-871381-5; *Az ismétlődés misztikája* - Stockholm: Magyar könyvkiadó (Ungerska bokförl.), 1989. - 212 old. - ISBN 91-7970-355-0; *Hátha?* - Stockholm: Magyar könyvkiadó (Ungerska bokförl.), 1990. - 197 old. - ISBN 91-7970-738-6

Fordításai, válogatásai, közreműködései:

Moderna ungerska berättare / en antologi sammanställd av Géza Thinsz och János Csatlós. - Stockholm : Norstedt, 1966. - 208 old. *Sex ungerska poeter:* modern ungersk lyrik / i urval av Géza Thinsz ; dikter av Attila József, Sándor Weöres, Lőrinc Szabó, Gyula Illyés, László Nagy, Ferenc Juhász; tolkningar av Werner Aspenström ... - Stockholm: Bonnier, 1968. - 137 old. - (Svalans

lyrikklubb; 19); *Petőfi - ett minnesalbum* / under medverkan av Astrid Hjertenaes Andersen ... ; sammanst. av Géza Thinsz. - Stockholm, 1973. - 114 old. - ISBN 91-20-03977-8; *Tystnadens torn* : dikter / Sándor Weöres ; i urval av Géza Thinsz ; tolkade av Werner Aspenström, Reidar Ekner, Ingemar Leckius, Erik Lindegren, Bo Setterlind, Géza Thinsz och Tomas Tranströmer. - Stockholm : Bonnier, 1973. - 76 old. - ISBN 91-0-038333-3; *Stigar* / Tomas Tranströmer, Robert Bly, János Pilinszky ; övers. av Tomas Tranströmer tillsammans med Géza Thinsz. - 1. uppl. - Göteborg : Författarförl. : [Solna] : [Seelig], 1973. - 41 old. - ISBN 91-7054-110-8; *Szédtő táj* : tizenegy Svéd költő / [válogatta Thinsz Géza ; ford. Csatlós János ...]. - Budapest: Európa könyvkiadó, [1974]. - 166 old. - ISBN 963-07-0276-2 *Ordning i ruinerna* / Gyula Illyés ; tolkningar av Artur Lundkvist ...; sammanst. av Géza Thinsz ; efterskrift av Artur Lundkvist. - 1. uppl. - Bromma : Fripress, 1978. - 71 s. - ISBN 91-85590-06-1 *Ny utg.* - Helsingfors : Schildt, 1978. - 71 old. - ISBN 951-50-0175-7 ; *Rapsodi vid midnatt* : dikter / Ágnes Gergely ; tolkade från ungerska av Géza Thinsz. - 1. uppl. - Bromma : Fripress, 1988. - 43 old. - ISBN 91-7896-058-4; *Tomas Tranströmer versei* / válogatta és fordította Thinsz Géza. - Budapest : Európa, 1979. - (Új Pegazus) - ISBN 963-07-1420-5

**Drab Károly munkája
márvány**

Magyar költő Svédországban

"Kétlaki Thinsz Géza, északi szófuvaros" - így jellemezte magát dallamos pentameterben egyik prózaverse ajánlásaként az én stockholmi költő barátom, nehogy idegenben fölmagasztosult literátornak képzeljük idehaza. S ahogy betoppant hozzá-
m a nybrogatani Hotel Örnköld-be, szemüvegén átszillanó, kópés mosolyával, inkább a diákcsínyek jókedve fogott el. Néhány éve az amsterdami Mikes Kelemen Kör összejövetelén ismerkedtünk meg. Ő odatartozóként, én mint átutazó vendég, alig néhány szót válhattunk a népes társaságban, de most mindketten megörültünk. Valóban mulatságos volt, hogy míg ugyanabban a városban éltünk - legfőljebb ő Budán, én Pesten -, még véletlenül sem találkoztunk, úgy látszik a holland meg a svéd nagyváros közelebb van.

Csakhogy mindez még 1956 előtt volt, azóta sebesebben fordult a naptár. Negyedszázaddal a nagy szétszórás után nem szorult magyarázatra, én mert maradtam otthon, ő miért vágott neki a világnak, hogy a huszonévesek mindent merő lendületével meg se álljon a skandináv partokig. S aztán csak az emberséges befogadók közt helyére találva ébredt rá, hogy gyötrő hiányérzetét egyedül anyanyelvén vallhatná meg, azt pedig nem bízhatja másra, mint a fehér papirosra. Meglehet, így történt, bár beszélni sosem beszéltünk róla. Az ilyesmit az sem idézheti föl hitelesen, aki megélte.

Voltaképpen az önazonosságát kereste ebben a belső hasadtságban, mikor "A lefordíthatatlan város"-t szerette volna földézni, amely "mégis messziről a legszébb. Mint egy szövevényes, tömény leközölhetetlen költemény. Fejemre nőtt. Hatalmasabb gyerekkoromnál. Hétköznapjaimra lefordíthatatlan. Idegen. Végleg az már. Akár a Tünde presszová varázsolt hol-volt-talán-sohase-volt körtéri cukrászda."

Ez a "beszéddel leplezett mondandó" fojtogatja *Thinsz Gézát*, mint annyi sors-társát, aki önvédelemből próbálta eltépni gyökereit, mert nem akart otthon számkivetetté válni. S mire sikerült Európa vasfüggönyön túli felében vagy a túlsó félgömbön megvetnie lábát, emlékei-okozta egyensúlyvesztéssel fizetett meg érte. A "svédül Budapesten, magyarul Stockholmban" - életérzés tér vissza megannyi lírai változatban a nyugati magyar költészet legkarakterisztikusabb képviselőinek sorában. Ezt a kényszerű közös élményt akarva sem kerülhetik el, de személyiségük eredetiségéből fakad megismételhetetlen varázsa.

Ki-ki egyedül ment át ugyanazon a kalandon, de más-más geográfiai és élesen elütő nemzeti, nyelvi környezetben: innen valahány Odüsszeia egyszerre rokon és végzetesen különböző története. S az idő és messzeség hatalma teszi, hogy a párhuzamosok a végtelenben találkoznak. Így születik meg a nagyvilágba verődött magyar diaszpóra tagjainak egymásra ismerése és szövetkezése. A bécsi, párizsi, amsterdami, londoni, skandináv központok összefogásából anyanyelvi lapok, fo-

lyóiratok támadnak, nem csekély áldozat és munka árán megkeresi közönségét a szerény könyvkiadás, mindebből létrejött valami új, eddig nem volt szellemi jelenség: a nyugati magyar irodalom, s ezt idehaza sem lehetett többé figyelmen kívül hagyni. A "spiritus flat ubi vult" törvénye folytán megismerkedtünk a kiszármazottak írásaival, és számon tartottuk tehetségük szerint a legjobbakat, ahogyan a fürge hang és kép útján működő médiumok révén a külföldi magyarok is tájékozódhattak a hazai kulturális élet eseményeiről.

1982 kora nyarán, stockholmi tartózkodásom tíz napjának folyamatos beszélgetőtársa Thinsz Géza volt, vele kószáltam be a várost, derűs, vakációs kedvvel. Végigvezetett a skanzenen, együtt néztük meg a híres elsüllyedt és fölszínre emelt Wasa hajót, a slusseni duzzasztózsilipet, amikor épp működött. Egyik délután kiadójának lektori szobájában látogattam meg, az otthoni körülményekről faggatott növekvő érdeklődéssel. Huszonkét évesen indult neki hazulról, s most, ötven felé izgatottan lesi a beszámolómat. Hiszen a verseit magyarul írja.

Búcsúzóul otthonában voltam vendége, bemutatott svéd feleségének, a vonzó Iza asszonynak, s néhány dedikált kötetével ajándékozott meg. Az erkélyről megnyílt előttem a teljes panoráma, a szabadságot föltáró tenger, a szigeteket egybeölelő, fehér éjszakai város, félelem nélküli gondtalanságában, világos égboltja alatt. Így őriztem meg magamban.

Egymásról sem feledtünk meg. Szeszélyes ritmusban jöttek-mentek a levelek, néha szösszenetnyi híradások, életjelnyi lapok. Thinsz Géza neve már nem volt ismeretlen idehaza: svéd költői antológiáját az *Európa*, válogatott verseit a *Magvető* adta ki. Majd a nyolcvanas évek második felében elszánta magát néhány napos budapesti látogatásra, feleségével együtt.

A viszontlátásra egyik kiváló költőnőnk lakásán került sor, nála verődünk össze négyen-öten, Géza pesti barátai. Alig győz hálálkodni a "pompás meglepetésért", ahogy írta. Remekül sikerült valóban, örültünk egymásnak, az enyhülő hazai és nemzetközi légkörnek, hiszen csupa jót ígért. Merész tervek születtek, utazásról, kinti találkozásról, a képzelet oly leleményes!

Akkor láttam utoljára.

Nemsokára megrikkult, majd elmaradt az északi posta. Véletlenül összefutottam a pesti összejövetel egyik résztvevőjével. Ő sem kapott hírt, reméli, csak lustaság... De rémlett valami zavart háritás a viselkedésében, meg ahogy gyorsan elköszönt. Néhány hét múlva ő hívott föl: most már meg kell mondania, mert bizonyossá vált, Gézával rettenetes baj van. Megkért, írjam alá én is az elkészült levelet, amelyben minden jót, gyors gyógyulást kívánunk...

Világos volt, mint az a hajdani stockholmi éjszaka. És visszavonhatatlan. Élt ötvenhat évet. De befejezte magát.

Vidor Miklós

Garborg Arne
(norvég – 1851-1924)

Tavaszi

Földön, vízen új életár:
Ó hát tavasz lön végre már!
Fényben ragyog a tiszta ég,
új élettől a kedvem ég!

Oly szép az istenadta fény
langy földön, tenger hús vizén!
Sütkéreznek a nagy hegyek,
a napfürdő olyan meleg!

Ó, a pacsirta fenn dalol
a levegőben valahol;
zengő dalának szűk a tér,
mindjárt az égbe ér.

A puszta sziklapart felül
a víz fölé sirály repül;
csattog, cseveg ezer madár,
zeng tőle rét, berek, határ.

Minden szorongást old a nap,
meleghullám szívembe csap,
áldott hevén úgy szívom át
a tenger friss, sós illatát.

Fa ágán bimbó serkenő,
álmos bokor, fű újra nő;
sóhaj fakad fel, kél a dal...
Ó, boldog, aki fiatal!

Izlandi ismeretlen

(9-10. század)

Odin bölcs mondásaiból

Elhal barmod,
el barátod,
elhalsz tenmagad is;
ám soha nem hal
emléke annak,
ki érdemet nyerve él.

Elhal barmod,
el barátod,
elhalsz tenmagad is;
de van egy dolog
mi nem halandó:
halál utáni hír.

**Drab Károly munkája
bronz**

Hídépítők

Gulbransen Wenche Budapesten végzett képzőművész, a norvégiában élő Lisztes István szobrászművész felesége. Pilinszky János tizenöt versét norvég nyelvre fordította és mindeniket díszítő rajzzal ellátva, *Botsgang* címen kötetben is megjelentette, amit a budapesti Kassák Múzeumban, a Külföldi művészek alkotásai című kiállításon is bemutattak.

Pilinszky János Harmadnapon

És fölzúgnak a hamuszín egek,
Hajnalfele a ravensbrücki fák.
És megérik a fényt a gyökerek.
És szél támad. És fölzeng a világ.

Mert megölhették hitvány zsoldosok,
És megszűnhetett dobogni a szíve -
Harmadnapra legyőzte a halált.
Et resurrexit tertia die.

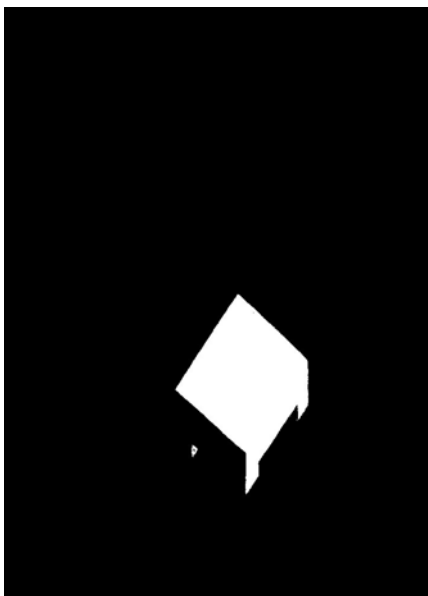
Gulbransen Wenche rajza

János Pilinszky
På den tredje dag

Mot askergrå himler suser
Ravensbrücks trær ved morgrengry.
Og røttenemerker lyser.
Vinden blåser og werdentordner på ny.

Forleisesoldaternemed rett till å drepe
De gjorde slutt på livet.
Men han vant over døden den tredje dag.
Et resurrexit tertia die.

Fordította és rajzolta: **Gulbransen Wenche**

Gulbransen Wenche rajza

Szente Imre

Kalevala-fordításom műhelytitkai

Rossz idők járnak ma mindenre, ami emberré szült, emberré nevelt bennünket. A tenger, minden élet bölcsője halakat fojtó, madarakat bénító olajmezőket ringat. A trópusi erdőt, bolygónk tüdejét, éltető nedveinek forrását esztelenül s gáttalanul pusztítja a nyereszkesedés. Levegőnket gyilkos gázok és alattomos sugárzások szennyezik, s atmoszféránk szaporodó lyukain keresztül a világűr már bőrünkig küldi rák okozó nyilait.

Rossz idők járnak a nyelvre általában, magyar anyanyelvünkre különösképpen. A nyelv hordozó nép egyharmada idegen környezetben él, túlnyomó részt ellenséges környezetben, ahol még kisebbségnek sem akarják elismerni a szülőföldestül örökölt ősi magyar lakosságot; jogfosztó intézkedésekkel, gyűlöletszítással erőltetik az asszimilációt. A nyugati szórványok szigetecskéit kényszer nélkül is elnyeli az idegen tenger a második vagy a harmadik generációban.

De baj van a nyelvvel az anyaországban is: nyűtték, torzították, hazugságra szoktatták a nyílt terror, s talán méginkább a konszenzus évtizedei, ma pedig az eluralkodó nihilizmus, idegenmajmolás, a média árulása szegényíti, sivárosítja. Kivétel a szépirodalom, főleg a líra, melyben még teljes pompájában tündököl a nyelv a hazában, a kisebbségben, de még a szórványban is. Mintha a levegő ritkulása és a tápláló humusz fogyása riadóztatná az irodalom vészjelző készülékeit, ösztönözné alkotásra az írókat. Nem okvetlenül „politikai költészet” termelésére, ami Vörösmarty, Petőfi óta immár hagyományosan elkötelezettséggé vált a magyar lírában. Olyan korban élünk ugyanis, amelyben lassan minden politikai célzat nélkül is politikai tettek számít a magyarul írás. A kisebbségi magyar irodalomra ez fenntartás nélkül áll, de a nyugati szórványokban is – ki tudja, milyen kényszerből – olyan felemás lények születtek, akiket Határ Győző, nem titkolt öniróniával, anyanyelvkopolyús halaknak nevez, mert a szárazon élnek ugyan, de víztartállyal a hátukon.

A légszomj ösztökélte írói tevékenység számos példája közül csak egyet említünk: az elmúlt három évtizedben három új Kalevala-fordítás is megjelent magyarul, s mind a három az anyaország határain kívül: Nagy Kálmáné Erdélyben, tehát Romániában, Rácz Istváné Finnországban, az enyém pedig svéd földön. S ha az alkotást kiváltó ihletet a finn népköltészet adta is, a fordítói munka öröme és jutalma főképp az anyanyelvvel való találkozásból, szinte szerelmi egyesülésből fakadt. Magamról legalább bizvást állíthatom ezt.

Sokféleképpen magasztalhatjuk anyanyelvünket. Ódát írhatunk hozzá, mint Ábrányi Emil; letehetjük lábai elé a hódolat koszorúját, mint az Európából megtért Ilyés Gyula. Dicsérhetjük akár átkozódva is, mint a példázatbeli remete, aki így

imádkozott tájékozatlanságában: „Átkozott legyen az Isten!” Mert aki nem a szót, hanem a szívet nézi, imának fogja föl az átkozódást is, például Határ Győzőét, aki „ficcpanyelvnek”, egy cserkészcsapat nyelvének mondja a magyart, de polcot kitöltő alkotásokkal bizonyítja hűségét anyanyelvéhez.

Válthat-e egy fordítás is az anyanyelv dicséretévé? Már Pázmány Péter igennel válaszolt erre a kérdésre, így fogalmazva meg a jó magyarítás ismérveit: „A fordításnak módját pedig úgy ejteném, hogy ne láttatnék deákbold csigázott homályossággal repedezettnek, hanem oly édesen folya, mintha magyar embertül először magyarul íratott volna.” Magyarán: olyan legyen a fordítás, mintha nem is az volna, hanem eredeti mű. A fordítót tehát kettős hűség kötelezi: nemcsak az eredetihez kell hűnek lennie, hanem saját anyanyelvéhez is. Hogy ez milyen nehéz, ahhoz Kosztolányi hasonlatát idézem, aki „zsákban táncolásnak” tartja a műfordító munkáját: úgy kell táncolnia, hogy a zsákot senki se lássa, miközben a táncban gyönyörködik.

Más hasonlattal élve páros táncnak tekinthetjük a fordítást, melyben mindkét partner vizsgáljuk: a fordító is, a magyar nyelv is; együtt örülhetnek a sikernek, s közösen fizetnek hibáikért. Mert még a legszebb nyelvnek is vannak fogyatkozásai; például sem az agyondicsért franciában sem a germán nyelvekben nem lehet egy épkezláb hexametert vagy szapphói strófát kivágni. Nyelvünk ellenben kitűnőre vizsgálható mind a klasszikus mind a nyugat-európai formákban. Gyengéit is kell azonban ismernünk ahhoz, hogy ügyesen leplezhessük őket, például az e-hangok túltengését, véletlenül se írva le olyan sorokat, mint „mely nyelv merne versenyezni véled”. Itt említem meg, hogy fordításomban ennél is tovább mentem, jelölve az e-hangok dunántúliás kétféleségét, mely sajnos kiveszőben van a köznyelvi kiejtésből.

Janus Pannonius azzal büszkélkedett, hogy ő hozta először a borostyánkoszorús múzsákat a Helikonról a Duna partjaira. Az én Kalevalám viszont a finn népköltés múzsáját hozta magyar földre, nem először ugyan, de először úgy, hogy saját megszokott ütemére emelgetheti táncos lábait. Fordító elődeim ugyanis nem tartották magukra kötelezőnek az ún. Kalevala-ritmus követését; többnyire az azonos szótagszámú ősi nyolccsal és annak lazább változataival helyettesítették. A fő különbség abban áll, hogy az ősi nyolcas hangsúlyra, a Kalevala-sor időmértékre épül: négy trocheusból áll, képlete táti-táti-táti-táti. Hogy ez a ritmus a sorok tízezeiben sem válik egyhangúvá, annak köszönhető, hogy a szöveg ráhúzásakor egyetlen szabályt kell csak szigorúan követni: hosszú első szótag feltétlenül „tá”-helyre, rövid első szótag pedig „ti”-helyre kerüljön. Ezért nem lehetne például az ősi nyolcasban írt Arany János-i sor: „Száll a madár ágrul ágra” egyben hibátlan Kalevala-sor; a „madár” rövid első szótagja ugyanis „tá”-helyre került. Eleget tenne azonban a követelménynek, ha így hangzana: „száll a cinke (csóka, kánya, varjú) ágrul ágra”. A szóbelseji szótagokkal nem kell törődni, legföljebb azzal, hogy

a sor utolsó szótagja ne legyen hosszú, ha az előtte lévő rövid. A következő hibátlan sort: „kapuját kidöntögette” el lehetne rontani a két szó fölcserélésével: „kidöntögette kapuját”, mert a hosszú végszótagot ebben rövid előzi meg. Az is könnyítés, hogy az első ütemben nem kötelező az időmérték-szabály. A „kapuját kidöntögette” tehát kifogástalan, bár nem „tá”-val, hanem „ti”-vel kezdődik. Kötöttségnek s kötetlenségnek egyensúlya számtalan sorváltozatot eredményez: a csengő ritmusú sormetszetes sorok „tört” ritmusúakkal váltakoznak, amelyekben a szóhangsúly ellenáll a trocheusi lejtésnek, és harmóniában békül ki vele. Ezért lehet órákon át hallgatni vagy olvasni a finn népköltés verbális örömben tobzó áradását anélkül, hogy egyhangúnak éreznénk.

A ritmusnak ez az erőtetés nélküli érvényesülése, a szöveg zeneisége és természetes áradása adta az ötletet, hogy ne sorokba tördelve írjam Kalevalámat, hanem úgy, mintha próza lenne, a meséhez és a regényhez hasonlóan; ne csábuljon az olvasó a ritmus zakatoltatására azzal, hogy önkénytelenül is megáll a sorvégeken. Meghagytam azonban a Lönnrot alkotta értelmi szakaszokat, utánuk írva a legutolsó sor sorszámát. A „próza” közlés azonban csak a szemnek az, a zenére érzékeny fül kihallja belőle a verset, mely bűvópataként bujkál a szövegben, s háttéri muzsika gyanánt hol lehalkul, hol fölerősödik. Mindamellett az eredeti Kalevala-sorok könnyen elkülöníthetők egymástól; ritkán folytatódik ugyanis a mondat a sorhatáron túl.

Magyar anyanyelvünk tehát a Kalevala-ritmus követésében is jól vizsgáljuk, ami például a svéd nyelvről nem mondható el: abban bizony kalapácsütésként követik egymást a kéttagú szavak egyhangú trocheusai. Ennek oka természetesen a hosszú szavak ritkasága a svéd nyelvben, míg a finn és a magyar szavak a hozzájuk ragasztott toldalékokkal hosszúra nyújthatók. Számos esetben egyetlen szóból, per sze összetett szóból, kikerül egy egész Kalevala-sor, például: *kakaskukorékolás-kor*; *jegényefenyődarából* (ínséges években bizony abból sütöttek kenyeret); *barombojtárkodásodban* (az eredetiben kb: rissz-rossz kisbojtárkorodban – így is jó lett volna természetesen). Kurta szavakból nem épülhetnek olyan jó zenéjű sorok, mint hosszúakból. Egytagú szó lehetőleg ne kerüljön a sor végére, esetleg egy-egy hangsúlytalan „is” szócska vagy „meg” igekötő. Mégis átalakítottam ezt a mondatot: „Isten fája nem fogant meg” így: „nem fogant meg Isten fája”.

A zeneiséget szolgálja az alliteráció is, a szókezdetek összecsengése, ami egyben a rímtelen Kalevala-sor összetartója. A fordítónak főleg ott kell követnie, ahol a finn szövegben is fontos párhuzamok kifejezője. Különben nem szükséges erőtetni, a ritmus rovására pedig nem is szabad. A zenei hatású alliterációk szemléltetésére idézem a nyolcadik ének kezdősorait. Väinämöinen az égre tekintve csodaszép leányt pillant meg, aki arany- és ezüsfonállal szövöget. Alighanem az északi fény színes játékának költői szimbóluma ez:

Pohja páratlan leánya, világ szépe, víznek éke égi hidon üldögélve magas

*m*ennybolton sugárzott *t*iszta *t*ündöklő ruhában, *patyolat-finom fehérben*. *Szövetét szövítt aranybul, elegyítette ezüsttel; vetélője vert aranybul, ezüstből a bordafája.*

Egy másik szép leány bemutatása, aki egyben háziasságával is kitűnik:

Kalévatar, szép kisasszony, finom ujja-ujjacskája, könnyű minden mozdulása, cipellője mint a pille, sétál hídlóján haladva, padlódeszkán pörgölődve, sürgölődve-forgolódva, két fazékra is figyelve.

„Cipellője mint a pille” – ez nem alliteráció, de a zeneiséget nem lehet elvitatni tőle. Tehát egyéb nyelvi eszközök, nyelvi játékok is zenei hatást kelthetnek, ébren tarthatják a lankadó figyelmet. Idézek egy l-hangokra írt nyelvi játékot:

Magam oldalt oldalogva áttalábolom a lángot. Alliterálás nélkül is zenei lesz a következő mondat vége az l-hangjáték jóvoltából: *Hadd menjek mulatni mostan pokoli lakodalomba.*

Egy „zene ütőhangszerekre”, a szövőszék kattogásának festésére:

Bordafa-fogak kopognak fakopogatómadárként. Ugyanerre a témára: *azonnyomban bong a borda, szövőszéke csittég-csattog, faluszerte száll robaja, messze bordabongatása.* Kopogó zene az eredmény akkor is, ha az eke csontokat forgat ki:

Fejek fordultak a földbül, kopogó koponyacsontok. A következő részletben b-hangok zenélnek: *Búboskeméncén a bátya búbosról belébeszéle;* vagy a következőben: *Bába ült bebagyalálva, padka végin plétykafészék.*

A medvét ilyen dallamosan biztatja a nyáját féltő gazdaasszony:

...ott a gomba a vadonba, bújj belé a hangyabolyba; valamivel odább kissé zörgősebben, o-hangok halmozásával: *Tobozdombokon doboghatsz, homokoson hempéréghezsz.*

Ilmari kovács fürdéséhez szappant főz a húga, de nem akármilyent:

...szappant, gyöngyözőt, szagosat, gyöngybuborékos habosat – azzal moshatja szémeit sziporkaszépre, szemöldökeiket szíromra, tarkóját tojásfehérre, egész testit tündöklőre; majd patyolatinget vesz föl *pőre bőre hűvösére, gyolcsgatyát szénporatlan tomporára, csont-ném-láttató csípőre.*

Mivel a finnben nincsenek b-vel, d-vel kezdődő szavak, nem lehetségesek olyan tágabb értelemben vett alliterációk, amilyenekre két példát is hoztam az imént: *toboz-dombokon doboghatsz és pőre hőre hűvösére.* Ezekben ugyanis zöngés-zöngétlen váltakozás színezi az alliterálást: t-kezdetű szó párja d-vel, p-kezdetű b-vel kezdődik.

Jófajta füvek helyett a dongó, mely a méhecskével ellentétben *hiisinek*, a finn népköltés ördögének szolgálatában áll, így rontja el az acél edző vizét, s teszi a vasat a gyilkolás eszközüvé:

Tovaröppent zöngve-dongva, Hiisi kotyvalékát hozta: férégből fekete mérget, vipérából váladékot, hangyahúggal fölhitíva, békagennyel bésűrtíve.

Ha valaki kételkedne, vajon szöveghü-e ez a „hangyahúggal fölhitíva, béka-

gennel bésúrtve”, idézem Nagy Kálmánt: „hossa hangya csipősségét, varangy varázs-váladékát”. Saját megoldásom értelmileg azonos, de még talán hübb is, hiszen a finn *kusiainen*, mely a köznyelvi *muurahainen* helyett a hangya neve a nép ajkán, tulajdonképpen a *kusi* „húgy” szó származéka. Íme, egy finnugor etimológiát is sikerült belecsempésznem fordításomba: a magyar *hangya* és *húgy* egy töről fakad. (Egy kis burkolt etimologizálást máskor is megengedek magamnak alkalomadtán. Kullervót így szólítja meg halálravált gazdaasszonya: *Ó, cselédem, jó családom! Állj el szörnyű szándokodtul! A cseléd és a család is összetartozó változatok. Nagy Kálmán hű fordítása: „Ó, te pásztor, drága pásztor!”*)

Mint később rátérek, csempészttem én egyebet is magyar Kalevalámba, kockáztatva, hogy körmökre ütnek a fordítói hűség szigorú védelmezői. A hűségnek azonban más értelmezését vallom: a szószerinti hűség nem lehet ideál, ha az csak magasabb szempontok rovására vihető keresztül, mint amilyen a zeneiség, a simán és természetesen folyó előadás, ötletgazdagság és játékosság, életszerűség – egyszóval a „Kalevala lelke”, a „testnél” ezerszer fontosabb.

De lássunk egyelőre olyan leleményeket, melyek aligha kifogásolhatók. Egy népi eposzra jellemzőek az ismétlődő fordulatok; az ilyeneket különös gonddal kell megformálnia a fordítónak. A leggyakrabban ismétlődő fordulat kétségkívül az egyenes beszédet bevezető két sor: „Száját akkor szóra nyitva, maga mondta, fölfelelte” – és ennek variánsai, például „maga mondta, mondogatta”, vagy „válaszát így adta vissza”. A magyar népballadákban is ismert fordulatok ezek. Az eposznak egy másik jellemzője a hősök neve előtt vagy után ismételtetett jelző vagy jelzőbokor, az ún. epiteton ornans. Ezeket is a Kalevala-ritmust hűen követve választottam meg. Mint utólag értesültem róla, a *vének véne Väinämöinen*-t már Képes Géza is használta. A szószerinti fordítás: „komoly (vagy: derék) öreg V.” nem alliterál s így nem szuggesztív. Ritmikailag sem kifogástalan, mint az a megoldás sem, hogy „vénséges vén V.”, mely egyébként csak a vénséget hangsúlyozza, de nem a bölcsességet is egyben, ami viszont benne rejlik a „vének véne” fordulatban, hisz a biblia nyelvében is „a nép vénei” annyi, mint a nép bölcsei, vezetői. Väinämöinen nevét szokta követni másik epitetonja: *időtlen idők tudósa* (vagy: *dalosa*). Ehhez hasonló az Ilmarinen neve után ismételtetett fordulat: *időtlen idők kovácsa*. Fogalmam sincs, én találtam-e meg először, vagy már megelőzött ebben is valaki. Lemminkäinen természetesen nálam is „léha”, a neve után álló másik epitetonját, a finn *kaukomieli* szót „messzikedvűnek” vagy „messzivágyónak” fordították, mintha holmi ábrándos széplélek lett volna ez a Kalevala-hős, aki pedig inkább a zsákmányoló utakra ki-kiruccanó vikingek rokona. Ezért ruháztam rá a *kalandoskedvű* epitetont. Notórius kötekedő és nőbolond voltára céloznak más alliteráló epitetonjai: *gézéngúz garázda* és *az a pészgővérű pajkos* (finnül: *veitikka verevä*). Ilmarinen húga *Annikki hyväniminen*, ami magyarul „jónevű” vagy „szépnevű”. Ezt is dallamos szójátékkal fejeztem ki: *Annikki*,

nevének éke – vagyis hogy olyan szép, mint a neve, díszére válik nevének. Nem könnyű a balsors üldözte Kullervo jelzőit lefordítani: *sinisukka äijön lapsi*, magyarul „kékharisnyás fenegyerek”. Kékharisnyáknak csúfolták az írói-művészi ambícióktól fütött önálló nőket – ezt a rokonítást elkerültem a következő megoldással: *Kullervo, Kalervo sarja, kék lábravalós legénye*. Hisz a székely férfiviseletben is harisnya a nadrág neve, más vidéken pedig lábravalónak hívják a gatyát.

A többször visszatérő megszólításokat is jó fülbemászóan megfogalmazni. Ahogy például Ilmarinent szólongatja Väinämöinen: *édés égykomám-kovácsom*; s ahogy Lemminkäinent: *legislegbécsešb barátom*. Vagy ahogy a völegényt szólongatja a nyoszolyóasszony, kioktatva őt a házasesetre: *Szépöcsém, bécseš barátom, kedves kezdő házasesbēr*. Az eredetiben kb. így hangzik: „völegényke, fiatalka, csinos férfigezdet”. Nagy Kálmánál: „Hej, legény, völegény, halljad, idehallgass ifjú ember!” Rácz Istvánnál: „Jámbor legény, jó völegény, derék ember, deli férfi!”.

Sēmmi zsákmány sēm hibátlan, bárha hozzák jobb helyekrül. Hát még Tuonela taváru, Manala mocsarairul! – Művemre alkalmazva ezt a Finnországban szállóigévé vált bölcsességet, töredelmesen bevallom, hogy apró önkényességeket, változtatásokat elköttem az alliterálás és a jóhangzás kedvéért. Például ebben az idézetben s máskor is Tuonela „tavát” emlegetem, holott nem tó volt ott a finn alvilágban, ahogy a görögök Hádeszében sem, hanem folyó. A szampó nevű csodalmam jelzőjét is megváltoztattam: tarkatetős helyett tarkatornyosra:

Már darál a drága szampó, tarka tornyai rēzēgnek. A „tető” ugyanis elrontotta volna a ritmust.

A számneveket is kicseréltem néha. A leánykérőbe induló Ilmarinen így utasítja szolgálját, aki felszereli karmazsinkasos szánkóját az útra (ez a *karmazsinkasos* is kedvenc leleményem; gyönyörűen alliterál, akárcsak finn eredetije, a *kirjokorja*; Rácz István „színes szánkónak”, Nagy Kálmán „írott szánnak” fordítja):

Tégy kilenc kakukkolót is, tíz csicsērgő csízmadarat hámigámon hangicsálni, zablaszjamon zönögni: fölfigyelnek majd a szépék, lēlkēsēdnek majd a lányok!

Nos, az eredetiben csak hat kakukkolóról és hét csízmadárról van szó; az alliterálás és a jóhangzás igénye indokolja a számnevek megváltoztatását.

Ismétlődő fordulat a Kalevalában, hogy a kérő az eladó leányt „hóna alá való tyúkocskának” akarja hazavinni. Finnül ez szép alliterációnak hangzik; egy kis változtatással elérhető, hogy a magyarban is az legyen: *ölében ülő galambnak, csókolnivaló csibének* kéri a lányt a legény.

Merészebbnek tűnik a „gyémántgyűrű” emlegetése, a Kalevala ugyanis csak „aranygyűrűt” ismer. Ítélje meg az olvasó, megéri-e ez a kis pontatlanság, a következő részletből:

A mi násznagyasszonyunknak arany huncutkák hajában, gyöngykalárisok nyakában, arany karkötők a karján, ujján gyémántos gyűrűkkel, foglalatos gyöngy

fülében, homlokán aranyhidacska, pillaszőrin gyöngysziporka.

Az eredeti szövegben hatszor fordul elő az *arany* mint jelző, ezekből hármát tartottam meg, a többi a Kosztolányi szerint is szebb *gyöngy* és *gyémánt* szavakkal helyettesítettem, megtoldva még az ugyancsak szép és hangulatos *kaláris*, *hidacska*, *sziporka* szavakkal.

De még győri gyöngyöket is belecsempésztem a Kalevalába – ez már mindennek a teteje! (Persze megint egy szépasszony dicsérete csábított túlzásokra):

Erdő hölgyének magának, erdő edés asszonyának aranyabrincok a karján, aranygyűrűk mindén ujján, aranyfőkötő fejében, aranszallagok hajában, aranyfüggők a fülében, győri gyöngyök a nyakában.

A sok „arany”-jelző után a finn szöveg is „szép gyöngyöket” emleget. A *győri gyöngyök* egy gyermekmondókából jutottak eszembe: „Tüzes taplót hordozok, / de senki se látja; / paphoz megyek, köblöt kérek, / győri gyöngyöt mérek.”

Magyar gyermekjátékból került a Kalevalába az *észterlánc* is; Lemminkäinen leányrablását olvassuk a következő sorokban:

Jött a gézengúz garázda, hajtott léha Lemminkäinen páratlan paripájával, csilagrúgó csődörével egyenest az észterláncba, lánykoszorúnak közibe.

(*Észterlánc* címen jelent meg pár éve elhunyt költő barátom, Kecskési Tollas Tibor egyik verseskötete is. A szó az ő emlékét is fölidézi számomra: feleségével, Majával együtt ők bábáskodták világra Kalevalám első kiadását 1987-ben Münchenben.)

Lemminkäinen űzi Hiisi szarvasát is. A szarvasüzés közös motívum a finn és a magyar mitológiában, ezért bátran *csodaszarvasnak* neveztem a természetfölötti állatot, így festve magát az üzést: *Ungon-berkén hajt utána, Ópërenciát bejárja*, holott itt magyar (sajnos, csak volt magyar) megyék nevei rejtőznek: Ung és Bereg, no meg a magyar népmesék Óperenciája, amely az osztrák „ober Enns”-ből való torzítás. (Érdekes, hogy épp az Enns folyó lett a határ 1945-ben az amerikai és az orosz övezet közt. Ami túl volt az Ennsen (később a Lajtán) akkor vált elérhetetlenné számunkra, mint a mesék Óperenciája.)

A csodaszarvas mellett másik totemállatunk is belekerült a Kalevalába: a *turul* néven ismert táltosmadár. Ilmarinen egy ilyen acélkőrmű óriás sast meglovagolva fogja ki a „csőrös nagy csukát” a halálfolyóból, hogy aráját elnyerhesse. Nagy Kálmán „griffmadárnak” nevezi, Rácz István egyszerűen „sasmadárnak”, de egyetlenegyszer „turulnak” is. Joggal, hiszen a *turul* török eredetű közönséges madárnév, mint a karvaly, melyet Balassi még *karul* alakban emleget. Íme, egy részlet a csukafogás leírásából:

Táltosmadarát tanítva, szólt hatalmas szárnyasához: „Táltosom-turulmadaram, arra szállj, amerre mondom: Tuonela sötét tavára, Manala mocsaraira! Csapj le ott a nagy csukára, tömérdék, hatalmas halra...”

A ruhadarabok közt, melyeket fürdés után felölt *pőre bőre hűvösére* Ilmarinen,

előfordulnak nálam tipikusan magyar úri- és népviselethez tartozók is: gatya, dolmány, ujjas, tüsző, paszománt. Itt is elhelyeztem egy kis nyelvtörténetet:

...*húzta tarka kéztévőit, aranypántos kesztyűpárát, lapp fiak remekelésit, szép formájú két kezére* – amit ma kesztyűnek mondunk, az a régi nyelvben *kezteü, kéztevő* volt; idézetünkben egymás mellett áll a régi és a mai forma. És miért ne? Miénk immár mindkettő, kedvünkre üzhetjük velük nyelvi játékaikat.

Vettem egyéb szavakat, formákat is a régi nyelvből, persze csak módjával, ízesítőül. Említettem már Lemminkäinen epitetonját: *pëzsgövrü pajkos*. Ez a *pajkos* a mai nyelvben melléknév, szinonimái „csintalan”, „huncut”. A régi nyelvben azonban mind a háromnak, a *pajkosnak*, *csintalannak*, *huncutnak* nagyonis megbélyegző értelme volt: gazfickókra, bűnözőkre alkalmazták őket. Bizony, Lemminkäinen „*pajkosságát*” is így kell értenünk.

Bajkeverő bájosokról is esik szó fordításomban; sejthetjük már, hogy ezek is valami rosszfélék voltak. Valóban: embertársaiknak ártó varázslókat, szemmelverőket hívtak *bájosoknak*, *búbájosoknak*.

Mivel a Kalevala-hősök gyakran indulnak hosszú útra lovas szánnal, ismételten előfordul ez a mondat: *Fürgéjét faron legyinti, gyöngyostorával gyakintja*. Ezt a *gyak*, *gyakint* igét is a régi nyelvből újítottam fel, természetesen az alliteráció kedvéért. Jelentése „döf, szúr, megbök” volt, szekszuális értelemben is, de mondatunkban csak annyit jelent a *gyakint*, hogy ostorával könnyedén megböki, megpöccinti a lovacskát.

Használom az elavult *alít* igét is, „sejt, vél” a jelentése. Előfordul a gyönyörű reneszánszkori dalban: „Aki a szerelmet soha nem próbálta, csak álomnak alítja” – értsd: álomnak véli, gondolja.

Ugyancsak a *sajog* igét is régi „ragyog” jelentésében, no meg az Ómagyar Mária-siralom *jonh* („szív, belső rész”) szavát.

Használom természetesen, mert a Kalevala nyelvéhez nagyon illőnek találom, az elbeszélő múltnak vagy félmúltnak nevezett igealakokat: *méne*, *menének*, *talála*, *stb.* A következő részletben Väinämöinen könnyeiről van szó, amelyeket egy bukkácsa hoz fel a tó fenekéről a felszínre:

...*Hanëm hogy mëgvältožának, szépekké színësédének, gyöngyökké gyarapodának, kagyló kincsévë lévënek, királyoknak drága díszül, örömiül uralkodóknak.*

Magyar nyelvünk egyik sajnálatos vesztesége, hogy ezeket a széphangzású, dalamos igealakokat hagytuk elkallódní. Ma már a költők sem merik használni, nehogy ódivatúaknak tűnjenek; csak a kopogós t-vel képzett múltidő maradt nekünk: rántotta, óhajtotta – koppan, mint a hottentotta.

Ezen is lehet azonban szépíteni hangulatos székely nyelvjárási alakok használatával: *anyja kötë lánykorában* – ehelyett: kötötte; *süttél sátoros cipókat* – ehelyett: süttöttél. Mert nemcsak a régi nyelvből gazdagítottam Kalevalámat, hanem a nyelvjárásokból is. Egy koránkelő hajdonról olvassuk: *vetélkedëtt volt a nappal*,

**Tompa Anna: Északi táj
olaj**

vérsénggett a holdvilággal egyidőbeni kelésre, hajnali fölbredésre – ezt az összetett *vetélkedett volt-szerű* régmúlt formát újabban többször hallottam a médiában választékos stílusfordulatként: „Mint mondtam volt...” A jövőidő *fog* segédigeje „kezd” jelentésű volt eredetileg; a székelyföldön máig élnek a fordításomban használt fordulatok: *fejszeélit fenni fogta* vagy: *vetni is fogott, vesződött*. Gyakran folyamodom a ragtalan tárggyal szerkesztett formákhoz, amilyenek Vörösmartynál *víz-dicsérni, bor-fecsélni*. Íme, egy példa:

Vének véne Väinämöinen Ilmari kovács-komával körbejártak ló-keresni, árvalányhajúra lesni. (Örültem ám ennek az *árvalányhajú* jelzőnek is! A finn *kuloharja* szóserint „tavalyi száraz fű sörényű”; Rácz István megelégszik a „hóka” és „fakó” jelzőkkel, Nagy Kálmán az „avarsörény” fordítással.)

A jelöletlen tárgy ellentétét, a tárgyrag kétszeri kitételét is alkalmazom helyenként: *eztet, aztat, őtet, sőt űtet* formákat, mert csak úgy fűszerként nemcsak az *ízessel* élek (*idēs lányomat ígérēm*), hanem az *űzessel* is: (*űstöllést oda űgyekszik*). Kiejtés szerint írtam le többször is: *aszongya, aszonta*, például:

Anyja lányának aszongya, szülő csigatja szülöttit: esztelen, ereggy a búddal, sirdogálással, sülülü!

A *csigat*, de főleg a *sülülü* átvezet bennünket a tájszavak kérdéséhez. Gyerekoromban persze csak vasi tájszókat ismertem, Kalevalámba is elsősorban ilyeneket vettem föl, „anyám nyelvét” idézve s emlékének hódolva. Azóta más országrészek tájszavaival is bővült a készletem, részben magam szedtem föl őket, részben nyelvészeti vagy szépirodalmi művekből jutottam hozzájuk. Találomra sorolok fel néhányat azokból, melyek belekerültek fordításomba: *vëlla, grábla, vonyogó* (azzal húztak ki szalmát vagy szénát a kazalból), *kalán, terü* (a székérre rakott teher, mennyiség), *bélës, kőttes, márc* (édes ital, mustféle), *himpér* (málna), *fölöstököm, kakastéj, madártej* (már köznyelvi), *izink* (valami apró dolog vagy ember; talán ugyanaz, mint a tányéron hagyott ételre használt vasi *izék, izík*), *mony* (tojás), *pipe, pipécske* (kismadár, csibe), *lile* vagy *zsiba* (kisliba), *csuri* (veréb), *fészékfentő* (a legkisebb gyerek a családban, vakarcs), *kódis, habókos, dilinós, eceboca, bugyuta, mazna, toszonkos* (totyakos), *csökött, hupikék, tulipiros, csicsás, ajja-fajja, retyerutyája, pereputtya, babirkál* (Arany János Hamletfordításából), *csácsog, picsog, kornyikál, kujtorog, csupál, hangicsál, zöngicsél, bándigál, bucsálódik, pocskolódik, viribül* (ua), *lészotyorodik, megipërédik* (felépül, erőre kap, összeszedi magát), *neszüdik* (észbekap). Felvettem olyat is, amit csak anyámtól hallottam: *kípesint* (lassacskán, megfontoltan, mértékkel), *pipírofa-vaskemënce* (szégyentelen szajha). Nagy Lászlótól tanultam a *zsandárzsebkendős* szót (a kisgyerek hátul hasított bugyogójából kikandikáló ingecsücskét hívták zsandárzsebkendőnek). Népies rövidülések: *há* mész? (hová), *valaméket* (valamelyiket), *nëm tom, mi lőtte* (nem tudom, mi lelte); ikerítések: *kërësztü-átul* (-által), *szíre-szóra, félbe-szërbe*. Így egybegyűjtve talán soknak látszanak a táj-

szók és kifejezések, a Kalevala szótengerében azonban elvegyülnek, s nem sózzák el, csak izesítik a levest.

Tájszavaknál, nyelvjárási fordulatoknál is fontosabbnak tartottam a magyar népköltés stílusának és motívumainak beleépítését Kalevalámba, ahol csak alkalom kínálkozott. Mert igaz ugyan, hogy a finn népköltés túlnyomóan epikus, a magyar pedig lírai, mégis számos hasonlóságot fedezhetünk fel köztük. Vettek lett volna föl nem használni ezeket a magyar Kalevala gazdagítására, költőiségének növelésére, beleépítve például ilyen megszólításokat: *Ó, anyám, szülőanyácska, félnevelő drága dajka!* vagy: *szolgám, szolgám, édes szolgám, falu legdalibb legénye!* De még ha nem lelünk is közvetlen kimutatható egyezést, a hangulati rokonságot kiérezzük az ilyen fordulatokból: *Szép szémeimet kisírtam, gyöngyorcámat rútra rítottam.* Vagy ahogy a holt leány a családjá tagjainak meghagyja, hogy ne iganak a vízből, melybe ő belefulladt, halat se fogjanak belőle: *Valahány kalán e vízből, mind a véremnek veszése; valahány halat halásznak, mind a testém tépdésése.* A „véremnek veszése” szószerint előfordul Kőmíves Kelemen balladájában. Népköltésünk motívum ez is: *Akkor lész csak Lemminkäinen, bátor bajnok végvészélyben, ha vérrel folyik a fésű, vörös harmat hull belőle.* Aino így kesereg: *Szívemet a bú szorítja, fejem fájdalom feszíti. Ha szigorúbban szorítna, fájdalom-sabban feszítne, meghalhatnék tán, szegényke, mégenekülhetnék, árva, eme gyilkos gyötrelémtől, sorvasztó szomorúságtul.* Ugyanerre a motívumra épül a székely kesergő népdal is: *Annyi bánat a szívemén, kétrét hajlott az egekén; Ha még égyet hajlott volna, szívem kettéhasadt volna.* (Mellesleg: tökéletes Kalevala-sorok ezek.) Néha csak egy mondat, egy szó utal a hasonlatosságra: a szülei oltalmát kereső megbántott leány *könnyezve fut a kapura* (vö: *Isteném, Isteném, áraszd meg a vizet, hadd vigyén el engem apám kapujára.*) Föl nem foghatom eszémmel, hol s mitől lészén halálom – így a Kalevala. A magyar népdal pedig: *Isteném, Isteném, hol lészén halálom, erdőn-é vagy mezőn vagy pedig tengერén?* A Kalevalában: *Ném szoktam habokba' lakni, vizek hátán vándorolni* – a magyar népdalban a kismadár panaszkodik így: *Ném szoktam, ném szoktam kalitkában lakni.* A Kalevala búcsúzó menyasszonya így beszél: *Mégváltomkor én mihaszna hogy fizessek félutambul tápláló anyám tejéért...? A félutambul elég, hogy földézza a magyar búcsúdalt: Elindultam szép hazámbul..., visszánéztem félutambul.* Kullervo panasza: *Mások mènnek otthonukba, van hálnivaló tanyájok; én erdőben estvélédtem, csak a puszta földön fekszem.* Nemde eszünkbe jut Kodály *Esti dala: Erdő mellett estvélédtem?* Balladái motívum ez is: *Majd megindult hosszú útra, hosszú útra, bujdosásra.* Valamint ez: *En szegény mire születtem, csak bánatra, búra lettem. Itten kódorgok kivette, nincs hová fejem lèhajsam.* Minden változtatás nélkül lehetne magyar népdal, ballada is.

Se szeri se száma a magyar népdal- és meseszövegekre emlékeztető fordulatoknak, amelyeket mazsolaként belesütöttem Kalevalámba: *esztendőre, vagy kettőre;*

el kell menni, nincs mit tenni, a legénynek útrakelni; víz előtte, víz utána stb. A csodamalmot úgy kalapálja ki Ilmari kovács, hogy *egy felében lisztét járjon, más felében sót daráljon, harmadikbul pénz potyogjon*. És a magyar népdalban? A *malomnak nincsen köve, mégis lisztét jár*... Görög Ilona balladájában pedig: *...kinek első köve bélagyöngyöt járjon, a második köve ezüstpénzt hullasson*. A magyar reneszánszkori dal kismadara csapdába esik, mikor a szalmában magot szedeget. A Kalevalában így panaszkodik a kislány: *Bogyóért mocsárra mentem, gyökérgyűjtögetni lápra: csapdába esém, csibécske, kismadár kora veszésbe*. A póruljárt s menekülni kényszerült legénytől *maradhatnak már a lányok öleletlen-csókolatlan*. Párhuzamként egy magyar népdal: *Sárga kukoricaszár, kapátatlan maradtál; szöke legény, barna lány, öleletlen-csókolatlan maradtál*. Talán a legmerészebb utalásom „hazafelé”: amikor Lemminkäinen különféle varázsolásokkal szédíti a lányokat, *terükre tavat varázsol, tó vizére kék kacsákat: kék a háta, zöld a szárnya, sárgaréz a sarkantyúja*. Világos, hogy itt is magyar népdalra utalok: *Zöld erdőben, zöld mezőben sétál egy madár, kék a háta, zöld a szárnya, jaj be gyöngyen jár*. Nagy Kálmán pontosabban fordít: „Tavat énekel a földre, a kis tóba kék kacsákat, arany szemük, ezüst fejük, tiszta réz a lábuk ujjja.”

Vannak persze részek, ahol a fordítónak nem kell keresnie az analógiákat, mert maguktól adódnak. Regösénekeink halmozott jókívánságait idézi föl a következő rigmus Väinämöinen ajkán: *Ha az Isten dalra kelne, majd ő másképp énekélné! Mézzel töltené a tengert, homokbul borsót bővílné, malátát mocsáriszapbul, sót a tengérnek sarából, kőkényést kényérmezőre, bokrost búzaföldre váltva, dombokbul dióskalácsot, tojást törmelékkövekbül.... Ő dalolna csak tudással, minden mondat megfoganna; elhalmozná ezt a házat: ólakat tele tinóval, ösvényt címérés ökörrel, tejelő tehénnel rétet, szarvkoronák százaival, teli tőgyek ezreivel. Értellemmel énekélné, jutna minden mondatával gazdának hiúzgerézna, asszony-nak abakabátka, lányuknak cugos cipellő, lajbi a legényfiuknak... Boldog Isten bőven adjon, Teremtő tetézve mérjén góréjába gazduramnak, asztalára asszonyának, fia halász helyére, lányai szövőszérére...*

Számos népdalunk úgy tudja, hogy jobb a lánynak, mint a menyecskének. A Kalevalában többször is előkerül a téma. A lány így utasítja vissza udvarlóját:

Méntemben galajmezőben, sárga rétén sétáltomban tennap délután utóján, nap léáldozása táján, berékben madár dalolta, fütüülte fenyőrigócska: lyánynak jódolgát dalolta, menyecske sorát mesélte. Magam szólítám szavammal, madárkátul megkérdeztem: 'Mondd még, ó, fenyőrigócska, hadd hallom saját fülemmel, melyiknek mégyén a dolga kettejük közül vígabban: lyánynak apja asztalánál, menyecskének férje mellett?' Cinégemadár csacsogta, felelte fenyőrigócska: 'Szép a nyári nap világa, szébb a lányoknak világa; vasdarab a fagyban fázik, méginkább szegény menyecske. Otthon olyan jó a lyánynak, mintha kerti málna volna; menyecskének férje mellett, mint a megköttött kutyának. Ritkán jó a szolgál

része, rosszabb a menyecske része.’

Egy másik helyen ezt olvassuk: *Jó a lányka dolga otthon, édésatyja otthonában: él mint kiskirály a várban, hogyha nincs is kardja néki. Menyecskének más a sorsa: ura udvarában olyan, mint a rab Szibériában, hogyha nincs is öre néki.*

Nemcsak népköltészetünkben, írott irodalmunkban is találtam felhasználható elemeket. Az Ómagyar Mária-siralomra utal a *világ virága*; magateremtette mókustfiát szólítja így a tündéresszony: *Dombok éke, drága móka, aranyom, világ virága!* Joukahainen, a póruljárt *incifinci lapp legényke* így könyörög irgalomért Väinämöinenhez: *nyavalyámbul nyújts ki mostan!* (a forrás ugyanaz). *Nosza, sírni kezd, zokogni* – írtam Ágnes asszonyra gondolva; *csüggenek szaván* – a Családi körre; *Fegyvert, férfit hol keríték* – Zrínyire; ugyancsak rá, ily szavakat adva Ilmarinen szájába: *Odavágyom én valóban: meghalni szülőhonomba, hamujába én hazámnak.* (Vö. Zrínyi: „Vígán buríttatom hazám hamujával”); Ilosvai Selymes Péterre: *Kovács ott igén kesergött*; Arany csodaszarvasára: *elenyészett, mint a pára* (a Lemminkäinen üzte csodaszarvas); *Mént a lápon, mént az érén* – szabadon a Toldi nyomán; *Búját hosszan bűgva sírta* – a Tetemrehívásra gondolva; *Égy szót hozni, vinni másat, harmadikat húzni-vonni* – írhatta volna Vörösmarty is (*A szegény asszony könyve*); *Hadd nézém még most a népet, hogy a násznak szép-é népe* – Babits is; *mikor Istennek ideje, eljő Úrnak érkezése* – utalás Ady versére.

Külön tanulmányt írhatnék a Kalevala mitológiájáról, mely a sámánizmus és a kereszténység elemeinek ötvözete. A mi ősvallásunk, a ránkmaradt csekély számú és bizonytalanul tolmácsolható adatból s a rokonnépekkel való összehasonlításból következően, olyanféle lehetett, mint a Kalevala népének természetvallása: hegyet, erdőt, tüzet, vizet, levegőt, földmélyet apróbb-nagyobb istenekkel népesített be, akik sem nem jók sem nem gonoszok, de jóindulatuk vagy semlegességük könyörgéssel, ajándékkal megnyerhető a vállalkozásainkhoz, hacsak túl nem licitál bennünket ellenségünk varázssal és megvesztegetéssel. Maga *Ukko*, az öregisten sem kizárólag a finnek pártfogója: azt támogatja, aki előbb vagy szebben kéri: Louhit, *Pohja lófogú banyáját* is, nemcsak Väinämöinent. A Kalevala bővelkedik imádságokban, ráolvasásokban, s persze hogy találunk egyezéseket köztük és a népünk ajkáról lejegyzett szövegek közt, anélkül hogy ezekből messzemenő következtetéseket vonhatnánk le holmi ősrökönsságra. Döbbenetes egyezésekre is bukkanhatunk pedig: a vadász például *Tapió*hoz, az erdők királyához könyörög a Kalevalában, s Dömötör Tekla említi, hogy a gyimesi csángók meséket tudnak az „erdei emberről”, akit „tápiónak” hívnak. Véletlen egyezés? A moldvai csángók pedig olyan ráolvasásokat tudnak, amelyekben kiűzik a kórt a betegből hol a havasokra, hol a tengerre: ott kedvére dűlhat, de hagyja békén az ártatlant. Így áll ugyanez a Kalevalában: *Oda küldöm kinjainkat, fájások faját kivette: sziklabarlang belsejébe, kőverembe-kőlyukakba; hogy kőhalmokat kínozzon, sziklaszálakat gyötörjön!*

Kétségtelennek tűnik, hogy a Szűz Máriára átruházott Boldogasszony nevezet a pogány magyar ősvallás egy jótékony természettündérének járt ki eredetileg. Sőt, két Boldogasszony is feltételezhető, egy öregebb s tekintélyesebb és egy fiatal szűz; nevüket két Mária-ünnep örzi: Nagyboldogasszony vagy Nagyasszony napja augusztus 15-én és Kisboldogasszony (a nép nyelvén Kisasszony) napja szeptember 8-án. Helyénvalónak és a Kalevala szelleméhez illőnek tartom tehát, hogy fordításomban így esdekel a szántóvető: *Föld bábája, Boldogasszony, föld alatt lakó nagyasszony! Parancsold meződ mozogni, föld erőit forgolódni!* Vagy ha ezzel a mondattal zárom Väinämöinen születése történetét: *Így született Väinämöinen, deli dalnok jött világra Kisboldogasszony-anyátul, istenáldott Ilmatartul.* – hiszen Ilmatar is szűzen szülte magzatát, mint Kisboldogasszony Mária.

Minthogy Ukko öregisten fogalmához és személyéhez is keresztény vonások tapadtak, bátran írom ismétlődő állandó jelzőként ezt a megszólítást: *Világnak ura, nagy Ukko, Miatyánk a menny-egekben.* Alkotónak, Teremtőnek is nevezi a Kalevala Ukkót. Figyelemreméltó azonban, hogy nem maga teremt, hanem természettündérekre hagyja ezt a munkát, akiket viszont ő dörzsöl elő a saját térdéből: *Nagy Ukko, ura egeknek baltérdét a két kezével gyürogatta-gyűrögette, tenyereivel tapintva. Abbul lett leányzó három, termő tündér mind a három, vörös vasrozsa anyái, kék szájú acél szülői.* Ezek az égi lányok teremtették tehát a vasat, úgy, hogy tejüket a földre fejték. Tündérek formálták az állatokat is, ám Ukkótól kértek számukra lelket és szemeket. Ukko általában meg is adta, csak a kígyótól tagadta meg. Csakhogy a közelben settenkedő Hiisi, az ördög *magát tette még mívesnek, lélkét is lehelve abba a tisztátalan takonyba, boszorkány-bőfögte nyálba. Ekkor lett kígyó belőle, világnak fekete férgé.* Lám, a kígyó megbélyegzésében a Kalevala a Biblia ítéletét követi.

A Biblia hatása egyebekben is kimutatható. A Kalevala befejező éneke Marjatta történetét mondja el, aki nyáját legeltetve járta a vadont, és teherbe esett egy kis piros erdei bogytól. Szülei kitagadták, szállást sem kapott a faluban, sem a dőzsölő, pöffeszkedő *Ruotus* nevű úrtól, aki a bibliai Heródes után kapta ezt a nevet. Marjatta istállóban szülte meg fiacskáját, lovak lehellete pótolta a szauna forró gőzét, amiben a finn asszonyok szülni szoktak. – Jézus fogantatásának és születésének kissé átköltött története ez. Marjatta gyermeke egyszer hirtelen eltűnik, anyja kétségbeesetten keresi, míg nagysokára megtalálja félig a mocsárba merülve. A gyermeket a környezete, Kaleva népe sem akarja befogadni, még megkeresztelni sem, Väinämöinen még megölését is javasolja. Végül azonban alul marad a gyermekkel folytatott szócsatában, népe elfordul tőle, a gyermeket fogadja el új királynak. – Íme, a kereszténység fölvételének, az új hit győzelmének naív története egy olyan nép ajkán, amely ősi pogány hagyományait csodálatraméltó gazdagságban korunkig megőrizte. A Kalevala példázza, hogy a kultúraváltás minden törés nélkül ment végbe, amiért bizony irigyelhetjük távoli rokonainkat mi magyarok,

akik alig tudunk valamit a szentistváni térítést megelőző önmagunkról.

Valami magabiztos emberi öntudat, görög derű árad a Kalevalából, ami persze részben Lönnrot zsenijének tulajdonítható, aki jól ismerve Homérosz világát, szándékolta is a hasonlóságot, amikor nemzeti eposzá szerkesztette népe szinte áttekinthetetlen bőségu s első benyomásra kaotikusnak tűnő ösköltészetének a cél-
nak leginkább megfelelő darabjait. De Lönnrot zsenije mit sem teremthetett volna népe zsenije s főleg túlárado életigenlése, önkifejező szenvedélye nélkül. Ezt a népet sohasem hallgattatta el zsarnok, senki, semmi, még az inséges és pestises évek sora sem vette el mesélőkedvét. Azt hiszem, a szabadság éltette őket, az adott szárnyakat képzeletüknek, hogy szűken termő földjük hosszú és szigorú tele-
inek sötétjéből egy csodavilágba álmodják bele magukat, ahol táltostudományú, kardot, zeneszerszámot, kalapácsot mesterien forgató hősök kakukkos-
csízmadaras szánkóval, tulipiros-hupikék vitorlakkal vonulnak leánykérőbe, eset-
leg rabló- vagy bosszúhadjáratra „Észak éjsötét honába” – mintha ők maguk nem is a „sanyarú sorsú sarkvidéken” élnének, hanem valahol a magasán delelő nap alatt. Soha ennyi napfény, soha ennyi nevesincs tenger, ennyi idilli sziget, ahol az a léha Lemminkäinen éjszakákon át *fonatosokkal foroghat*, ennyi sertés- vagy medvehússal púpozva megrakott asztal, ennyi arany és ezüst s arannyál-ezüstnél is fényesebb szó, szó, szó. Szavakért érdemes erdőket letarolni, állatsordákat ölni, leszállni az alvilágba, Világerősének gyomrába, mert a szó, a nyelv az ember, a nemzet legnagyobb kincse, azt kell átmentenünk utódainknak, az *ipéredő ifjúság-
nak, növekedő nemzedéknek*. Väinämöinen végrendelete nekünk is szól s minden veszélyeztetett nyelvű népnek: *Szó hiába el nő hulljon, verembe varázs nő vesszén, tudás föld fölött maradjon, föld alá ha megy tudója*. Régi igazság: nyelv-
vében él a nemzet. A Kalevalát olvasva kedvem támad ezzel kiegészíteni: nyelv-
ében örül a nemzet, nyelvének örül a nép. Ezt eltanulhatnak a finnek őseitől.

Mint a Bibliából, úgy idézhetők velősen megfogalmazott bölcs mondások a Kalevalából is. *Aki fegyvert fog fölősen, küzdelmet keres hiába, fegyver fogja azt megőlni, háborúban lesz halála* – inti Kullervót az anyja, pesze hiába. Az izgága bajnok a rómaiak sokat idézett „Dulce et decorum est pro patria mori” (Élvezet s dicsőség a hazáért meghalni) mondásának változatával felel anyja intelmére: *Dicső halni háborúban, kardcsattogató csatában; szép a bajnoki betegség: gyorsan elviszi az embert; nem kell senyvedni sokáig, halványodva-hérvadozva*. A horáciuszi „carpe diem” (Tépd le minden nap virágát) megfogalmazását így találjuk: *Még nem áll idő múlása, szépséges napunk szökése; utolér az éjjel úgyis, akkor is leszáll az alkony, ha nem éneklünk, míg élünk, nem dudorászva-dalolva*. Hogy nem mind arany, ami fénylik, így hangzik: *Sok kenyér kívülről ékes, nagyon is sima a héja, pedig pélyvából van sütvé, jegényefenyődarából*. Hogy keserű a kenyér idegenben, így fogalmazódik meg: *Mind kutyába mén az étel, idegenben íze sincsen*. Még egy idézet a „jobb a lánynak, mint a menyecskének”-témára:

Gondok kezdete a kendő, fátyol fejfájás hozója, keszkenő borítja bűba, gyolcsruhája gyötrelembe. Egy magyar lakodalmi vendégkidobó népdal: Eddig vendég jól mulattál, ha tetszenék, elindulnál; szaladj gazda, kapjál botra, a vendéget indítsd útra! Ez a témája a következő Kalevala-soroknak: *Attul nēm lēsž jobb a lagzi, hogy a vendég itt időzik: vendég útra, ház dologra, vége a vidám napoknak!* A vén kérőről ez a lány véleménye: *Vēnembēr bajomra vóna, nincs öröm öreg legénybül,* anyjának pedig, aki érdekházasságra unszolja, így felel: *Nõül nēm mēgyék vagyonhoz, sēm embērēm szép eszéhöz, mēgyék inkább szép szeméhez, deli-formás természetéhez!* Nem imponál neki kérője hajós tudománya sem: *Nēm dicsérék vízi vándort, tengéresszel nēm törődöm. Esze elszalad a széllel, viharok viszik magukkal.* A hopponmaradt öreg kérő keserűen vonja le a tanulságot: *Boldogsága bánja annak, aki nēm vēsž ifjan asszonyt, nincs gyerēke gyermekésszel, családjá csira-korában.* Kullervo elhibázott életét és tragikus végét rossz nevelőinek rója fel Väinämöinen: *Nēmēs nemzetēm nē rontsa fiait, ferdén nevelve, gonosz gondozó kezére, bēcstelen bitangra bízva. A ferdén nevelt fiatal, gyatrán gyámolított gyermek nēm bír jutni józan eszhöz, érett férfiértelémhez, mégha mēgnő is különben, fēlserdülvē fērfikorba.*

Ha ezekben az aranymondásokban a józan népi bölcsességet csodáljuk, bőven találunk olyan szövegeket is, amelyek a Kalevala népének játékos kedvét, humorérzékét példázzák. Általában nemigen szokták az irodalomtörténészek, az iskolai oktatók és persze a fordítók sem kidomborítani a Kalevalának ezt a sajátosságát. A nemzeti nagy eposznak kijáró tisztelettel és pátoosszal közelítettek hozzá a képzőművészek, festők, szobrászok is, a mítoszból, tragikus és balladás témákból merítettek ihletet műveikhez. A színpad is csak néhány évtizede kísérelte meg emberközelbe hozni, humorral ábrázolni a kalavali hősöket és történeket, s e téren a magyar Thália színház járt elől jópéldával. Ideje, hogy a fordító is ebben az irányban induljon el, frissítse fel a Kalevala nyelvét, és a magyar népköltésen iskolázott füllel hallja ki, s magyar anyanyelve páratlan kifejezőerejével adja vissza északi rokonaink humorát, szellemi és nyelvi játékait. Ha szószerinti fordítással ezt nem érheti el, inkább azt kell feladnia, botladozó, lapos, földreült szöveggel rossz szolgálatot tenne a műnek is, saját anyanyelvének is. Ez a megfontolás készítetett a már említettem „szép hütlenkedésekre”, mint a gyémántgyűrűk, a győri gyöngyök, az eszterlanc, a „kék a háta, zöld a szárnya”-szerű magyar motívumok felhasználására, arra, hogy így beszéltessem Väinämöinent: *Nēm kell kērnēm sēm kalácsot sēm a vers felől tanácsot,* holott az eredetiben ez áll: „nem kell az utat kérdenem mástól, sem a vers végét idegentől”.

A hetyke Kyllikki, aki minden kérőjét visszautasítja s még az országot is kicsúfolja, ahonnan jöttek, így nyilatkozik Inkeriről azaz Ingermanlandról: *Nincs mēnőkēm Inkēribe, kinkēribe-kunkoriba* Ez bizony halandzsa, de az eredetiben ugyancsak értelmetlen szójáték van: *Enkā lähe Inkerelle, penkerelle, pänkerelle.*

Hasonló játékos ikerszók fejezik ki azt is, hogy Väinämöinen sokféle halat kifogott, csak azt nem, amelyikre vágyott. A finnben: *ihveniä ahvenia, tuimienia taimenia*. Nos, *ahven* sügér, *taimen* pisztráng, ám a ikerpárjaik értelmetlen szavak. Ez a fordítót is halandzsára jogosítja föl: *sügeréket sógorostul, pisztrángokat pásztorostul*. Tréfás lista az is, akárcsak Leporello áriája a Don Juanból, miféle népség gyűlt össze a kantele csodálatára. Úgy illik, hogy a fordító is elérte a tréfát: *Igyekéztek ifjak-vének, bajszos bácsik bandukoltak, fiúgyermekék futottak, leánygyermekék loholtak, mindén fruska és mamuska, javakorbeli menyecske kanteletét kívánta látni, csodakobzot mégcsodálni*. Csipős megjegyzéseket tesznek egymásra is a Kalevala hősei, mihelyt alkalom kínálkozik. Ilmarinen a hajánál fogva húzza ki a vízbe pottyant Lemminkäinent s így becsméri: *Férfiszámba mégy ma bárki, csak szőrös légyn a szája; száz legény közt elmégy egynek, elkeveredik ezérrel*. A türelmetlen völegény már vinné a menyasszonyt, de az anyósa játszik vele, mint macska az egérrel. Kérdésére: *Kész-é már, akire vágyom, kész-é választott virágom?* – ez a felelet: *Baj van ám avval a vággyal, baj a választott virággal: egyik lába lábbelitlen, másikon még annyi sincsen*. Erdemes egy pillantást vetni az eredetire: ott is ilyen v-alliterációk tömegét olvassuk: *Onko valmis valvattini, valmis valvateltavani?...- Vaiv' on suuri valvatissa, vaiva valvateltavassa: jalk' on kesken kenkimistä, toinen vieläkin kesempi*.

Nem kell ám szöszterint érteni, ha a lakodalomban tirádákat zengenek a völegény vagyonáról; meglehet, hogy kódis szegény, a dicséret voltaképpen gúny: *... vagyona vagyon e vónek, lábon járó rēnetege, fūrgén futosó mezeje, völgyi vándorlók serege; szőzai szarvat hordozóknak, teli tőgyet rēnetőknek; kazla mindēnik mezőben, pajtája ezér patakban, éléstára égērēsbēn, árokparton árpa-földje, sziklaszélēn zabvetése, búzaföldei folyókban, domboldalon drágasága, aprópénze kis kövekben*. Aki ezt hallgatja, csak akkor kezd gyanút fogni, amikor a patakban lévő pajtáról, a folyóban lévő búzaföldről s a kavicsokból álló készpénzről esik szó. Azt se vegyük tehát komolyan, amikor Lemminkäinen név szerint sorolja föl jól tejelő teheneit frissen rabolt sírdogáló arája vigasztalására. *Böviben vagyok baromnak, teheneim jól tejelnek: ott van a Szēdēr a szélēn, erdőben Epēr tehenem, Áfonya az árokparton: ētetetlen is élēlnek, gondozatlan gömbölyödnek, nēm kell estēnkint bekötni, kihajtani hajnalonkint, szénát hordani szekérrel, fogni sóra, zabdarára*. Fordító elődeimet megtévesztették a nagybetűs állatnevek, ilyen magyar tehénnevekkel helyettesítették őket: Barna, Fekete, Piros, Lepke, Bimbó, Kajla; pedighát valódi erdei bogyókat: szedret, epret, áfonyát kell itt érteni, melyek gondozás nélkül, maguktól megteremnek. Dehogyan vannak jószágai a garázda legénynek: hadizsákmányból él, és koplal is néha. Heveskedése, hebehurgyasága sokszor nevetségessé teszi; nyilván nemcsak a mesebeli lányok és menyecskék nevetgéltek rajta, hanem a hallgatóság közt ülök is. Pedig önérzete ezt túrte legkevésbé; így fenyegetőzik: *Rajtam nőcskék nēm nevetnek, varkocsosok nēm vihog-*

nak. Babát bujdatok hasukba, ölbevalót az ölükbé: vigalomnak vége lészén, csá-csogó csúfokodásnak. Bujdosása Szigetén valóságos paradicsom várja: kedvére dúskálhat a szeretőkben: Akkor léha Lemminkäinen fölkerekedett faluzni, sziget szépit látogatni, szép szerelmüknek örülni. Csak fejét fordítsa rája, mindnek csókra áll a szája; elég, hogy kezét kinyújtsa, mindig van, ki megragadja. ... Mégismer ezér kisasszonyt, özvegyét ölelget százat; tizbül kettőt sém találni, ki nem hált vele hajadon, nem ölelkézett víg özvegy. Mikor azonban anyjának elmeséli bujdosása történetét, ilyen lekicsinylően nyilatkozik: Azt az égyet nem szerettem, és féllettéb furcsállottam, hogy úgy féltik frajláikat, dugdossák a dajnáikat, mihaszna menyecskéiket, mintha lompos lányaikra én ügyet vetettem volna, velük éjszakáztam volna. Fehérnépekre füttyültem, mindet messze elkerültem, mint a farkas a malacot, mint a kiscsibét a kánya. Ebben a befejező mondatban mintha a hallgatóság csendben kuncogó menyecskéi szólának bele a kérkedő legény hazudozásába.

Nem kis élvezettel hallgathatták Ilmari kovács történetét, aki özvegységre jutva ráunt a hosszú böjtre, és aranyból kovácsolt magának asszonyt. *Választott aráját vitte finom függönynek mögéje, puha párnára helyezte, süppedő selyemre rakta. Majd ez Ilmarinën mestér könnyű habfürdőt hevített szagos szappanok levébül; nyesett nyári nyírfaágot, vizet vett kilenc vödörrel, mosódni pintyömadárnak, kivakarózni koszábul, aranyalaknak sarábul. Fürdött kedvére kovácsunk, testit kéj-jel tisztogatva. Majd lédólt menyasszonyával finom függönynek mögéje, acélsátor-nak alája, fényés fémlapok terébe. Mostan Ilmarinën mestér már az első éjszakára mindénét magára szédte, köpönyegéket kerítve, medvebőrbe burkolózva, testit gyapjúval takarva; úgy aludt az asszonyával, avval az aranyszoborral. Meleg is maradt a teste, hol a bunda bétakarta, haném hol arája érte, az aranyszobor súrolta, ott az oldala kihüle, félfele fagyosra vállott, dermedt mint a téli tengér, merevédett kökeményre. Monda Ilmarinën mestér: „Hát ez nem felel még nekém. Viszém inkább Väinölä-be, Väinämöinennek vigaszul, ölében ülő galambnak, csókolnivaló csibének.” El is vitte Väinölä-be. Így beszélt, mihelyt belépett, maga mondta-mondogatta: „Vének véne Väinämöinen! Nesze, itt égy nőcske nekéd! Szémrevaló szép léányka, nemigén nagy ám a szája, nincs fölvägva nyelve néki.” Vének véne Väinämöinen aztat megnézte magának, szép szobrot szemügyre vette. Maga mondta, fölfelelte: „Mondd, minek hozod nyakamra aranyasszony-szörnyszülötted?” Monda Ilmarinën mestér: „Még hogy mért hozom! Mi másnak, mint ölben ülő galambnak, csókolnivaló csibének!” Vén Väinämöinen felelte: „Édés égykomám-kovácsom, lányodat taszítsd a tűzbe, hasznos holmivá kovácsold! Vagy vigyed a nagyvilágba, add a némétnek, orosz-nak: hadd vesszenek össze rajta gazdag és garázda népek! Ném való a nemzetémnek, nem való nekém magamnak aranyasszonyokra vágyni, ezüsthölgyekért epedni.”*

Ám a humornak az a fajtája, mely alamuszi sopánkodás, istenkedés mögé rejti a túlsorduló jókedvet, életingenlést, évődő csipkelődést, elsősorban a pohjolai la-

kodalom részletes leírásában található. Ott éli ki magát a nép színészkedő hajlama, játékos kedve. Több felvonásból álló színjáték ez; minden szereplőre rákerül a sor, hogy eljátssza, amit várnak tőle. A férfiak itt mellékszereplők csak, a szertartás-mesterek az anyák, a nyoszolyóasszonyok. Maga az ifjú pár inkább áldozat, mint aktív szereplő: szorgalmasan kínozzák őket, főleg a menyasszonyt rikatják, s az sír is engedelmesen.

Az első felvonás a vőlegénynek és kíséretének fogadása a lyányos háznál. A jövendő anyós hosszú monológja a vő illő megtiszteltetésének és a csúfondáros csipkelődésnek ellenállhatatlanul bájos vegyülete: tele átlátszó túlzásokkal a násznép pompájáról és tömegéről, a vőlegény daliás természetéről. Talán az ajtót is ki kell emelni, hogy beférjen a házba; viaszgyertyával világítanak a szemébe, hogy színében gyönyörködjenek. *Hogy a vőmre hogy találok ennyi népnek erdejében? Elválik a vőm a néptől, mint fényő a többi fáktul, törpe bokroktul a tölgyfa, hold a halvány csillagoktul. Léptet szénszí-nű lovával, mintha farkasháton ülne, hollószárnyakon repülne, lebegő lidércmadáron; hét arany-kakukkolóval hámgáján hangicsálva, tíz csicsérgő csizmadárral zablaszíjain zönögve.*

Ezután az evés-ivás következik, majd a söröskancsók fölött Väinämöinen dalolása. A főszám azonban a menyasszony búcsúztatása, tele ijesztgetéssel, milyen megpróbáltatások várnak rá a messze idegenben, anyósa uralma alatt. *Hej, kisaszszony, hűgomasszony, csináltál csuda cseréket! Adtad edés jóapádat féktelen após fejében, adtad edés jóanyádat acsargó anyós fejében; bajnok bátyádat cserélted girbe-gurba sógorodra, csinos nővéréd cserélted sanda sógorasszonyodra...*

Vehetjük-e halálos komolyan a vőlegény családjának, az új rokonságnak ezt a pocskondiázását? Hiszen köztük is ülnek idegenből hozzájuk került menyecskék, akiket odahaza a lakodalmon ugyanilyen ijesztgetésekkel búcsúztattak. Játék tehát az egész, vagy ha úgy tetszik, a szertartás része; senki sem veszi komolyan s nem orrol meg miatta. A menyasszony persze ijedezik és sír, mert neki az a szerepe. Más lapra tartozik, hogy bizony valóra is válhat mindaz, amivel fenyegetik. De ha elmarad is a szándékos gyötretés és rossz bánásmód, abban biztos lehet a búcsúzó menyecske, hogy új otthonában nem a lustálkodás, nem a kényelem várja, hanem alaposan munkára fogják majd, jól megdolgoztatják mint friss munkakerőt. Erre van hivatva előkészíteni őt a menyasszony-oktatás, ami tréfás túlzásai ellenére is komolyan veendő: *Eme házbul el-kiménve mindén holmid vidd magaddal, hanëm három honn maradjon: szokott déli szunnyadásod, anyácskád ajáztatása, téjfölös fazék nyalása. Gondolj mindén gönceidre, álmzsákokat azonban hagyd itthon a hűgaidnak, konyhai kemencezugban! Dobb a dalt is padkavégre, nótát ablakon kivette, lányságod lapát nyelére, dőreségeket dikóra, rossz szokásaid szuszékba, lustaságod lócvégre! Avagy adjad ángyikádnak, nyoszolyód kezébe nyomjad: szórja szét a szérűskertben, hordja ki hangás homokra!*

Rá kell szoknod új szokásra, régi rendét elfelednéd, kiesnéd apád kgyébül,

ipadnak kegyét keresnéd, kétrét görbedő derékkel, megvesztegető beszéddel. Persze nemcsak ipa kegyét kell keresnie, hanem napáét, sógoráét, sógorasszonyáét is, ugyanúgy kétrét görbedő derékkel, megvesztegető beszéddel. Az sem elég, hogy mindent elvégezzen, amit várnak tőle, mennyi mindenre kell ügyelnie azonkívül is! Mikor ott vagy a malomban, munkába belémerülve, nē dalolj teli torokbul, gaj-dolva gigád-szakadva; hangicsálást hagyd a kőnek, nyekérgést fogantyúfának! Nagyokat nē nyögi eközben, nē fűjtass a fára dölve, hogy apósod azt nē higgye, napad véletlen sē vélje, hogy haragodban sohajtasz, duzzogásodban dödörögsz. Kútramenéskor pedig szélvészként szaladj a vízzel, viharként sietve vissza, sok időt sē vesztegetve, kút körül sē ténféregve, hogy ipadurad nē higgye, napad véletlen sē vélje, hogy tükörben tetszeléggel csinos képedet csodálad, pezsgő vérédet a vízben, karcsú termetéd a kútban. Továbbá: Ha kamrába kell kimennéd, kenyérlisztét kell behoznod, nēm kell ott mēgörökődnöd, itéletnapig időznöd, hogy ipadurad nē higgye, napad véletlen sē vélje, hogy talán lopod a lisztét, fűnek-fának osztogatva.

Oktatják ám a vőlegényt is, ugyancsak évődve-csipkelődve; szerencsésnek mondhatja magát hogy ilyen derék, dolgos menyecskét kapott, csak aztán meg is becsülje: ki ne borítsa hazamenőben a szánkóból, ne tartsa fenyőkéreg-cipón, ne zárja a kamrát előle, ne hagyja szidalmazni ipának-napának, s maga is csak akkor fenyítse meg, ha rászolgál, ha a szép szó nem használ neki. Négy fal közt neveld azonban, szőlítgasd mohás szobában, nē riogassd a rétén, nē a földekén fegyvelmezd, hangját félfalu nē hallja; szóváltás a szomszéd házba, asszonyajgatás nē jusson, háborúság más határba.

Csak a vállaira vagdalj, tompora tömör húsára; nē szaladjon szép szemére, valahogy fületövére: homlokán dudor maradhat, szēdérje szēme tövében; ebből sejt-heti a sógor, következteti apósa, falu férfinépe látja, menyecskék mulatnak rajta: 'Hol volt ez, csak nēm csatában, viharos verekezésben? Vagy tán farkas fogta tor-kon, medve mancsa mēgragadta; vagy talán a férje farkas, medvével mēgy ágyba este?'

Végre elérkezik a pillanat, hogy a menyasszony a vőlegény karmazsinskasos szánjára lépjen s végleg megváljon a szülői háztól. A lakodalom ezután a vőlegény portáján folytatódik. Hogy ott milyen epedve várták érkezésüket, így olvas-hatjuk: *Vártak végtelen sokáig, várakoztak és vigyáztak, jó-é már a nászkiséret Ilmari kovács lakába. Vénék majd belévakultak, annyit ültek ablakukban, ifjak térdei inogtak lécajtóban leskelődve, kicsik lábai lēfagytak árokparton ácsorogva, nagyok nēm győzték cipővel folytonosan partra futni. Hát még a ház asszonya! Az fogadja csak áradozva fiát és menyét: Vártak mások holdvilágra, ifjú népek nap-kelesre, aprónép epērésre, habok kátrányos hajóra: én nēm vártam holdvilágot, nēm is éppen nap kelésit; én a vőlegényre vártam, vőlegényre és menyemre. Este-réggel várva vártam, késése okát kutatva. Tán még nőni kell a nőnek, vagy*

hízlalja, mert soványka, azért késik oly sokáig, bár igén-nagyon ígérte, hogy nyomát se hagyja hűlni, előbb megjön, mint kihűlne. Fia köszöntése után menyéhez fordul a háziasszony: Szállj le, szép leány, a szánbul, drága kincs, a szán kasábul! Kiszállítatlan kiszállhatsz, emeletlenül lélephetsz: van szép szállítód magadnak, van léleptető legényed. Csupa kedvesség a folytatás is, hanem egyre inkább kibújik a szeg a zsákból: hogy bizony házi és ház körüli dologra várták oly epedve az új menyecskét: Itt minálunk téltül óta, vagy talán tavaly tavasztul fölfordult egész faházunk rëndcsinálásod remélve, elédpöndörült a pitvar alapos porolgatásra, fészereink fészkelődtek nyírfasóprüdernt nyüzögve....

Még a mái szent napon is, tegnaprul nem is beszélve fejösbarmok bögicséltek étetőjükert epedve, csikaink fél-félnyihogtak, abrakolójukat híva, bégetett a kis barika jobb falatot juttatóra.

Emlékszünk a völegény szeme színének megvizitálására a menyasszonyi házbán: nos, most a menyasszonyé következik; felszólítják a völegényt, bontogassa ki kendőiből és mutassa meg szépét a családnak és a falu nyilvánosságának. A zavarában piruló új asszonykára ekkor nem kis megpróbáltatás vár: a háziasszony mézemasósságát megelőzve közbeszól egy padlón kuporgó kisgyerek, amolyan falu bolondja, akinek máskor is az a szerep jut, hogy elkiáltsa a császár meztelenségét, a képmutatáshoz szokott felnőttek titkos gondolatát. Szavait most a völegényhez, nyilván rokonához intézi: *Ajaj, mit hozál nyakunkra! Gyantás tőke temetére, szurkos hordó széle-hossza, nem magasabb, mint motolla. Mégjártad, szegény legényünk! Erre kellett várva várnod, százsorszépre vágyva-vágynod, ezret érőért epedned? Hát ez elmegy százsorosnak, ezerszer ecebocának. Bizony, leltél lápi varjat, a határbul szarkahajtót, mezőrül madárijesztőt, kormos kányát az ugarrul! Naplopó lehet valóban, nyáron át henyélt a hűsön, kesztyűt sém kötött eközben, harisnyát se hoz magával; kódisként került a házba, ingyenélőként ipához; ládája egér lakása, kosara kalánfülünek. A vastag tréfát persze a padló porontyának letorkolásával és a menyecske szépségének és kelengyéje gazdagságának egekig magasztalásával igyekszik jóvátenni a ház asszonya, ám ami a hozományt illeti, újra csak kétség merül föl bennünk, mert ezt halljuk: *Nem kódisként jött a kedves, vannak bundái bizonynal, köpönyegei kasában, pompás posztók szán farában. Van elég neki valóban, kincse rokkájába rejtve, pénze pergő orsájában, bankója uja bögyében...* Hogy mi van a szán farában, az bizonytalan, de ha semmi sincs, akkor is ott vannak a dolgos kezek, fúrge ujjak rokkapergetésre, fonásra-szövésre, szóval munkára.*

De legyen elég ennyi annak bizonyítására, hogy a kalandos történeteken kívül érdemes elmélyedni ennek az örökifjú remekműnek „unalmas” részleteiben is; még csak azokban bukkanunk rá a csodálatosan gazdag finn népköltés legszebb gyöngyszemeire.

**Drab Károly munkája
bronz**

KALEVALA

Szente Imre fordítása

ÖTÖDIK ÉNÉK

Väinämöinen végleg elveszti Ainót s vele boldogságát.

Szárnya kelt szomorú hírnek, mindénüvé mént üzenet, mint lón kislány halála, szép szüzecke pusztulása. (4)

Vének véne Väinämöinen azt szörnyen szívére vette; reggel, este ritt miatta, éjnek évadján ugyancsak, hogy meghalt szegény szüzeke, hajadon halálba szédült, merült tengér mélyeibe, hullámok alá húzódva. (12)

Sopánkodva-sóhajtozva, szomorúsággal szívében toporgott a tengérparton. Szóval mondta, fölfelelte: „Mondd, Álomszuszek, az álmod, Untamo, igazíts útba, hol van vára Ahtolának, vízi lányoknak lakása?” (20)

Álomzsák az álmát mondta, Untamo utat mutatva: „Ott van vára Ahtolának, vízi lányoknak lakása: fokán ködlő félszigetnek, partján párálló szigetnek, hullámok alatt a mélyben, fölötte fekete sárnak. (28)

„Ott van vára Ahtolának, vízi lányoknak lakása, egy hüvelyknyi házikóban, keskenyre szabott szobában, tarka kőnek köldökében, szélés szirtnek hónaljában.” (34)

Vének véne Väinämöinen ladikok helyére lépve zsinégeit válogatta, horgai között kutatva. Tövishorgát zsebre tette, vashorgát kasába vetve. Égyenletesen ezeve ért a szembeni szigetre, párás félsziget fokára, szélire ködös szigetnek. (44)

Állhatatosan halászott, váltig horgait vigyázva, kézi szájával körözve. Päckét mélybe mártogatta, bevonogatta, bedobta; rézveretű botja rézgött, futkosott ezüst fonala, surrogott arany zsinórja. (52)

Némelyik napon azonban, valamelyik virradattal hal akadt a vashorogra, kampóján fogas ficánkolt. Csapta rögtön csónakába, ladikja lapos hasába. (58)

Nézegette-méregette, száját ily szavakra nyitva: „Fenemód fura halacska, még nem ismerem, miféle. Keszegnek kicsit kövérke, nagyonis sovány sügérnek, igéni fakó fogasnak, hátuszonya is hiányzik. Embérnek elég különös, hajadonnak hajfonatlan, vízi tündérnek tüszőtlen, kis feleségnek fületlen. Lazacnak lehetne hinném, vélném mélyvízi vizának.” (72)

Dérékára kötve kése, ezüstpénge tokba téve. Késit tokjából kihúzta, ezüstpéngéjét emelte, hogy hala hasát hasítsa, jót kanyarítson belőle remék reggeli darabnak, fölségés fölöstökömmnek, leveses lazacebédnek, jó vacsoráralónak. (82)

Szeletelte-vágta volna, hasába hasított volna: nagyot lendüle lazaca, fogasa a

vízbe fordult piros bárka belsejéből, Väinämöinen csónakából. (88)

Mégégször fejét fölütve vállal fölmerült a vízből öt szélörvény szélességben, hat hullámnyi hosszúságban. Ott a jobbkezét kidugta, bal bokáját megmutatta hét hullámnak távolából, kilenc mérföld messzeségből. (96)

Visszaszólt neki a vízből, maga mondta, fölfelelte: „Ó, vénségés Väinämöinen, nem annak vala jövésém: hálnak fölszeletelésre, durbinsznak darabolásra, remék reggeli falatnak, fölségés fölöstökömnek, leveses lazacebédnek, jó vacsorára valónak!” (106)

Szólt vénségés Väinämöinen: „Hát minek vala jövéséd?” (108)

„Csak annak vala jövésém: öledbe való csibének, mindig melletted ülőnek, hóttig húségés felednek, fekvőhely egyengetődnék, fejalja igazgatódnak, tanyádat takarítónak, pallódat porolgotónak, fúrge rözsetűz rakónak, szenet lángra lobbantónak, kerek rozskönyér sütőnek, mézes tészta szaggatónak, söröddel sérénykődőnek, ebédéd eléd adónak. (122)

„Nem vagyok hala vizeknek, marénája mély tavaknak: vagyok földi lány, fiatal, Joukahainen hajadon húga, kit mégóhajtál magadnak, vén napjaidra vigasznak. (128)

„Ó, agyalágyult apóka, ügyefogyott Väinämöinen! Kieresztetted kezedből vízi Vellamo leányát, gyönyörűségés gyerekit!” (133)

Szólt vénségés Väinämöinen, orra lógatva, léverten: „Hallod, Joukahainen húga, nem jönnél ki másodízben?” (137)

Bizony, nem jött az ki többet, sē másodízben sē máskor; tovaúszott távolodva, tengér mélyibe merülve, barna szirték barlangjába, májszínű kövek közibe. (143)

Vének véne Väinämöinen tanakodik-tépelődik, mit lehetne tenni mostan? Selyémhálót font sérényen, meghúzta kérésztül-átul, végigvonta minden öblön, csöndes mélyekbe merítve, lazacos kövek közibe, honni Väinölä vízébe, Kalevala kútjaiba, mérhetetlen mélyeibe, szélés víztömeg szívébe, folyóiba Joukolának, Lappföld öblei ölébe. (157)

Fogott más halat halommal, bőven mindenféle fajból, kis hala kivételével, aki lélkéből leledzett: vízi Vellamo leánya, gyönyörűségés gyeréke. (163)

Vének véne Väinämöinen orra lógatva léverten, félre fittyenő süveggel maga mondta-mondogatta: „Én balga, világ bolondja, esztelen ecebocája! Volt sütnivalóm valaha, józan félfogás fejemben, ész és értelem magamban, volt egészer valaha régén. Most azonban mostanában, nyavalyás-nyügös koromban, veszni induló időmben odavan okos tanácsom, mégfontoltságom fogyóban, mazna minden ténykédésém. (179)

„Akit annyira akartam, világéletembe vágytam hóttig húségés felemnek, fiatal feleségemnek: vízi Vellamo leánya, gyönyörűségés gyeréke már a horgomat harapta, csónakom farát feküdte. Mēgtartani mégsē tudtam, hazavinni hajlokomba; visszaengedtem a vízbe, hagytam hullámokba bűni.” (191)

Nagy-vonakodva megindult, sóhajjal-sopánkodással, útját visszafelé vette, mondogalódván magában: „Szólt egykor szívem kakukkja, madara múlt öröme, egyre fújta este-réggel, nap közben is néha-néha. Mitől némult el a nóta, hova lett hatalmas hangja? Bútól némult el a nóta, szomorúság szegte kedvit. Mert nem hallok hangicsálni, énekélni estelente, alkonyom ajándokául, virradatomra vigasznak. (207)

„El sém képzelém ezentúl, hogyan létéztek, hogy éljek, hol s miként légyen lakásom, e világon vándorlásom. Édesanyám hogyha élne, napja nem szakad szülemnek, talán ő tanácsot adna, hogy kelljen kemény maradnom, hogy búbanatba ne haljak, szívfájdalomba ne vesszek nyomasztó nyomorúságban, hályogos léhangolásban!” (219)

Anyja megmozdult a mélyben, víz fenekéről felelte: „Nem múlt napja még anyádnak, vigyáz, virraszt még fölötted. Most is megmondja, miképpen kellene kikászolódnod búbanatodból töretlen, szívfájdalomba halatlan, nyomasztó nyomorúságbul, hályogos léhangolásbul: ereggy Észak lányaihoz! Százszor szebbek ott a lányok, csodálatosan csinosak, sokkal életrevalóbbak, mint ezek a mélabúsak, kényeskédő lapp léányok. (235)

„Ott szerézz arát, szülöttem, Észak szépét hozd hazádba, világravaló menyasszonyt, ki öröme szemnek-szívnek, pörgölődik-forgolódik, fürgé minden mozdulása.” (241)

HATODIK ÉNĚK Joukahainen bosszúja

Vének véne Väinämöinen úgy határozott, hogy elmegy abba a fagyos faluba, Észak éjsötét honába. (4)

Szalmaménjét szerszámozta, borsószárlovát vezette, zabolát fogába zárta, kötve kantárját fejére. Fürgén a nyerégbe fordult, lábával lovára lendült. Majd megindult hosszú útra, mérve táguló mezőket szalmaszálparipa-háton, büszke borsószárlovával. (14)

Mérte Väinölä mezőit, téreit Kalevalának. Fut a ló, fogyogat útja, messze elmarad hazája. Száguld szélés tengérháton, végzetetlen vízmezőkön, lova lábát még sē mártva, körmeit be sēm vizezve. (22)

Hanēm ifjú Joukahainen, incifinci lapp legényke haragudt örök haraggal; egy volt bosszúvágya tárgya: vénék véne Väinämöinen, időtlen idők tudósa. (28)

Gyártott egy gyönyörű íjat, fényes fegyvert tett magának: íve vasbul volt kiverve, háta rézzel volt kirakva, maga mintázta arannyal, béeresztette ezüsttel. (34)

Hát húrját honnét szerézte, idegét miből sodorta? Hiisi-szarvas szár-inábul, Lempo ördög lénszöszébül. (38)

Fegyverét fél is szerélte, módját íjának megadta. Szēmre szép a számszeríja, jó

pénzt adtak volna érte: tüzes táltos tombol rajta, szélén csintalan csikócska, alján alvó tündéresszony, nyomója helyén nyulacska. (46)

Vesszőt vágott jó kötegnyt, háromtollasat halomnyit; fáját tölgyből fabrikálta, hegyét gyantázdó gyökérből. Egy-egy nyillal elkészülve, feltollazással folytatta, fécskéről finom pehellyel, verébről vitorlatollal. (54)

Edzette nyilát erőse, vesszei fejét fűröszte kigyónak ölö levében, fekete vipéravérben. (58)

Készítve kezeügyébe, fegyverét félajzhatóra, oda várta Väinämöinent, Suvanto fiára számolt. Várta este, várta réggel, délidő után ugyancsak. (64)

Várta-várta Väinämöinent, várta vég nekül, nem unta, ablaka alatt lapulva, fészere felől figyelve, kert közében hallgatózva, liget lombja közt lopózva, nyilas tegzét hátán hordta, öles ij pihent öleben. (72)

Várta kijjebb is kerülve, másik ház mögé hasalva, fokán izzó félszigetnek, forró földnyelv hajlatában, tüzes zúgónak zajában, szent folyónak forgójában. (78)

Némélyik napon azonban, valamélyik virradattal szégezte szemét nyugatnak, fordult dél felé fejével: pontot vett a vízén észre, hab fölött fekete foltot. „Keletről félhő közelég, hajnalszürkület homálylik?” (86)

Nem félhő futott keletről, hajnal sém hasadt alulról: vén Väinämöinen közelgett, időtlen idők tudósa, poroszkálva Pohjolába, Éj hona felé haladva szalmaszálparipa-háton, büszke borsószár-lovával. (94)

Akkor ifjú Joukahainen, incifinci lapp legényke, tüzes ijára tapintott, számszérjját kézbe kapta Väinönek veszedelmére, Suvanto fia fejére. (100)

Észrevette édesanyja, faggatta szegény szülője: „Íjaddal kire igyekszél, kire készítéd nyiladat?” (104)

Mire ifjú Joukahainen választát így adta vissza: „Íjammal oda igyekszém, készítém kemény nyilamat: Väinönek veszedelmére, Suvanto fia fejére. Vén Väinämöinent lölövöm, dicső dalnokot elejtém, szívét-máját átszakítom, válla hú-sába hasítok.” (114)

Nem akarta volna anyja, ellenözte is erősen: „Lē nē lőjed Väinämöinent, Kaleva fiát kíméljed! Némēs nemzet sarja Väinö, rokonom is szégrül-végrül. (120)

„Ha lölövöd Väinämöinent, Kaleva fiát kivégzéd, az öröm örökre meghal, marad a föld nóta nélkül. E világon van keletje derűnek, némēs daloknak, nem Manalának mezőin, Tuonela halálhonában.” (128)

Akkor ifjú Joukahainen mintha meggondolta volna, késlekédett egy keveset; balkeze lövésre készti, ám a jobbjá nem javallja, egyre unszolja az ujjá. (134)

Végül száját szóra nyitva, maga mondta, fölfelelte: „Vesszén hát, ha már vesszendő, örömünk örökre vesszén, némuljon el mind a nóta; lövök, nem lészék pi-pogya!” (140)

Fene fegyverét félajzva rézfogantyújánál fogva, baltérdére támasztotta, jobblába alá akasztva. Vesszőt vett ki puzdrájából, tegzéből feltollazottat; legjavát lelé nyi-

lának, válogatta vesszejének, feszős húrjára helyezte, idegére illesztette. (150)

Fene fegyverét emelve vállalához vigyázva nyomta, készítvén kezét lövésre, Väinämöinent hogy lélője. Idézte varázsigéit: „Rúgj sebésen, nyírfasarkos, fenyőhátú, nagy hatással, idegém, nagy indulattal! Ha kezem aláhíabzna, nyilamat magasra nyomjad, ha kezem föléhíabzna, nyilamat alábbra nyomjad!” (162)

Ēgyet billentett a bütökön, első vesszejét kilötte. Magasabbra mēnt a nádja, ēgyenēst egekbe szállva, fodorodó fēllegēkbe, szerte kōszáló kōdōkbe. (168)

Szāndēka mellett maradva, māsodik nyilāt kilötte. Kēlletēnēl lējjebb löve a földbe talālt fūrōdni, mélyen a homokhalomba, majdhogynēm Manāba érve. (174)

Huzakodott harmadiknak. Hatolt harmadik lövése kék szarvas nyaka húsāba; vén Väinō alól kidōlt a pompās szalmaszālparipa, büszke borsōszārcsikōja. Nyíl a vállāt verte āltal, bal hōna alá hatolva. (182)

Vén Väināmōinen pediglen csuklóval csūszott a vízbe, tenyérrel a tengērāba, kézzel a habokba hullva nyalka szarvasa nyakābul, büszke borsōszārlōvārul. (188)

Tāmadt nagy vihar a vízēn, hāborgó habok futāsa. Vén Väināmōinent kivitte, parttōl tāvolabb taszajtva vitte tāgasabb vizekre, torló tengērre sodorta. (194)

Maga ifjú Joukahainen kērkēdēt kēvély szavakkal: „Hej, vénsēgēs Väināmōinen! Életēdben mēg nēm érēd, amig a vilāg vilāg lēs, míg az ēgēn holdvilāg lēs, hogy visszatērj Väinōlābe, Kaleva kies honāba! (202)

„Ellubickolhatsz hat ēvet, hēt esztendōt hānytoroghatsz, nyolc nyarat is forgolōdhatsz itt a végtelen vizekēn, határtalan hullāmokon; hat ēvet fenyōfakēppen, hetet hosszū szālfakēppen, nyolcat tuskō-tōkekēppen.” (210)

Hazamēnt, a házba lépve. Anyja kērdēzgetni kezdte: „Väināmōinent már mēgōltes, Kaleva fiāt lēlōttes?” (214)

Arra ifjú Joukahainen vālaszāt így adta vissza: „Mār mēgōltem Väināmōinent, Kaleva fiāt lēlōttem. Tōrölgetheti a tengērt, hentērēghet a habokban. Mert a végtelen vizekbe, határtalan hullāmokba ujjāval bukott a bātya, tenyérrel esēt a tōba, majd fēloldalāra fordult, hátāra hanyatt terūlve. Most a hullām hintāztatja, viharzō habon verōdik.” (228)

Mire anyja mondta néki: „Balgán tētted, boldogtalan, hogy Väināmōinent mēgōltes, Kaleva fiāt lēlōttes, Suvanto fiai szēpit, királyāt Kalevalānak.” (234)

Tompa Anna: Akvarell

Újvári Tünde**Havazás**

Szavaid
— gyászba öltözött
hópelyhek —
kavarognak
csak havazik
egyre
havazik
bennem
ablakot nyitnék
megrepednek
messzi zajtól
fekete hidegtől
az ablakszemek

Rudi vers

tűz és föld fia vagyok
Kékség
tenyeremben lüktet a csend
hatalmam és terhem
szépség
kínja veszttem és paripám

ujjaim értik mit lelkem
sejt csupán —
tovahúz és testté feszül
a perc

kis remegő létem
vétség
káosz és szivárvány parazsán
didereg

Szerelem-ábécé

ajkamat
ábrándítja
bőröd
combom
csókolod
derekam
erei
égnek
forró
gondolatok
gyíkként
hűsölnek
idegeiden
játékos
kezed
lesiklik
mellemen
néma
nyugalom
óvón
övezi
pórségünk
rakoncátlan
sikolyok
szerelmünk
tüzét
újítják
üdeségét
visszahozzák
zabolátlan
zsongások

Újvári Tünde

Erdélyből érkezett Svédországba másfél évtizeddel ezelőtt. Újságírói tanulmányai után, a Svédországi Magyarok Országos Szövetsége megújított lapjának, a Stockholmban megjelenő *Híradónak* a szerkesztője.

Kovács katáng Ferenc

Nórák tánca

Ibsen Fesztivál 2004

A tizedik

1990-ben az oslói Nemzeti Színház akkori igazgató főrendezője, Stein Winge kezdeményezésére indult el az immáron 10. alkalommal megtartott oslói Nemzetközi Ibsen Fesztivál. Az első öt alkalommal évente került megrendezésre, azóta két évente. Az egyre nagyobb anyagi gondokkal birkózó rendezvénysorozatra, főleg az előre tervezhetőség hiánya miatt, nem mindig a legérdekesebb, legjelentősebb darabok kerültek el a nemzetközi porondokról Norvégiába. Sokan csak a 2006-os jubileumi Ibsen évtől várják a fordulatot, amikor a drámaíró halálának 100 évfordulójára koncentrált anyagi támogatások segítségével újra a legátütőbb, legjelentősebb darabokat remélik a norvég főváros első színházában látni. Kellemes csalódás ért mindenkit, amikor a 2004-es program nyilvánosságra került. Nemcsak a külföldi bemutatók száma nőtt duplájára az előző alkalomhoz képest, de sikerült a részvételre megnyerni Európa vezető színházait (pl. Schaubühne, Berlin; Schauspielhaus, Frankfurt; Théâtre National de Strasbourg), illetve legmarkánsabb rendezőit (mint pl. Stephane Braunschweig, Sebastian Hartmann, Stephan Kimming, Thomas Ostermeier, Zsámbéki Gábor). Mint a legutóbbi Fesztiválok mindegyike, úgy ez is egy megadott téma köré szerveződött. Ezúttal a Nóra-jelenségre, -rejtélyre kereshettünk/kaphattunk választ a hat előadásból (Mabou Mines, New York, r: Lee Breuer; Thalia Theater, Hamburg, r: Stephan Kimmig; Schaubühne am Lehniner Platz, Berlin, r: Thomas Ostermeier; Aarohan Theatre Group, Katmandu/Nepal, r: Sunil Pokharel; Den Nationale Scene, Bergen, r: Yngve Sundvor; Dale Teater Kompani, London, r: Terje Tveit)

A babaház (Nóra)

Henrik Ibsen 1879-ben Rómában és Amalfiban írta *A babaház* című darabját. Nyomtatásban december 4.-én jelent meg, s még e hónap 21.-én be is mutatták a Koppenhágai Királyi Színházban. Még ugyanebben az évben elkészült a német fordítás és kiadás is. Ezt követték sorra az európai kiadások és bemutatók. *A babaház* lett Ibsen első igazi sikerdarabja, meghozta számára az áttörést, a dicsőséget és az elismerést. Korábbi drámáit is játszották már Európa szerte, de ekkora érdeklődést, botrányt, ellenállást, ugyanakkor ennyi elismerést nem ért el egyikkel sem. A XIX. század hátrálévő éveiben *A babaház*, vagy ahogy igen sok helyen a

főszereplő neve után egyszerűen csak *Nórára* keresztelt dráma világszerte a legtöbbet játszott darab lett. Diadalmenete természetesen nem volt problémamentes. Több, kulcsfontosságú része nem felelt meg a kor erkölcsi, családi és társadalmi normáinak. Először is elfogadhatatlan volt, hogy a feleség kölcsönt vegyen fel férje tudta nélkül. Ráadásul ez ügyben aláírást is hamisított. De sokkal súlyosabb vétségnek tűnt a polgári társadalom alapját biztosító családi kötelék elszakítása. Súlyosbította a helyzetet, hogy az anya kiskorú gyermekeit elhagyva fordított hátat otthonának. A családi eszmény tisztaságát őrzők ráadásul nem is találták megfelelőnek, eléggé nyomós indoknak, válóoknak a férj pillanatnyi "pánikba esését" arra, hogy Nóra felbonthasson egy felsőbb hatalom által kötött szövetséget.

A hamburgi színház igazgatója azzal a kéréssel fordult Ibsenhez, hogy a botrány elkerülése végett változtassa meg a befejezést. Ibsen engedett e szokatlan kérésnek, mert félt, hogy avatatlan kezek változtatnak rajta; a darab végén Nóra nem hagyta el az otthonát. Ibsen később elvetette, megtagadta, méltatlannak tartotta darabjához ezt a befejezést, s azóta az eredeti szöveget játsszák világszerte. De mint látni fogjuk, a hamburgiak idei *Nóra* előadása is visszanyúlt a "német hagyományhoz", mint jó néhányszor az elmúlt 125 évben.

A darab nagy valószínűséggel igaz történetre épült. Laura Pettersen Ibsen egyik közeli ismerőse volt, akire jó kedélye, vidámsága miatt az "énekesmadár" becenevet ragasztotta a drámaíró. Laura férje tüdőbeteg lett, s orvosa déli utazást javallott a gyógyulásához. A többletkiadásokra Laura Pettersen kölcsönt vett fel, majd a visszafizetési nehézségek miatt váltót hamisított. Amikor tetteére fény derült, férje követelte a válást és a gyerekeket.

Az UNESCO felmérése szerint *A babaház* a színrevitelek számát tekintve a világon a harmadik. A listát Shakespeare *Hamletje* vezeti. 2001-ben az UNESCO a darab kéziratát Világörökségnek minősítette. E programhoz kapcsolódva az Oslói Egyetem Ibsen Központja megkezdte minden olyan dokumentum gyűjtését, ami Ibsen életével, munkásságával, műveinek kiadásával és drámáinak színrevitelével kapcsolatos. Ezen írást is ott találhatja majd a gyűjteményben az utókor kíváncsi olvasója.

A Nóra-rejtély

Sokan kérdezhetnék, mi különös rejlik e nőben, hogy képes volt több, mint egy évszázadon keresztül lázban tartani a színházi szakembereket és a közönséget. Ki lehet az, akit zászlajukra tűztek, más-más előjellel ugyan, a hagyományos erkölcs védői és a nőmozgalmisok egyaránt. Ki ez a csodabogár, akit férfi álmódott meg, s szinte kivétel nélkül férfiak rendeznek színpadra? (A legutóbbi előadásokról szóló egyik írás női kritikusa a Fesztivál legnagyobb hiányosságának éppen azt tekintette, hogy a meghívott darabok rendezői közt nem volt nő!)

Nóra a polgári jólét kedvezményezettje. A társadalmi ranglétrán egyre feljebb haladó tanult és törekvő férje oldalán a nagyvárosi közéletben reprezentáló, gyerekeit nevelő, háztartási alkalmazottait irányító, a család orvosával, férje barátjával ártatlanul kokettáló, gondtalan nő. A ház urának dédelgetett, bájos játékszere, énekes madara. Fiatalos, egészséges, s látszólag egyetlen gondja, hogy se nyíltan, se titokban ne nassoljon a legelképzelhetlenebb helyekre eldugott pralinéból. Kevesen értik meg, vagy talán nem is figyelnek fel az olyan apró részletekre, hogy azért nem torkoskodhat, virgonckodhat Nóra kedvére, mert Európa északi csücskében a kor protestáns szelleme nagyon szigorú szabályokat rótt az emberekre. Még a XX. század közepén is létezett Norvégiának a világtól el sem nagyon zárt része, ahol nem "illet" a testi, lelki gyönyöröknek élni; jót enni, inni, mulatni, táncolni, ablakokba virágot ültetni. Az emberek a négy fal között is betartották az írott és íratlan szabályokat. A tarantella tánc, a maskarába öltözés is talán azért kap a darabban jelentőségénél lényegesen nagyobb szerepet, mert oly ritkán volt alkalom a felszabadult szórakozásra, önfelelt táncra.

Nóra egyetlen igazi bűne, s egyben elévülhetetlen érdeme, hogy a kor szokásaitól eltérően, életének egy döntő pillanatában, férje súlyos betegsége idején egyedül, "saját szakállára" mert dönteni. Kezébe vette családja sorsát akkor, amikor a férj, szintén a kor szokásai/elvárásai szerint nem tehetett mást, mint betegségét tudomásul véve részben, vagy egészben munkaképtelenné válva végzetes helyzetbe sodorja a hátrahagyottakat. Torvald elhítte, vagy el akarta hinni azt a számára, s a társadalom számára is egyetlen elfogadható tényt, hogy apósa, vagyis saját családja révén a "jó sors" segítette ki szorult helyzetéből. Nem tudta, nem tudhatta, hogy a Nóra által felvett kölcsön, s az ezzel járó aláírás-hamisítás nemcsak az ő életét, hanem az egész családot akarta megmenteni, s hogy ez mennyi éjszakába nyúló, titokban végzett munkát, szinte elviselhetetlen terhet rótt feleségére. Torvald mint férfi, mint családfő, s mint a társadalom oszlopos tagja háromszorosán érezte magát arculcsapottnak, amikor minderre fény derült. Csak a felületes nézőben, s egy rosszul megrendezett darab láttán alakulhat ki a nézőben az a vélemény, hogy Torvald elvetemült, hálátlan, megátalkodott férj, apa, s családfő. Ő épp úgy a kor áldozata, mint Nóra. Ibsen zsenialitása, vagy jövőbe látása, esetleg éppen úri alkotókedve alakította úgy a zárójelenetet, hogy a ház asszonya "látszólag" minden ok nélkül gyökeres változtatásra szánja el magát, s világgá megy önmagát megtalálni.

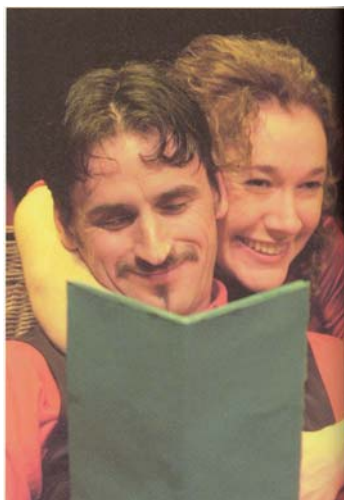
A kulisszák között

Ibsen késői drámái kivétel nélkül kamaradarabok. A néző közelségéért, aktív részvételéért kiáltanak. Filmre, televízió-képernyőre rendkívül alkalmasak. Kevés szereplős, intenzív közegben zajló páros, nagyrítkán kiscsoportos jelenetei van-

nak. A nagyszínházi előadásokon a nézőtér második része komoly élményvesztéssel számolhat. Mára viszont a technika csodát teremt. A musical előadásokra kifejlesztett technika, ahol minden szereplő saját mikrofont kap a prózai darabokban is egyre természetesebbé vált. Nem beszélve a koncerteken megszokott nagyképernyős kivetítési lehetőségek adaptálásáról. Mindezek új dimenziókat nyitottak a rendezőknek, előadóknak egyaránt. Így jutottunk különleges élményhez a hamburgi *Nóra* előadáson. A rendező s a díszlettervező egy elidegenedett világot szánt elénk tární szürkére festett falakkal, a háttér nagyméretű üvegtábláival. Ebben a hideg térben az egymástól távol ülő színészek dialógusai ”elementek” egymás mellett, ezáltal embertelen, kiüresedett lett a szereplők kapcsolata. A szellősen berendezett, nagyméretű színpadon szabadon mozoghattak a színészek, állhattak sokszor akár háttal is a közönségnek, mégis hallható volt minden szavuk a hátsó sorokban is.

A bergeniei *Nórájában* aktív szerepet játszott a háttérre kivetített szalon. Azon volt a karácsonyfa, a bejárati ajtók, viszont a vászon előtt asztalon és széken kívül szinte semmi eszköz nem segítette a színészeket. A virtuális és a hús-vér színészekkel bejátszott valós világnak ebben az ötvözetében csak a számítógépes játékokon felnőtt legrutinosabb nézők igazodtak el azonnal. Nekünk, többieknek nem kis energiánkba került, hogy a darab tartalmához kellő információt kiszűrjük ebből a mesterkélt felépített világból.

A nepáliak kamaraszínpadi előadása éppen az ellenkező érzést válthatta ki a nézőkből. Az amfiteátrumszerű térben a kb. 8 méter átmérőjű színpadot a körülötte lelőgő mécsesek s 2-3 számoly díszítették csupán. A közelség, a színészek intenzív jelenléte, sokoldalú mimikai eszköztára teljesen eleget tettek bizonyult a darab életre keltéséhez. Pedig szövegüket szinte senki nem értette, sem tolmácsolás, sem felirat nem segítette a közönséget.

A londoniak *Nóra* előadása is teljesen eszköztelennek indult. Aztán előkerült néhány szék, egy létra, nagyméretű, színesre csomagolt karácsonyi ajándékdobozok, s máris élővé, mozgékonyá, berendezetté vált a tér. A létra színes drapériával körbetekerve a szemünk előtt gyönyörű karácsonyfává lett, a dobozok igény szerint játékvárrá, labdává, dobókockává alakultak. A kicsi játékeret itt is könnyű volt a szereplőknek belakniuk.

Egy megint másik véglátnak a berliniek elő-

adása bizonyult, ahol a nagyszínház teljes színpadára, s annak színpadtechnikájára is szükség volt ahhoz, hogy Thomas Ostermeier rendező mai világba helyezett pénzemberének hiper-szuper többszintes magánvillája felépülhessen. Az örökös lépcsőzés, a tetemes tér kiváló lehetőséget nyújtott a hipermozgékony Nóra fölös energiáinak levezetésére. A rendező diktálta, ritmusra komponált sebes dialógusriposztok jól ültek ebben a komplikált, mégis azonnal átlátható, a mondandót, az elképzelést jól kisegítő többsíkú, többszintű térben. Ezen tapasztalatokból is leszűrhető, mennyire erőltetett egyes rendezők minimumra törekvő "dogma színház" elmélete, miszerint a színház semmi kellék, semmi színházi technika, semmi más, csak szó.

A minimalista elveket vallók bizonyára sokkot kaptak a New York-iak *Babaház* előadásán. Itt ugyanis nem telt el öt perc úgy, hogy ne sokkolták, kápráztatták volna el a nézőket újabb és újabb színpadi ötletekkel. A szemünk láttára született színház a színházban. A kezdőképben egy legalább ötven négyzetméter felületű zongora teteje a színházi porond (egyik végében elrejtett géporgonán valóban játszott is egy kínainak maszkírozott zongorista az egész előadás alatt). Erről hajtogatták ki s emelték fel a babaház meseszerű háttérfalát. Majd a darab folyamán került ide mindenféle bababútor, babaedény, baba-baba, babajáték. Mind kis méretű, ahogy a babaházhoz, s a darabban szereplő három férfi méretéhez illett: ők ugyanis törpék voltak

(Nagy András: A nagyság és az átok, *Liget* 2004/3, http://liget.grafium.hu:8180/archiv/04_03_12.html).

A nők vagy térden jártak, hogy a férfiakkal egy szintre kerüljenek, vagy hajlongtak az apró ajtókon ki-bejárva. Leírhatatlan az az ötletgazdagság, ami ebből az alapállásból, ha nem is automatikusan, mégis természetesen adódott. A legfantasztikusabb, hogy a kezdeti sokk percei után ez a kellék-kavalkád, színpompás tűzijáték cseppet sem zavarta meg az ibseni szférát. Érthető, értelmezhető *Nóra* előadás kerekedett ki belőle. A legvégére is maradt ötlet, leomlottak a babaház falai, előtűnt a háttér, a sok-sok kétszemélyes páhollyal ellátott színházi nézőtér, mindegyikben egy férfi és egy női bábú, s ezek időnként megmozdultak, felálltak,

tapsoltak. A kritika egy része fanyalogva fogadta, giccsesnek ítélte ezt az előadást. Kétségtelen, egy takarékos rendező ennyi anyagból három-négy előadást is kiszabott volna.

Nórák tánca

Fentebb már szó esett arról, hogy miért kaphatott ennyire hangsúlyos szerepet a darabban egy olyan viszonylag lényegtelennek tűnő dolog, mint a tánc. Feltételeztük, hogy azért, mert akkoriban és ott északon nem illett vidámkodni, táncot lejtetni csak úgy, minden különösebb indok nélkül. Ünnepre, alkalomra volt szükség a protestáns szigor és aszkétizmus szorításában. Régen felmerült már, újra feszegetik egyes kutatók, hogy más oka is lehetett Nóra "táncos" jókedvének. A tarantella pók csípésének hatására –vélik –, időről időre vad táncba kell lódulni áldozatának, hogy kiizzadja magából a mérget.

Tény, hogy *A babaház* előadások túlnyomó többsége – Ibsen akarata szerint is – a tarantella táncra csúcsosodik ki. S bizony óriásit csalódik a nagyérdemű, ha falábú, vagy kevésbé sikkes színésznőre osztódott a Nóra szerep. Az idei Ibsen fesztivál bővelkedett változatos táncvariációkban. Szándékosan nem tarantellát említettem, hiszen a hat Nóra előadásból csak egyben láttunk csörgődobos, igazi tarantellát, az angoloktól. A nepáli Nóra hastáncot lejtett, a hamburgi aerobic zenére végzett szinte gépies tornagyakorlatokat, a berlini az előbbihez igen közelálló, de sokkal vadabb, szinte állatias vonaglást fülsiketítő heavy-metalra.

A legérdekesebbnek a bergeniei táncvariációja bizonyult. Itt fordult a kocka, s nem Nóra fokozta volna egyre vadabbra és vadabbra a ritmust, hanem a próbánál segédkező Torvald, aki Nóra balladisztikusan lassú dallamra való álmosságot mozgását a távirányítóval vezérelt zenegépéből felharsogó rock-ritmussal próbálta szétzördelni. Mintha egy zenélődoboz légies mozgású balerináját akarta volna a felhúzó kar gyors tekerésével vad mozgásra felpörgetni.

Minden jó, ha jó a vége?

A XX. század nőmozgalmai büszkén hivatkoztak az otthonát, családját, gyermekeit egy bizonytalan önmegvalósító eszményképért elhagyni képes darabhősre. A XXI. század első éveiben pedig már egészen új Nóra-értelmezések jellemzik a kísérletezéséről, új utak kereséséről elhíresült színházak előadásait. Az idei Fesztivál hamburgi vendégelőadásának zugcigiző Nórája ebben a mai figurákra, mai eseményekre szabott történetben nem teszi meg azt a szívességet fölényeskedő, a pénz mindenhatóságától megittasult férjének, hogy elhagyja élete egyetlen fix bázisát. Akkor, amikor férje pénzes állásba jutott, s végre szabadabban költekezhet, és az adósság fizetésének terhe sem az ő vállát nyomja. Nem lesz bolond pont a jóból kimaradni! Ez az izzig-vérig mai fiatalasszony fütyül a múlt századi nőmozgalmak kiizzadt eredményeire, nem akar karriert, nem akarja önmagát megvalósítani, csak – ha kompromisszum árán is – jómódot, biztonságot szeretne (s mind egy is, ha ezt csak magának akarná, hiszen egyúttal a gyermekeinek is jót tesz vele). A hamburgiak Torvaldjá Nóra búcsúmonológja után, mint akit egyáltalán nem érdekelnek a női hisztériák – dolgára küldi nejét, menjen, nézzen a gyerekekre. Nóra, a zugcigarettafűző, tenyérnyi szabadsága színhelyére, az átriumba megy most már nyíltan, tüntetően rágyújtani. Vagyis marad, nem hagyja el a Babaházat.

A londoni előadásában a karácsonyi rémálmából fölébredt, kijózanodott, megvilágosodott Nóra dühös daccal, vérig sértetten, haraggal csapja be maga mögött az ajtót. Ki merné bizton állítani, hogy ő az igazi, egyedül helyesen cselekvő Nóra? Tette önmagában véve e feldolgozás láttán sem indokolt. A nézőnek szüksége van minden eddig felhalmozódott darabismeretére, hogy értse az előadást, s elfogadhatóvá váljon a befejezés. A Dale Teater Kompani amúgy arról vált híressé, hogy a Norvégiából elszármazott színházalapító és rendező Terje Tveit, megúnva a konzervatív, megporosodott londoni Ibsen-bemutatókat, új felfogásban, főleg fiatalok körében sikert arató átiratokat készít, s visz színre saját toborzású társulataival. A *Doll's House* című "rövidre vágott" darabjuk az angol karácsonyi énekek hangulatába, mese- és játékvilágba ágyazza Nóra és Torvald történetét. Az állandóan színen lévő öt szereplő énekhangja, hangutánzása, dünnyögése, zümmögése különleges élmény, de mint fentebb említettem, Ibsen drámája csak korábbi ismer-

reteink alapján következtethető ki előadásukból.

Thomas Ostermeier egészen messzire merészkedett a berliniek *Nóra* befejezésével. A darab folyamán az amúgyis "szokatlanul", kurvásan, ledéren viselkedő, divatházakból öltözködő Nóra számára az egyedi tervezésű bútorokkal berendezett luxus létből – lelepleződése után – csak egy elképzelhető kiút kínálkozott, az öngyilkosság. Vagy mégsem; a televízió, a film, a számítógépes virtuális világ szennyirodalmából felszedett virtuális figurába képzelve magát (a maskaraestre Lara Croft jelmezbe öltöztette őt a rendező), csöppet sem diadalmasan, inkább flegmán, unottan szitává lőtte a férjét. Így valószínűleg a nyugati társadalmak elit-rétégenek luxusvilágából luxus börtönbe került, ahol semmiképpen nem lett olyan megalázó, kiszolgáltatott, reménytelen a helyzete, mint a nepáli előadás Nórájáé, akit a darab után a kijárat közeli eldugott sarokban láthattunk újra, mint a társadalom kitaszítottját, mindenét elvesztett szerencsétlent (koldust? utcalányt?).

Utóirat

Az Ibsen Fesztivál hat *Nóra* előadása mellett a főprogramban látható volt még az oslói Nemzeti Színház négy bemutatója (*John Gabriel Borkman* a német Sebastian Hartmann rendezésében; *A tenger asszonya* Runar Hodne színrevitelében, a *Vadkacsa* a színházigazgató, főrendező Eirik Stubø kezényomán és a *Peer Gynt* Stein Winge rendezésében). Német/francia közös produkcióban vendégszerepelt *A kísértetek* (Schauspielhaus Frankfurt/Théâtre National de Strasbourg, Stéphane Braunschweig rendezésében), s egy meghúzott szövegre, tangóra komponált *Kísértetek adaptáció* Per-Olav Sørensen rendezésében (*TanGhost*, POS Theatre Company, Oslo). A meghívottak között szerepelt még a Zsámbéki Gábor rendezte stavangeri *Hedda Gabler* előadás is, ami azonban betegség miatt elmaradt.

Lisztes István: Kitartóan figyelő figura
bronz
167 cm magas

Zeneszerzés, pedagógia, társadalmi munka

Farkas Ferenc és Rosenberg Hilding tanítványa Stockholmban*

- Ezt is megértük: közel negyven év után is ismét beszélgethetünk egymással. . Mert igaz, két-háromszor összefutottunk egy-egy pesti koncert szünetében azóta is, amióta Stockholmban élsz, de azon kívül, hogy megállapítottuk, nem sokat változtunk, másról alig esett szó közöttünk. Most végre megkérdezhetem tőled: tulajdonképpen miért hagytad el Magyarországot?

- Egyrészt, a kíváncsiság hajtott, másrészt feltételeztem, hogy másutt több lehetőség kínálkozik számomra. Azt, hogy hová fogok kerülni, nem tudtam. Ausztria felé indultam, de mert éppen akkor jött egy óriási vihar, és sokan megfagytak a határon - végül is Jugoszláviába mentünk, ahol 1957 januárjától augusztusáig, táborból táborba kerülve vártuk, mi lesz velünk. És akkor megjelent egy bizottság Svédországból, hogy odaszállítsa közülünk azokat, aki tüdőbetegek - ők ugyan is kiirtották a tbc-t, és ott álltak a szanatóriumok üresen. Igen ám, csak hogy nem tudtak annyi beteget összeszedni, ahány helyük volt, úgyhogy feltöltötték a létszámot egészségesekkel. Így kerültem előbb Malmőbe, majd onnan Arvikába, ahol középfokú zenei intézet működött, ott folytathattam tanulmányaimat. Persze szakmailag ez az iskola nem sok újat tudott nyújtani, hiszen Pesten én már Farkas Ferenc növendéke voltam a budapesti Zeneművészeti Főiskolán, de tanulhattam svédül, bejárhattam azokra az órákra, amelyek érdekeltek, és eközben komponálhattam, amit akartam. Egy évig éltem Arvikában, gyönyörű környéken, internátusban, mielőtt Stockholmba mentem. Úgy terveztem, hogy az ottani főiskolára járok majd, de az arvikai rektor lebeszélte erről. Azt mondta: Lars-Erik Larsson, aki a zeneszerzés tanára, nagyon konzervatív, nekem nem rá, hanem Hilding Rosenbergre van szükségem. Rosenberg ugyanis nem tanít a Főiskolán, sose tanított ott, a nagy nagymesterek egész sora mégis tőle tanulta meg a szakmát - magánúton. A rektor elküldte neki a műveimet, beajánlotta: Rosenberg tanítványa lettem.

- Ha beiratkozol a Főiskolára, ösztöndíjat kapsz. Feltételezem, hogy Rosenbergnak fizetned kellett. Honnan volt rá pénzed?

- Kerestem. Egy vendéglőben mosogattam, ahol csupa magyar dolgozott, a vendéglős is magyar volt. Elkezdtem énekkarokkal foglalkozni, abból is jött némi pénz. Egyébként a Vöröskereszt vállalta, hogy kifizeti Rosenbergnak az óradíjat, ami 30 korona volt. Néhány heti tanulás után azonban kiderült, hogy Rosenberg nem kapott semmit. Megígértem, hogy utánanézek a dolognak. Utána is néztem, de amikor megtudta, hogy valójában milyen pénzről van szó, kijelentette nem fogadja el, nekem nagyobb szükségem van rá, ez a pénz. ez az óradíj, legyen az én

* Megjelent a Muzsika, 1994 novemberi számában.

ösztöndíjam. Így aztán két évig; jártam Rosenberghoz ingyen.

- Mit kell tudnunk Rosenberről ? Bevallom soha nem hallottam a nevét.

- Őt tekintik a modern svéd zene atyjának Sajnos már nem él, 93 éves korában halt meg. Mindenféle műfajt kipróbált a színházi- és filmzenétől kezdve a szimfóniáig a zongoradaraboktól, dalokon, tizenkét vonósnégyesen át operáig, balettekig. Mai füllel hallgatva nehéz megérteni, miért tartották túl modernnek, miért játszották keveset, miért nem akarták kiadni a műveit. Mint zeneszerző-pedagógus nagyon nagynevű volt. Tőle tanult - többek között - Ingvar Lidholm, Sven-Erik Back és Karl-Birger Blomdahl is.

- Hogyan zajlottak az órák? .Mit tanultál tőle?

- Hetenként egyszer jártam hozzá. Egész délelőtt tanított, akkor megebédeltünk, délután pedig zenét hallgattunk. A zeneszerzés-stúdiumot előről kezdtük. Először dallamokat keltett komponálnom. Nem gregoriánus, nem Palestrina-stílusú, hanem saját leleményű dalalmokat. Ezeket tanította a fejlesztést, a csúcspont kialakítását. melódia és ritmika kapcsolatát Néhány órával később azt mondta most tessék tizenkét fokú dallamokat írni! Fusson le bennük hangismétlés nélkül mind a tizenhét hang, de nem előre megszerkesztett Reihe szerint! A kiindulás ne matematikai, hanem muzikális legyen! Azután elkezdtünk kétszólamú ellenponttal foglalkozni, de ezt sem Jeppesen alapján. nem a Palestrina-stílus szerint csináltuk, hanem saját stílusban kellett ilyen tanulmányokat szerkesztenem. Fokozatosan jutottunk el az egyszólamúságtól a kétszólamúságon át a többszólamúsáig. az egyszerűbb esetektől a bonyolultabbakig, míg végre kijelentette: túl vagyunk az alapproblémákon, ideje, hogy valami komolyabb munkába fogjak. Rosenberg éppen akkor vonósnégyeseket írt, kézenfekvő volt, hogy én is vonósnégyest írjak. No, nem lesz az egy kissé túl nagy feladat - kérdezte, de hozzájárult, hogy nekilátsak. Amikor kész lettem az első tétel elejével, megmutattam neki. Elégedett is volt velem, meg nem is.

„Nekikezdesz, aztán a zenei anyagot, amivel dolgoztál, egyszer csak abbahagyod és mégy tovább - ez nincs rendben. Nagyobb vonalakban, szimfonikus koncepcióban, nagyformában kell gondolkodnod - ajánlotta. Ilyenformán készült a Kvartett.

Ez idő tájt már csak akkor mentem hozzá, ha előbbre jutottam a munkával. Odaszóltam és bejelentettem magam. Amikor befejeztem az utolsó tételt is, végignézte az egészet, aztán a telefonhoz ment és fölhívta a Rádiót: itt van egy új vonósnégyes, el kell játszani! El is játszották! Odaadták a Kvartettet a kitűnő Norrköping-vonósnégyesnek, akik felvételt készítettek belőle. A felvétel bemutatójára sajtóértekezletet hívtak össze a Rádióban, ahová meghívták az összes lap kritikusát. Mindenkinek a kezébe adták a partitúrát és leforgatták a darabot, engem pedig meginterjúvoltak

- Hogyan fogadták a kritikusok a Kvartettet?
- Meglepődve!
- ?
- Tizenkétfokúság, ugyanakkor magyar temperamentum..., ilyet még nem hallottak. Egyébként néhány évre rá a Norrköping -vonósnégyes, már nem emlékszem rá pontosan, fennállásának hányadik éves jubileumára - tőlem rendelt kvartettet. Nekik készült a II. vonósnégyesem.
- Élsz a műveidben magyaros gesztusokkal?
- A pályakezdés éveiben igyekeztem inkább elkerülni. az utóbbi időben néha tudatosan is vállalom. Legutóbb például a Nordia Együttes megrendelésére – (Nordia, Észak-Svédország latin neve) magyar népdalok töredékeit fölhasználva írtam meg az Ad Nordiam Hungarica című darabomat. Gondoltam: miért ne kapjanak az észak-svédek valami magyarosat. .
- És arra is törekedtél már, hogy írj valami svédeset?
- Igen. A Riksteater felkérésére kísérőzenét készítenem Strindberg Julie kisaszszonyához. A legsvédebb ünnepen, Szent Iván éjszakáján játszódik; azt mondják, ez az egyik legsvédebb színdarab. A szomorújátéknak ahhoz a részletéhez, ahol táncolnak a színpadon, a jellegzetes népi hegedűjáték nyomán „igazi” svéd zenét igyekeztem komponálni.
- És hogy állsz a tizenkét fokúsággal?
- Az első években több szigorúan szerkesztett tizenkét fokú darabot írtam, köztük azt a kórusművet, amely Babits Danaidák című versének svéd fordítására készült. Ma már, miközben a tizenkét fokúság megmaradt, minden darabhoz másfajta rendszert találok ki, amit aztán, amikor elkészültem, sürgősen el is felejték.
- Maradjon munka a zenetudósoknak is...
- Hát rám nem számíthatnak!
- Kissé előrefutottunk... Hadd térjünk vissza ismét Rosenberghez. Hogyan folytatódta tanulmányaid?
- Sehogy. A Kvartettel a zeneszerzés-stúdiumot befejeztem
- Nincs zeneszerző diplomád, okleveled?
- Nincs. Az ember művekkel bizonyítja hogy zeneszerző, nem oklevéllel! Azért az igazsághoz hozzátartozik, hogy a Stockholmi Főiskolán, utóbb, elvégeztem a zeneelmélet-pedagógiai tanszakot. Kezdetben ugyanis, amikor klarinétot tanítottam zeneiskolában - klarinétal kezdtem a zenei tanulmányaimat - nem kellett diploma, de felsőbb fokon nem taníthattam volna nélküle.
- Milyen volt öreg fejjel diáknak lenni?
- Hát azért öreg még nem voltam, csak harmincéves, de nagyon élveztem a dolgot. Zeneszerzést ugyan nem tanítottak a zeneelméleteseknek, de sok közös tárgyat hallgattunk a karmesterekkel, a zeneszerzőkkel. Részt vettünk a zeneszerzés-szemináriumokon, ahol megfordult a világ élvonala Ligetitől Nonóig és

Stockhausentől Terry Riley-ig. Volt, aki egyetlen előadást tartott, volt, aki kurzust vezetett, rengeteget tanultam ezekből a találkozásokból.

- Megél-e műveiből Svédországban a zeneszerző?

- Magából a -zeneszerzésből nemigen. Van ugyan néhány zeneszerző, aki megél belőle, de úgy, hogy a jogdíjaktól befolyó összegén kívül ösztöndíjat kap. Nekem is van most egy öt évre szóló ösztöndíjam. A legtöbb zeneszerző előadóművész is, vagy tanít. Én is tanítok - félállásban - immár 26-27 éve a Stockholmi Táncművészeti Főiskolán. A zenei tanszék vezetője vagyok. Feladatom megszervezni a tanszék munkáját, és oktatók elméleti és történeti ismereteket. A stúdium hároméves. Az első év amolyan - ahogyan régen nevezték zenetan, amelynek keretében a hallgatók megismerkednek a kottaolvasás alapjaival, a zenei alapfogalmakkal, különösen a ritmikával, hiszen azokból, akik a táncművészeti Főiskolára járnak, táncpedagógusok, koreográfusok lesznek, nekik nem dallamírásra és -olvasásra, hanem ritmus-írásra és -olvasásra lesz szükségük. A második év zenetörténet. Elkezdjük valahol az ezres éveknél, a többszólamúság kialakulásánál, és végigjárjuk az európai zene történetét olyan részletességgel, amely egy évbe belefér. A harmadik évben ki-ki a választott szakának megfelelő zenei ismereteket szerezhethet. Mert akik végeznek, a klasszikus balett, mások a jazz-táncok, - az úgynevezett free dance, a szabad, illetve modern tánc -, a népi táncok, a gyermektáncok oktatói lesznek.

- Magyar népzeneről, magyar láncokról esik-e szó a három év alatt?

- Igen. Amikor idekerültem a Főiskolára, foglalkoztam vele, újabban Kézdi László. Két magyar zongorista dolgozik nálunk, ő az egyik. De Magyarországon is jártunk! Három évvel ezelőtt megállapodtunk Dózsa Incével, és az akkori harmadik évfolyammal két hetet Pesten töltünk a Balettintézet vendégeiként. A diákjainknak megtanítottak egy sor magyar táncot, és gazdagíthatták a klasszikus balettel kapcsolatos ismereteiket, hiszen tudvalevő, Magyarországon ebben a műfajban nagyon színvonalas képzés folyik. Mikor aztán a Balettintézet növendékei visszakapták a meghívást, ők itt, Stockholmban elsősorban a modern és jazz-táncokkal ismerkedtek, mert ezeken a területeken mi vagyunk erősebbek.

- Mint zeneszerző, profitáltál-e a Táncművészeti Főiskolán végzett munkádból?

- Csak közvetve. Tanított nálunk egy amerikai, koreográfus, és megtetszett neki az a darabom, amelyet a Svéd Zeneszerzők Szövetsége ötvenéves évfordulójára írtam, balettet formált a Klanirettofoniából. Egy Strasbourgban dolgozó volt hallgatómnak köszönhetően készült koreográfia I. vonósnégyesemre is.

- Ezek szerint a munkád megoszlik a zeneszerzés és a pedagógia között?

- Igen, de van még egy harmadik terület, amellyel foglalkozom. Amikor a Főiskolán az elmélet-tagozatra jártam, megválasztottak a diákszövetség elnökének, tehát elkezdtem - hogy úgy mondjam - társadalmi munkát végezni. Ennek következményeképpen bekerültem a Svéd Zeneszerzők Szövetsége vezetőségébe. Ott

működtem tíz éven keresztül, ez úton lettem - és vagyok azóta is - tagja a Rikskonsert fúvószeneti tanácsadó bizottságának. A bizottságban azok foglalnak helyet, akik a különböző fúvós zenekarokkal foglalkozó szervezeteket képviselik. Az a célkitűzésünk, hogy emeljük a fúvós zenekarok színvonalát, tudniillik ez itt legalább húsz-harmincezer embert érint.

- Ennyien játszanak fúvószenekarokban?

- Hogyne. Majdnem minden zeneiskolának, vidéki városnak, a különböző szabadegyházaknak van fúvószenekara, rézfúvós-együttese.

- Van ennek a fúvószene-kultusznak népzenei alapja?

- Nincs. A svéd hangszeres népzene vonósokra, hegedűkre épül. E fúvószene hagyománya a munkásmozgalommal, a szociáldemokráciával áll kapcsolatban. Igen elterjedt volt a bányászok, az ipari munkások között, és persze másutt is, például gyógyfürdőkben, ahol a pavilonokban rendszeresen játszottak opera- és operett-egyvelegeket fúvós-együttesek. Hadd mondjak egy adatot arra vonatkozólag,

**Konsert för
klarinet och
symfonisk
blåsorkester
(1992), II 90-92
Manuskript.**

milyen népszerű a fúvósmozgalom! Svédországban is élnek „skótok”, olyanok, akik állandóan spórolnak. Småland a hazájuk. Szerintem biztos egy smålandi találta ki, hogy meg lehet rendelni fúvószenekart - és mellé kottaanyagot - postán! (De hiszen az IKEA alapötlete is ez: katalógusból kiválaszthatod a bútort... Megrendelnek egy rézfúvósegyüttes-garnitúrát, kornettet, „ventiles” harsonát, eszkürtöt és így tovább hozzá még egy dobot, és amikor megjön a láda, szétsztyják a hangszereket, és az emberek két-három év alatt megtanulnak rajtuk játszani. Hát ezeknek az együtteseknek a repertoárját kezdtük gazdagítani. Lassan már húsz éve írok darabokat amatőröknek és nehézségeket nem ismerő professzionistáknak. Ez utóbbiaknak készült például a fúvószenekarral kísért Klarinétverseny, míg a Five Short Pieces kifejezetten pedagógiai célból született, mind az öt tétel egy-egy az új zenével kapcsolatos - problémát vet föl. Van olyan, amely a minimal-zenével tart rokonságot, egy másik bevezet a hagyomány metrikus lejegyzéstől eltérő notációba, van közöttük 7/8-os, aszimmetrikus metrumú, és így tovább. Nyugodtan mondhatom: közkedvelt darab, nemcsak Svédországban játsszák-

- Arra a CD portré-lemezre, amellyel megajándékoztál, olyan műveid kerültek, amelyekben vegyesen alkalmazod a fúvós- és vonós hangszereket.

- Szívesen kombinálom a hangszercsoportokat. A lemezen négy darab van. A 121 tíz fúvós-hangszerre, ütökre és nagybögőre, az Oktett fúvós-kvintettre, hegedűre, brácsára és csellóra, a Kvintett altszaxofonra és vonósnégyesre, a Vinax nagyzenekarra készült. Ez utóbbit Budapesten vettük fel a Magyar Rádió zenekarával, Ligeti András vezényletével.

- Minden művedet bemutatják? Sűrűn hallhatóak a darabjaid?

- Nem a bemutató okoz gondot, hanem az, hogy lesz-e második előadás. Van olyan darabom, amely mindössze egyszer szólalt meg, a Klarinét-szonatinámat mindenki, aki Svédországban klarinétozik, eljátszott; lehet, hogy nem koncerten, de diákként, klarinétórakon biztosan.

- Kik azok a zeneszerzők, akiknek a munkássága érdekel, akik hatottak rád?

- Érdekel Xenakis, és a népszerűek Schnittke. Arvo Pärt. Ligeti, aki itt a fő guru volt, valahogy kikerült az érdeklődési körömből. A szabad polifóniát, az aleatorikus polifóniát, amelyet Lutoslawskitól tanultam, gyakran alkalmazom. Amit Penderecki ma csinál, hidegen hagy. Ő akkoriban volt fontos számomra, amikor Hirosimát írta.

- Cage? Steve Reich?

- Cage mint ideológus érdekes, Steve Reich mint muzsikus. De őt megelőzőleg Terry Riley! Az egyik előadásában részt is vettem. Vagy húszan voltunk, én klarinétoztam. A különböző verziók közül a miénk körülbelül másfél óráig tartott. Már maga az ötlet másfél óra zene egyetlen oldalra leírva, szigorú kánon és közben bejárja a tonika-szubdomináns-domináns régiót - óriási!

- Meg-megfordulsz Budapesten, koncertekre is jársz. Milyen mélységig tudod

követni a magyarországi zeneszerzők munkásságát?

- Számos művet hallottam, de komolyabb következtetéseket ne mernék levonni. Az biztos, hogy nálunk, szakkörökben Kurtág az, aki elismert, nagyra tartott. Van egy a korunk zenéjéről informáló folyóiratunk, amelynek egyik tavalyi szám róla szólt, a külső borítóra az ő fényképét tették.

- Ne hallgassuk el, hogy a lap egyik következő számának viszont voltál a főszerplője, azon a te portréd látható...

- Hát igen!

- Svédországban élő magyar zeneszerzőként, vagy magyar származású svéd zeneszerzőként tartanak számon?

- Az összes mostani zenei lexikonban, de minden más lexikont úgy szerepelek, mint magyar származású, svéd zeneszerző.

- A neved nem a magyar, hanem a svéd zene történetébe kerül Nem furcsa ez?

- Ha valaki nekem ezt mondja még annak idején, amikor együtt jártunk Szelényi István zeneszerzés óráira a Konzervatóriumba, természetesen nem hiszem el, de azért ma már nem annyira furcsa.

- Ismerősen cseng a neved errefelé?

- Ha megkérdezed a stockholmi járókelőket, hogy kicsoda Csaba Deák, fogalmuk se lesz róla. De nemcsak rólam, Lidholmról, Rosenbergről sem tudnak semmit. Ez hatalmas különbség Svédország Magyarország között!

- Biztos vagy benne, ha nálunk megkérdeznék az utca emberét tudnák, kicsoda Szóllósy vagy Kurtág?

- Hát jó. Az utca embere nem biztosan, de a középosztály tudja, mert érdeklődik a zenekultúra iránt.

- Itt nem?

- Itt nem.

Földes Imre

Deák Csaba zeneszerző

1932. április 16-án Született Budapesten.

Zenei tanulmányait a budapesti Bartók Konzervatóriumában kezdte, ahol klarinétot és zeneszerzést tanult, majd a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán Farkas Ferencnél folytatja zeneszerzési tanulmányait.

Az 1956-os forradalom után elhagyja Magyarországot, 1957-ben telepedett le Svédországban.

Stockholmban magánúton tanul tovább zeneszerzést Hilding Rosenbergtől.

1969-ben zeneelméleti tanári diplomát szerez a stockholmi Királyi Zeneakadémián.

Ugyanebben az évben alkalmazást nyer a stockholmi Táncfőiskolán (Danshögskola), ahol 1997-ig, nyugdíjazásáig az iskola zenei vezetője.

1971-től 1974-ig Göteborgban is tanít az egyetem zenei tagozatán.

Zeneszerzői tevékenysége, mely a hangszeres és a vokális zene csaknem minden ágára kiterjed, az utóbbi években leginkább a szimfonikus fűvószenére irányul.

1985-ben kinevezett zeneszerző (Composer in resident) a Svéd Hangversenyintézetnél (Swedish Concert Institute), és 1989 őszén a minnesotai Gustavus Adolphus College-ben.

1977-től 1987-ig vezetőségi tag a Svéd Zeneszerző Szövetségben.

Tagja a Swedish Concert Institute fűvószeneti tanácsadó bizottságának.

1981-ben részt vesz Manchesterben a WASBE (World Association for Symphonic Bands and Ensembles) megalapításában, vezetőségi tagja a WASBE svédországi tagozatának.

1989-1995 elnökhelyettes a Samtida Music kamarazene társaságnál. Vezetőségi tagja az IGMID (International Guild of Musicians in Dance) svédországi tagozatának.

Kitüntetések: Gustavus Adolphus Fine Art Award, U.S.A. 1989, Atteberg díj, Svédország, 1992.

Selected works**Csaba Deák (May 2003)****Keyboard**

- Ballad för piano (1962) pf. MIC
 Bröllopsmarsch och koral (1980) org. MIC
 Rondo (1957) pf. SUE

Winds

- Fuvola (2000) fl solo. MIC
 Klarinettoni (1967) 5 cl players. MIC
 Quartet for saxophones (1986) 4sax. SUE
 Quartet for tubas (1990) sax quartet. MIC
 Sax Appeal (1999) sax quartet. MIC
 Sonatina (1958) cl solo. NMS

Ensemble

- Andante and Rondo. Music for woodwind quintet (1937) R&R
 Duo-Svit (1960) fl & cl. NMS
 Gratulatio (1995) vic & cb. MIC
 Herykon (1981) brass quintet. MIC
 Hungarian Dances (1977) woodwind quintet. MIC
 Magic noire (1993) cl & string quartet. MIC
 Novem (1994) sax quartet & brass quintet. MIC
 Oclet (1998) sax quartet & string quartet. MIC
 Oktett (1977) fl, ob, cl, cor, fag, vi, via, vlc. MIC
 Quintet for alto saxophone and string quartet (1988) SUE
 String Quartet no 1 (1959) MIC
 String Quartet no 2 (1967) MIC
 Trio (1971) fl, vlc, pf. MIC
 Verbunk (1976) brass sextet. SUE

Orchestra

- 3 etyder (1987/90) symphonic band. LEMA
 Ad Nordiam Hungarica (1991) chamber orch. MIC
 Amémons de Felix (1993) symphonic band. MIC
 Brassnance (2000) brass band. MIC
 Concerto for clarinet and wind orchestra (1992) MIC
 Concerto Maeutro (1989) f tr, euph, mar

- solli & symphonic band. MIC
 Eden (1978) symphonic band. CG
 Farina Pagus (1984/91) symphonic band. MIC
 Five short pieces (1983) symphonic band. CG
 Gustadolphony (1989) symphonic band. MIC
 I 21 (1969) wind ensemble. CG
 Mässalians (1985) tr, trb, soli & brass ensemble Comp.
 Maylinka (1999) symphony orch. MIC
 The Piper's Wedding (1979) woodwind quintet & symphonic band. MIC
 Recollection (2003) wind ensemble. MIC
 Symphony for wind orchestra (1995) MIC
 Symphony No. 2 for wind orchestra (2001) MIC
 Vivax (1982) symphony orch. CG

Vocal

- Tideli (1970) voice & pf. MIC
 Tre etyder över Petter Bergmans dikt Etyd (1974) Mz & pf. MIC
 Tre sånger (1963) Mz & pf. MIC

Choir

- Danaiderna (1964) mixed choir a cappella & recit. MIC
 Fyra ungerska folkvisor (1965) mixed choir. SK
 Gesällvisa. Folklig visa. (1965) Arr. F 3-part
 Gloria (1996) mixed choir. MIC
 Julmotett (1975) 3-part female choir. MIC
 Lucia himmelsfärd. Astrofonisk minimelodram (1973) speech choir, bottles and candles. SK
 Memento mare (1995) mixed choir and wind band. MIC
 Piri (1973) mixed choir/batt & perc (1 pl.) MIC

Stage music

- Fäderna. Chamber opera in one act (1968) T, 3Bar soli, perc, tape. Comp.
 Hej då jord! Ett spel om döden. Opera (1976/77) STBar soli, children's choir, fl/picc, trb, hammond/synthesizer. MIC

Fotók két témára

Tematikus fényképpályázatot indított el honlapján a lundi magyar egyesület. Manapság, hála a digitális fényképezőgépeknek, egyre többen fényképeznek és igyekeznek ilyen irányú tudásukat bővítve, művészi hajlamukat bizonyítani. Megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy a skandináviai magyarság körében talán többen fényképeznek, mint írnak, és a különféle családi fotókon túl, jó érzékkel figyelemreméltó műveket alkotnak a tájfényképészet és a portréfotózás sokféle irányba tágítható keretei között. Lapfolyamunk természetesen támogatja a lundiak kezdeményezését, és helyt ad a legsikerültebb munkáknak, amellyel serkenteni kívánja a művészi igényű fotózást.

Íme a lundi magyar egyesület felhívása:

A Lundi Magyar Kultúrfórum fényképpályázata

Az LMKF, terjedelmi és számbeli megkötöttség nélkül, elektronikus fotópályázatot hirdet a következő témákkal:

- Svéd-magyar arcok
- A táj, amelyben élünk

A pályázat célja a Svédországban és a többi skandináviai országban élő magyarok ismerettségének elősegítése, a fényképészettel hivatásos és műkedvelő szinten foglalkozó magyar közösségek kialakítása. Elsősorban digitálisan (900x900 pixeles, JPG formátum), vagy hagyományosan készült, képmásolt (szkennelt), villámposztán küldött műveket várunk Tiglezán József címére: tiglezan@hotmail.com A fotópályázat hivatalos honlapja a következő címen található: <http://fotopalyazat.atw.hu>

A hagyományosan készült fotókat levelezőlap (9x14 cm) nagyságban, vagy mágneses lemezen (floppy) és CD-én: Tar Károly, Landsdomarev. 1, 222 40 LUND címére küldjék.

A bíráló bizottságba felkérjük Pusztai Péter grafikusművészt (Montreal), Deák Ferenc fotóművészt (New York), Márton Zoltán fotóművészt (Stockholm), Tiglezán József fotóművészt - a pályázat rendszergazdája - (Stockholm) és Tar Károly író (Lund).

A zsűri döntése alapján a nyertesek ünnepélyes keretek között I., II., III. díjas díszoklevelet - a pályázat honlapját látogatók szavazatai alapján A közönség különdíjazottja - diplomát kapnak.

Honlapunk folyamatosan közli a beérkezett műveket.

Az Ághegy című skandináviai magyar irodalmi és művészeti lapfolyam válogatást közöl a legjobb művekből.

A szerzőkkel egyetértésben, az egyesület vándorkiállítás hoz létre, amit a

SMOSZ segítségével eljuttat a különböző magyar egyesületekbe.

A beérkezett legjobb pályaművekből képeskönyvet szerkesztünk és elősegítjük kiadását. (A szerzők őrizték meg munkáikat nagyobb felbontásban is, hogy a pályázat lebonyolítása után megfeleljenek a képeskönyv minőségi előírásainak.) A pályázat kezdete 2004. szeptember 1. Beküldési határidő: 2005. január 30.

Nevezési díj nincs, de aki támogatni szeretné a fotópályázatot vagy a vándorkiállítást, kérjük fizessen be a Lundi Magyar Kultúrfórum Postgiro 83 00 92-3 bankszámlájára, "fotó" megjelöléssel egy tetszés szerinti összeget. Az egyesület a nevezési díjakat a pályázat lebonyolításának költségeire fordítja.

Pusztai Péter fotója

Lázár Ervin Járkáló

Haza a MAGasban képzés felnőtteknek, avagy mi is az a „beavatós, magyarított dán típusú népfőiskola”; no és mire jó.

A dolgozat a 2003. novemberében Vértesacsán, a Falugondnokok Házában végrehajtott egyhetes, bentlakásos gyakorlatozás alapján készül, de 25 éves munka van mögötte e sorok írójának életében, továbbá sok száz gyerek, ifjú, felnőtt közreműködése, főként résztvevőként (köszönet érte a köz nevében is); és a segítők, tanárok, látókör-inspirátorok, előadók névsora is igen tekintélyes lenne.

A vértesacsai kurzus nemcsak az utolsó volt eddig a sorban, hanem az első is abban az értelemben, hogy most próbáltuk először a szervezőkkel (akik már részt vettek egy-két ilyen kurzuson korábban) a képzés alapelemeit közvetlenül „tanítani”, szándékunk szerint olyanoknak, akik majd remélhetőleg maguk is megpróbálkoznak egy-egy ilyen esemény levezénylésével. Ehhez képest olyannyira összeállt a dolog ezúttal, hogy még a nem tervezett mozzanatok is mintha nekünk találták volna ki. Gondolok itt például a majdnem szomszéd Százhalombattán szinte percre pontosan a zenei foglalkozásainkba illő Szabados György szabadzenész, zongorista, zeneszerző szerepére, aki Hamvas Béla és a zene címmel tartott előadást. Akinek pedig ennyi jó is kevés, annak még elmondhatom, hogy a nekiindulással összhangban (egyik fő motívumunk volt a dologhoz!) folyamatban van (?*) a módszer akkreditálása is.

Nos hát, vágjunk neki! Mint manapság lassan minden megmozdulás, ez is pályázattal indult. A Budapest Környéki Népfőiskolák Szövetsége pályázott a 2003. évi A művelődés hete a tanulás ünnepe című egyhetes országos rendezvénysorozaton való részvételre. Eléggé szinte alig méltányolhatóan egy, a helyszínen gyakorolható (megvizsgálható, átélhető stb.) művelődési változatra gondoltak az érdekes, ámde inkább csak végignézendő, hallgatandó tanulás ünnepe fellépések özönében. Köszönet a szponzoroknak!

Nép-fő-iskola?

A népfőiskola – a dán ősmodellből, no és mai változataiból kiindulva – „az élet, az élőszó, a párbeszéd iskolája” (Grundtvig, Frederik Severin a népfőiskolát „feltaláló” dán lelkes-püspök, költő-író szavaival), azaz elsősorban egymás segítő, átvilágító helyzetbehozásának, az átélésnek, a saját kreativitás kibontásának, a lehetséges életmodellek vizsgálatának és gyakorlásának helye, némi eszközhasználati képesséssel, ilyen irányú tapasztalatok átadásával is persze. (Noha vigyázunk mindig arra, hogy lehetőleg senki ne próbáljon utánozni senkit, még korábbi önmagát se.)

Aki még nem próbálta nem tudhatja, de ég és föld a különbség e között a modell között, és jószerivel minden más iskolamodell között. Magyarországon szinte senki nem tudja ezt igazából, így nem elég, hogy a hivatalos Népfőiskolai Társaság a lényegyet tekintve félrevezeti a népet, azt hirdetvén, hogy (leegyszerűsítve) a népfőiskola tulajdonképpen bármilyen lehet (nem is túlzok igazán, tessenek csak utána nézni!). De hogy hatásos példát hozzak: imígyen nevezheti a lakitelki hotel, konferenciaközpont és pártkader-továbbképző magát szintén népfőiskolának. (Ez év fordulóján kaptam meg a tavalyi és jövőendő programjukat: semmilyen igazi népfőiskolai program nincs benne. Az igazi népfőiskolában ugyanis a résztvevők szinte soha nem csak passzív hallgatói, nézői az ott történeteknek, nem egyszerű halfogyasztók, hanem maguk is tanulják, gyakorolják a hálókészítést és a halászatot!)

Indulás, meghívottak...

Miután már próbált emberekkel vágtunk neki az előkészítésnek, nem sok szóba került annak megbeszélése, hogy a Magyarországon kialakult, lehetségesnek bizonyult, minimálisan még éppen megfelelő egy hetes programba beleférő két-három „elméleti” alapozásnak, előadásnak, avagy, helyesebben látóköri (e fogalmat később kicsit bővebben megnézzük majd!) inspirációnak mit is veszünk, és kit próbálunk meghívni. Első vendégként **Miklóssy Endrét** választottuk, akitől Karácsony Sándor életművéről, és különösen a tárgyunkat érintő „felnőtt továbbképzési”, a ’45 után tiszavirág-életű szabadművelődési tanácsbéli próbálkozásairól kívántunk hallani. (Ebben a tanácsban egyébként még Hamvas Béla is részt vett, de ez nem tartozik szorosan a tárgyunkhoz ezúttal.) A másik meghívottunk egy intézmény lett, illetve onnan vártunk inspirátort, éspedig a Lélekgyógyászatról jelképekben című (szerk. Vas József, Balassi kiadó, 2000.) könyvvel jelentkező Borsod megyei, csanyiki pszichoterápiás osztályról.

Miután sajnos ez utóbbi választásunkat könnyebbnek érzem megindokolni, mint az elsőt (Karácsony Sándor, de alighanem Miklóssy Endre nevének általános ismeretlensége okán), evvel is kezdem. Amikor elolvastam könyvüket (könyvgyűjtő koppenhágai Hamvas Klub elnökünknek, Kovács László Béla matematikusnak, a látókör módszer „újrafeltalálójának” köszönhetően), kicsit megdöbbsentem, de valahogy igen természetesnek is hatott, amit a pszichiátria módszereit illetően olvastam. Előre bocsátva: nagy vonalakban ugyanazokat a művészeti alapgyakorlatokat használják – igaz, külön csoportokban –, amelyeket mi is.

Evvel még foglalkozunk majd, de most jön a legérdekesebb. Amire ugyan teljesen csak a már megérkezett két inspirátor, a pszichológus **Dr. Urbán Éva**, és a drámaterapeuta, tanár **Varga Zoltán** derített fényt bevezetésükben, de úgy gondolom témánk jobb megvilágításához itt a helye.

A pszichoterápiás osztály jószerivel már fennállása óta bentlakásos „

népfőiskolaként” is működik. Mit is értsünk ezen? Röviden: először is tudnunk kell, hogy amint Urbán Éva és Zivák Ildikó a könyvben megjelent Emberek a Taigetoszról – avagy a „Totál Vítál” áldozatai című írásukban is érintik, a hozzájuk beutaltak túlnyomó része attól depressziós, illetve mutat ki különféle problematikus pszichés tüneteket – véleményem szerint teljesen normálisan –, mert a szép új pénzvilágban selejtnek, vagy még rosszabbnak érzi magát. Amikor pedig a különféle gyakorlatozások nyomán így, úgy MAGukhoz térve elbocsátják őket, akkor az évek alatt kialakult kapcsolat alapján szinte rögtön beutaltatják magukat a következő menetre, amire úgy egy év múlva kerülhet sor általában.

Viccesnek hathat elsőre, de sok helyen elmondtam, egyik-másik, a népfőiskoláról írt korábbi dolgozatomban már kifejtettem, hogy mondjuk tanulmányi, továbbképzési felelősként, munkaadóként úgy egy-két évenként mindenkit „beutalnék” legalább egyhetes népfőiskolai felnőtt-továbbképzésre, már csak a mentális egészségünk megőrzésének, avagy feljavításának érdekében is. (A talán még enél is fontosabb indokokról hamarosan.)

Természetesen nagyon tetszetek a dráma-, zene-, táncterápiás csoportmunkáról szóló beszámolóik is, különösen az igen összefogott, de mégis alapos szakmai indoklás és a bibliográfia (csak ajánlani tudom e szempontból is!). Visszaidéződött a művészeti oktatói munkám első komolyabb konfliktusa, amikor is a Nemzeti Galériában, a Várban azt szorgalmaztam, hogy a szélesebb körben is alkalmazásra szükségesnek talált GYIK Műhelyes (Gyerek és Ifjúsági Képzőművész Műhely) módszereink kidolgozásában vegyenek részt szociológusok, pszichológusok és terápiás szakemberek is. Akkor, a '80-as években nem lett persze semmi a dolgából (azóta se, ki tudja, miért?), de jómagam ebben az irányban is próbálkoztam a képzések résztvevőivel és munkatársaimmal együtt.

Arra, hogy a sok hasonlóságon túl mi is a különbség a pszichoterapeuták és a magunk törekvései között, a maga helyén majd vissza fogok térni. Itt csak annyit, hogy a meghívottakkal eltöltött fél nap - mindkét félnek - igen érdekes és hasznos volt!

Most jön a neheze. Persze, ha egy dálnak elmesélném, hogy a mi „Grundtvigunk”, a XX. században a magyarságot végre (ismét?) a maga nyelvi, filozófiai öntudatára, társaslelki feladataira ébresztő tanár, nyelvtudós, lelkész, publicista Karácsony Sándor még a tanítással, és a magyar nyelvvel foglalkozók nagy része számára is ismeretlen (!), hát legalábbis nagyon furcsállná a dolgot.

A mi egyébként elég művelt vértessaccai résztvevőink között is ez volt helyzet. Mondhatni, hogy rajtam, és a magát a korábban betiltott, manapság meg lassan az elfeledett (elfeledtetett?) nagy magyarok szakértőjévé, megírójává is képző Miklóssy Endrén kívül csak néhányan hallottak róla, olvasni csak mi olvastuk.

Csudák csudájára azonban nem elég, hogy 2002-ben, a '49-es első kiadás óta először megjelent néhány alapvetően fontos írása Ocsúdó magyarság címmel,

Szokásrendszer és pedagógia alcímmel (szerk. Kövendi Dénes és Deme Tamás), de a fent említett pályázati pénznek köszönhetően minden résztvevő megkaphatta ajándékba a vaskos könyvet.

(Egyébként Miklóssy Túl a tornyon melyet porbul rakott a szél című könyvével együtt, amelyben Fülep Lajos, Hamvas Béla, Karácsony Sándor, Kerényi Károly, Szabó Lajos és Várkonyi Nándor legfontosabb tanításainak bemutatása közepette a szerző sajátos – hamvasi humorú – apokaliptikus világvégével is szembesülünk. Magunk között szólva, ha e voltaképpen semmire sem használt életműveken kívül nem lenne semmi más a kezünkben tanításra, emberségünket és magyarságunkat tekintve, szerintem akkor is teljes értékű „tananyag” állna a rendelkezésünkre – sőt!)

Nem jutott ugyan időnk sok olvasásra a voltaképpen merő gyakorlatozásból álló (!) egy hét alatt, de azért a könyv egyrészt megtámogatta a Karácsonnyal (Miklóssyval) töltött fél napunkat, másrészt pedig a legkiválóbb elméleti alapot nyújtja e dolgozat számára.

Amennyiben az amúgy is meglehetősen nehezen elmesélhető, hiszen gyakran elsöre szinte vicces játszadózásnak ható gyakorlatsorok értelmét, és célját is gyönyörűen megmagyarázza – utólag is. Ide tartozik, hogy e gyakorlatok, és instrukciók (ez is kulcsfogalom!) kidolgozásához annak idején mindenekelőtt a Hamvas szamizdat (majd a lassan kijövő életmű), és Karácsony Sándor (először csak a Széchenyi könyvtárban olvasható) életműve, kiváltképpen A magyar észjárás alapján indultam, indultunk neki. (Mondhatni – talán még éppen időben – körbe ért a dolog!?)

Márpedig a dán viszonylatba állítva kierkegaard-i jelentőségű Hamvas nélkül „még csak lehet élni valahogy – csak nem érdemes” (hogy egy ifjúkorombeli szlenggel próbáljam megvilágítani valamennyire a helyzetet), Karácsony nélkül, magyar embernek igazán magyarul élni NEM LEHET. Csak szenvedni az „idegen rendszerű gondolkodás” (K. S.) okán. Lehet, hogy kicsit durvának tűnik ez az ex chatedra kijelentés, de lesz ez még indokoltabb is, bármilyen kényelmetlenül hangozzék is elsöre a dolog. Mondhatnám (mondom!), hogy tessék olvasni. Életműve – olyasformán, mint Hamvasé – „hologramatikus”, azaz valójában bármely kisebb egységében valahogy benne van az egész. Persze vannak kiemelkedőbb dolgozatai, és egy bizonyos tisztulás is jellemzi azért az idők során, főként a nagyon fontos, és sok vitát kiváltó magyar alapfogalmait illetően.

De lássuk végre a medvét, azaz valamely mottószerű Karácsony szöveget, aminek alapján nekifoghatunk voltaképpen tárgyunknak, a „Haza a MAGasban” készítés alapjainak leírásához.

Fogalmi alapozás

Természetesen az Ocsúdó magyarságból vesszük, a szerkesztők által is egyfajta

összefoglalásnak szánt utolsó, Ocsúdó magyarság című, A magyar nevelés aktualitása európai [ma nyugodtan idetehetjük: és globális, egyetemes] viszonylatban alcímű fejezetből. Legszívesebben ideírnám az egészet, mert nem csak alapvető és briliáns magyar okfejtés, hanem mert olyan magyarságot (emberséget!) felszabadítóan működik, hogy az néha már maga az eksztázis. (Majd látni fogjuk, hogy nincs e gondolatmenetben a legkisebb kiválasztottság mánia, kivagyiság, vagy ún. nagyképűség sem, addig még nemes ellenfeleinket is arra kérem, előlegezzék meg legalább a legjobb szándékot!)

„A magyar nevelés európai [globális, egyetemes] és magyar aktuális problémája: a másik ember” Ez a fent említett fejezet egyik alcíme, és valójában a legfontosabb emberi alapkérdésbe is vágunk bele rögvest. Mert miért a „másik”, és nem a személy mondjuk, mint Hamvasnál? Tessék megnyugodni, ugyanarról van szó, csak mondjuk, elsősorban a világi oldalára koncentrál a dolognak! De miután ez a mi módszerünk alapkérdése is, hát kicsit el fogunk időzni evvel a tétellel itt. Mit is mond Karácsony Sándor a másik emberről?

„Az egyén akkorra ért meg, akkorra nem gyerek, kölyök, vagy ifjú többé, mikorra felfedezte, és életébe szerves elemként iktatta be „a másik embert”. Amikor tehát már odaadni, szolgálni, áldozni és szeretni tud. A gyermek is ismeri a másik embert, de csak, mint saját énjének kiegészítő részét. Az ő világában a másik ember segítő, vagy gátló elem, vagy arra való, hogy hasznát vegye, vagy arra, hogy kikerülje. A gyermek nem tud még másokhoz képest, vagy éppenséggel másokra nézve élni.”

„A közösségre vonatkoztatva sincs mindez egyébképpen. A közösségnek is érne kell, hogy a másik emberre nézve tudjon élni. A mi közösségünkben mostanában tudatosul a másik ember, jelül annak, hogy ez a közösség mostanában kezdi „levetni gyermekcipőit”. Kilépett gyermekkorából, megnőtt, felserdült, embernyi emberkorba jutott. A mi közösségünk pedig az emberiség euro-amerikai krisztianus magyar közössége.

Az csak természetes, hogy ez a magyar közösség nem magának való életet élve bajmóldódik a másik ember képzetével. Az egész krisztianizmusnak ugyanaz a gondja. Euro-amerikanak is. Az emberiség nem krisztianus, de öntudattal rendelkező, gondolkodni szerető és képes nagy részének nem különben.

Ez a közösség gyermek-, serdülő- és ifjúkorában is látta, ismerte „a másik embert”, de gyermek-, serdülő- és ifjúmódra látta és ismerte, mint segítséget, vagy mint gátat, s felhasználta vagy igyekezett elhárítani, de nem hozzá képest és nem reá nézve élt.

Történeti szempontból azt jelenti ez, hogy a másik ember problematikájában sem pro, sem kontra nem szerepelhet senki sem az előidőkből.” [„Maroknyi” bölcsét, szentet, tanítót stb. kivéve, gondolom.]

Gyanúsán úgy mutatkozik ugyan, akármerre nézek, hogy a tanár úr által vázolt

problematika UGYANOLYAN AKTUÁLIS ma is, mint az ő idején. Sőt! A globalizáció álnéven ismert pénzemberi, piaci tébolyda csak még inkább kiélezte például a „gazdag”, sunyin zabráló, földet, embert habozás nélkül, akár az önveszélyességig kizsákmányoló, a fentiek alapján óvodáskorú, keresztyén (?) euro-amerikai, és az emberiség maradék, nagyrészt szinte emberként sem kezelt nagyjából nyolcvan százaléka közötti ellentmondásokat.

Persze a piacosított, hajszolt, egoista euro-amerikai sem áll valami jól önMAGával sem, hogy a TÁRSadalmatlanságait ezúttal ne is próbáljuk vázolni.

No de, hogy is néz ki mindez az egyén felől nézve?

„A „másik ember” képzeje csak akkor nem fikció, csupán akkor valóság és igazság, ha az egyik embertől független, autonóm valami, s mint ilyen, szerves TÁRSA annak. E törvényszerűség különbözteti meg azt a kollektívumot, amely mi vagyunk régebbi gyermek-, kölyök-, és legénymagától: vannak dolgok, amelyek nem magunkon, hanem kettőnkön állnak. Ezek a „dolgok” mind: vonatkozások. Egyik sem „ez”, vagy „az”, valamennyi: egyik a másikhoz képest. [!]

A nyelv, a művészet, a társadalom, a jog és vallás csupa olyan vonatkozás, amely kettőnkön áll, az egyik és a másik emberen. (...)

Az a kollektívum, amely éppen mi vagyunk, ott vált felnőtté, ott hagyta abba a gyerekeskedést, kölykösködést és legénykedést, ahol rádöbbsent, hogy a másik ember minden vonatkozásában teljes jogú és az egyik emberrel egyenjogú „társ”, tehát nem lehet sem birtokba venni, sem elhanyagolni.”

[Minden kiemelés, írásjegyzáshoz K. S.!]

Nos kérem, aki nem vak, láthatja, hogy nem váltunk mi felnőtté sehol (nagyon kis számú kivételtől eltekintve). Se otthon, se világszerte. Az egyik a másikhoz képest alaptétel valójában leginkább úgy néz ki, hogy az egyik leszabadversenyezi a másikat, és...

Az emberi alapképlet, az egymásra néző, egymásra „tekintettel lévő” két ember, pár, szülő-gyermek, munkatárs, szomszédság, hivatalnokkal való viszonylatai pedig olyannyira mérgezetek, hogy nem is folytatom ezt a felsorolást tovább. Persze nem csak magyar problematika mindez. Itt most nem kívánok belevágni annak elemzésébe, hogy mellérendelős „aranykori” anyanyelvünk (sajnos többnyire ki nem bontott lehetőségeiben) mennyivel alkalmasabb még mai, pszeudo-tudományos zsargonnal és biznisz-zagyvaságokkal mérgezett formájában is, az árnyalt helyzetfelmérésre, valódi párbeszédre, mint az általam (és mások által) elemzett, ismert nyelvek többsége. Inkább nézzük meg röviden, milyennek is kell(ene) lennie a „magyar” nevelésnek, amennyiben Karácsony Sándorral közösen feltesszük, hogy:

„Az egyén csak társaskapcsolataiban ember, viszonyaiban működik, s csak abban nevelhető. Az egyén nevelhetetlen, mert autonóm lény.”

(Gondolkozzunk el azon, hogy miért nem jutott még ez eszükbe pici koruktól

folyó idomításaik közepette. Itt is tisztelet a kivételeknek!)

„A magyar nevelésnek szabadnak kell lennie, másképpen nem sikerülhet. A szabadságnak két kritériuma közül az egyik az objektív. Határolt térben, kimért időben, oki viszonyban nincs szabadság. Csak a transzcendens biztosítja az igazi szabadságot. (...)

A szabadság másik kritériuma a primitív. Csak az olyan cselekvés őrizheti meg autonómiáját egymásvonatkozása közben, amely egyformán életre-halára megy, tehát egzisztenciálisan komoly. Nem méricksél, nem adagol, nem pótol pótszerekkel lényeges dolgokat, hanem apait-anyait belead becsületesen. Az ilyen magyar módra szabad nevelésben nem az a formai tendencia, hogy ki-ki megőrizze és biztosítsa a maga egzisztenciáját, tehát nem életre tör, hanem halálra. A halál csak a határolt térben és kimért időben, oki viszony végokaként borzalmas és kerülendő. A határtalan tér, időtlen idő megfoghatatlanul csodálatos embereinek nem meg kell idő előtt, hanem dolguk végeztével meg szabad halniuk. (...)

Csak természetes tehát, ha ilyen körülmények között a létezés magyarul minduntalan újrafogalmazandó. Nem lehet életre-halálra sakkozni úgy, hogy az ember nagy nehezen sakk-könyvekből bemagolta és most alkalmazza a lépéseket. (...)

A minduntalan újrafogalmazás kötelezettsége azért egyetlen formája a létezésnek, mert nevelés közben csak egyetlen magatartás áll módunkban: egész valónkál viszonyulunk a másik félhez. Sohasem tudhatom, mitévő legyek a következő pillanatban, mert az attól függ: a másik embernek miben és hogyan lehetek szolgálatára. Még áldozat árán is. Mert szeretem a másik embert. Vele, általa, reá nézve élek.”

Tessék parancsolni. Itt a feladat, a felnőttképzés lényege. Aki nem hiszi, járjon utána! (Nem fogja megbánni.) Engem meggyőzött, tapasztalataink visszaigazolták. Azon talán egyezkedhetnénk, hogy van-e ennél átfogóbb, mélyebb, magosabb emberkép általában, mármint egymásra nézvést (aki jobbat tud, szóljon!). Viszont abban egyetérték mindenki, aki azt gondolja, hogy ha ezt a fenti definíciót olvasnánk a lehetséges tanítványok fejére meghívóként, a legtöbbje inkább világgá futna. Nem is olvassuk. A képzésen sem. Ez az egy alkalom kivétel volt ebből a szempontból. (És akkor még a Szentkúthy szavával „seggberúgós” Hamvas mester „fennőtképzési” tanácsairól mélyen hallgattunk – ezúttal is!) De biztatásként talán idefűzöm, hogy még idáig minden képzés végén mindenki (aki akarta) pontosan megértette visszamenőleg az összes mozzanat célját és értékét, akár még a fenti mélységben is.

Mit is csinálunk hát?

Talán kezdjük a legelején. Eddig még mindig gondot okozott annak tömör, hogy ne mondjam szlogenszerű megfogalmazása, hogy voltaképpen mire is invitáljuk a

**Tompa Anna: Északi táj
akvarell**

résztevőket. A fentiekből remélhetőleg lassan már érthető transzcendens (értésében: mindenséges) okokból is ugyan, de...

Voltak persze könnyebb, vagy annak tűnő esetek, mint például az utolsó, ahol kicsit talán túl egyszerűen, de lényegében avval oldottuk meg a dolgot, hogy „aki a népfőiskola iránt érdeklődik, annak nálunk a helye”. Pedig hát ugye már a Haza MAGasban cím is némi töprengésre készíthetett volna (egyesekeket készíttetet is); de erre még a legvégén visszatérünk.

Volt azután olyan eset is, amikor mintegy csapatépítési alaplunkaeszközként szerepelt a módszer (mint például a Szigetvár környéki értelmiségi csapatépítő képzés esetében). A fiam, azt követően, hogy részt vett egy ilyen kurzuson Drávafokon, egy darabig „indíttatás-intéző” akart lenni (az ő szava!), aki becsábítja az embereket – önnön legjobb érdekükben – a képzésre. Ezt ítélte ugyanis a legnehezebb feladatnak az egészből. (Ma kínait tanul az ELTE bölcsészkarán.)

Neveztük már beavatásnak (nem is egészen ok nélkül, amint majd látható lesz), személyépítésnek, meg csak a csuda tudja még minek nem. Vigasztalásul elmondhatom, hogy a dán népfőiskola 150 éve magyarázza önmagát, a bizonyítványát (azaz éppen a bizonyítvány nélküliségét többek között) lényegében nem sokkal több eredménnyel, mint mi. **Ugyanis itt olyasmiről van szó, amit, mint minden igazán értékeset csak végigcsinálva, átélve lehet megérteni igazán.**

Még előrebozsátánám, hogy képzett, rögtönözni, és a résztvevőket is megszólaltatni képes muzsikussal nélkül is meg lehet (talán) csinálni az egészet, legalábbis a legalapvetőbb alapszinten, de akkor a levezénylőre hárul a zenei rész is, ami olyan teher, hogy senkinek sem ajánlom fölállalni. Arról nem is beszélve, hogy az viszont mindenképpen erősen ajánlott, hogy legalább ketten legyenek instruktorkok. (Akik már próbálták a dolgot, és tisztában vannak minden mozzanat értékével, így tehát konzultálni is tudnak arról, hogy mi történik, mi legyen a következő lépés stb.)

Azt nem állítom, hogy ideális az lenne, ha minden műfajt, a képzőművészettől a drámaig egy-egy (avagy netán kettő-kettő, férfi-nő, öreg-fiatal stb., mint a Várban hajdanán) a szakmában is járatos valaki vezényeljen le, de ártani nem ártana, az biztos.

Ezúttal (már harmadszor!) Mezei Szilárd zentai muzsikussal és zeneszerzővel lettem társam.

Az első nekirugaszkodásban, jó ázsiai szokásként sokáig senki nem tudta, hogy akkor most ki is fog jönni. A második szakaszban (már magam is Pesten lévén) hirtelen, mintha még a maximális 20 (tíz pár) résztvevőnél is jóval többen jelentkeztek volna. Aki ismeri az otthoni kaotikus munkahelyi viszonyokat, egészségi állapotokat stb., azt nem fogja meglepni, hogy végül mégis éppen csak elértük a minimumot, a tíz főt (öt pár), amikor elkezdtük.

Ezen minimum-maximum számok bizonyára jól megindokolhatóak lennének hol-

mi csoportdinamikai kutatások eredményeivel, de feladatunkhoz elégnék érzem, ha azt mondom, hogy minden tapasztalatom, tapasztalatunk ezeket a számokat igazolta vissza. Ennyien még mindig figyelni tudtunk egymásra. És még valamit az összetételről. Mind dániai, mind otthoni tapasztalataim szerint a korban, nemben, származásban, képzettségben, lakóhelyben és egyéb tekintetben a lehető leggazdagabb összetétel a legjobb a résztvevők számára. A felelős instruktor számára persze minél gazdagabb, annál nehezebb; de hát valamit valamiért, ugye.

Annyi még azért idekívánczik, hogy biztosan nem lenne hiány résztvevőkben, ha csak a mindenkori munkanélküliek megkapnák e lehetőséget, persze közpénzből fizetve. (Tudom, tudom: álom, álom...)

A helyről, röviden

A helynek olyannak kell lennie (nem baj, ha némileg kicsit ingerszegény környezetben, faluvégén stb. található), ahol mindenekelőtt van egy nagyobb terem, lehetőleg mozgatható (eltüntethető és helyreállítható) bútorzattal, székekkel, asztalokkal. Kell lennie persze elfogadható és elegendő női, férfi szálláshelynek (nem baj, ha kétágyasak a szobák, de az sem, ha csoportos a szállás, dirigensként viszont eddig mindig ragaszkodnom kellett az egyágyashoz, olyan kimerítő az egész napos mindenkire figyelés), természetesen kielégítően működő vizes helyiségeknek, és szerény, de tápláló kosznak (manapság már lehetőleg vegetáriánus választékkal is).

Itt méltatnám néhány szóban a vértescsai Falugondnokok Házát, amely minden szempontból megfelelő volt. Kivéve talán a csak szűkösen elég tantermet, ahol kényes, nehéz bútorzat jelezte, hogy szegény falugondnokok a továbbképzéseiken talán csak a cigarettaszünetekben mozoghatnak. Amúgy minden zug és mozzanat nagyrészt felnőtt-továbbképzésre van tervezve, és valóban csak ajánlani tudjuk hasonló célokra.

Bevezetés

Az első bemutatkozás tónusa természetesen nagyon fontos. Itt némileg megkönnyítette a helyzetemet az, hogy a ház gondnoknője bevezetésként elmesélvén a volt parasztporta átépítésének kalandos történetét, több ízben olyan területre is tévedt, amire az előhangol ó beszédemben később hivatkozhattam, elég szép, levegős panorámát vázolván az előttünk álló feladatok köré.

Vegyük csak azt, hogy a házat a falugondnokok, csakúgy, mint falugondnokságukat, igen nagy részben a ma már szinte legendás patrónusuknak, szövetségi elnöküknek, Kemény Berci bácsinak köszönhetik, aki ráadásul egyetlenként reagált vagy tíz évvel ezelőtti cikkemre a Magyar Szemlében, amelyben először próbáltam felhívni az értelmiségi közvélemény figyelmét e dolgozat témájára: a folya-

matos ember-magyar-felnőttképzés szükségességére, és az általam kitanult „dán típusú” népfőiskolás módszerére. (Egyik résztvevőnk igen hamar meg is találta a ház kis könyvtárában a folyóiratszámot, így végül mindenki megkaphatta a cikk fénymásolatát.) Berci bácsi révén jutottam el az ország sok falusi és városi civil tanácskozáására, és ennek köszönhetően találkoztam a mostani szervezőkkel is. Az már a sors iróniája, hogy Berci bácsi sajnos úgyszólván immúnisnak mutatkozott az általam hozott népfőiskolára, de persze viszonylag könnyű dolga volt, hiszen gondosan elkerülte, hogy velem együtt részt vegyen akár egy bemutató képzésen is. („Utálom a művészetet és a művészeket!” – vallotta be egyszer nekem Dániában. Lelke rajta. Csak ne vállalt volna népfőiskolai tótumfaktum funkciót is...) Szerencsére a tanítványai nem utálkoztak, hanem kipróbálták a dolgot, és hát ezúttal ott ültünk az általa megálmodott falugondnoki továbbképzési központ nagytermében.

Lényegében csak arra emlékszem a beszédemből, hogy sikerült annyira fellelkesítenem hallgatóságomat, hogy a gondnoknő őszinte sajnálatát fejezte ki, hogy nem tud ő is részt venni a kurzuson.

Az biztos, hogy elmondtam mindent, ami eszembe jutott arról, mennyire fontos a gyakorlás, és szorongás nélkül tekinthet mindenki rögtönzéseink elé, mert senkitől nem várunk el semmiféle, már akárhol látott vagy próbált megoldást, receptet. Itt megjegyezném, hogy egészen máshogyan, sokkal kreatívabban is lehet indítani. Ott és akkor jutott eszembe például az a még ki nem próbált változat, hogy arra kérünk mindenkit, mutatkozzon be az első körben aszerint, ami szeretne lenni (vagy ami nem), és hát oly módon, ahogy éppen eszébe jut. Ha az asztalon táncolva, hát úgy. Ezúttal csak mindenki elmondta, hogy hívják, mivel foglalkozik, hogy került közénk, és mit vár a kurzustól.

Bemelegítés

A vacsora után a már régen bevált mozgásos alapgyakorlatokkal láttunk neki fellazítani, amit csak lehet, és hát megpróbálni kicsit jobban egymásra fókuszálni, mint a hétköznapiok hajszájában általában. A falak mellé pakoltuk a bútorzatot, hogy a legkisebb helyet foglalja el.

Először bemelegítettünk, körbe-körbe tekergetve magunkat, le és föl, csúszva-mászva (igen fontos az erre alkalmas ruházat és cipő a poggyászbán), feszítve-lazítva, lehetőleg gyerekkorunk óta szinte soha nem próbált tartásokban. Azután egy elég hosszú menet következett. Párokat alakítottak a résztvevők és felálltak egymással szemben, bő vívótávolságban. Először ujj- és kézmozdulatokkal mozgatta az erre egész testtel reagáló társát az egyik sor, majd váltottak. Azután a párok is cserélődtek. Így ment körbe a feladat, mindenki mindenkivel próbálta. Majd ugyanez az irányítás vállal. Majd csípővel. A lábakkal. Végül pedig az volt az

instrukció, hogy mindent használva (persze a legfinomabb mozdulatokkal, figyelve a párjuk reakcióira) próbálják mintegy megmintázni a másikat egy előre kitalált pozitúrában. Ezt a gyakorlatsort azután többször végigcsináltunk a hét során mintegy bemelegítésként. Volt olyan képzés is, ahol csak a szemeket, csak a lábujjakat, sőt fülhegyet használtunk végül, szinte kivétel nélkül sikerült végmintázatokkal.

Nem hiszem, hogy bárkinek el kell magyaráznom, hogy mi hasznuk van ezeknek a gyakorlatoknak, fizikailag, mentálisan, az egymással ismerkedést tekintve. (Ajánlott olvasmány viszont a Lélekgyógyászatról jelképekben ide vonatkozó fejezete.) De ha valakinek kapásból semmi nem jutna eszébe, hát elkezdheti nyugodtan a fentebb idézett karácsonyi „társaslelki magyar” nevelési alapelvekkel összehozni ezeket a metakommunikációs játékokat. Hiszen éppen ez az egyik alapfeladat ebben a dolgozatban.

Pont

Másnap a szabadon választható, rögtönzött élőzenés reggeli meditáció, és a jó hangulatú reggeli után, amit egyetlen nagy asztal körül költöttünk el (ez így ajánlott minden étkezéshez), és folytattuk, illetve előlről kezdtük a művészeti gyakorlatozást, a lazítást, a teremtőerő kibontását. Először mozogtunk kicsit, átrendeztük a termet, ki-ki oda ült asztalával, székeivel, ahol a legjobban érezte magát. Az instrukció az volt, hogy egy A 4-es papíron (A 3-as az igazi, de ezúttal sajnos nem volt elegendő) egy pontból kiindulva ceruzával a lehető leggazdagabban, változatosabban osszák fel a teret, a ceruza lehetőségeit a lehető leggazdagabban kihasználva. **És rögtönözve!** Annyi papírt próbálva, amennyi jólesik. Azután a legszimpatikusabbnak talált megoldássort szem előtt tartva egy A 3-as akvarellpapíron vízfestékkel ki is színezték egy változatot. Ez ugyan csak amolyan ráadás volt, hiszen aligha lehet elvárni, hogy aki soha nem próbált hasonlót, néhány óra alatt ráérezzen arra, hogy hogyan tudná ugyanolyan szabadon használni a festéket, ecsetet, mint a ceruzát és a fehér papírt, amit bizony majd mindenki (mindig) megtanult e néhány óra alatt érzéssel és szabadon kezelni. (Ezen tapasztalatra majd konkrétan is szükség lesz a későbbiekben.)

Annak bizonyítására, hogy mennyire „transzcendens” volt e feladat (lásd a Karácsony Sándor-i követelményt), talán elég itt arra hivatkozom, hogy e gyakorlatot (noha különféle változatait tucat számra alkalmaztam korábban, a GYIK-ban is) a Korán alapján találtam ki, nagyjából két éve.

„Azt beszélnek, hogy a Próféta kimondá: A Korán minden szent könyvet tartalmaz, és a Sura Fatihában (első fejezet) benne van az egész Korán, és a Basmala („Allah nevében...” stb.) tartalmazza a Sura Fatihát, és a Basmala benne van a Baban (első betű) és a Ba az alá pötytyintett pontban.” (Madsen: Islam og sufisme című könyve nyomán.)

Tiszta holográfia, nem? Nem kell idegeskedni, nem konvertáltam iszlámra (bár az ezoterikus szufi legalább annyira vonzó számomra a lángoló istenszerelmében, mint mondjuk a keresztény német Eckhart mester talán kicsit hűvösebb, de nem kevésbé önzéselfeladó misztikája), viszont az a témánkra tartozik, hogy kurzusunk a vallásokat tekintve teljesen ökumenikus, a szó létező legnemesebb értelmében magánügynek tekintjük a dolgot, és csakis annyiban érdekes, hogy miképpen is hat valaki vallása arra, hogy mit és miként tesz a másikkal kapcsolatban. (Lásd újra a Karácsony Sándor-i kritériumokat.) Volt közöttünk ezúttal is erősen hívő katolikus keresztény, gyakorló zen buddhista, a védák alapján indiai mesternél tanuló aszkéta, Tao- barát, és csak a csuda tudja milyen árnyalata még a vallásosnak is nevezhető alapállásoknak.

El is meséltem persze az instrukció eredetét, miközben a csoport elmélyülten alkotott, sőt tölem telhetően még az arabeszket is megrajzoltam, és fölraktam a falra. A feladat közben ehhez illő zenét hallgattunk.

Ha már itt tartunk, azt is elmondom, hogy az olyan időkben, amikor jó a háttérzene, ajánlott egy világzeneileg elég átfogó, főként rögtönző, improvizatív, intuitív szabadzenei repertoárból bemutatni a lehető legszélesebb választékot. Ennek is kapcsolódása van az összes további (elsősorban persze a zenei) feladathoz.

Tér

A képzőművészeti alapgyakorlatozást természetesen háromdimenziós feladattal, éspedig a legegyszerűbb anyagszükségletű papírmintázással folytattuk. Az instrukció szerint először az A 3-as műszaki rajzlapot a lehető leggazdagabb módon össze kellett tépni, majd a darabokból ragasztóval egy, a saját anyagának teherbírásával és formáival összhangban levően az elérhető legmagasabb plasztikát építeni.

Ezután jól megnézve lehetett némi színezéssel hangolni, majd egy titokban tartott címet találni neki. Ezután mindenki körbejárt, jól megnézte mindenkiét, és mindenki címet adott mindenkiének. Mondanom sem kell, hogy nagyon fantázia-dúsak voltak mind a formák, mind a címek.

Volt már olyan képzés is, ahol végül a címeket körbe-körbe adva-forgatva, dúdolvá, nyögve, énekelve igen érdekes szeánsz lett a foglalkozás vége mindenki öröme. Íme egy sorozat Vértesacsáról (az első cím az alkotótól): Fejbe vert félkarú lyuk, Teuton kard; Atomtámadás, Géppisztolypuszi; Felfelé, A szamuráj az ürbe tart; Keserű harcok, Rendezetlen Repülők Repkednek Rendületlen; Fáklyák, Égő és nem gyulladt.

(Egyszer igen jól történt az említett keringetés Bicsérdén, roma falugondnokokkal, polgármesterekkel és megyei képviselőjelöltekkel együtt, akik soha nem tudták volna elképzelni magukról ezt a bolond, szabad, vidám alkotói örömet. Ez per-

sze érvényes volt a többi mozzanatra is. Talán ezért sikerült végül olyan jól az egész. „Szupervíziót lehet csinálni ezután is, ezen népfőiskolai alapozás nélkül is, csak nem igazán érdemes” – mondta volt az egyik szupervízor az esemény végén.)

Művészet

Idekívánkozik néhány fontos gondolat a művészetről. A GYIK-ban esett meg először, hogy egy remek hangulatban végigcsinált gyakorlatsor végén a gyerekek, nézven a fentebb leírtakhoz hasonló módon instruált, szebbnél szebb kis agyag plasztikáikat végeredményül, és azt kérdezték: „Ez már művészet, Ervin bácsi?” Ez a kérdés azóta is fölmerül így-úgy, megpróbálok hát röviden válaszolni, mint annyiszor. A munkák frissességére, formagazdagságára, fantáziadús voltára a legtöbb képzőművészeti egyetemista is büszke lehetett volna. Azt hiszem, valami olyasmit mondtam, hogy úgy néznek ki, de az igazi művészet az alkotóban végbenő alkímiai folyamat, amelynek lehető végeredménye az „aranyember”. Alkímián itt a dolog lényegét értve, vagyis hogy az igazi cél a megismerés, és a hazatalálás, majd ezen itthon-otthonlét gyakorlása, praktizálása a lehető leggazdagabban.

A legérthetőbben talán a kínai és a japán kalligrafikus művészet esetén fogalmazták meg: amikor nem az én alkot, hanem általa, benne a teljesség, akkor a dolog mindkét irányban elérte célját. Az ember a mindenség gyűjtőpontja lesz, és mindenséges kép születik mások örömére is. A műtárgy létrejötténél sokkal fontosabb ez a beérés, de persze a „szellem és anyag párbeszédének” (Grundtvig) szabadságfoka, a vizsgálódás elszántsága oda-vissza hat, a formára is, a szellemre is.

Természetesen a gyerekekre szabottan mondtam el mindezt annak idején, korosztályonként változtatva a körítést, és azóta is próbáltam gyakorta megfogalmazni ezt a nemcsak a módszerünket, hanem a művészetet is érintő alapvető kérdést.

Szó ami szó, az utóbbi száz év alatt kialakult megélhetési, sőt meggazdagodási művészet, és az ebből élő szakértés (az ideológiai perverziókat is beleértve) elburjánzása óta jószerivel már szinte senki sem tudja valójában, hogy mire is jó a dolog. (Hogy mennyire „jó”, azt a piac mondja meg...) Talán legsúlyosabban érintett a képzőművészet, ahol mintha a legtöbb visszaélés is történe. No de elegendő feladatnak érzem, ha itt röviden megkísérlem összefoglalni a dolgot a módszerünk, illetve tapasztalataink szempontjából.

Megfelelő instrukció esetén (jószerivel) MINDENKI képes ALKOTÓ, kreatív módon játszani-dolgozni bármilyen anyaggal, eszközzel, tárggyal, ez utóbbi fogalmat a téma értelmében is értve. Ezt egyébként nemcsak tanúsíthatja kicsi és nagy, mindenki, akivel eddig együtt próbálkoztam, hanem e beszámoló további menete is bizonyítani fogja.

Úgy találtam, hogy a sokak által felpanaszolt legfontosabb, azóta csak még in-

kább elfajult múlt századi kórtünetek, a művészet érthetlenné, elitisztikussá és/vagy szélhámossá válásával, avagy a mákonyos, övön aluli, biznisz-tömegkultúra lélekmérgező voltával kapcsolatban csakis ebben az irányban gyógyíthatók.

Aki MAGa megtapasztalja, miről is van szó, nem vezethető félre olyan könnyen, és értékelni tanulja a valódi alkimista erőfeszítéseket. Noha tudván-tudja, hogy a művész helyette ugyan nem válhat „arannyá”, még ha olyan kezűgyessége is van netán, hogy röptében a legnagyobb részletességgel le tud rajzolni bármit. De azt is tudja, hogy semmiféle kezűgyesség nem mentesíti a művészt az alkimista feladat alól. Jó esetben még azt is, hogy az igazi művészethez semmiféle kezűgyesség, vagy abszolút hallás stb. nem kell.

Akinek ennyi jó kevés, annak azt is el szoktam mesélni, hogy **az alkotó munka, a szabad próbálkozás az általam olvasott legérdekesebb, japán kreativitás-kutatás szerint is mindenképpen hasznos, amennyiben maradandó, és minden egyéb feladatra is átvihető kreativitás-növekedéssel jár együtt.** Természetesen személyre szabott fokozatokban és formákban.

[Figyelem! Semmilyen módon nem kívánom itt értéktelenné, netán hamissá minősíteni az esztétikai vizsgálódók erőfeszítéseit általában. Jómagam a mai napig élvezettel olvasgatom például Hegel Esztétikai előadásait, noha nem ajánlanám senkinek, hogy a hegeli definíció alapján induljon neki a dolognak, amely szerint: „A művészet igazi feladata a szellem legmagasabb rendű érdekeinek tudatosítása.” Ugyanakkor például Hans Georg Gadamer Igazság és módszer című filozófiai hermeneutikai vázlatára magyar ember számára meglehetősen nyakatekert, németes okfejtései dacára teli van jobbnál jobb lehetséges instrukciókkal, mind az alkotást, mint a dolog értelmezését, azaz az alkotást és befogadást, mint a megismerés kitüntetett módszereit értelmezve, mind pedig a lehetséges „tanítást” tekintve! Fülel Lajos „királyi töredékeit” (M. E.) is csak ajánlani tudom, különösen ahol a művészetnek a világegésszel való holografikus-hologramatikus kapcsolatáról elmélkedik. Ha már itt tartunk, megemlítem még két kedvencemet, Pilinszky János világmodell esztétikáját (Beszélgetések Sheryl Suttonnal), és Vekerdy Tamás A színészi hatás eszközei című könyvét, amely a színházművészet zen EGYszerűségének világközép voltát értette meg velem annak idején. Hamvas Béla ez irányú munkái pedig az Óperenciás-tengeren, az Üveghegyen, de még azon túl is elemzik ezen alkímiát (Mágia szutra – szinte kézikönyv szerűen, Töredékek az irodalomról stb. Persze nem feledhető azért az sem, hogy: „A valódi társadalmi rendnek nem téziseit, de az emberi élet rendjének alakját és általános elveit a művészet mondja ki azzal, hogy olyan realitás erőivel teremt kapcsolatot, amelynek alapján a rend az emberi létezés minden területén megvalósítható.” (Hamvas: Kétzongorás szonáta) Igaz, éppen a mester bizonyította mind írásban, mind életével, hogy az olyan embernél, aki ezt a kapcsolatteremtést megélte, akármilyen művészeti „mutatványok” (H. B.) által különben, ezen kapcsolat már azon is tetten ér-

hető, hogy miképpen köti meg a cipőfűzőjét.)

Tény, ami tény, ezúttal is kiváló, inspiráló papírplasztikák születtek. (Az egyik beavatáskor nagy tisztelettel, és a beavató általi közlendő szellemében elégettük őket.) Ha időnk lett volna, amint az általunk megsaccolt optimális öt hétbe mindenképpen belefért volna (a dánok 4-5 HÓNAPIG vannak ezeken az iskolákon), akkor a következőkben valószínűleg agyaggal, gipsszel, majd különféle, nagy térkonstrukciókkal folytattuk volna, hogy azután talán valami bábszínház félével, majd maszk- és kosztümszerűség készítésével fejezzük be a képzőművészeti részt. Időnk azonban csak ennyit engedett, így hát ebéd után már nagyot ugrottunk. (Itt sajnos nem tudom ajánlani a Lélekgyógyászatról jelképekben könyvet, mert valamiért nincsen képzőművészeti terápiájuk, és hát szégyellem kicsit, de még kérdeznem is elfelejtettem tőlük, miért nincs.)

Mozgás

A fentebb leírt bemelegítő párosgyakorlatok után különféle játékos, úgynevezett bizalmi gyakorlatokat (vezetés csukott szemmel stb.), továbbá páros térgyakorlatozást folytattunk, úgy, hogy lehetőleg mindenki mindenkivel összekerülhessen, minden változatban. Az időhiánnyal ezúttal is számolni kellett, ezért a két legfontosabb feladatot mindenki csak egy-egy, a sors által kiválasztott párral csinálhatta végig, de legalább valamennyien végignézhették a többiek megoldásait.

Először is mindenkinél a lehető leggazdagabban be kellett mozognia egy kijelölt, úgy 6 x 8 méteres teret. Ahogy jött éppen, **rögtönözve**, vagyis úgy, mint minden egyéb gyakorlatot. Ezután jött az igazi kihívás. Ugyanezzel a céllal, vagyis a tér leggazdagabb bemozgása céljából „**koreográfiákat**” kellett készíteni egymásnak ceruzával, egy A 4-es papírlapra.

E helyt lehetőségem van felhívni a figyelmet az alapvető fontosságú **instruálás** apróbb gondjaira is. Megegett egyszer, hogy a feladat kiadása után meglepetésemre majd mindenki egy-egy szabályos kis, születéstől halálig tartó élet-lét táncdrámát próbált komponálni, több-kevesebb sikerrel. Amikor pedig a zenével kísért bemutatók után csak a térbemozgás gazdagságára helyeztem a hangsúlyt az értékelésben, volt bizony, akit ez érzékenyen érintett. Mondtam persze, hogy meg fogják látni, végül is miért korai ez a komplexitás itt, mégis maradt némi kellemtelen mellékíz a gyakorlat végére. Ezúttal ezt úgy igyekeztem elkerülni, hogy elmondtam e kis kiegészítést, már csak azért is, mert itt olyanok voltak nagyrészt, akik talán majd maguk is megpróbálkoznak az instruálással egyszer. Tudom persze, hogy jobban is meg lehetne fogalmazni e gyökérinstrukciót, csak talán még nem érett meg teljesen ez az ügy. Amennyi lehetőségünk volt próbálkozni az utóbbi tíz évben, nem is csoda...

Summa summarum: ezúttal is remek kísérletek szemtanúi lehettünk, és a Mezei

Szilárd által improvizált zenekísérettel némelyik felvezetés, térbemozgás igazán élvezetes volt a szemtanúknak is. Természetesen ezúttal a fellépés előtt részletelesen meg lehetett beszélni, hogy mi mit jelent a rajzon, és a zenekíséret alaptónusát is meg lehetett konzultálni a muzsikussal. Mindezzel együtt imponáló volt megint egyszer látni, hogy ilyesmivel korábban soha nem foglalkozó emberek milyen gazdagon rögtönöznek, rajzolgatnak, instruálnak, szinte alig észrevéve, hogy itt már „a másik” az, aki az általuk legjobbnak talált utat végigjárja.

Látókör

Vacsora után késő estébe nyúlóan Miklóssy Endre volt a főinspirátor, a Karácsony Sándorról szóló előadással. A népfőiskolai hagyományok értelmében ezen esemény (mint minden hasonló) elvileg nyilvános volt, és a falubeliek is részt vehettek volna rajta, meg is hívtuk már előbb, külön levélben a helyi értelmiséget. Magyarországi praxisomban csak egyszer fordult elő (a dráfafoki kúriában), hogy az arra járók végigcsináltak velünk egy látókört. Dániában a nyílt népfőiskolai programokon mindig vannak helybeliek, és számon is tartják ezeket az eseményeket.

Miklóssy remek bevezetőt tartott az általa a falra tűzött alábbi mottó alatt: „Közülünk senki sem él önmagának.” (Pál, Róm., 14,7) és egy táblázatot is alkotott arról, hogyan is látta tőszavakban Karácsony Sándor a gyermektől az érett emberig tartó utat, főként a nevelés szempontjából (a szárszói Magyar nevelés című előadás anyagából.) M. E. előadása ugyan kissé talán túl borúsra sikeredett, de az általam ismert Karácsony Sándor-i kulcsmondandóból nem hagyott ki semmit. Csupán izelítőül egy részlet könyvének Karácsony Sándorról szóló része végéről:

„Az én álláspontomat – a dolgokról alkotott nézeteimet – ítélet fejezi ki. Am de itt nem az „én álláspontom” leszögezése a lényeg, hanem a dolog megvilágítása a „te számodra”. A mondat minálunk éppen ezért nem „ítélet” – legalábbis elsősorban nem az –, hanem dolgokat összekötő RELÁCIÓ. És nem is az az elsődleges feladata, hogy elmondjon egy eseményt, hanem az, hogy a relációt személyes relációvá alakítsa. Minden mondatnak az ősförmája ezért így hangzik: „A jelrendszerben Én beszélek veled, itt és most, hogy megérts. (...)”

„Beszél a fákkal a bús őszi szél” – mondja Petőfi. És bírálhatjuk ugyan lírai antropomorf világnézetének a naivsága miatt, mégis látnunk kell, hogy efféle elfogultság nélkül megszólalni se tudna. Az, ami NEM beszél beszédnek tárgya sem lehet. És ha a beszéd kudarcot vall, akkor még mindig TANÚ. Ahogy Karácsony mondja: „Nem-én nem-beszélek nem-veled” - vagyis ez a tartalom se tud, még a benne foglalt teljes tagadással együtt se más lenni, mint a mondatnak az idézett társaslelki alapformája – amit éppen ezért nevezhettünk ontologikusnak [a szubjektumtól-egótól „független” lét]. Buddha legendás tenyeréről lelépni valóban

nem lehet. Kérdezni azonban igen. És a válasz, amit Karácsony Sándor ad, a következő: „Határtalan, időtlen, megmagyarázhatatlanul de magától értetődően csodálatos szillogizmus zárótétele a „másik ember”. Nincs múltja, azaz történelmi tanulságai, nincs jelene, vagyis rendszere, és nincs jövője, tudniillik törvény érvényével levonható konzekvenciája. Objektív-primitív a „másik ember”, mint Ding-an-sich: minduntalan újrafogalmazandó.”

A koppenhágai Hamvas Béla Klub Látókörének több mint tíz éves gyakorlata először olvasókörnekek indult. Néhány szabály van mindössze, de magyarokkal meglepő nehézségeket okoz általában ez is. A bevezető előadás, témaismertetés után körbe megyünk, és az első körben lehetőleg mindenkinek, röviden és kapásból el kell mondania, ami eszébe jutott (természetesen lehet passzolni), azután kicsit bővebben is jól megkeringetjük a kérdést, anélkül, hogy valamiféle eredményre akarnánk jutni. Egyik mostani résztvevőnk nagyon pontosan megfogalmazta jegyzetében, hogy mi a gond ezzel; még egyszer hangsúlyozom, hogy magyar résztvevők estén. (A dánokkal ilyen általában nem fordulhat elő, ugyanis úgy nőnek fel, hogy erre a dologra különös hangsúlyt helyeznek.) Résztvevőnk ezt írja: „Először az volt a bajom, hogy meg kellett szólalni, azután meg az, hogy várnom kell, hogy sorra kerüljek.” (Volt már egészen meglepő ellenállásban is részem, és hát most is láttam, hogy a karácsonyi társaslelki alapon a párbeszéd jelentőségéről annyi jó szót ejtett, sőt a látókör mottóként használt „indian tanácskozást” is elővezető M. E. se igazán értette egy jó darabig, hogy mit is próbálunk mi itt egymással, ahelyett, hogy az ő kétségkívül fontos, magvas, és jól előadott gondolatait követnénk.)

„Látókör mottó: Úgy vagyunk mi evvel a „tanácskozással”, mint az a bizonyos legendabéli indián törzs, amely meghívott egyszer egy fehér embert egy ilyen alkalomra. A leírás szerint nagyon „látókörös” módon megkeringettek néhány kérdést a tűz körül. Volt, aki álmát mesélte el, volt, aki véleményét mondta, volt, aki csak hümmögött... Eszegettek, iszogattak, pipáztak közben, azután szépen elköszöntek. A vendég megrökönyödve kérdezte az utolsót, hogy de hát most mi lesz a problémákkal, mit határoztak, stb. Mire a vendéglátó kicsit csodálkozva azt válaszolta, hogy de hiszen mindannyian tudják, hogy mit kell csinálniuk.” (A koppenhágai Hamvas Béla Klub honlapjáról)

A látókör maga, nem meglepően úgy kanyargott, hogy napjaink nem túl biztató, egymásnak uszító, környezet- és lélekmérgező biznissz-tendenciáin csattant, és két szélső pontját az előadó által (egyébként nagyon is Karácsony Sándor-i módon) képviselt „szinte reménytelen a helyzet”, a másik oldalon pedig: „tessék csak megnézni például, hogy mindennek dacára elkészült ez a ház is, ahol most éppen a lehetséges megoldásokon munkálkodunk”.

Kirándulás

A következő napon az élőzenés meditáció (ülünk csukott szemmel, és lehetőleg a lélegzésünkre koncentrálna az improvizációt hallgatjuk) és a reggeli után elsétáltunk megnézni a kultúrházat, hogy használható-e netán a beavatásokhoz. Lepusztult, de markáns sztálinista stílusú épület volt, kupolaszerű nagy térrel, magas színpaddal, és romos öltözőkkel. Gondolkodóba is estem, de azután azokkal is konzultálva, akik már végigcsinálták a dolgot valahol, úgy döntöttünk, hogy maradjunk a szabad helyszínválasztásnál. Ezután autókba ültünk, és kihajtottunk a Zichy arborétum mellett fekvő lovarda, panzió, étterem komplexumhoz, majd beóvakodtunk egy fura drótos vészkijárat-bejáratszerű kerítésdarabot kinyitva, és gondosan visszacsukva magunk mögött, a parkba elég sűrűn látogató gyerekcsoportokra gondolva. A kimozdulás egyébként rossz idő esetén is ajánlott a több napos és éjszakai bezártság után. Ezúttal sütött a nap, a hideg ellenére is tágult a tüdők, és örömmel sétálgattunk a fák között, jártuk a mesébe illő hidacsokkákat a kanyargó kis patak és a halastó partját, miközben azok, akik tudtak valamit a hely történetéről, kiselőadásokkal szórakoztattak bennünket, mi pedig változó partnerekkel fecserésztünk boldogan sétálgatva, élvezve azt, hogy talán egyetlen feladatunk van: lazítani. Ami csak részben volt igaz.

Egyrészt, megint csak a diszciplína része, hogy kicsit körülnézzünk a környéken, ismerkedjünk az itt élőkkel, gondjaikkal stb. (Csináltuk ezt már ugyan sokkal jobban, átfogóbban is, de a magam részéről ezúttal elégedett voltam a nívóval.) A valaha volt, a helyi vörös Kovács által felgyújtott főúri kastélyból maradt csupasz homlokzati fal pedig kitűnően megfelelt a kirándulás szellemének elmélyítésére.

Ezután megebédeltünk, majd visszaautózva némi szieszta után folytattuk a munkát. A bemelegítést követően mindenekelőtt végigskáláztuk a páros alapgyakorlatainkat. Majd jött a penzum. Jobb híján idáig általam **árnyék-tér-irányításnak** nevezett feladat szerint a pár egyik tagja a másik által verbálisan irányítva végigmegy, halad, csúszik stb. egy általa nem láthatóan berendezett térben (amit a másik is csak elképzeli), és a végére érve megpróbálja kitalálni, milyen, mi is volt ez a tér, és mit csinált benne ő. Nagyon sokan találják ki egészen pontosan, hogy mi volt a partner szándéka, noha persze annak ezt semmi módon kimondani nem szabad. Meggyőződésem, hogy ezen próbálkozás, és a hasonlóak úgyszólván „háromdimenzióssá” tehetik az általában bizony elég egysíkú (monologizáló és göröcsösen verbális) párbeszédeinket. Persze a vezénylőnek itt ügyelni kell arra, hogy a viccesebb (és olykor felületesebb) lelkek ne küldhessék társukat kitalálhatatlan helyzetbe. Most is volt ilyen természetesen, ráadásul szinte kivédhetetlen. Egyik résztvevőnk úgy „autóztatott meg” valakit, hogy helyben kellett járnia. (Ezt találja ki valaki!)

Ezután jött a **mese séta**. A párok véletlenszerű összeállása után egyikük becsuk-

ja a szemét, a másik kézen fogva vezetgeti tíz percig (sajnos többre nem volt idő, amint arra sem, hogy mindenki mindenkivel végigcsinálja), miközben egyfolytában mesél neki a környezetről, ahol „vak” (és néma) társával járkálnak. Lehet összefüggő történet is, de lehet ugrálni egyik világból a másikba, vagy amint tetszik. A legfontosabb, hogy lehetőleg folyamatosan beszéljen, rögtönözzön a vezető.

Illusztrálásul elmesélem az e gyakorlathoz fűződő egyik legvidámabb élményemet. Bicsérden, dacára annak, hogy ezt nem mondtam, minden pár szinte automatikusan kiindult a teremből, ahol dolgoztunk. Sőt mi több, kimentek az utcára is a Kultúrházból, és a falu közeli főterén (önkormányzati hivatal, bolt, posta stb.) sétálgattak. Az egyik roma falugondnokot összehozta a sors az egyik polgármesterrel. A járókelők nagy szemekkel nézték a két kart karba öltve sétáló férfit, akik közül az egyiknek csukva volt a szeme. Amikor elhaladtam a két férfiember mellett, azt hallottam éppen, amint a falugondnok felkiált: „És éppen most húzott el Jézus a piros Porschéján!” Tíz perc (minimum!) után váltás jön. A végén, amikor újra összegyűltünk, mindenki beszámolt röviden arról, hogy mit is élt át, merre járt. Volt, aki vírus volt egy világnagy számítógépben, volt, aki középkori várban vendégeskedett stb. Nem hiszem, hogy különösképpen indokolni kellene, hogy mire jó egy ilyen gyakorlat, de egyrészt hamarosan ki fog derülni, másrészt pedig kíváncsian várom, csakúgy, mint a helyszínen, hogy kinek mi is jut eszébe erről. (A legjobb talán az lenne, ha mindenki kipróbálná a párjával, egy kollégával, a polgármesterrel, a falugondokkal. Nem lenne unalmas!)

Mindezt kicsit le is kellett rövidíteni, mert ez este átutóztunk Százhalombattára Szabados György előadására. Miután Szabadossal már dolgoztunk egyszer együtt a Pilisben – az első bemutató kurzuson ugyanis ő volt a zenei előadó, inspirátor és kísérő muzsikus is –, egészen biztos voltam benne, hogy az előadása mindenestül beleillik a programunkba. De hogy mennyire így volt ez, hát az már szinte az „angyalállami hivatal” mesterkedéseire vallott (C. G. Jung szinkronicitásnak hívja a dolgok pompás egybeesését.)

Zene

Az előadás hangfelvétel után leírt jegyzetéből: „(Szabados eljátszik a zongorán egy rövid improvizatív darabot.) Gondoltam, ezzel kezdem, egyrészt azért, mert hogy végül is a zenéről beszélni nem volna szabad. A zene minden igaz muzsikus szerint egy külön nyelv. A művészet minden ága egy külön nyelv, mely azért van, mert olyan dolgokról mesél, amit szavakkal, írással nem lehet kifejezni. Másrészt azért kezdtem ezzel – ezelőtt öt perccel még nem gondoltam, hogy ezzel fogom kezdeni –, mert hirtelen felrémettem bennem az, hogy miről is fogok beszélni lényegében. Mert lényegében mi is a hamvasi koncepció a zenéről? Azt hiszem, a hamvasi koncepció a leglényegesebb koncepció, amit a zenéről valaha is leírtak, átgondoltak és megfogalmaztak, ez pedig nem más, mint az, hogy van egy élőlény

ezen a földön, aki valamilyen hangkeltő eszközön magát hirtelen kifejezi. Ha pedig így van, akkor ennek megfelelően kell kezdeni, és miután a kedves rendezők egy hangkeltő eszközt biztosítottak a számomra, ezért olyasvalamit kellett játszanom – kellett, ez a jó kifejezés –, ami ennek a szellemében fogant. Vagyis, **amit most játszottam, ezt soha nem játszottam, sem az elejét, sem a végét, sem a közepét, semmilyen hangközét, tehát nem ismétlem semmit: ez a megszólalás a mostani találkozásunk élménye által és a feladat által kiváltott megszólalás volt.**”

Miután az esemény szöveggönyve teljes terjedelmében megjelent (Új Forrás, 2004. december), itt most csak a szempontjaink szerint legfontosabbakat idézném az előadásból:

„Ahhoz, hogy követni tudjuk a lét folyamatát (a mai helyzetre gondolok, ami miatt nem lehet eleget beszélni a zenéről), ahhoz nekünk más zeneszemléletre, más zenefelfogásra kell jutnunk. Ebben óriási segítségünkre van a Hamvas Béla által megfogalmazott és feltárt zenei gondolkodás. Ennek az egésznek a vége az egy nagyon furcsa – és talán annak ellenére, hogy betölti ma már a jelenkorunkat, mégis furcsának tartott – jelenségnek az indokoltsága: az improvizativitásra gondolok, az improvizációra mint olyan zenei jelenségre (amit hallottunk, az improvizáció volt), amellyel nem tud a mai ember mit kezdeni. Az improvizativitás és az improvizáció. Előbb az improvizativitásról mesélnék, mert az tágasabb és széleskörűbb és lényegesebb valami: maga az élet, amely öntudatlanul folyik. Ha nem vagyok improvizatív felkészült, tehát ha nem vagyok éber, nem vagyok tapasztalt, nem vagyok érzékeny, a szituációkban nem vagyok rutinos, akkor mint véltent, halálra gázolnak. Az improvizativitás azt jelenti, hogy szinte idővel nem illelhető, tehát azonnali reflexióval be kell töltenem a szükséges dolgot, azt a választ, azt a cselekedetet, amire adott pillanatban szükség van. A művészetben ez elsősorban azoknál a művészeti ágaknál érhető tetten, amelyek időben történnek. Egy vászonra öntögető festőnél ez kevésbé értelmezhető, de a színjátásban, a filmezésben, a zenében, a táncban, ahol azonnali válaszokra, és olyan válaszokra és olyan megjelenésekre, a jelenségeknek olyan felmutatására van szükség, amely üzenet, amelynek titkos tartalma van, ott az improvizativitás ma annyira nélkülözhetetlen, hogy szinte a világ színpadai például a tánc tekintetében szinte csak így működnek (mondjuk a klasszikus balett és egyéb hagyományos, kialakult stílusok kivételével). Az improvizativitás ma korunk művészetének a legfontosabb jelensége, és azt kell, hogy mondjam, hogy a közönség már szinte csak erre „vevő” (...)”

Még valamit:

„A dolog visszakerül a titkokhoz [Transzcendens! Lásd fentebb K. S.], a nem egzakthoz. Mihez? Az élethez. Ady is azt mondja, hogy valami megfoghatatlan okból az élet élni akar. Csak ennyit tud mondani, és mindenki csak ennyit tud

mondani, Hamvas Béla is csak ennyit mond, és ezt szolgálja. De azt is tudja (és ezt szolgálja számtalanszor, különösen a Scientia sacra három kötetében), hogy ezt csak a magasztosság jegyében lehet: az életet csak a magasztosság jegyében lehet élni, és ennek a magasztoságnak az alapfeltétele az áldozat, az áldozatoság. Annak a zenésznek, annak a muzsikusnak, aki meri ebben a félig-meddig vákuumos kialakult helyzetben a megszólalás felelősségét magára venni mint médium, annak tudnia kell azt, hogy áldozatot tesz. Ezért nem játszhat saját maga gyönyörűségére, ezért nem élvezhet, mert ez nem onánia (bocsánatot kérek, hogy ezt a szót használom, de ki kell mondani, és sajnos ma már szinte minden onánia; nyíltan kell beszélni). Azt remélem, hogy a magyar gondolkodás, amelynek két ilyen fantasztikus tünete van, mint a magyar nyelv és a magyar zeneiség, kiállja ennek az időnek a próbáját is. Nem úgy mondom ezt a magyar jelzőt és magyar látásmódot, mint ahogy általában használják. Én ezt nem DNS problémaként látom. A magyar gondolkodás a magyar nyelvben érhető a legegzeztább módon tetten, de a magyar zenei gondolkodásban is. A kettő egymást gyönyörűen fedi. Ez külön téma lehetne, de ezek a témák ma nemigen mennek.”

Nos, nem hiszem, hogy sok kommentárt kíván a szöveg. Talán csak annyit mondanék, hogy alapfelfogásunk rengeteg egyező momentuma mellett (pl. a rögtönzés hihetetlenül fontos szerepe) itt van az is elásva, amin vitatkozni szoktunk Szabadossal. Az, hogy a zene mindenkié (kellene, hogy legyen – Kodály), hogy mindenki „tud” zenélni (Stockhausen), az tényleg „csak” megfelelő **instrukció kérdése**; mármint ha van próbálkozni akaró, merő résztvevő. Számtalan személyes élményem is bizonyítja. (Például a kopenhágai Béla Hamvas Grup for Intuitiv Musikkal kapcsolatban!) De hogy a „magasztosság” élése-érzése követelményének manapság már csak kevesen tennének eleget, ha egy ilyen vizsgát kellene tenniük, mielőtt „hangolni” kezdenek, az igaz. Kérdés, hogy baj-e ez? Baj hát, de a tapasztalat, az élet azt mutatja, hogy ugyan várhatnánk a magasztosságra fogékonyabb állapotra a végtelenségig, ha az magyarságnak-emberségnek csak azon néhány reprezentánsa csudálatos improvizatív „alkimista mutatványainak” megnézésére, meghallgatására volnánk hagyatva, akiket ismerünk, mert azért megjelentek valamely színtéren, könyvben, színpadon, lemezen.

Természetesen megszavazták a résztvevőink azt is, hogy az előzetes programtól eltérően az előadás után egy kisebb, ámde szokása szerint remek improvizált zongorakoncertet is adó Szabadost végighallgassuk. Ezért kissé késve értünk vissza Vértesacsára, ahol a vacsora végére már az is eldőlt, hogy a különben a napirendünkön szereplő, a személyről szóló Látókör kiesik. Ezt magam inspiráltam-vezényeltem volna, egy korábbi drámafoki hasonló tanulságaira építve, és a tudat sokdimenziós, holografikus-grammatikus, holotropikus (S. Grof szava) természetéről szólt volna, leginkább persze a résztvevők hasonló élményeire építve.

Vacsora után jött az amúgy is e napra tervezett **zenei foglalkozás**. Szilárd rövid

bevezetője után (igen hálás volt mesterének az esti előadásért!) többféle összetételben „hangoltunk”, zümmögtünk stb. Azután elővettük azt a néhány hangszert, amit magunkkal hoztunk (kértük mindenkitől, hogy akkor is hozza el otthonról, amit talál, ha nem is tud rajta játszani), sőt rövid gyűjtőútra indultunk a házban és az udvaron, hogy különféle hangzó eszközöket gyűjtsünk. Játszottunk párban (veszekedés, szerelemvallás stb.), csoportban és többféle felfogásban, úgyhogy jól ki lehetett használni a néhány valódi hangszer és gyűjtött hangszereink (ásó, kapa, kisharang stb.) változatos potenciálját. Sajnos most is volt egy-két, a többi gyakorlatokban már remekül rögtönző résztvevő, aki nem tudta (talán a nem éppen hosszú, érlelésre rendelkezésünkre álló idő miatt is) igazán rászakadítani magát a dologra. Itt most csak annyit mondok, hogy e többször látott hangadási görcs kezelése még további instrukcióérlelési, próbálkozási munkát kíván. (Ez ügyben megint csak fogjuk tudni használni a Lélekgyógyászat jelképekben könyv zeneterápia részait.)

Azért a még soron következő feladatok szempontjából megfelelőnek ítélem a foglalkozást (Szilárd kicsit szigorúbb volt), de némileg a százhalombattai eseményre is gyanakszom ezúttal, amennyiben a mester ugyan nagyon szépen elmondta például, hogy: „Ha egy kávécsésze leesik a konyhában, és mi nem vagyunk ott, hanem a másik szobában vagyunk, azt hiszem, mindnyájan tudni fogjuk, hogy mi történt, holott nem voltunk ott. Az ezer darabra törése a kávécsészének egy tökéletesen pontos zenéje volt a kávécsésze halálának.” Ugyanakkor, ha valaki nem tapasztalt már egy kicsit a kérdésben, akkor bizony erősen frusztrálhatják (a gyakorlatozás szempontjából,) hogyha ilyeneket is hall körítésül: „...egy improvizátorra tehát nem az a jellemző, hogy neki mindent szabad, mert ő rögtönző, nem. Az improvizátornek a kritériumai százszor szigorúbbak, mint a szabályokon felnőttek kritériumai. Aki kijárta a zeneművészeti főiskolát, mondjuk hármat, mert elvégezte a magyart, aztán elment Darmstadtba, és még netalán elment Távolszóra is, és ezeket elkezdte egyeztetni, az sohasem fogja utolérni azt az improvizátort, aki nem járta végig ezeket a zeneakadémiákat, hanem kegyetlen belső aszkézissel, szellemi aszkézissel, hihetetlen fáradtságos munkával és önmegtartóztatással végigjárja azt a belső iskolát, amelynek egyetlen szó a feltételrendszere: a mindentudás.”

Persze nem kellene megijedni! Mert **ki nem tud a mindenről?!** Amiből, amiben (bennem, benned) vagyunk, akárhány „univerzum” is venné körül-belül nézelődő-vizsgálódó MAGunkat. Aki pedig igazán tudott rögtönözni valaha, az mind átélte már, hogy bizony nem az egója, hanem éppen a nem-én „része”, azaz a „mindenségre” való „átkapcsolás” teszi, hogy el tud ugrani az autó elől, ki tudja védeni a labdát, meg tud szólalni ott, ahol kell, anélkül, hogy gondolkodott volna a dolgon (hiszen ha ezt tette volna biztosan elüti az autó, bemegy a kapuba labda, és hamis lesz a megszólalása). Óriási viták zajlanak persze arról, hogy ki, mikép-

pen is válhatunk érdemessé e csodára, megszabadulásra, lemondásra (saját gubancos magáról) e gazdagságra, „hatalomra” (leginkább, mint önuralomra), vagy amint tetszik. Erről majd szót ejtünk még a beavatás sokat vitatott kérdése rövid tárgyalásakor. Itt csak annyit mondanék, hogy GYAKORLATILAG e szint meg tapasztalása anélkül is elérhető mindenki részére, hogy bármilyen korábbi, tradicionális (többnyire szinte érthetetlen), avagy mai (majd kivétel nélkül manipulált) szabály szerint cigánykerekeznie, avagy terepgyakorlatoznia kellene érte. „Csak” hagynia kell MAGát játszani. Nem árulok zsákbamacskát akkor, amikor azt is megmondom, hogy ennél jószerivel nincsen nehezebb feladata az embernek. Nem is menne egyáltalán, ha a hétköznapi egóval próbálnánk megtárgyalni a dolgot, akár mezei, akár akadémiai szinten. Átugorjunk hát. De persze ez nem mentesít a megtapasztaltak jelentőségének bizonyos megoldozásától.

Beavatás

Erre nézve is van egy próbált megoldásunk. És ez az, ami igazán sajátossá teszi a mi iskolánkat. Amit beavatásnak nevezünk. Merthogy az összes leírt gyakorlat tal ilyen-olyan formában már szinte lépten-nyomon találkozunk. Hogy csak a borsodi pszichiátriát, a legkülönfélébb „személy- (bár többnyire inkább ego-) erősítő” kurzusokat (jó pénzért), avagy éppen a Királyi Shakespeare Színház színészei által perzsembereknek tartott helyzetgyakorlatozást említsem itt.

Amikor például elmeséltem drámaterapeuta vendégünknek ezt, a mi képzésünket lezáró részt, elmondta: ilyesmiről még nem is hallott, és láttam a szeme csillanásából, máris mérlegeli, hogyha nem is a „betegekkel”, de gimnáziumi tanítványaival meg fogja próbálni előbb-utóbb. A pszichológusnő Urbán Éva és a drámaterapeuta Varga Gábor különben csak a már e dolgozat elején leírt szisztémájuk ismertetésével tudtak meglepni bennünket igazán, mert az általuk felvezetett csoportos és páros gyakorlatok szellemükben nem sok újdonságot hoztak a mi néhány napi előző gyakorlataink után. Viszont nagy kedvvel végeztük mindannyian, és némely instrukciót használni is tudunk majd. Azt hiszem, hogy itt elegendő, ha idemácsolom a V. Z. által a könyvükbe írt dedikációt: „Sok szeretettel voltam itt nálatok, és még többel mentem el.” Viszont!

Elérkezett a beavatásra felkészülés ideje. Mindenekelőtt mindenkinek **boríték** (azaz az instruktorokon kívül senkinek nem megmutatni!) kellett a nagyjából egy óra alatt leírt három választát a következő kérdésekre (apró különbségekkel általában ugyanezek szoktak lenni):

Miért van a világ?

Miért van az ember?

Mi a dolga?

Beismerem, némiképp gyerekesnek hathat a dolog (ez ellen a minősítés ellen

egyébként rendszerint élénken tiltakoznak a résztvevők). De tessék csak belegondolni, hogy – tetszik, nem tetszik – az életminőségünk is ezen és a hasonló alapkérdésekre adott (többnyire öntudatlan) „válaszainkon” alapul, a szerelmes nő izzadságának illatától az ember közérzetéig. E ténynek, az imagináció hihetetlen fontos szerepének filozófiáját magyarul szinte kézikönyvszerűen rendbe szedve, legmélyebben, leglelkesebben, és legátfogóbban Hamvas Mágia szutrájában olvashatjuk. Még soha nem volt rá szükség, sem a GYIK műhelyben, ahol egyébként először a kicsikkel, majd az ifjakkal, felnőttekkel is elkezdtük e mozzanat kidolgozását, napjaink igen vegyes összetételű csapataiig, hogy különösebben indokolni kelljen e kérdések fontosságát. Csak azt szoktuk elhallgatni, az újak elől legalábbis, hogy mire is fogjuk majd használni a borítékolt szöveget.

Ezek után kisorsoltuk az egymást majdan beavató párokat, mégpedig a Hamvas ismerő résztvevők által Antennisznek (a Karnevál főhősenek angyala) átkeresztelt kedves, szorgos gondnoknő keze által. Mint idáig mindig, a sors keze azokat hozta össze, akiket szerintünk is „kellett” (ezért, azért, amazért). Persze lehet ezt úgy is értelmezni, hogy oly módon rendezte a sors a párokat, hogy általában viszonylag könnyen tudtuk utólag megindokolni, miért is kerültek össze vajon.

Az utolsó, kiértékelő beszélgetésen író barátunk fel is vetette, hogy nem lehetne-e kitalálni, kidolgozni valamivel talán jobb, árnyaltabb párosítási módszert. Nos, nem mondom, hogy a némi tapasztalattal rendelkező „vezénylő” néhány fontosabb szempont szerint talán jobban össze tudna hozni egyeseket, de egyelőre legalábbis, magam részéről jobban bízok „a legkisebb lány” (Pilis), avagy „Antennisz” sors vezette kezében, mint a magam eszében.

A válaszokból:

Harmincas hölgy:

Világosság – fényesség

Világos – fénytel teli, értelmes, érthető

Világ – a mindenség lepedőjén egy apró pont, amely azért van, hogy ne legyen sötét.

Azért van a világ, hogy ne tévedjenek el a csillagok.

Az ember azért van, hogy a fényhordozó szerepét testesítse-lelkesítse meg, kicsiben, egészben, teljesen. Manapság mintha áramszünet lenne.

A dolgunk a fényerő felébresztése önMAGunkban (kiem: Örv;-) és akkor.....
lőn világosság...

Másik harmincas hölgy:

Nem tudom. Talán egy próba. Hogy kié, meg vagy mié? De nem csupán Isten és Ember dolga. Hanem többé.

Talán, hogy kibírja-e önmagát. Mint ennyi (?) élő valami az összes ág-bogával. Csillagokkal és A Tengerrel. Minden élőlény tengerével és minden szikla (?) He-lyével (?). Nem tudom.

Talán, hogy jól LEGYÜNK benne mindnyájan. A minden. Ha sikerül.

Ha nem? Akkor nem tudom. Akkor nincsen semmi sem. Ez a kérdés sem. És egyetlen válaszlehetőség sem.

Az ember a világban van. Dolga van mindennel, egymással sok, minden más Lénnel is sok. S ha már itt van kitalálni, hogy mégis miért van itt. Újból és újból kitalálni. Mert talán, ha vannak új és új felszínes válaszok, akkor a kérdés is megmarad. És...

Bár lehet, hogy a világ elég jól el lenne nélkülünk is. Akkor viszont csupán az a dolga, hogy a saját (olvashatatlan szó) csöppke szeletét fenn és rendben tartsa. Furcsa, nehéz alázattal elfogadni, hogy Nekünk fontos, és ezért Egymásnak tartozunk némi felelősséggel.

Harmincas férfiember:

1. Miért van a világ? Azért van a világ, hogy legyen. Végül is. Azt hiszem, nem értünk van.

2. Miért van az ember? Ki kérdezi?

„Kikiéknek ajánlva.”

kiki de hát senki sem kivétel

mindenki bevétel

senki sem feltétel

mindenki letétel

senki sem fontos szerfelett

ha berreg is vagy burrog

ha fut is vagy ha kullog

fejében messze juthat

de a vér ott is buktat

akár simogatott akár öl

vagy írt csupán

ágas-bogas kezével

(Domokos István)

Egymásért, talán.

3. Mi a dolga? A másik.

30-as férfiember

Miért van a világ? Isten tudja. Vagy nem tudja ő sem... (Rig véda) De ha már van, akkor érdemes kezdeni vele valamit. Hogy mit? Gyűjtsük össze egyetlen

pontba, hátha eltűnik a fájdalom.

Miért van az ember? Remélhetőleg azért, mert a világnak szüksége van rá. Szükségünk van egymásra is. Kellünk egymásnak, remélhetőleg.

Mi az ember dolga? Hogy ne valamiféle sémák alapján, ne sablonokba beleszorítva élje meg a világot. Keresse, figyelje, hogy a csendből, a mélyből felhangzik-e valami régtől fogva ismerős hang, valami hiteles közelség, amitől a másik ember is közelebb kerülhet. Ezt a mindannyiunkban közös rezdülést kell megtalálnunk.”

És a „párja” (akivel Antennisz később összesorsolta), huszonéves lány:

1. A világ a Jóisten teremtő akaratából született, hogy szeretetét kiterjeszthesse a Szentháromságon túlra, vagyis a Szentháromságon belüli új létezőre.

2. A Jóisten olyan társat akart, a teremtett világában, aki hasonlít hozzá, értelmes lény és teremtő ereje van, tud örülni a teremtett világnak és képes a szeretetre. Ugyanakkor, mivel Istenhez hasonló – tud dönteni, van szabadsága, képes az elutasításra is.

3. Az ember feladata, hogy örüljön a létezésének, felismerje, hogy mit jelent az igazi szeretet. Képesse kell tennie magát a szeretetre – közeledni kell a középpont felé. Be kell látnia, hogy ez a szeretet nem önmagából fakad, hálát kell adnia érte, és ki kell terjesztenie a szeretetet elsősorban embertársaira, hogy megvalósulhasson a mindenkire kiterjedő üdvözítő akarat.

Gyakorolni kell az alázatot, az irgalmat, a megbocsátást, az önmegtartóztatást. Meg kell tanulni elcsendesedni és beszélgetni a Jóistennel. Meg kell tanulni imádkozni Jézus, a Szentlélek, Mária v. az angyalok, a szentek közbenjárását kérve azzal a céllal, hogy a világ, s vele együtt mi is részesei legyünk az üdvösségnek.

Kezünkben volt mindenkitől egy-egy válaszcsozor (mi Szilárddal gyorsan végigolvastuk, nem volt-e valami alapvető félreértés valakinél – nem volt), és a sorolás után elmondtuk, mi lesz a záró feladat: **mindenkinek egy-egy „beavatási szertartást” kellett írnia, szerveznie, berendeznie stb. a párjának úgy, hogy sem előtte, sem közben nem árulja el, olvassa föl, mik is voltak a válaszai. A másíknak természetesen meg kell próbálnia kitalálni a végén, hogy milyen világba, embersorsba is avatódott be, amint a társa végigvezényli a folyamatot.** Szabad volt a hely- és eszközválasztás, aminthogy mindenki mást is lehetett bármilyen szerepkörben alkalmazni, és a muzsikás is készen állott bármilyen rögtönzésre, kísérőzenére, amit kértek tőle, ami csak tellett tőle.

A beavatásokig hátralévő idő szokás szerint nagyon intenzív volt. Mi ketten Szilárddal konzultáltunk egész nap, késő éjszakáig, hajnalig, sőt még másnap délelőtt is, miután úgy döntöttem, hogy a rendelkezésünkre álló, a szokottnál kicsivel több idő jót fog tenni az előkészületeknek. Ez biztosan így is volt, viszont figyelmen

kívül hagytam, hogy viszonylag korán sötétedett már novemberben. Ez ugyan csak egy esetben okozott komoly gondokat. (Később részletesebben.). Viszont a vacsora is megszakította a folyamatot, és mire 10 körül végére értünk, mindenki elfáradt mind fizikailag, mind mentálisan. **Ajánlatos reggel kezdeni az energiaháztartások általános állapota, és a jószerivel kiszámíthatatlan időtartamok okán.**

Igazából leírhatatlan ez a menet. Mindenki folyamatosan valaki másra, másokra, egy sor „világfontos” instrukcióra kell koncentrálnon, szerepelnie, segítenie kell, miközben a maga legjobb elképzelésein jár az esze ugye, mind a saját oda-vissza beavatása előtt, mind az után. Majd minden esetben eddig meglehetősen megkönnyebbült sírás-rívással, egymásra döbbenéssel, katarzissal járt a dolog. Most is érezhető volt mindez, de valahogy kiadtuk magunkból, amit lehetett a késő esti időpontra, úgyhogy a levezető látókör, és borozás után tört csak ki egyesekből a sírás, meg ami éppen aktuális volt. Jómagam rákbeteg édesanyám közelgő halálával is el voltam foglalva, a hivatalos program után még evvel is sokkoltam kicsit a társaságot, ami szintén oka lehetett az összes előzőhöz hasonlítva mintha kicsit tompábbnak ható hangulatnak. De csakúgy, mint eddig mindig, megtörtént, aminek kellett! Micsoda? Két beavatás forgatókönyvét, sőt az első reakciók tömön-datos megfogalmazását is megkaptam egy összesorsolt pártól néhány héttel az esemény után, úgyhogy ezt fogom bemutatni. Ugyanannyira különbözik és hasonlít az összes többire, mint viszont. De alkalmas a lényegi vonások kiemelésére. Az ímént felsorolt vázlatos vilásképek közül a két utolsóról van szó. Először a lány „,avatódott”.

„A beszámolót még nem sikerült megírnom, de a BEAVATÁST, mint élményt leírtam, ahogy átéltem:

Várakozás:

Tele vagyok feszültséggel. Hogyan fogok megérteni szavak nélkül valami olyan vilásképet, amire lehet, hogy én soha nem is gondoltam?

Hogyan fogok ráérezni arra, milyen megoldást is várnak tőlem?

Nem furcsa, hogy a saját hitem segítségét kell kérnem most, amikor valaki másét kell átélnem?

Még szerencse Istenem, hogy te őt is ismered, segíts kérlek!

Én majd játszok. Követem az érzéseimet.

Bent:

Sötét van. Egy szőnyegre ültetnek, letakarnak lepedővel. Várok. Fény gyullad, a lepedő elhagy, látom „a világot”. Emberek és székek. A székeken kell járom. Éljen! Játék!

Még mozgatják is a székeket; egyensúlyoznom kell, különben a végén még leeselek... a mélybe?

Bizonytalan világ ez, veszélyes. És közben még csipkednek is! Kell keresnem egy jó barátot, minden világban van jó is. De hol? Miért bánt mindenki?

Te jó ég! Meddig kell itt rohángálni? Segítség!...

Vége. Elmentek. Lejöhettek.

De még mindig EGYEDÜL vagyok.

„Építs magadnak védőburkot!”

Jó, hát ezekkel a székekkel éppen körül tudom magamat barikádozni. Csak az a baj, hogy én már egy ízben körbe vagyok véve kevésbé látványos falakkal. És még ez is.

Ez már sok! Nem baj, elbújok! Kijöhettek már?!

IGEN!

Végre valaki rám néz! Gyere, segíts!

Milyen kedves, mintha ő lenne az őrangyalom.

Vajon a többiek is jönni fognak? Igen. Akkor összegyűjtjük őket. No, megérkeztünk. Megvagyunk mindannyian. Körbe kéne venni az őrangyalomat, vagy

talán ő Mária?

Közösséget kellene alkotni, ő lehetne a centrum.

Nem. Közénk vágyik. Szól a zene. Táncolunk.

Ez már nagyon vidám! Szeretem ezeket az embereket.

Lesz még valami? Nem.

Ez szép volt. Köszönöm!

A világgép, ami kialakult bennem:

Egy veszélyekkel teli világba születünk bele a semmiből. Az ember társakat keres, valami kiutat, de ehhez komoly nehézségeket kell leküzdenie, ki kell alakítania a saját maga védelmét. De nem jó, ha ez önmagába záródást okoz, a világ tkp. vár rá, hogy megnyíljon, és vele örülhessen. Észre kell vennie, hogy van őrangyala, aki segíti, vigyáz rá. Ha az ember természetét kibontva nyitottá válik, már itt a Földön egy új világot teremt.”

A férfiember a lány által „beavatva”:

„Élmény:

A beavatásomon egy iszonyúan rideg világba kerültem, ahol a többiek elfordultak tőlem, kirekesztve, egyedül éreztem magam. Aztán egy útmutató elvezetett a tűzhöz, a fényhez, amit megtalálva már sikerült kapcsolatba lépnem másokkal. A legmegrázóbb élményt az jelentette, amikor mindenki előtt megmosták a lábam. Erre nem vagyok méltó – ezt éreztem. Semmi vagyok. Megrázó volt. És számomra nem jelentett felszabadulást a vallás bizonyossága...”

Hangsúlyozom, hogy ezek a reakciók szinte közvetlenül az esemény után kerül-

tek leírásra. Minden eddigi tapasztalatom arra utal, hogy az élmény úgy egy év múlva kerül a helyére általában, legalábbis azokban, akik így-úgy emberekkel dolgoznak együtt hosszabb-rövidebb időszakokban.

Mi is történt? Ez a beavatás volt a legkomplikáltabb, és ha nem éreztem volna, hogy beleavatkozva kibillentem a kitalálóját, akkor kicsit összeszedtük volna együtt. Először is egy időben és térben elég hosszan bejárható stációsort jelölt ki, az épülettől, portától vagy fél kilométerre kijelölt céllal, egy használaton kívül helyezett sínparra helyezett méccsel, mint a megtalálandó fény jelképével. Mind az oda, mind a visszavezető úton egymástól meglehetősen távol eső állomásokon különféle alakok, különféle próbatételeknek tették ki a beavatandó vándort. (Jómagam menet közben kineveztem magam önkéntes, „testetlen” hírvivő-hírhozó szellemmé, hogy összefüggőbb lehessen a menet a sötétben is.) A portára visszatérve még érte valami inzultus a vándort, de a nagyterembe belépve már fény, meleg és terített asztal várta, legalábbis annyiban, hogy volt szék, falatnyi kenyér és pohárnyi bor... A többiek is visszatértek a már végigjárt állomásokról, de immár csak mint szemtanúk voltak jelen. A bibliai idézetek, kenyértörés, és kortyolás után pedig nekem (nem igazán tisztázott szerepkörben, de mintegy feltételezvé, hogy ezt meg tudom tenni – vagy micsoda?) le kellett vennem a cipőjét, zokniját, és megmosni a lábát egy kis lavórban. A férfiember reakcióját láthatjuk fentebb, a beavató lányt pedig a sötét udvar mélyéből kellett előcsalogatnom, mert amint a mellkasomra zokogta, ő úgy élte meg, hogy kevés volt a hite, a párja azért érezte magát kissé sokkalva az eseménykortól.

Azért azt viszonylag gyorsan elhitte nekem, hála az Égnek (vagy amint tetszik), hogy a katarzis nem maradt el, de a játékba az is beletartozik, hogy a másik transzcendens autonómiáját nem lehet átírálni egyik pillanatról a másikra egy teljesen más vágányra, legfeljebb annyira, hogy ha mi megtettük, ami éppen tellett tőlünk, egy sokkal mélyebb-MAGasabb szinten folytathatunk párbeszédet egymással, ha... Ha akarunk. Ha van rá alkalmunk... Ha...

Természetesen a legnagyobb figyelem és gondosság mellett is akad egy-egy beavatás általában, amiben, ha más nem, hát a másik „szerepének” részleges, vagy teljes félreértése miatt valami történik ugyan, de nem az igazi. Most is volt egy. Legidősebb résztvevőnk, öntudatos tót ember, pilisi lokálpatrióta, amatőr népművelő, és nagy-nagy magyar. Nincs ebben semmi meglepő, csakhogy a nevezetes beavatós napra barátunkban minden tünet szerint az a képzet alakult ki, hogy „a fiatalág” (elég megrovó hangsúllyal használta e fogalmat), de talán mindannyian valamely erős, identitásunkat megerősítő magyar effektusra szorulunk.

Sem zenészünk, sem jómagam nem gyanakodtunk nagyon az egyeztetések során (pedig legalábbis a kért hazafias nóta zenekíséret felébreszthetett volna kissé bennünket). Nem történt semmi botrányos, csak annyi, hogy ahelyett, hogy párját a saját maga alapállásába ilyen-olyan helyzetbehozással beavatta volna, főfigurának

használta egy hazafias allegóriához, amelyben a hölgynek (aki előtte igen jól, sőt a delikvens által is felismerten beavatta az urat többek között a „hivatásos népművelőség” némely igen fontos e világi és túlvilági dimenzióiba) nem kisebb szerepet juttatott, mint „a magyarok istene (– istennője?)”. Trónra ültette, és meghatott szónoklatot mondott a nevében és érte, miközben nekünk a trónteremben lézengő alattvalóknak néhány erős és igen szentimentális műdalt kellett énekelnünk a magyarok kiválóságát és szomorú sorsát illetően. Megálltuk hangos nevetés nélkül a dolgot, de utólag elég sokat töprengtünk Szilárddal azon, hogy mikor, mennyit is hibáztunk, hogy nem tudtuk megértetni barátunkkal, mi is a különbség „az én alkalmi mindent jobban tudása” kiélése, avagy a másik helyzetbehozása között, például magyarságunk praktizálását illetően.

Nem is olyan könnyű a dolgot felfogni. (Tessék csak utána olvasni például Karácsony Sándor *A magyar észjárás* című művében a mellérendeléses alapállás megfogalmazási kísérleteinek.) Valójában igen látványos példáját láthattuk az általános identitásbeli félreértésnek, amikor valaki talán bizonyos értékek tudatában van, de ezt nem elsősorban maga próbálja praktizálni, és ráhagyja a többiekre, hogy ezt így-úgy vegyék, hasznosítsák, amint ők éppen képesek, hanem elvárja a környezettől, hogy bizonyos jelképek alapján azonosítsák be nem csak őt, hanem végső soron kimeríthetetlen autonóm önmagukat is. Ha jól belegondolunk, akkor persze ez a törekvés nemcsak reménytelen, hanem az utóbbi pár száz (ezer?) év tanúsága szerint roppant veszélyes is, de hát ugye a mi kísérletünknel sokkal jobbat e tévedés (és persze az erre a tudatlanságra építő hatalmi manipuláció) gyógyítására nem tudunk, mint a mi, elsősorban a másikat az általunk éppen vallott legjobb helyzetbe hozni próbáló (nem kioktató, követelő stb.) „képzésünket”. Persze, lehetett volna jobban is csinálni! Lehet... Merthogy **„csak” avval foglalkoztunk, amint remélhetőleg mostanra minden kitarító olvasómnak is feltűnt, amit a mindennapokban teszünk egymással**, többnyire ugyan úgyszólván teljesen öntudatlanul. Mind a motívumainkat (világképünket, alapállásunkat – H. B.), mind a másik szerepét illetően. A „Haza a MAGasban” képzéseken, amennyire lehet, tudatosítjuk az aktuális imaginációs mély és MAGas szempontjainkat, gyakorolunk némely kompozíciós technikát, és most megtehetjük, amit a hétköznapi életben (családban, hivatalban stb.) szinte soha: hogy a másik a mi instrukcióink engedelmes követése alapján így-úgy átéletheti szándékaink alapját. Ha volna már az iskolának továbbképzési lépcsője, ezen utolsó mozzanat nyilván a szimultán beavatás lenne; de ettől még nagyon messzire vagyunk sajnos.

Annak bizonyítására viszont, hogy voltaképpen szakrális vidámságok közepette tettük a dolgunkat ezúttal is, álljon itt egy forgatókönyv, amelyben nem csak az a jó, hogy hivatásos dramaturg segítségével készült el végül, még csak nem is a világkép tágasságát tekintve esett jól, hanem a kivitel felszabadító eseményei miatt is. De előbb a szöveg:

Beavatás

from S. K., színmű 3 jelenetben, dramaturgia: K. G

I. jelenet

A genezis

A nagy semmi és a Teremtő alakatlan formában. Lepedő, alatta 3-4 párna, előtte a trónuson ülve unatkozik a beavatandó, mögötte állva alszik V., két keze a beavatandó [40-es hölgy] vállán nyugszik. A hallgatóság, zárt szájjal, mély nagy OM-ot zeng.

Hölgy: **Hé Én! Unatkozunk!** V. továbbra is csukott szemmel, láthatóan élvezi a hallgatóság zümmögését.

Hölgy: **Hé, hé Én! Unatkozunk!** Hallgatóság elcsöndesedik. V. kinyitja a bal szemét, kissé megbotránkozva: **Mi? Mi unatkozunk?** S a ráeszmélés örömeivel: **Hát csináljunk valamit!** Rövid szünet után: **Ott a Tej Óceán** – kezét a szája elé teszi, s odasúgja a hallgatóságnak „**lévén, hogy még csak ez van**” – **köpüljük egy kicsit.**

A beavatandó fölkel, V. leül a helyére és alszik tovább. Hölgy odamegy a lepedőhöz, elkezd felhajtani, s ahogy egy párnához ér az dagasztja egy kicsit, majd tovább hajtja. A végén fáradtan megtörli a homlokát. Odamegy V-hez, és elkezd rázogatni addig, amíg ki nem nyitja a szemét. **Íme a Világ, benne univerzumok, s bennük csillagok, bolygók. Hát nem gyönyörű?!**

Hallgatóság hangosan: **Ohh**

V. gyermeki érdeklődéssel nézi a párnákat, majd kitörő örömmel: **Akkor most szórakozunk!**

II. jelenet

a születés, az élet, a halál körforgása

A beavatandó és még ketten összekuporodva 1–1 párna mellett, a harmadik hátrébb készenlétben áll. V. tapsol egyet, sorban egymás után lassan, haladás közben felállnak – ez alatt a harmadik is összekuporodik egy üres párna mellé, és a többiek után megszületik – mindenki V.-hez megy, ahol megkapják a KHARMA felíratú papírjukat, amelyet a hallgatóság felé mutatnak.

V: **A természet törvénye!** Sétálgatnak, és közben olyanokat mondanak, mint **eszem, izom, gyereket nevelek, aratok, kártyázok**, pisi, kaki stb..

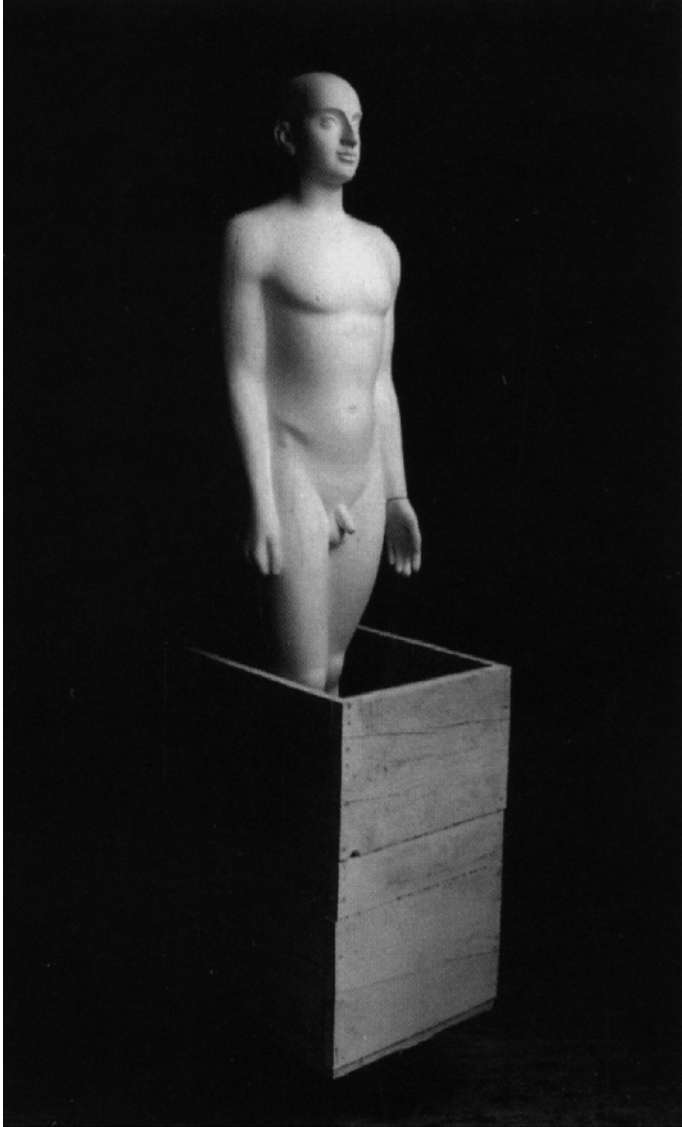
A beavatandó egyre jobban görnyedve, öregesen elindul az ajtó felé, végül a földre kuporodva meghal, majd föláll: **Ez az Élet, nosza még egyszer.**

És folytatódik minden – de már V.-hez nem mennek oda.

A hallgatóság: **Ilyen az Élet a maga folyásában!**

III. jelenet

Megvilágosodás

Lisztes István: Vándor
gipsz, fa, kerék
165 cm magas

A körforgás megy tovább. V. nézi, majd ráírja egy papírra a DHARMA szót, összegyűri, begurítja a többiek közé. A beavatandó észreveszi, odamegy, felveszi és elolvassa.

V: **Az Isten törvénye!** A beavatandó V. felé menve meghal, majd az ölébe hajtja a fejét. V. megsimogatja. A hallgatóság mély OM-ot zeng. V. rámutat a folyamatos körforgásra, és kedvesen: **Menj vissza, még nem lehet!**

A hallgatóság elhalkul, a beavatandó újjászületik, és folyamatosan zengi: **OM**
Felmutatja a hallgatóságnak a KHARMA feliratú papírt, és összegyűri, eldobja. Odaáll V. elé. A hallgatóság-nézőség OM-ot zeng. V. feláll, szeretettel átöleli a beavatandót, leülteti. Vállát fogva mögéáll, és a szemét lehunyja, mint aki állva alszik. A körforgás folyamatos, a zengés folyamatos, majd fokozatosan elhalkul. A hallgatóság: **Ilyen az Élet a maga folyásában!** Vége

Muzsikusunk vezényelte a „közönség” kórusát. Amint haladtak az események, és a szereplők a sokadik karmikus kört tették meg újjászületve, gügyögve, össze-ütközve, haldokolva stb., először e sorok íróján, majd az egész karon elhatalmasodott valami elemi erejű nevetési kényszer, és végül a könnyeinkkel (és a dirigens egyre elkeseredettebb próbálkozásaival) küszködve próbáltuk zengedezni az OM-ot, meg amit kellett. Kicsit szégyelltem az állhatatlanságomat, de most is meggyőződésem, hogy dacára a szereplők játékbéli szomorú kényszerpályájának, valamilyen autentikus volt a reakciónk...

Most jön a keresztkérdés: nevezhetjük-e ezt az egészet, vagy legalábbis a folyamat csattanóját **beavatásnak**? Bevallom, a magukat így vagy úgy beavatás szakértőnek tartók, akik ismerik próbálkozásainkat, szinte kivétel nélkül (egy határozott kivétel volt, Szabados György a Pilisben) vagy szinte gyerekes félreértésnek, netán szélhámoságnak, avagy még rosszabbnak tartják, ha mást nem, hát az elnevezést.

Ha a Guénon-féle szigorúságot vesszük ez ügyben (akinek beavató mestere egyébként svéd festőből lett egyiptomi szufi sejk volt), avagy pl. a ma a világot járó tibeti buddhista tanítókat (ahol minden, egymással meglehetősen feszült viszonyban lévő irányzat magát tarja az ősbuddha és/vagy Gautama által közvetlenül beavatott, töretlen transzmissziós lánc képviselőjének), netán a (saját magát beavató!?) László Afféle szolipszista (csak ÉN...) vonalat, hát kénytelenek volnánk elismerni, hogy az emberiség úgyszólván teljesen menthetetlen helyzetben van.

Az imént felsoroltak szerint saját maguk, no és azon kevesek kivételével, akik bennük hisznek és tőlük akarnak tanulni, a mai modern (sőt posztmodern) ember egyszerűen alkalmatlan a beavatásra; ha előbb nem, halála után eloszlik, sem előre, sem haza nem juthat soha. Az általános biznysz-fertőzöttséget, minden igazi elmélyülést, személyes erőfeszítést igénylő mozdulattal kapcsolatos érdektelenség-

get, de a hatalmas, és egyre növekvő new age piacot nézve persze igazuk is van. Az is kétségtelenül igaz viszont, hogy: „**Az egész (mindenség) mindig mindenhol mindenkinek aktuális.**” (H. B.) Meg hogy valójában „recept nincs” (szintén H. B.) Sőt annak idején, amikor először próbáltam megfogalmazni a módszert '85 körül (végül torzó lett belőle az Égtájak Között szamizdat lapban), az egyik mottó Hamvas Patmoszának szamizdat kiadásából származott: „Beavatásnak nevezik azt az egyetlen aktust, vagy folyamatot, amikor az ember beszűkült életének határait áttöri, és a létezés többé-kevésbé egészét önmagában helyreállítja.” (J. D. vagy a beavatás)

Legalább két úton lehet elindulni. Az egyik „kifelé”, a másikhoz vezet (aki ezen túl akar ugrani az „a végtelenbe lép és a semmibe néz”, Dürrenmatt: A vak), a másik „befelé”, önMAGunkhoz vezet, de persze e kettő egy, legalábbis amennyiben a másikon keresztül önmagamhoz (is) jutok, és viszont. De amint e dolgozat elején láthattuk, az egyén lényegében autonóm voltában nevelhetetlen, és ha valaki valóban jót akar, a másikkal (a „nem én”-nel) való viszonyára koncentrálni elsősorban. Ami persze egyáltalán nem zárja ki a saját magán, különféle biológiai-pszichológiai stb. programjain végzett „szabadulóművészeti” munkát, sőt! De társadalmi szempontból ez magánügy, és igazából csak a másikkal való viszonyain mérhető le, hogy hol is tarthat valaki éppen... Vagyis a beavatásos vonalat vizsgálva (legalábbis felnőttképzési szempontból) azt kell figyelembe venni, hogy **minek tekint** a tanítványokat a mi iskolánk, **és milyenek az instrukciói**. Vagyis hogy a többnyire szunnyadó mindenséges autonóm készlet kinyitásának elősegítésére mit és hogyan vet be. Jól körülnézve egy kézen meg lehet számolni azokat a korszerű próbálkozásokat (igenis vannak még a „globalizáció” kihívásaira is felelni próbáló módok), amelyek legalábbis alapszinten az imént, és a dolgozat elején vázolt kritériumoknak nagyrészt megfelelnek. Kettőt említenék itt, a Stanislav Grof-féle egyhetes, párokban és csoportosan folytatott kreatív művészeti gyakorlatokra és a légzés szabályozására épített „tudatnyitogatást”, és a Ravi Shankar-féle, szintén egyhetes, hasonló „felnőttképző” világmozgalmat. E kettő ugyanis kimondva (lásd A tudat forradalma, szerk. László Ervin) a mai globális helyzetből indul ki, és csakis az emberek sokasága (nem tömege) tudatának holotropikus kinyílásában látja a menekülés esélyét a saját hülyeségünktől. Ahogy Krishnamurti, vagy ahogy Hamvas fogalmazott:

„Személyesen, egyenként és kivétel nélkül meg kell fordulni.” Egymás felé! A dán népőiskola alapvető jelentősége ellenére ilyen szempontból még túl dán (és túl „drága” a 4-5 hónapos bentlakással), de százötven év kiváló tapasztalatait bírja.

Nem tekerem tovább. Még egyszer (lehet, hogy utoljára) kimondom, hogy **aki ezen az „iskolaügyön” nem dolgozik, bármilyen jó szándékkal, bármit próbáljon is építeni, homokra épít.**

Még mindig látok valami pislákoló reményt arra, hogy a magyarság is be tud szállni ebbe a „játékos versenybe”, vagyis megteszi azt, ami nemcsak legbensőbb érdeke, de dolga is (pl. a kelet-nyugat Karácsony Sándor-féle, avagy az észak-dél mai egymásra találása elősegítésének értelmében). Még olyat is láttam egyszer lelki szemeim előtt, hogy a Dunakanyarban ötszáz fős beavatásos táborozás végén egy sportcsarnokban vagy húsz páston folyó szimultán beavatásokat a legnagyobb, ámbátor csöndes érdeklődéssel több százan szemlélik a helyszínen (mindenki sorra kerül), sőt még egy TV-állomás is közvetíti az eseményt.

Persze „láttam én” már állandó Hamvas Béla Népfőiskolát is a pilisszántói Orosdy-kastélyban... Ki tudja, mi lett avval a hellyel is, ki vette meg fillérékért az államtól.

Mi néhányan, legutóbb Vértesacsán még egyszer megtettük, amit „megkövetelt a haza” (a MAGosban). De hogy egy kicsit még jobban kiélezzem a helyzetet, mint amilyennek talán csak a vak nem látja már, leírom azt is, amiért esetleg ugyan még többen nem fognak szeretni ezután; de igencsak fontosnak érzem. Magyarország „ősi földje” történelmi másodpercek alatt kiárusításra kerül; ez sajnos tény. Egyáltalán: akár tetszik, akár nem, az úgynevezett nemzetállamok (régóta, de lehet, hogy elejétől fogva leginkább ilyen-olyan biznisz-érdekeltségek fedőszervei – úgyszólván kivétel nélkül) az utolsókat rúgják. A magyarság, igaz, főként kényszer hatására, már mindenhol él a földön. Ha nem tudunk e helyzetnek megfelelő válaszokat találni arra a kérdésre például, hogy mire is jó ma a magyarság, akkor záros határidőn belül behígulunk a sokmilliárdos embertömegbe, ráadásul anélkül, hogy akár csak megkíséreltük volna „történelmi” feladatunkat megoldani. Amely feladat pedig Karácsony Sándor, de remélhetőleg minden normális ember szerint a másikkal, a társal való, kölcsönösen felemelő viszony és egymással találkozásaink példamutató „kelet-nyugati” magyar minőségének meggyőző ereje, mindenekelőtt. (Az úgynevezett körülmények, eszközök, pénz mind másodlagosak ebből a szempontból, és nyilvánvalóan nem bízhatók csak a piacra ezek sem.) A többi csak retorika, csak „mű”, vagy még rosszabb. Persze, hogy nem csak jobb, de még ésszerűbb is lenne, ha a maradék Magyarország egésze (de legalábbis túlnyomó része) erre az egymást fejlesztő programra állna rá (lehetnének a föld kalapbokrétája), de erre a mai „elitet” (és a sunyi kontra-rekontra-szubkontra szelekcióját tekintve, ameddig ellátunk) rávenni annyi esélyünk van, hogy nem is vagyok hajlandó megbecsülni. Magunkra, vagyis egymásra vagyunk utalva, kedves testvéreim, barátaim és nemes ellenfeleim. Mind a személyes, mind a földi jövőnk, és a gyerekeink, unokáink jövőjét illetően is.

Íme hát a „Haza a MAGasban” képzés melletti érvek, csokorba szedve. Ha valamit kihagytam volna, szóljatok. Ha valamit nem érttetek volna (az én hibám!), kérdezzetek. És adjátok tovább e palackpostát is, mint a többit az utóbbi években. Még egy ideig rendelkezésre állok személyesen is, ha „taní-tani” kell; járkálok is

még, de nem csinállok titkot belőle, hogy az évi egy-két héttel, ami idáig adatott, nem tudom és nem is akarom tovább fenntartani a nép-tanítói készenléti állapotot. Ha nem történik valami, hamarosan „nyugdíjba megyek”. Vagyis befelé, egyre beljebb... Egyre MAGasabbra...

Legvégül még felhívnám a figyelmet arra, hogy annak, aki nem próbálta már legalább egyszer olyan valakivel, aki már próbálta, a legszigorúbban NEM ajánlott e módszer levezetésével próbálkozni. Aki pedig nem képes az élet legnehezebb kérdéseit illető gyakorlati művészeti instrukciókat rögtönözni (legalább az itt ismertetett gyökérinstrukciók alapján, a ponttól a drámáig), és/vagy az a kényszerképze, hogy bármi lényegeset jobban tud bárkinél, annak csak résztvevőként ajánlott az egész. Természetesen senki sem menthetetlen (legfeljebb az éppen használatos egója), és „mindenkire szükség van, mert az emberiségből nem lehet törölni senkit”. (H. B.: Az öt géniusz)

Utolsó megjegyzés: Munkatársaim közül, és azok közül, akik a nyersvázlatot elolvasták, akadtak olyanok, akik arra figyelmeztettek, hogy úgymond túl részletesen tártam föl a dolgot. Netán ellopják a módszert (– ó bárcsak, minél többen, de EGÉSZben!), és/vagy netán vissza fognak élni a módszerrel. Nos, megalapozott reményeim szerint – feltéve, hogy az egészet felfogta és átvette valaki – jelen képzést nem lehet ember- és közösségellenes célokra felhasználni. Ellenben kiváló alapját is képezheti szinte minden személy- és készségfejlesztő törekvésnek, a nyelvtanulástól a globális biznisszennyyáradatot átvészelné kívánó szellemi túlélésre felkészítő kurzusokig, mondjuk.

A legjobbakat kedves mindannyiunknak, mindenhol, szeretettel!
(Koppenhága, 2003. december - 2004. április - 2004. november.)

Testamentum

A fenti szöveg megfogalmazása óta sajnos olyan gyorsan és annyit romlott a „világtalansági” és „társadalmiatlansági” helyzet mind otthon, mind Dániában, mind globálisan, hogy összevetve a megelőző évek általános érdektelenségével, minden igaz (legalábbis nem biznissz, nem idomító, hanem egymást helyzetbe hozó) iskolaalapító törekvéssel szemben (mély tisztelet a kivételeknek) mára úgy nézem, hogy hosszú ideig, talán a legközelebbi általános (társadalmi, környezeti, gazdasági, emberi) összeomlás utáni tápászkodásig nemigen fog napirendre kerülni a dolog. (Ne legyen igazam.)

Felajánlom a módszert mindazoknak, akik nem üzletként, hanem őszintén, a legjobbat akarva, ön- és közérdekből meg akarnak próbálkozni vele – bármikor az időben.

Ha valaki akár ezen írást, akár a módszert kommerciálisan akarja továbbközölni, akkor ezért a koppenhágai Hamvas Béla Klub számlájára fizesse be a szokásos, avagy illendő részesedést, tiszteletdíjat, amíg a klub egzisztál. Ha már nem? „Mit

Magyar csillagászok Norvégiában

1769. június 3-án az észak-norvégiai Vardø szigetén két magyar jezsuita csillagásznak sikerült megfigyelni a Vénusz bolygó átvonulását az éjféλι Nap korongja előtt. 2004. június 8-án ismét két magyar csillagász észlelhette ugyanott ezt a jelenséget. Nem szórakozásból vagy kalandvágyból mentek oda, hanem a helyi hatóságok meghívására és előljáróik buzdítására.

Páter Hell Miksa a bécsi, Sajnovics János a nagyszombati Csillagvizsgáló igazgatója volt. Dánia és Norvégia királya, 7. Christian hívta meg őket országába, hogy ott északon, ahol júniusban nem megy le a Nap, meg tudják figyelni a ritka égi jelenséget. Megígért nekik minden lehető kiváltságot és anyagi támogatást. Hell és Sajnovics áldozatkészen és Isten segítségével bízva vállalkoztak a hosszú és veszélyes útra. Mária Terézia császárnő gazdagon ellátta őket útravalóval és buzdította őket jó kívánságokkal. A Pápa és a rend-társaik imáikkal kísérték őket. Munkájukat valóban nagy siker koronázta. A 140 csillagász között, akik akkor különböző helyeken figyelték ezt az égi jelenséget, csak nekik sikerült azt teljes egészében észlelni és a számításokat elvégezni.

Miért is volt olyan fontos a Vénusz-átvonulás megfigyelése 1769-ben? Mert addig senki sem tudta, hogy milyen messze van a Föld a Naptól, és éppen ennek a jelenségnek megfigyelése tette lehetővé a távolság pontos kiszámítását. És miért éppen Vardøben? Ez a jelenség 121 és 129 éveként ismétlődik a napnak más-más órájában, és ezért nem látható mindenütt. 1769. június 3-án a Vénusz-átvonulás a napkorong előtt az éjjeli órákban következett be, és ezért csak az északi sarkkörön belül tudták észlelni, ahol a Nap éjjel is látható a horizont fölött.

A matematikai asztronómia azokban az évtizedekben érte el egyik csúcspontját. Tőle függött a földrajzi helymeghatározás, a térképészet, a tájékozódás tengeren és szárazföldön, a meteorológia és a mechanika fejlődése is. Ezért annak a kornak egyeduralkodói szinte versenyeztek egymással, hogy melyiknek legyenek a legjobb asztronómusai. Erre nem sajnálták a pénzt.

Az Osztrák-Magyar Monarchia büszkesége Hell Miksa, a bécsi egyetem professzora, akkor már világhírű volt asztronómiai évkönyvei, számításai és táblázatai miatt (*Ephemerides Astronomicae*). Érthető, hogy 7. Christian dán-norvég király és miniszterei a bécsi magyar csillagászt hívták meg. Ez mégis nagy feltűnést keltett, mert Dánia és Norvégia államvallása luteránus volt, és az 1624-ben hozott

törvény halálbüntetés terhe mellett tiltotta "katolikus szerzetesek, jezsuiták és hasonló pápista papok munkáját a birodalom területén". Ezt a törvényt Dániában P. Hell látogatása után 50 évvel eltörölték. A norvég Parlament csak 1956-ban oldotta fel a jezsuiták elleni tilalmat. Ennek köszönhető, hogy 1960-ban Norvégia ismét befogadott két jezsuita pátert, akik vállalták a Skandináviában élő magyar katolikusok papi szolgálatát..

A 2004 június 8-án ismétlődő Vénusz-átvonulás alkalmából Vardö város vezetősége ünnepséget rendezett P. Hell munkájának emlékére. Az érdeklődést különösen fokozta, hogy 1769 óta, 235 év múltán, csak most lehetett újra észlelni ezt a tűneményt Norvégia egén. Amikor a vardői várparancsnok megtudta, hogy Oslóban él egy magyar csillagász, aki a Norvég Asztronómiai Társaság tagja és a vatikáni Obszervatórium munkatársa, meghívott engem, hogy tartsak előadást a két néhai rendtársam munkájáról. Az oslói egyetem asztronómia-professzora meghívta az ünnepségre Hetesi Zsolt tanársegédet is az ELTE Csillagászati Tanszékről, aki közben teológiát is tanul.

Hogyan is jutottunk el Vardö szigetére? Ma már elég gyorsan és kényelmesen el lehet érni a kis szigetet, amely 2500 kilométerre van Oslótól, túl az északi sarkkörön. Június 7-én reggel 9-kor indultunk az oslói repülőtérrel, és 4 óras repülés után, közben egy átszállással, szerencsésen leszálltunk a Vardöhöz közeli repülőtéren. Onnan a várparancsnok autóval vitt minket a 3 km hosszú tenger-alatti alagúton át a városba. Ott heves és jeges szél fogadott minket, 4 fok Celsius, óránként változó időjárás: szakadt az eső, majd havazott, aztán egy kis ideig sütött a nap, utána ismét eső és hózápor következett.

Vardöben május 15-től július 26-ig a Nap egész korongja a látóhatár fölött áll. A Vénusz átvonulása a napkorong előtt június 8-án reggel 7 óra 38 perctől 13 óra 21 percig tartott. Szerencsére 8 és 10 óra között eltűntek a felhők, így jól tudtuk figyelni és fényképezni a Vénusz sötét korongjának kezdeti útszakaszát a napkorong délkeleti részén. Délután négy órakor a 700 éves Vardöház-erőd (2. kép) ágyú 19 díszlövessel jelezték az ünnepség kezdetét. Ezután következtek az előadások a Kultúrházban, és este nyolckor az erőd nagytermében díszvacsorával várt minket a parancsnok, a város elöljáróival együtt. Magyar részről a két csillagászon kívül jelen volt a Norvég-Magyar Egyesület (NUFO) elnöke, Dr. Nagy Lucia, aki norvégul mondta asztali köszöntőjét, és a Magyar Nagykövetség első titkára, Kuti László, aki angolul köszöntötte vardői vendéglátóinkat.

A mi idei utunkkal összehasonlítva P. Hell és Sajnovics útja szinte emberfeletti vállalkozás volt. Három lovaskocsival indultak Bécsből 1768. április 28-án, és október 11-én érkeztek Vardö szigetére. Vinni kellett magukkal a szükséges asztronómiai műszereket, köztük két teleszkópot, és elegendő élelmiszert is.

Május 31-én értek Dánia fővárosába, Koppenhágába, ahol négy héten át királyi fogadásokon és tudományos értekezleteken kellett részt venniük. Aztán gyors

tempóban hajtottak tovább észak felé. Páter Hell siettette a menetet, mert tudta, hogy sok időbe kerül a vardői csillagvizsgáló felépítése és a megfigyelések előkészítése.

Svédországon át még elég simán ment az út, de Norvégia határán túl sok nehézség és bosszúság érte őket a kanyargós, rázós utakon, főleg az ügyetlen szervezés miatt. Egyszer a lovak hiányoztak, máskor az abrak és a víz. Július 30-án értek Trondheimbe, az akkori Norvégia egyetemi városába. Ott nagyon barátságosan és segítőkészen fogadta őket a város lutheránus püspöke, Johan Gunnerus, a Trondheimi Tudományos Társaság alapítója. A megerőltető utazás után 25 napot töltöttek ott, elkezdték megfigyeléseiket és meghatározták a város földrajzi szélességi fokát. Amikor P. Hell megtudta, hogy a város helyőrségében német katonák is vannak, meglátogatta őket, és 155 katolikust talált köztük. A tilalom miatt ezek éveken keresztül szentmise és szentségek nélkül éltek ott. P. Hell engedélyt kapott, hogy amíg ott tartózkodik, szentmiséket és beszédeket tarthat nekik. A katonák közül 146 elvégezte gyónását és szentáldozáshoz járult. Sajnovics János érdekes beszámolót írt minderről az úti naplójában.

Trondheimből hajóval kellett megtenniük a hátralévő 1800 kilométeres utat. Ez az út ma három napig tart a turisták számára kényelmesen berendezett gőzhajón. Akkor vitorlás hajóval kb. 4 hétig tartott az utazás, jó idő és kedvező szél esetén. A két asztronómus augusztus 22-én délben indult el Trondheimből az egyárbocos vitorlással, amelyet hat norvég hajós irányított. Útközben heves viharokba kerültek, és a sziklás partok mentén többször is a hajótörés veszélyében forogtak. Há-

romszor le kellett horgonyozni és napokig várni, míg kedvező széllel tovább tudtak vitorlázni.

Október 10-én Vardö szigete már csak félnapi vitorlázásra volt tőlük. Éjszaka hatalmas orkán érte utol őket. Lehorgonyoztak, de a három horgonyból kettőt leszakított a háborgó tenger. "A kapitány ekkor parancsot adott, hogy a harmadik horgonyt vonják fel, nehogy azt is elveszítsük" - írja Sajnovics a naplójában, és folytatja: "Hajónk erre nagy sebességgel a vízhegyek közé sodródott. Egy hatalmas hullám csapott ránk, a tengervíz behatolt a fülkéinkbe és mindenünk átázott. Attól féltünk, hogy a nyílt tengerre ragad minket a vihar. Ez bekövetkezett, és végül ez lett a menedékünk. Ha ugyanis a sziklafalak közelében hanyódtunk volna ide-oda, darabokra tört volna hajónk, és mindnyájan halálunkat leltük volna a hullámokban. Reszkettünk a félelemtől. Imádkoztunk és fogadalmakat tettünk Istennek... Reggelre kedvező szelet kaptunk, és feltűnt előttünk utunk célja, Vardö szigete."

P. Hell erről a viharról írta rendtársainak: "A Jóisten valóságos csodával mentett meg minket, különben mindnyájan elpusztultunk volna. Ebben a viharos hónapban egyedül október 11-én volt lehetőségünk arra, hogy bevitorlázunk Vardö kikötőjébe. A következő napokban és hetekben még hevesebb viharok jöttek. Isten mintegy láthatatlan kézzel kiragadott minket az életveszélyes kikötőből és a vihar ellenére a legkisebb vitorlával egyenesen Vardöbe vezetett minket..."

Így aztán 49 nap életveszélyes utazás után kimerülten érkeztek meg. A vardöhazi erőd parancsnoka fogadta őket, ötven helyőrségi katonájával. Akkor csak 300 ember élt ott. Ma 3200 lakosa van Vardö kis városának, de még ma is a híres erőd parancsnoka fogadja a látogatókat, minket is ő látott vendégül. P. Hell már másnap elkészítette a csillagvizsgáló tervrajzát. A parancsnok rendelkezésére az ácsok azonnal elkezdték az építését. Vastag faragott gerendákból építették fel annak a faháznak nyugati oldalán, amelyben P. Hell és Sajnovics lakott. A munka lassan ment a viharos időjárás miatt. Karácsonyra mégis készen lettek vele, és fel tudták állítani a teleszkópokat és a műszereket. Ez volt az első szakszerűen berendezett csillagvizsgáló Norvégiában. Ma már nem létezik, de a vardöi múzeumban egy külön szoba van berendezve P. Hell Miksa tiszteletére, ahol ki vannak állítva az általa készített rajzok és térképek, és emléktáblák hirdetik a két csillagász érdemeit norvég, angol és magyar nyelven.

Decembertől májusig a Nap a vardöi horizont alatt van, de annál fényesebben ragyognak az északi csillagok, amikor felhőtlen az égbolt. A sötét és hideg téli hónapokat különböző tudományos munkákra használták. Megmérték egyes csillagok magasságát, meghatározták a sziget meridiánját (észak-déli vonalát), kiszámították a földrajzi helyzetüket: az új csillagvizsgálójuk északi szélessége $70^{\circ}22'17''$, keleti hosszúsága $31^{\circ}06'39''$ volt. Ma a városháza áll ezen a helyen.

P. Hell pontos térképeket készített Vardö szigetéről és Finnmarka északkeleti

partvidékéről. Lerajzolta a lakóházukat és a csillagvizsgálójukat is.

Behatóan tanulmányozták annak a vidéknek természetrajzát, történetét, népességét és nyelvét. Vardö lakói között voltak lappok is, és Sajnovics észrevette, hogy a nyelvük hasonlít az övéhez. Ezen a télen írta meg híres tanulmányát a lapp és magyar nyelv rokonságáról. Felsorolt 150 olyan szót és kifejezést, amelyek azonosak vagy nagyon hasonlóak a két nyelvben. Munkája a finn-ugor nyelvkutatás forrása és az összehasonlító nyelvtudomány úttörő műve lett.

A számítások alapján előre tudták, hogy a Vénusz 1769 június 3-án este 21 óra 30 perckor éri el a nap korongját, és 4-én hajnalban 03,30-kor hagyja el azt. Ahhoz azonban, hogy a számításuk helyes legyen, másodpercnyi pontossággal kellett mérniük azt a két időpontot, amikor a Vénusz sötét korongjának széle a belépés után és a kilépés előtt éppen érinti a napkorong belső vonalát. Szaknyelven ez *a második és a harmadik kontaktus* időpontja.

Június 3-án este annyira felhős volt az égbolt, hogy emberileg véve nem volt remény. De éppen a kellő időben felszakadt a felhőzet, és 5 percen át pontosan meg tudták figyelni a második kontaktust. Aztán ismét sötét felhők takarták el a napot, és a csillagászok imádságos csendben figyelték az eget. Nagy örömeikre ismét kiderült az ég, és a harmadik kontaktus idejét is meg tudták állapítani. A csillagászok *Te Deumot* énekeltek, a katonák diadalt fújtak trombitáikkal, a parancsnok felhúzatta a zászlókat és elrendelte a díszlovéseket. Azon a napon Vardö minden lakója ünnepelt.

Sajnovics június 6-án a következő sorokat írta rendtársainak:

"Téged Isten dicsérünk!..., így zengünk mi a hálaadás legbensőbb hangján s ti is hangoztassátok ezt velünk; kérünk ezért mindnyájatokat, mert megáldotta az Úr vállalatunk s megengedte, hogy Vénus bolygónak a Nap korongja előtt való átvoxlását teljesen és tökéletesen észlelhettük... Adjatok hálát Istennek, ki kérésteket meghallgatta és pedig annál forróbban, minthogy a jótétemény nem is közönséges, hanem igazán csodával párosult vala... Sűrű felhők borították a Napot, melyekből többé ki nem bontakozott; öt óra folyásig elborult. Minden reményünket Istenbe vetettük. Az alatt közeledett az idő, melyben a Vénus kilépendő volt, midőn a Nap sugarai az öt elfedő legsűrűbb felhőzetet kezdték áttörni és végre egészen szétosztatni. Teljes fényben tündöklött ekkor a Nap és a kilépő Vénus mindkét érintkezése a legpontosabban volt észlelhető. Határtalan örömeinkben álmélkodva, dicsértük az Ég kegyességét. Norvég vendégeink előtt a *csoda* szó szokatlan, de azért egyhangúlag nyilváníták, hogy nem természetes okok rendes működésének, hanem csak különös isteni kegynek köszönhető, hogy ez égi tüneményt a mostoha időjárás közepett is a legkívánatosabb derült égi körülmények közt tudtuk észlelni."

A magyar asztronómusok mindezek után elégetten kezdték csomagolni és a hajóra vinni műszereiket. P. Hell az elutazásuk előtt még ajándékokat adott a szí-

get szegény lakóinak, abból a pénzből, amit időközben megspórolt a királyi kasszából.

Június 27-én indultak Vardöböl, és augusztus 30-án értek Trondheimbe. Itt a püspök kérésére be kell számolniuk eredményeikről, és ezért heteken át előadásokat tartottak a Tudományos Társaság előtt, amely tagjaivá választotta őket. Aztán folytatták útjukat és október 17-én megérkeztek Koppenhágába, ahol a királyi fogadások mellett szintén számos előadást kellett tartaniuk. Ők voltak az első külföldi tudósok, akiket ünnepélyesen felvettek a Dán Királyi Tudományos Akadémia tagjai közé. Ezért ott kellett maradniuk, míg a latinul írt munkáik nyomtatásban is megjelentek. P.Hell értekezését a Vénusz-átvonulásról lefordították dán nyelvre, és 1769. decemberben nyomtatásban is kiadták. A nyilvánosság számára azonban csak 1770. februárban vált elérhetővé, miután P. Hell átadta az első példányt a királynak.

Végül 1770. május 22-én indulhattak el Koppenhágából, és augusztus 12-én érkeztek meg Bécsbe. Skandináviai vállalkozásuk és munkájuk két évig és három hónapig tartott. Egész idő alatt nagy fizikai és lelki erővel tanúságot tettek hitükről és tudományukról, fegyelmezett viselkedésük és áldozatosságuk mindenütt tiszteletet és elismerést váltott ki az idegenek között.

Páter Hell Miksa (1720 - 1792) és Sajnovics János (1733 - 1785) mindvégig Jézus Krisztus hűséges papjai maradtak. Alapos teológiai képzettségük és tudásuk mellett a természettudománynak is kiváló művelői voltak. Világsejtelésükben teljes összhangba tudták hozni a krisztusi hitvallást a tudományos gondolkodással és munkával. Megmutatták, hogy a vallás és tudomány nem állnak ellentétben, hanem inkább kiegészítik egymást. Magatartásuk és munkásságuk még ma is vonzó példakép számunkra és az marad a jövő nemzedék számára is.

Hell Miksa és Sajnovics János latinul írták tudományos értekezéseiket és úti naplójukat, mert a latin volt annak a kornak akadémiai nyelve. Írásaik egyes részeit sok más nyelvre lefordították. Hell életrajza, munkássága és levelezése olvasható Pinzger Ferencz S.J. két kötetes művében, amely a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában jelent meg:

Hell Miksa emlékezete születésének kétszázadik évfordulójára, különös tekintettel vardöi útjára. (Budapest 1920 - 1927).

Sajnovics naplóját Dr. Deák András fordította a Bécsben őrzött latin nyelvű eredetiből: *Sajnovics naplója 1768-1770.* Kiadta az ELTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest 1990. (Postacím: 1364 Budapest, Pf. 107).

Drab Károly munkája

Kurosz és kolosszus

A "klasszicizálás" jelentése Lisztes István szobrászatában

Tökéletesen zárt, sima felületek, szimmetria és ismétlődés, csöndesen, sorokban vonuló kurosz figurák, a természeti és geometrikus formák közötti egyensúly, intenzív testi jelenlét és visszafogott érzékiség.

Lisztes István művészetének első látásra feltűnő, domináns eleme a klasszicizálás. De mit jelent ez a megdöbbentő, majdhogynem anakronisztikusnak vagy modorosnak ható "klasszicizálás"? Mi az értelme, specifikus jelentése? Historizálást, konzervativizmust takar, tudatos identitásvállalást, a hagyomány, a művészi gondolkodás egy fajtájával való azonosulást, sajátos attitűdöt? Azonosulást a választott haza, a "puritán" Skandinávia klasszicista hagyományával, esetleg szembehelelyezkedést a szülőhaza romantikus-expresszív plasztikai tradíciójával? Netán, csak játék az egész, frivol, posztmodem "idézettechnika"? Vagy csak a felületes szemlélő címkézheti a formai sűrítésnek, finomításnak, tisztításnak és elszemélytelenítésnek ezt a szélsőséges, idealizáló fajtáját egyetlen kategóriával klasszicizálásnak?

Erwin Panofsky: Renaissance and Renascences in Western Art-ja óta tudjuk, hogy az antik, klasszikus művészethez való visszatérés ismétlődő, de sohasem azonos jelensége mindig más és más jelentést, attitűdöt hordoz. A klasszikus elem Lisztesnél sem csak egy korszakhoz kötődik, ezért "klasszicizálása" nem tekinthető historizálásnak, "visszanyúlásnak", elődkeresésnek. Nincs benne egy csöpp nosztalgia, érzelmi ellágyulás sem a történelemmel szemben, és nincs benne egy csöpp sem abból a bizonytalanságból és felületességből, amit a transzavantgárd idején érezhettünk. Nincs köze a "stílusítéletekhez", s a klasszikus figurákat sem dekoratív, formai-esztétikai cézzalattal használja, így nem illeszthető a posztmodern művészet megnyilvánulásai közé. Nem konkrét művészeti előképeket interpretál újra, hanem egy szobrászati típust és toposzt, a kurosz alkalmazza saját konceptuális céljaira.

Lisztes "klasszicizálásának" legfontosabb vonása, hogy nem egyetlen klasszicizáló korszakhoz kapcsolódik, s nem a történelem hol egyik, hol másik periódusát idézi, hanem egyéni módon egyesíti, egybesűriti a sumer, az egyiptomi, az archaikus és korai klasszikus görög, a quattrocento, a neo-klasszicista, a novecento, a modern és art deco klasszicizálás elemeit. Ily módon egyfajta kortalan, a legáltalánosabb szinten mozgó, de mégis a jelenhez kötődő, csak a jelen nézőpontjából idő felettinek tűnő "meta-klasszicizálást" hoz létre. A "klasszicizálás" nála a forma, a tömeg, az anyag rendkívüli sűrítésének, tömörítésének, átszellemítésének, az idea síkjára emelésének, "platonizálásának", már-már inkább szellemi, mint formai, anyagi folyamata. A "lényeg", a (jelen)lét megragadásának eszköze, sokban rokon

ugyan a modernizmus és a minimalizmus puritanizmusával, ám Lisztes a "lényeg" megragadásához nem az avantgárd redukcióját vagy az elvétel elvét (Giacometti), a minimalizmus üres, absztrakt geometrikus jeleit, hanem a művészet egész történetén végigvonuló, nem kevésbé általános, de az élethez is kapcsolódó klasszikus meztelen emberi alakot használja. Ezt azután a szobrászat leghagyományosabb és legklasszikusabb eszközeivel, a végletekig kifinomult bronzöntéssel, aprólékos felület-megmunkálással, a gipsz leheletfinom csiszolásával, a különböző korokból származó formai leegyszerűsítéssel, geometrizálással finomítja, idealizálja, "klasszicizálja", anyagtalánija még tovább. Ilyen módon művészete, bár par excellence szobrászat, s installációs elemeket is tartalmaz, egyben konceptuális jellegű is, miközben megőrzi rokonságát azzal a tradícióval, melynek kezdetén elveszett édenként az az egyiptomi szobrászat áll, amely Platónótól Alois Riegl-n, Rodinén át Francis Baconig, mint a tapintás és a látás, a közel és távolnézet, a haptikus és optikus szemlélet egységének, az anyagi és szellemi világ összhangjának, a lét teljességének, a "tartósságnak, lényegiségnek és örökkévalóságnak" (Rodin) hordozójaként értelmeződött.

Lisztes szobrászatának kulcsmotívuma az általános jel és a valóságos emberi alak határán álló kurosz figura, az Ember, s művészetében éppen az a leginkább meglepő, hogy be tudja bizonyítani, hogy ez az elhasználnak hitt szobrászi, művészi közhely intenzív testi jelenlétével, úrszerűségével, tökéletes technikai megmunkáltságával még mindig képes irritálni, erőt sugározni, érvényes, izgató kérdéseket felvetni. Azt gondolom, Lisztes akkor volt a legbátrabb, amikor volt mersze a művészet legáltalánosabb jelentéshordozójához, az akt szoborhoz visszanyúlni.* De nem úgy, mint például Kiki, Smith, Robert Gober, Luise Bourgeois, vagy Janine Antoni, akik egy sor kortárs jelenség - a test szabad alakíthatósága, manipulációja, AIDS, protézisek, stb.. - nyomán a mulandóság metaforáját, a halálra ítélt, veszélyeztetett, romlékony húst fedezték fel a klasszikus művészet meztelen emberi testében. Lisztes István épp ellenkezőleg, a klasszikus álló figura megingathatatlan ittlevésében, jelenlétében a lét, az egyéni életen túlmutató örök emberi egzisztencia hordozóját találta meg, melyet nem kérdőjelezhet meg a hús esendősége. Éppen ezért szilárdan álló, erős, mégis érzékeny kuroszai egyformák, a végsőkig általánosítottak, testformáik egyszerűsítettek, nincsenek egyéni vonásaik, tekintetük, hajuk, szőrzetük. Bár férfialakok, nemiségüknek nincs különösebb szerepe, egyszerre kemény és lány arcvonásaik, testformáik, szelíd-titokzatos mosolyuk androgén jegyeket vagy méginkább nemek felettiséget mutatnak. Nincs

* Választása - de csak az és nem attitűdje. - párhuzamba állítható a londoni iskola festőivel, Francis Baconnel, Lucien Freuddal, Frank Auerbachkal, Kitajjal, akik éppen a festészet haláláról szóló avantgárd jóslatok idején festették figurális képeiket, ugyanúgy nem manifesztan a main stream-mcl szembehelyezkedve, "csak" ösztönösen az emberi alak és művészeti áruk öröklétében bízva.

specifikus ikonográfiai jelentésük, egész "egyszerűen" a létet testesítik meg, melyet nem lehet megmagyarázni, megérteni, "csak" öntudatlanul élni, érzékelni. Irreálisan fehér, tiszta, már-már anyagtalan gipszanyaguk is titokzatosságot, meditatív csöndet sugároz, míg a gipsz érzékenysége, törékenysége a lét esendőségére utalhat. Ugyanakkor az általánosítás eszköze is, elvontsága, testetlen könnyedsége a szobrok konceptuális jellegét erősíti, jelezve, hogy azok nem valamely konkrét, élő ember, hanem az egyetemes emberi lét megjelenítői. Van bennük egyfajta panoptikum-, illetve bábszerűség, fehér hiányszínük, sztereotip vonásaik révén bizonyos értelemben üres helyek, negatív terek, lyukak benyomását keltik.** Ez egy magyar koncept művész, Erdély Miklós, gondolatát juttatja eszembe, mely szerint a műalkotás lényege, üzenete az üresség, amely a nézőben szellemi teret nyit. A jelen szobrászatában Lisztes figuráit Antony Gormley ólomalakjaihoz érzem legközelebb, mégha Lisztes művei elvontabbak, személytelenebbek is, hiszen nem a művész testéről koszült öntvények, s nem utalnak az elmúlásra, mint Gormley-nál. Lisztes jobban elszakad az emberi test naturális formáitól, de erősebben kötődik a klasszikus elődök formuláihoz, mint Gormley. Mégis közös a két művész szobrászatában a figurák intenzív testi jelenléte, rendkívüli életerejé, a tradíció, a klasszikus, szakrális állófigura minimalizmuson, conceptualizmuson keresztül való újraértelmezése. Közös bennük az is, amit Stephan Bann Gormley esszéjében "a látás aktus kettős természetének felismeréseként" fogalmaz meg; azaz "amit látunk", vagyis a szobor, az egyúttal az, "ami minket figyel".*** Gormley ólom- és betonszobrai robosztusabbak Lisztes gipszfiguráinál, míg Lisztes nem elégszik meg az öntés technikájával, s a végső formát faragással és rendkívül finom csiszolással adja meg.. A modernista közelmúlt művészetéből Lisztes kuroszaik Oscar Schlemmer absztraktabb, geometrikusabb, gépiesebb bábembereit és Constantin Brâncusi archaikusabb, ősbibb alakjait tekinthetik legközelebbi elődeiknek.

Ez az általános alany, az Ember, legújabb, a lillehammeri múzeumban bemutatása kerülő intallációjában még tovább egyszerűsítve, fragmentálva, egy hatalmas méretű fejre redukálva jelenik meg. A testtöredék megint csak nem azzal a tragikus, halálra, homofóbiára, erőszakra utaló jelentéssel bír, mint Gobernél. Kiki Smithnél, Bourgeois-nál vagy Antoninál. A fej, a klasszikus pars pro toto elvnek megfelelően, mint rész, mi több a legfontosabb rész áll az egészért, az egész helyett. Itt nem maga a figura ismétlődik, mint a korábbi művekben, hanem tükrök sokszorozzák meg, de egyben fragmentálják is tovább a testtöredéket, talán az em-

** A gipsz szobrokra jellemző szellemi vonások a tökéletesen sima felületű, öntött bronzkurosokra is érvényesek, itt az irreális, űrszerű hatást éppen a szinte "fekete lyuk" sűrűségűre összetömörített anyag kelti.

*** Stephan Bann: The Raising of Lazarus. in Antony Gormley: European Field. Ludwig Múzeum, Budapest, 1994. p. 11.

beri megismerés tökéletlenségére, töredékességére, illuzórikusságára, pontatlanságára, a lét és az ember kiismerhetetlenségére utalva. A tükrök azonban a kommunikáció, a néző felé való közvetítés eszközei is, amelyek a hatalmas, félelmetes méretű fejet emberi léptékűre kicsinyítik, kívülről szemlélhető képpé, fikcióvá, szellemi produktummá szelídítik. Virtuális, fragmentált teret, különös labirintust építenek, a végtelig leegyszerűsített, "klasszicizált" büszt köré, mely a motívum klasszikus atmoszféráját erősíti. Bár a felnagyítás szürrealisztikus hatású, Lisztes alkotása inkább azokra az antik emlékművekre, monumentális császár-szobrokra, például a barlettai kolosszusra emlékeztet, melyeknek csak a feje maradt fenn. Am az oldalára fektetett, "szunnyadó" arc elveszíti a hatalmi jelvényekre jellemző fenyegető karakterét, szelíd vonásokat, intim dimenziókat, bukolikus atmoszférát kap.

Azt gondolom, a Lisztes által alkalmazott "örök" szobrászi toposz és az általa kialakított személytelen, általános, rejtőzködő "klasszicizáló" stílus nagyon is adekvát egy olyan köztes helyzetű, két kultúrát is egyszerre kívülről és belülről szemlélő művész számára, amilyen ő.

Sturcz János

**Lisztes István: Nagypám
vörös márvány, 1963.
45 cm**

Lisztes István

Született: 1942. április 8-án, Kecskeméten

Iskolái:

1957-1961 Művészeti Gimnázium, Budapest

1961-1962 szobor-öntödei gyakorlat

1962-1969 Képzőművészeti Főiskola, Budapest.

1971-1973 Filozófiai, esztétikai tanulmányok, Budapest.

Kiállításai:

Számos önálló kiállítása volt Magyaror-

szágon a hetvenes években:

1994-ben a Budapesti Történeti Múzeumban, (Kiscelli Múzeum)

Magyarországon bronzban, kőben felállított munkáinak a száma tíz darab. Többek között **Petőfi Sándor** Sopronban, **József Attila** Szigetszentmiklóson, **Radnóti** relieff Pécsen.

1979 óta számos (tizenegy) önálló kiállítása volt Norvégia különböző városában, tekintélyes galériákban.

Munkái megtalálhatók a magyar és norvég múzeumok gyűjteményeiben, valamint más európai gyűjteményekben, több van magánkézben.

1981 óta számos hivatalos megbízást kapott Norvégiában, Tizenkét szobra áll nyilvános épületekben, tereken.

Jelentősebbek:

Férfi kézmozdulattal, 1993.

Téli-Olimpia szobor, Lillehammer, Håkon Hall.

Három grácia, 1994, Nye Rikshospitale, Oslo.

Kívül és belül, Statens Hus, Bergen.

1969-1977 művészeti oktató a Magyar Képzőművészeti Főiskolán.

1996- 2002 professzor az Osloi Művészeti Akadémián.

További munkái a Képtár mellékletben láthatók

**Lisztes István: Műteremsarok
2001.**

Csanádi Ibolya

Budakeszin született, 1953-ban. 1995-1996 között a Virginia Beach-i Jelenkori Művészeti Iskolában, 1997-ben, a göteborgi Népi Egyetemen, 1998-2001 között pedig a göteborgi Művészeti Iskolában tanult.

Egyéni kiállításai:

2001-ben: Skansen Kronan, Göteborg, Mellannaas Galéria, Lerum —háromszor.

2002-ben: Stampens Kvarn, Alingsås.

2003-ban: Skansen Kronan, Göteborg.

2004-ben: Bevándorlók Intézete, Borås

Csoportos kiállítások:

Art Galeria, Sarö, Låkarhuset, Kungsbacka, Kulturhuset, Stockholm, Kulturhuset, Jönköping, Sankt Nicolaus church, Ystad

További munkái a Képtár mellékletben láthatók

Csanádi Ibolya: Under the Chestnet– tree
olaj
150x50 cm

Drab Károly

1944. szeptember 2-án született Újpesten.
Otthon géplakatos mesterséget tanult, majd Gépi-
pari technikumot végzett.

1969-ben Ausztrián át jutott ki Svédországba.
Motalaban végzett Művészeti Főiskolát 1974-ben.
Lars Åke Pettersson tanítványa volt, festészetet
tanul.

1975-ben csoportos kiállításon jelentkezik művei-
vel.
Munkáit közli az Östergötland Korrespondent című
lap.

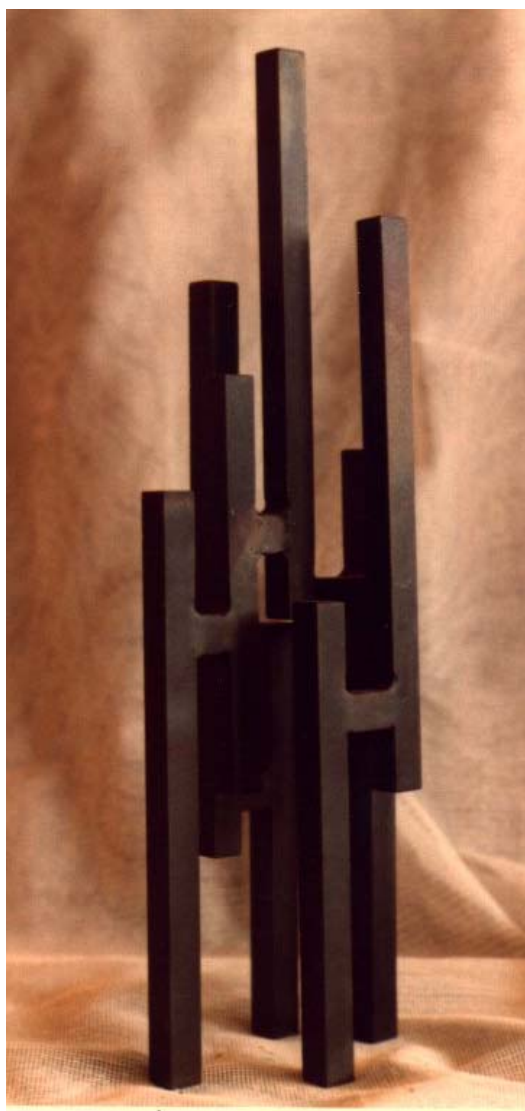
Művei tematikáját egy időben a lovagi romantikából is meríti.

Előbb malmői aztán a lundi Folkuniversitet Alkotókörének tagja. Lundban,
több éven át szobrászatot tanul. Fa -, márvány - és fémszobrai, installációs alko-
tásait közös kiállításain mutatja be.

További munkái a Képtár mellékletben láthatók

Drab Károly munkája

Drab Károly munkája

Némethy Sándor önmagáról

Az 1956-os szabadságharc idején csupán másfél éves voltam, így forradalmiságom ugyancsak szunynyadt abban az időben. 1955. június 5-én születtem Zircen, Veszprém megyében, ahova csak megszületni vittek, gyermekkoromat és ifjúságom nagy részét Balatonfüreden töltöttem.

Két intellektuális malomkő volt (és van) az életemben: a művészet és a természettudomány. Ennek következtében sikerült magamat a frusztrációktól meglepően mentes univerzális kontárrá képeznem. Más humán természetű dolgok is foglalkoztattak: úgy mint a teljesen antihumán politika és ennek emlékké fésült változata, a történelem, a művészettörténet, a vallástörténet, a mitológia és egyéb, az üzletemberek számára teljesen szükségtelen dolog (Ezért nem vagyok üzletember).

Bohókás ifjúként (úgy tizenöt éves lehettem) erőteljesen megfenyített a kommunista rendőrség, mert szovjetellenes röpcédulákat dobáltam szerteszét 1970. október 20-an. Ezt nem szerettek, de azért nem vittek el a Gulagra, mivel kamasz voltam és egy jóindulatú igazságügyi elmeszakértő pubertáskori elmezavarnak diagnosztizálta anti-elvtársi lelkiállapotom eme megnyilvánulásait. Egy évi "próbára bocsátással" megúsztam. A gimnáziumot végül is befejeztem és két éves szünet után (egy év fizikai munka majd tizenegy hónapos katonai szolgálat) a pécsi Tanárképző Főiskolára kerültem, ahol két évig bírtam a szocialista jellegű tanárképzés címen elkövetett agymosást biológia, rajz- és mezőgazdaságtan szakon. 1977-ben átmentem a szegedi József Attila Tudományegyetem biológus szakára, melyet jeles eredménnyel be is fejeztem 1983-ban.

Mint friss diplomás biológus a Veszprémi Nehézvegyipari Kutatóintézet (NEVIKI) hisztotoxikológiai laboratóriumát vezetem 1984-ig, amikor egy turistaút alkalmával sikeresen megléptem Svédországba 1984. június 19-én. Ez ugyancsak szükséges volt, mert néhány kollegámmal együtt közzétettük, hogy a NEVIKI vegyi harcanyagokat állított elő a Szovjet Hadseregnek. Négy esztendeig Malmöben laktam, (közben megnősültem, immár másodszor) majd Göteborgba jöttem tengergeológiát tanulni. Itt szerezem meg második diplomámat. A dokorkalapot 1995-ben nyertem el tengergeológiából, a molekuláris paleontológiai és a geokémiai területén.

Művészettel gyermekkorom óta foglalkoztam. Már gimnazista koromban részt vettem közös tárlatokon, elsősorban grafikákkal. A Tanárképző Főiskolán és később a zebegényi Szőnyi István grafikai műhely tagjaként alapos képzésben része-

sültem. Egyetemista koromban három kiállításom volt Szegeden 1979-ben, 1980-ban és 1982-ben. Az egyik kiállításomat bezáratta a rendőrség néhány egyértelműen antikommunista grafikám miatt.

1995 és 2002 között Angliában éltem, ahol a New Castle-i egyetem kutatójaként dolgoztam két évig, majd minden lehetséges és lehetetlen munkát végeztem, többnyire pedagógiai és felnőtt-továbbképzési konzultánsként.

2002. augusztus 6-án jöttem vissza Svédországba, mivel már elegendő volt az angliai száj- és körömfájásból.

További munkái a Képtár mellékletben láthatók

Némethy Sándor grafikája

Tompá Anna dicsérete

*Mattina
M'illumino
d'immenso
Giuseppe Ungaretti*

Ungaretti eszperantóul írott versét nem az teszi nagyvá, hogy terjedelmes. Ellenkezőleg: két szóban vázol világképet, életművet, egyéniséget- az olvasótól függ, hogy fantáziája milyen kezdősebességgel kap szárnyra.

Nekem Tompa Annát juttatta eszembe ez az áttetszően tiszta, sóhajszerű szöveg. Az illumino olyasmit jelent, mint megvilágosodás, kifényesedés. Az immenso pedig mérhetetlent, határtalant, végtelent. Rónay György magyar fordításában: "Végtelenséggel hajnalodom." Lényegi líraiság, amely a lehető legrosszabb - élet-hez tapadásból fakad.

Tompáné Vadady Anna az erdélyi Marosvásárhelyen látta meg a napvilágot. A háború végét, új korszak hajnalát hozta a szülői házba. Családjá a szerencsések közé tartozott, amennyiben édesapjá motorkerékpár-szerelő műhelyét nem sodorta el az államosítási árhullám. Kiegyensúlyozott családi háttér, boldog gyermek-kora alakították-építették alapjában vidám és energikus egyéniségét. Művészi hajlama kibontakozására a marosvásárhelyi képzőművészeti középiskola adott lehetőséget, ahol tanároktól leshette el a rajzolás-festés technikáját, mint *Bordi István, Barabás Miklós, Nagy Pál, Hunyadi László*. Tanulmányai befejeztével tizenöt évig dekorátor, illetve reklámgrafikus, majd formatervezőként, belső rendezőként dolgozik. Ezt követi négy festészetnek szentelt év. Közben családjána lesz, 1988-ban, négy gyermekével, egymaga indul neki a nagyvilágnak egy szebb, érdekesebb, életet keresve. Így kerül Svédországba. A diktatúrát, a mindennapos megáláztatást nem a "végtelenséggel hajnalodó" embereknek találták ki. A kissebségi sorsot még annyira sem. Tompa Anna pedig minden ízében magyar. Annyira az, amennyire csak erős gyökéretű és az életüket őszintén élők lehetnek. És hogy cselekedeteiben is hű legyen önmagához, magyar egyesületi, presbitériumi megbízatásokat vállal, táborrendező. Ha kell adminisztrál vagy műsört szervez, ha kell rántást kavár, s a köré gyűlő fiatalok szavak nélkül is értik az üzenetét: légy hű magadhoz! Higgy a természet és a tudás hatalmában, a szeretet erejében és a szépség varázsában!

A "m'illumino", hanglakjával, ritmusával maga a fény föllobbanása, a látóhatár hatalmas fénybe borulása.

A "d'immense" pedig egész lejtésével, hangzásával csupa messzire nyúló, nagy távlat, maga a fényben fölségesen kitáruló végtelenség.

Egyszóval: REGGEL.

K.E.

További munkái a Képtár mellékletben láthatók

**Tompa Anna: Északi táj
olaj**

Gáspár György

Északi fuvallat

Fiatal norvég költők antológiája

A rúnakövek őrizte óészaki nyelvmelékek keletkezése óta több mint másfélezer év telt el. Ez amiatt fontos, azért érdekes - még az európai több évezredes kultúrára is tekintve – mert már a korai időkből származó *Tune-kövön* is a későbbi verselés előfutárának tekinthető, azt részben megalapozó formában írott szöveg található.

Számomra rendkívül izgalmas az a nyelvtörténeti folyamat, ami Norvégiában végbement. Az erre vonatkozó írások szerint ugyanis, míg a 8-9. században már világirodalmi színvonalú írásbeliség, irodalom létezett, a későbbi svéd, majd dán hatások folytán a norvég nyelvű írásbeliség Csipkerózsika álomba merült, jó néhány száz éven át. Irodalmi, világirodalmi rangját csak az 1800-as évek közepe táján kapta vissza Aasen és Vinje fellépésével. A modern irodalomra máig is ható „nagy generáció”: Ibsen, Bjørnson, Kielland az 1870-es években tűnik fel. (A magyarországi érdeklődés is körülbelül ebből az időből származtatható.)

Az utóbbi évek itteni könyvkiadását, folyóirat közléseit, amelyek a norvég irodalommal foglalkoznak, néhány elszánt – szerencsére egyre gyarapodó táború – „vállalkozó” jegyzi: már régóta Sulyok Vince, de újabban Szöllösi Adrienne, Miszoglád Gábor, Vaskó Ildikó, Ambrus Orsolya, Pap Vera-Ágnes, Kertész Judit és mások. Köztük a Norvégiában élő Kovács katáng Ferenc. Az eredeti végzettsége és szakmája szerint mérnök, média szakértő, valójában a szó legnemesebb értelmében véve kultúra közvetítő, író műfordító, grafikus rendkívül sokat tett már eddig is a norvég és magyar szellemi kapcsolatok megerősítéséért. Magyarországi gyerekeket segített, „közvetített” ki tanulásra norvég népfőiskolákba; másrészt több jelentős norvég íróhoz hozott országunkba művekkel, és fizikai értelemben is.

Mostani vállalkozása, a fiatal norvég költők antológiája különleges kaland, több szempontból is. /Magyarországon több társadalmi szervezet, egyesület (József Attila Kör, Fiatal Írók Szövetsége) patronálja, karolja föl a pályakezdő (általában 35 évnél nem idősebb) korosztály szárnypróbálgatásait. Könyvsorozatok, antológiák is segítik színrelépésüket. Mégis, ilyen fiatal, a húszas éveik elején járó szerzők, mint akik az Északi fuvallatban hangot kaptak, alig-alig bukkannak fel./

A könyv bevezetőjében is idézett magatartás (1965-ről szólva), miszerint a norvég irodalomban meghatározó szerepet betöltő *Profil* c. folyóirat szerkesztőségét puccszerűen átveszik azok a fiatalok, akik gyökeresen szakítani akarnak a megkövesedett tradíciókkal – alighanem ma is (és talán mindig is) érvényes. Például a közlés formáját illetően. Úgy tűnik, sokkal inkább vonzó (mert egyszerűbb? elérhetőbb? korszerűbb?) az internetes megjelenés a hagyományos nyomtatott formá-

nál. (Megmarad a Gutenberg-galaxis?)

A kötetben szereplő hét költő – fiatal korát tekintve szembeszökően – különböző érettséggel, beleérző képességgel fogalmazza meg gondolatait a világról, szerelemről, érzelmekről. És nagyon különböző írástechnikával, eszköztárral is. Egyik meghatározó módszerük a prózaversforma. Általánosan jellemző többségükre a szürrealisztikus látásmód. Bár nem a kötet szerzőire vonatkozik, sokat mondó Endre Ruset egyik sora: „Az új hang még várat magára.”

Visszatérő érzelmi motívum a vágyakozás: a szeretetvágy, a szülőkkel való kapcsolatok elsivárosodása dacára (vagy éppen emiatt is) kínzóan jelenlévő vágy a családi közösség, melegség után például Brynjulf Jung Tjønn, Morten Wintervold, vagy a dramaturgiai előtanulmányait is bőven kamatoztató Lisa Charlotte Baudouin Lie költeményeiben.

A bemutatott költők többsége abszurd látásmóddal, a hangjukat keresők számára adódó „izmusok” szemüvegén keresztül szemléli a világot. (Magyar példával élve: a korai József Attila versek juthatnak eszünkbe. Indulatosságukkal, tenni akarással, helyenként a világról szóló „nagyon kimondós” akarással. És persze ezzel a lendülettel együtt.) Talán nemcsak rájuk jellemzően, úgy értem nemcsak skandináv fiatalokra jellemzően foglalkoztatja őket az öregség, a halál gondolata.

Mi történne, ha
egy félkész versnek
keze lenne
tolla is

és írásra kész

mit mondana
a halálról

ez a töredék?
/Stig Beite Løken/

Az olvasónak néha az az érzése támad, hogy ezek a fiatalok túlzottan „súlyosan élnek meg” életüket, mondhatnánk: koravének. Ezzel együtt szerkesztésmódjukban, írástechnikájukban rendkívül felkészültek. A filmszerű vágástechnika és látásmód (Thomas Marco Blatt) mellett magabiztosan alkalmazzák a hagyományos lírai eszközöket is, például Endre Ruset, aki fiatal kora ellenére rendkívül kiérlelt gondolatokkal lepi meg olvasóit. Sandra Maria Akseth, húsz évesen, a meghökkentő szürrealista látomásos versek mellett igazi fiatalos, bővérű erotikus költészetet művel.

„gerinceden fut tenyerem
nyakadnál megáll, ujjaim
körülölelik, gondolatban követed

lélegzetünk eláll

tüzes vulkán
kráter peremén köröz ujjad
mohón szürcsölöd a magmát.”

A kötet bevezetőjében a '60-as évektől kezdődően, rövid „kis norvég irodalomtörténetet” kapunk a szerkesztő-fordítótól, Kovács katáng Ferencről. Ez az eligazító írás annál inkább időszerű, mivel az utóbbi időkben ilyen nem található mérvadó könyvtárainkban. (Talán megérdemelne a téma egy monográfiát is.)

Emeljük ki Katáng illusztrációs munkáját is. Minden szerző ciklusa előtt igényes, környezetbe illő grafikákat találunk. A kötet – sajnos, feltehetőleg nem okvetlenül üzleti sikerre alapozott – megjelentetése az Új Mandátum Könyvkiadó érdeme.

Végezetül álljon itt Morten Wintervold néhány sora, amely képletesen és valóságosan is láttatja, felfedi (?) ennek a számunkra izgalmasan egzotikus irodalomnak titkát:

Padláson
kartondobozba zárva
ősrégi
amerikás levél:
Kedvesem
itt minden más
minden
egészen más

Északi fuvallat – fiatal norvég költők antológiája

Új Mandátum Könyvkiadó Budapest, 2004

(Válogatta, fordította és a grafikákat készítette: Kovács katáng Ferenc)

**Liszter István: Ember teherrel
bronz, 1993.
175 cm magas**

Finnmagyar

Az 1900-as Párizsi Világkiállítástól a Cranbrook Schoolig

Kiállítás és katalógus a 20. század elejének építészetéről, képző- és iparművészetéről

2004. szeptember 17. - november 28. Finnország, Espoo, Axeli Gallen-Kallela Múzeum

2004. december 10. - 2005. február 11. Magyarország, Budapest, Ernst Múzeum
Közös kiállítás az espooi Axeli Gallen-Kallela Múzeummal, Espooban és Budapesten az Ernst Múzeumban, a Helsinki Magyar Kulturális Központ közreműködésével

A művészettörténetben száz évvel ezelőttre tehető az a jelentős változás, melynek során a hagyományos európai művészeti központok mellett saját és sajátos útra léptek a „periférián” élő kultúrák – nem szakítva meg kapcsolataikat a „központokkal”, de inkább egymással ápolva kapcsolatokat. Ez a „regionalizmus” jelentős művészeti értékeket, barátságokat teremtett, melyekre a nyugati művészet-történetírás és tudat csak nemrégiben kezdett felfigyelni.

A finn és magyar kapcsolat az építészetben, képző- és iparművészetben alig ismert a szakmai körökön kívül. Tudományos (néprajzi) és irodalmi érdeklődés, művészeti események előzték meg az 1900-as párizsi világkiállítás finn pavilonjának átütő sikerét és hatását a magyar kultúrában, amit építészetünk vernakuláris (anyanyelvi) irányának fellendülése, finn képzőművészeti gyűjtemények kialakulása, a finnországiéval párhuzamos képző- és iparművészeti mozgalmak pártolása követett Magyarországon, az alkotók személyes barátságával (Saarinen és Maróti Géza, Axeli Gallen-Kallela és a gödöllőiek stb.) is megerősítve. A mesterek közvetítésével a fiatalabb generáció is híve lett a modernizmus azóta mellőzött, helyi hagyományokra építő irányának (Kós Károly és köre).

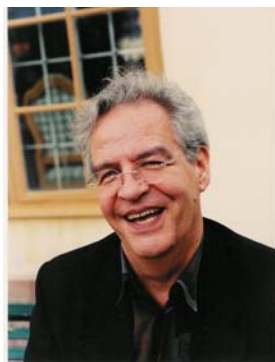
A kiállításon a kapcsolatok tárgyi dokumentumai, valamint a finn „nemzeti romantika” és a magyar századelő rokon művészetfelfogását (a népművészet hatását, nemzeti mítosz keresését, háziiparból fejlesztett iparművészetét, hagyományos-paraszti építészetre is támaszkodó építészetét és ezek forrásait), azaz a modernizmusnak hagyományokra építő változatát reprezentáló művek mellett természetesen szerepelnek a magyar művészek finnországi, illetve a finnek magyarországi művei is.

Ezt a közös kiállításokban, kiadványokban, utazásokban (sőt letelepedésekben) és műalkotásokban gazdag korszakot eleveníti fel a kiállítás az Ernst Múzeumban és Espooban is.

A kiállítást finn és magyar szerzők tanulmányait tartalmazó katalógus kíséri, mely a párizsi világkiállítástól Saarinen és Maróti 1920-as években készült közös, amerikai munkájáig követi az együttműködések és a kölcsönhatások történetét.

Maros Miklós kapta az idei 180 000 koronás Christ Johnson-díjat Az indoklásban többek között „sokoldalúan sajátos és a svéd zenei életben kiemelkedő munkásságáért” kapta. Minden valószínűség szerint sokat nyomott a latban az is, hogy az idén mutatták be a *Kasztráltak* című nagyszerű művét a Svéd királyi Operaházban.

Maros Miklós jelen van a magyarországi zenei életben is, nemrég a Pro Musica Alapítvány rangos folyóirata, a Muzsika átvette a zeneszerzőnkel készített hosszabb beszélgetésünk egy részét. Maros Miklós lapfolyamunk zenei rovatának vezetője.

*

Szeptemberben jelent meg a veszprémi kiadású VárUcca Műhely (Irodalom-Művészet- Kritika) c. folyóirat 3. száma, melynek témája ezúttal az igen fiatal költők, alkotók (1980 után születettek) bemutatása volt. Ebben szerepel hat norvég ifjú költő 12 verse Kovács katáng Ferenc író, műfordító válogatásában és fordításában.

A fenti anyag készítése során derült ki, hogy ebből akár egy egész kötet is lehet. A budapesti Új Mandátum Kiadó és a norvég irodalom fordítását támogató alapítvány (NORLA) segítségével, s egy hetedik költővel kiegészülve szeptemberben jelent meg a 70 verset tartalmazó 100 oldalas könyv (Északi fuvallat - fiatal norvég költők antológiája. Válogatta, fordította, tanulmánnyal, életrajzi adatokkal ellátta és a grafikákat készítette: Kovács katáng Ferenc, ÚMK, 2004)

*

Október 16.-án és nov. 6.-án került sor az oslói filmbarátok őszi második és harmadik összejövetelére, ahol folytatódott a Tolnay Klári életpályáját bemutató előadássorozat. Az első két részben az 1945-ig, ill. az 1945 után készült filmekről volt szó. A harmadik esten Tolnay Klári színházi szerepeiről beszélt Kovács Ferenc, az est előadója. Részleteket láthattak Csiky Gergely, Arthur Miller, Csáth Géza, Hubay Miklós, Illyés Gyula, Örkény István darabjaiból.

"Negyven éven át fűzött össze titkos kapcsolat két nagyon is nyilvános életű embert: az ünnepelt angol színésznőt, Mrs. Patrick Campbellt és a nagyszerű vegetáriánust és drámaíró, George Bernard Shaw-t. Ki más játszhatta volna a KEDVES HAZUG-ot, ezt a valóság és képzelet határán táncoló játékot, amely életről szól, meg a színházról, hivatásról, hitről, szerelemről, féltékenységről, elmúlásról, ha nem két olyan professzora a színháznak és az életnek, mint Tolnay Klári és Mensáros László. Pályámat át meg átszötték, beragyogták ők ketten együtt és külön-külön." Huszti Péter

Az estek házigazdája Dávoti Barnabás.

*

Október 17-én este fő műsoridőben *A fény vándora* címmel mutatta be a Magyar Televízió m2-es csatornája az Oslóban élő költő, műfordító Sulyok Vice életpályáját nyomon követő portréfilmet. A negyven perces műsorban igen közel került hozzánk az 1956 óta Norvégiában élő alkotóművész. Sulyok Vince a portréfilm kapcsán november 10.-én találkozott az oslói magyarokkal Krausz György nagykövet rezidenciáján, a már hagyományos Irodalmi Teadéludán rendezvénysorozat keretében. Az est háziasszonya Krausz Judit, a beszélgetés vezetője Kovács Ferenc volt.

*

Október 23.-án került sor a Norvég-Magyar Egyesület és a Magyar Köztársaság Nagykövetsége által az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékére rendezett ünnepségre. Krausz György nagykövet ünnepi köszöntője mellett hallhattuk dr. Nagy Lucia Mária, az Egyesület (NUFO) vezetőjének összefoglalóját, Wolfgang Plagge zeneszerző, zongoraművész játékát, és Ölveczky Cecilia színésznő, dramaturg, valamint a Hartvig Nissen iskola drámatagozatos diákjainak felolvasásait.

*

A norvégiai Magyarok Baráti Köre (MBK) szervezésében, s Martinovits Katalin vezetésével 2004. október 30.-án városnéző sétára indultak az oslói magyarok a KVADRATUREN nevű városrészben. "A napjainkban Kvadraturen néven ismert városrész voltaképpen maga Christiania városa volt. Az oslói 1624-es, végzetes tűzvész után (a mai Gamlebyen volt a régi Oslo) határozta el IV. Christian király, hogy az Akershus Festning tövében alapít új várost. Nagy várostervező (is) lévén, maga készítette a terveket: köépületek, (az akkori viszonyokhoz mérten) széles, derékszögben található utcákkal – innen a városrész neve is. Az 1800-as évek alatt polgárosodó város egyik legszínesebb városrésze lett. Épült itt színház, kávéházak, pavilonok, de a szórakozás, promenádok helyszíne mellett banknegyed is volt." (Martinovits Katalin)

Városnéző sétánkat Debreczeny György (1938-2000) emlékkiállításának megtekintésével fejeztük be – szobrok, domborművek, rajzok – a Rådhusgate 19-ben, ahol Kari Rolfsen szobrászművész, a kiállítás főszervezője rövid tárlatvezetésre várt minket.

*

November 13.-án tartották Bogya Emese Lujza és Kovács Ferenc filmestjüket Balázs Béla (1884-1949) munkásságáról a norvégiai Magyarok Baráti Köre (MBK) szervezésében. A világhírű filmesztéta, forgatókönyvíró, költő, kritikus, író, rendező Szegeden született. A budapesti tudományegyetem bölcsészkarán szerzett doktori oklevelet. Regényei, verseskötetei, meséi, elbeszélései és tanulmányai jelentek meg. *A látható ember s A film szelleme* című munkáival a filmesztétika egyik világszerte elismert tudósává vált. Bartók Béla megzenésítései folytán legismertebb művei a *Fából faragott királyfi* (opera) és *A kékszakállú herceg vára* (balett).

Munkássága emlékéül a fiatal filmművészek stúdiója az ő nevét vette fel, és róla nevezték el a filmművészek évente kiosztásra kerülő díját.

*

A norvégiai Magyarok Baráti Köre (MBK) rendezésében november 27.-én került sor a hagyományos Katalin bálla, melyen Muskát Tamás "húzta" a talpalávát

*

A norvégiai Magyarok Baráti Köre (MBK) szervezésében október 2.-án Karinthy Ferenc Duna-kanyar című darabját Oslóban mutatta be a szegedi Pincészinház Czeizler Gábor rendezésében. Az est második részében Karinthy Márton felolvasással egybekötött könyvbemutatójára, majd beszélgetésre és dedikálásra került sor (Ördöggörcs, Utazás Karinthyába, Ulpius-ház, 2003).

*

Tamás Gábor, népszerű erélyi származású könnyűzeneszerzőnk és előadónk folytatta sikeres szereplését az anyaországban. Az év elején láthattuk egész estét betöltő jótékonyági koncertjét az Uránia filmszínház színpadán. Előadásának bevételét a beregszászi magyar színház javára ajánlotta. (A kép egy korábbi 2004-es tévészerepléséről készült.)

A skandináviai országokban élő magyar alkotók névsora

Írók

(prózaírók, költők, fordítók, tanulmányírók, kritikusok, közírók)

Ambrus Lajos, Arvidson Sára, Balogh Beáta, Bartal Klári, Bartha István, Békássy N. Albert, Bendes Rita, Benedekné Szőke Amália, Berg(Böti) Olga, Bíró István, Bitay Zsolt, Blénessy Zoltán, Bodoni-Lindh Anikó, Bodoni János, Bodor Attila, Borka László, Bozsodi László, Burányi Gyula, Csák János, Csikszögödi Szabó Zoltán, Deák Csaba, Dobos Éva, Dohi Alexandru, Domonkos István, Dóri Tibor, Dusa Ödön, Farkas Jenő, Fáskert Mária, Fodor Béla, Fodor Imre Fülöp Éva, Gaál Zoltán, Garam Katalin, Gellért Tamás, Gergely Edit Edo, Gergely Tamás, Gulbransen Weche, Gulyás Miklós, Havasi-Krasznai Erzsébet, Hegedűs Zsolt, Horváth Attila, Homoki Mária, Hunyadi Viktória, Inczédi Gombos András, Járai János, Jankovics Irén, Juhász Gyula, Kádár György, Kemény Ferenc, Kesselbauer Gyöngyvér, Klein Éva, Klein György, Kovács Ferenc, Kulich Károly, Lahovány Pál, László Patricia, Lázár Ervin, Lázár Oszkár, Lipcsey Andersson Emőke, Lukács Zoltán, Márky Ildikó, Martinovits Katalin, Mihály Ferenc, Molnár Attila, Molnár-Broander Éva, Molnár István, Mórítz László, M. Veress Mária, Molnár Veress Pál, Nalberg Zoltán, Neufeld Róbert, Ortman Mária, Pál Zsolt, Pálotai Mária, Perger Dénes, Poeschl Mari, Røkenes K. Erzsébet, Rosenberg Ervin, Rozmann Ákos, Sall László, Schapira Székely Zoltán, Sebestyén Éva, Solymossy Péter, Straszer Boglárka, Stuber György, Szalontai Éva, Sulyok Vince, Svéd Frans, Szalay Sándor, Szele Judit, Szente Imre, Szilágyi László, Szöllösi Antal, Szűcs András, Tanító Béla, Tanító Béláné, Tar Károly, Tatár Mária Magdolna, Thurman Zoltán, Tompa Anna, Tóth Ilona, Tóth Károly Antal, Újvári Tünde, Veress Biborka, Veress Zoltán, Vető János, Vető Jenő, Vincefi Sándor, Vincze Iván, V. Telegdi Magda, Zsigmond Gyula.

Zeneművészek

(zeneszerzők, zenei előadóművészek, könnyűzenészek)

Bercelly Montág Mária, Bogányi Bence, Bogányi Bernadett, Bogányi Gergely, Bogányi Mária, Bogányi Tibor, Bukovinszky Dávid, Bukovinszky Marianna, Bukovinszky Valéria, Citron Zsuzsa, Csatószegei Judit, Deák Dénes, Deák Csaba, Dénes Elemér, Gaál Zoltán, Hentz Helga, Juhász Gyula, Kádár György, Marina Cristian, Maros Ilona, Maros Miklós, Molnár Dávid, Molnár Tibor, Práda Kinga, Sinai Pál, Sólyom János, Stuber György, Szilvay Géza, Szilvay Réka, Szirányi László, Szirányi Mária, Tamás Gábor, Ungváry Tamás, Urbán Imre, Vas Tamás, Vásárhelyi Melinda, Vincze Iván.

Előadóművészek

(rendezők, színészek, énekművészek, mozgásművészek)

Balázs Beatrix, Benczédi Zsuzsa, Benyő Krisztina, Bíró János, Bokány Ferenc, Dálnoki Dániel, Deák Dénes, Domonkos István, Dusa Ödön, Fábíán Mihály, Eszterhás Péter, Fodor Béla, Misurák János, Molavi Mária, Orbán Csaba, Páll Zsolt, Publik Antal, Rajta Erzsébet, Schapira Zoltán, Sólyom János, Stuber György, Székely Ágnes, Székely Zoltán, Szolnoki Zoltán, , Tamás Gábor, Tálás Ernő, Wolf Judit

Film-, videó- és fotóművészek

Balogh Sándor, Borbás István, Buday Károly, Dombi László, Dusa Ödön, Farkas István, Hreskó János, Márton Zoltán, Páhi István, Tiglezán József.

Képzőművészek

(festőművészek, grafikusok, szobrászok, műkedvelő képzőművészek)

Ács István, Belik Ferenc, Benczédi Ilona, Birincsik József, Boros Katalin (Catlin K. Schlosser), Csanádi Ibolya, Csíki Levente, Csíkzsögödi Szabó Zoltán, Dániel Éva, Dohi Alexandru, Drab Károly, Garami Éva, Gilice Zsuzsánna, Gulyás Balázs, Fazakas Ildikó, Fazekas Marianne, Kasza Anna, Kasza Imre, Kertész Gábor, Kiss Pál László, Kovács Anna Mária, Kovács Gyula, Kovács Ferenc, Kuk László, Láposi Eszter, Láposi Sylvia, Lénárt István, Lisztes István, Löffler Ervin, Mayer Hella, Mihály Ferenc, Mikudin István, Mikola Nándor, Misky Török Ágnes, Mocanu Elena, Mocos Ádám, Mórítz Livia, Némethy Sándor, Patachich Csilla, Poeschl Mari, Rébner-Widengård Krisztina, Solymosi Ágnes, Söshl Mária, Szabó Magdolna, Szántó Kinga, Szinnyi Kiss Ildikó, Tompa Anna, Urbán Attila, Várkonyi Erika, Vető János

**Kérjük az érdekelteket és olvasóinkat, hogy bővítsék, helyesbítsék,
pontosítsák a névsort.**

(Távbeszélő: 046 145 364, villámposta: k.tar@comhem.se)

**Lisztes István: Tarjei Vesaas
bronz, 1983.
77 cm**

**Lisztes István: Installáció
2003.
Vigeland Múzeum – Oslo**

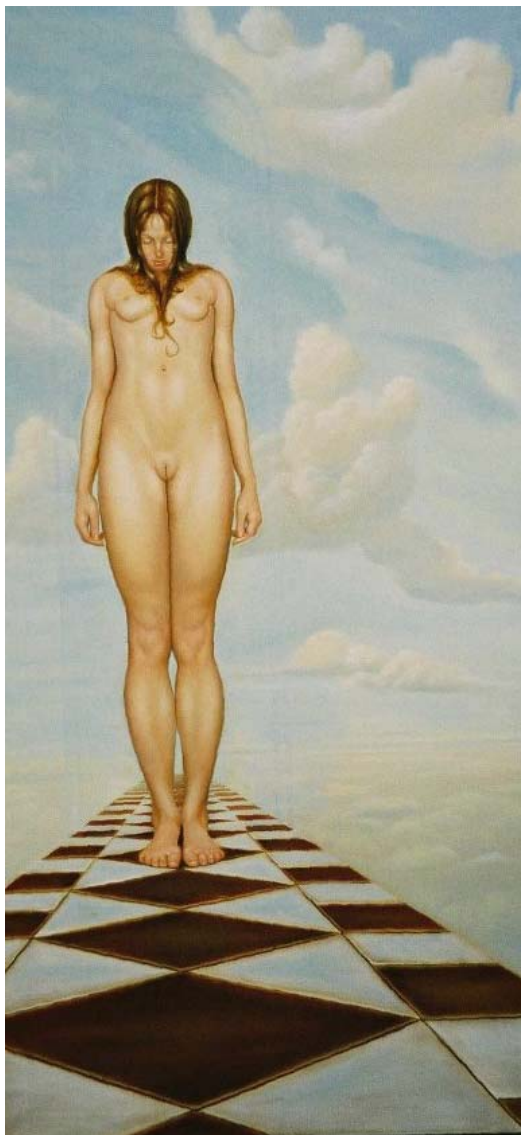
**Lisztes István: Vörös figura
bronz, 1990.
140 cm**

**Lisztes István: Benn-kinn
bronz, kő, 2000-2001.
210 cm
Statens Hus, Bergen**

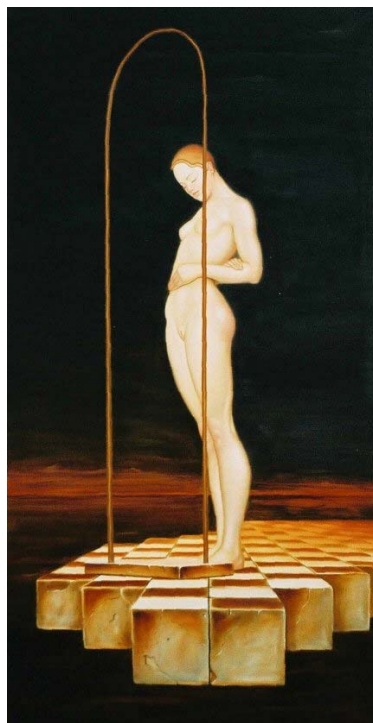
**Lisztes István: Metamorfozis
vegyes technika, 1992-95.
60x60x150 cm**

**Csanádi Ibolya: One Day You Will Be a Naked
soul
olaj
150x75 cm**

**Csanádi Ibolya: Gyöngyök a
sötétben
olaj
51x76 cm**

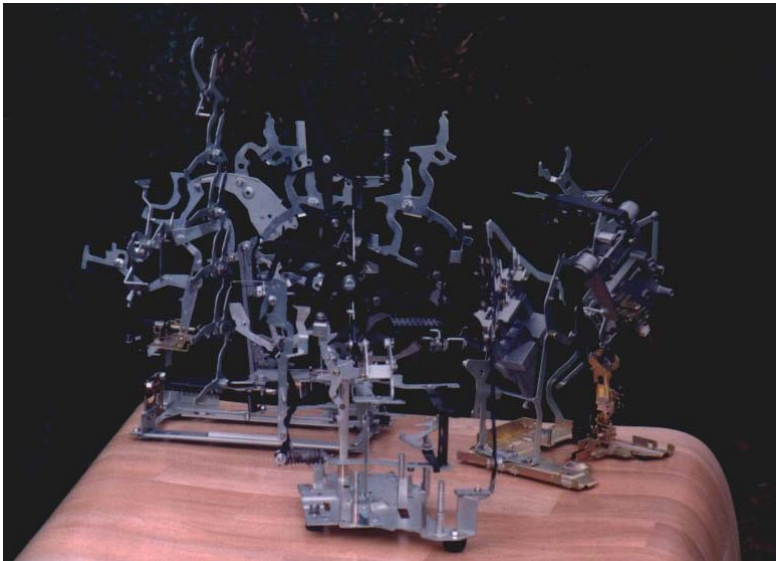
**Csanádi Ibolya: Twilight
olaj
150x75 cm**

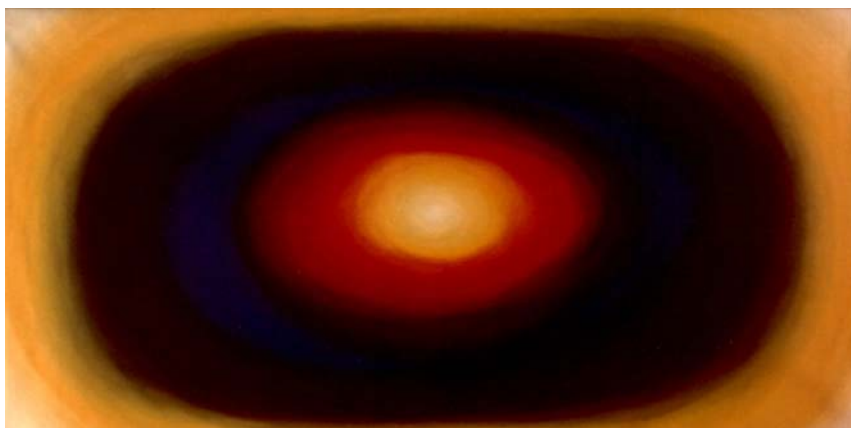

**Csanádi Ibolya: Still-life
olaj
61x38 cm**

Drab Károly munkái

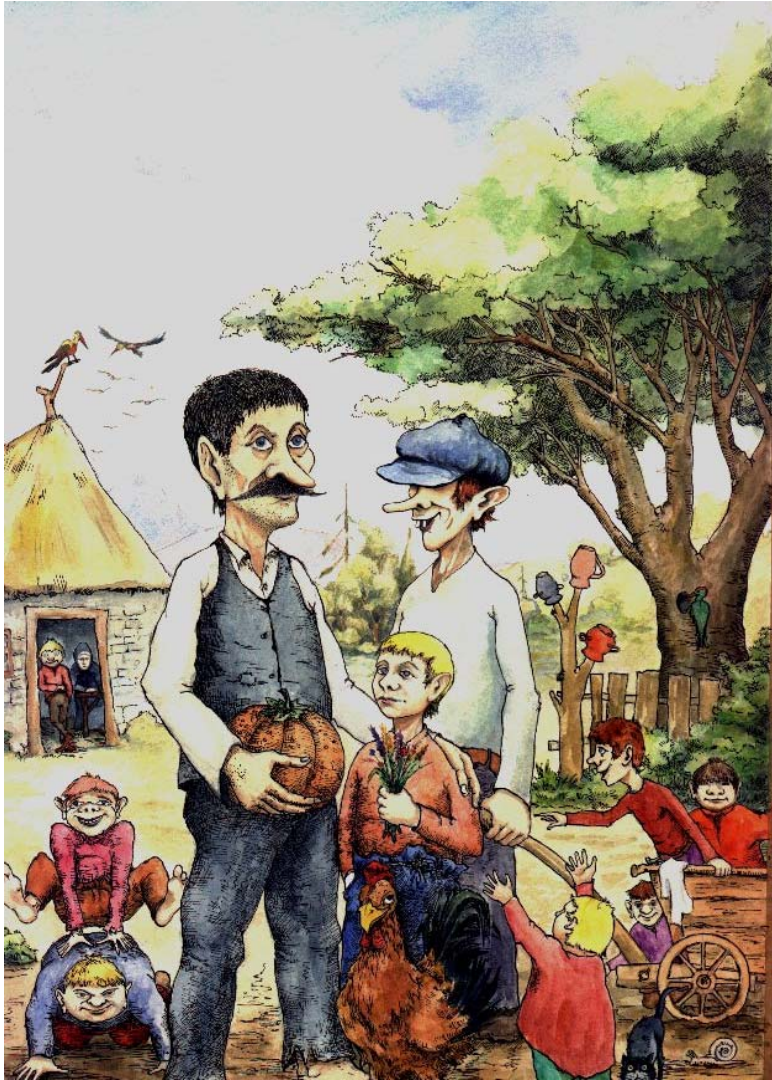
Drab Károly: Olajfestmény

**Drab Károly: Kakas
márvány**

**Drab Károly: Portré
olaj**

Némethy Sándor meseillusztrációja

Némethy Sándor meseillusztrációja

Tompa Anna olaj- és vízfestményei

Tompa Anna olaj- és vízfestményei

Benczédi Ilona: Krinolinós hölgy

Ághegy

Skandináv magyar irodalmi és művészeti lapfolyam

10. szám – 1127-1354. oldal.

ISSN 1650 – 8483

Megjelenik félévenként

Honlap: www.hhrf.org/aghegy

Számítógépes tanácsadó: Kónya Balázs

Honlapszerkesztő: Balázs Viktória

Ügyintéző igazgató: Móritz László laszlo.moritz@spray.se

Intézőink: Budapest: Szűcs András andrasszucs@hotmail.com

Helsinki: Nagy Gábor nagy.bigus@dnainternet.net

Oslo: Kovács Ferenc ferenc.kovacs@media.uio.no

Szerkesztőség: 222 40 LUND, Landsdomarevägen 1, Svédország

Telefon / fax: 00 46 (0) 46 145 364

k.tar@comhem.se

A kötet kiadását támogatták:

Balogh Ilona
Balogh Sándor
Boross Kálmán
Boross Katalin
Drab Károly
Gyulai Sándor

Móritz László
Neufeld Robert
Olah Livia
Orosz Gabriella
Pap Iván
Straszer Bodlárka
Striveliusz Karl
Szabó Zoltán
Szalontai Éva
Tar Károly
Tar-Bengtsson Zsuzsanna
Tiglezan József
Tiglezan Csilla
Veress Magdalena
Veress Zoltán

A borítót készítette.

Készült a

ISBN